



BIBL. NAZ.  
Vitt. Emanuele III

166  
B  
8

xiii. F. 1/4

2. A. 1111



ILLVSTRISSIMO' ATQVE EXCEL-  
LENTISSIMO

D O M I N O,  
**DOMINO NICOLAO**  
**S. R. IMPER. BANDERESIO**

ET LIB. BARONI A GERSTORFF.

DYNASTAE IN BARVTH, HENNERSDORFF,  
BRETTNIG. HAVSVVALDE, RAKEL ETC. ETC.  
POTENTISS. PR. ELECTORIS SAXON. COMI-  
TI, CAMERARIO SVPREMOET SECRE-  
TIIORIS CONSILII DIRECTORI,

*DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.*



С. 111

С. 111

С. 111

С. 111

С. 111

С. 111

С. 111







*Tristes excuvias, sanctos habitacula mentis.  
 Expressa heic modico quisquis in cere vides.  
 Sparge piæ lacrimas et tanti nominis umbram,  
 Quæ Divos deceat religione cole.  
 Hæc uno poterat, si fata Deos dedrosent,  
 Publica floridæ sospite stare salus.  
 Hæc uno humanis compertum estretibus ademptis,  
 Extremum patriæ succubuisse decus.*

G THOMASIVS.



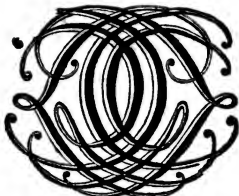
2  
ICTI.

# SVPERINTEN- DENS

AD NORMAM

ECCLESIASTICARVM

DESCRIPTVS.  
CVM DVPLICI INDICE.



EDITIO SECVNDA.

---

VITEMBERGÆ,

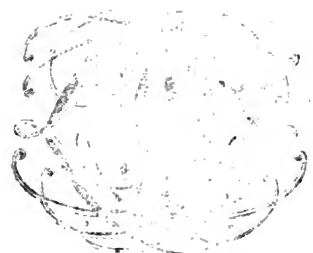
MDCCXII. *m*

*Bs.*

THE [illegible] OF [illegible]

[illegible]

[illegible]



[illegible]

[illegible]

ILLVSTRISIME ATQVE EXCEL-  
LENTISIME DOMINE,

**A**D specialem plane & singularem valdeque mihi exo-  
pratum divinæ providentiæ modum refero, quod ea  
randem mihi, TE autore, contigerit provincia, in qua &  
exornare studia ante hac exculta, & in majus provehere at-  
que incrementis quotidianis augere autoritate publica fuit  
concessum. Simul atque enim decretales Romanorum  
Episcoporum epistolæ mihi in manus datæ fuerunt, cum  
quidem præcipue in finem, ut quæ ad processum foren-  
sem facerent, inde enuclearem, & brevi commentario  
illustrarem, observavi illico, multa in istis inveniri, quæ &  
accuratiorem disquisitionem exigant, & argumentis ali-  
unde petendis aut explanari, aut confirmari cupiant, ut  
sine illis nec ipsa, quæ ad forum & judiciorum ordinem  
pertinent, intelligi commode queant. Occurrebant Re-  
scripta, ad quorum interpretationem ex disciplinæ Eccle-  
siasticæ regulis fundamenta petere oportebat: alia, quæ ex  
historia & rerum gestarum serie dilucidationem exige-  
bant: vicissim alia, in quibus σοφίσματα Pontificum Ro-  
manorum πολιτικά præteriri non poterant, atque ista  
omnia negligere non videbatur mihi esse boni interpretis  
munus. Accingebar igitur haud parum ardentiori studio  
ad rerum Ecclesiasticarum, & veterum memoriarum scri-  
ptores, simulque familiarem mihi reddidi Gratianum, de-

cretorum & sententiarum in Ecclesiis, ut putavit ipse, receptarum aut recipiendarum compilatorem, cunisque eo quæ recta & authentica, quæve rejectitia & parum probata essent, nec admitti propterea deberent, non unis vicibus disquisivi. His igitur adminiculis adjutus, junctisque simul iis, quæ in solidissimorum Theologorum, HOEPFNERI, HVLSEMANNI, CARPZOVII, GEIERI, KROMAYERI scholis didiceram, ipsam Juris Canonici structuram, qualem per modum ichnographiæ descripsit Johannes Paulus Lancellottus, privato studio aggressus sum, eamque quam lubrico innitatur fundamento, quamque infirmis & mox lapsantibus tibicinibus suffulta sit, quasi in compendio ostendi. Addidi mox argumenta alia, de dote Ecclesiæ, de Diaconis, de Episcopis, quæ singula integris tractatibus absolvi, eoque referri simul possent, quæ de Episcopo milite, de Clerico renitente, & ad Can. Redintegranda, commentatus sum, nisi paucitas pagellarum, tum & repentina atque subitanea nativitas eori in commemorationem fastiditam redderet. Interca vero, dum hæc ago, sensim deficiunt & animi & corporis vires; Quod ex contusione & læsione cranii quadrimo olim inflictum fuerat vulnus pene mortiferum, periculosum certe & sensus omnes vehementer disturbans, suam nunc demum ingravescente ætate exserere coepit malignitatem; & quæ quadriennio ab hinc ex casu contrigit luxatio ligamentorum in pede dextro, infirma & valde lubrica etiam-

num



num facit imprimere vestigia. Accedunt acerrimi & quasi perpetui dolores, quibus ex calculo vesicæ nunc misere affligor, ut oppido grave sit vel sellam occupare, vel per pavementum musæi mei in plano deambulare, tantum abest, ut longius ire, aut etiam curru vehi mihi sit concessum. Ut nihil nunc addam de vergentis jam senectæ, quæ & ipsa insanabilis morbus est, quotidianis incommodis bonam animi intentionem valde sufflaminantibus. Et hæc omnia vitam mihi plus quam acerbam nunc reddunt, atque dissolutionem naturæ in dies singulos minantur, quæ propterea vasa colligere me jubent, & legem fati mei atque meliorem vitam pia mente expectare. Ne tamen interim nihil fecisse, & frustra prorsus vixisse videar, dum de salute Ecclesiarum nostrarum externa sollicitus sum, putavi ego, nullum commodius argumentum & calamo meo magis conveniens excogitari potuisse, quam si de Superintendentibus, quos vocamus, eorumque officio commentarium adornarem. Observaveram inter expeditiones Consistorii Ecclesiastici, haud leve momentum felicitatis consistere in eo, si antistites, & qui suis cervicibus tanta munia sustinent, optime eageggerint, & suo officio probe defungantur. Accuratus igitur istud atque haud paulo plenius describere operæ precium duxi, præsertim cum vacuum hanc provinciam & a nemine hactenus occupatam deprehenderem. Et hac ratione natus est mihi **D**ellus iste, quem TIBI, DO-

MINE, sacrum facio, simul vero a voluntate potius mea, quam a merito suo commendatum cupio. Agnosco ego, jam inde a primis publicorum munerum initiis, insignia gratiæ TVÆ & benevolentiae vestigia, & quod opera TVA effectum sit, ut honoratior ego in hac mundi palæstra existerem. TV fortunarum mearum & autor & præsidium nulla temporis interruptione extitisti, meque inter Clientes suscepisti patrocinium tale enixe cupientem. Unicum habeo, quod rependam, animum scil. gratum, quo a nemine vinci me patiar. Quem quamdiu retinebo, retinebo autem ad supremum usque spiritum, nunquam vel TVÆ in me benevolentiae, vel mei erga TE officii luculento teste carebo. Erit interim libellus iste meæ in TE observantiae testimonium in præsens, & monumentum in futurum, quem uti demisse & humiliter offero, ita ut perbenigne accipias; unice nunc precor atque contendo. Pericripsi Wittenbergæ finiente Mens. Septembr. Anno clō Idc xxcvii.

Illustris, Excell. TVÆ

*Obsequentissimus Client*

CASPAR ZIEGLERVS.

Ad

AD

## Benevolum LECTOREM.

**I**psum Ecclesiæ vocabulum, quod hodie plerique omnes Christo Salvatore siue vere, siue nomine tenus, saltem addicti in ore habent, ex ipsis suis natalibus ostendit, non promiscuum cum & forte fortuna concurrentem esse cœtum, qui in Christi nomine colligitur, eoque inordinatum plane atque in-compositum, sed imo & evocatum solenniter, & sub certis legibus viventem. Qui Atheniensium Remp. describunt, duplices præcipue apud eos fuisse conventus publicos observant, Ecclesias scil. & ἀγορὰς. Illarum nomine plerumque ordinati populi in communem locum per suos ordines evocati conventus denotabantur; hæ vero confusum promiscuumque concursum adeoque inordinatum plane significabant. Ut igitur Apostoli ne per suas conciones in suspicionem gentilibus venirent, periculum aliquod salutis publicæ a se procurari, ἐκκλησίας vocabulum cœtibus istis adaptarunt, explicantes insuper, in quibus consisteret politia ista spiritualis, quam meditabantur, quod scil. non esset inordinata aliqua & confusa hominum collectio, sed animarum potius sub uno capite Christo ordinata conglutinatio. Quin & ipsis a se noviter conversis imprimendum hoc erat, quale regimen in Ecclesia ista formata sperandum esset, & sub qua harmonia corpus istud mysticum deinceps conservari oporteret. Enucleate id Corinthiis suis exponit Paulus, & ex anatomia corporis humani ele-

)(

gans

# AD BENEVOLVM

gans inducit argumentum. *Sicut, inquit, corpus unum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis, quoniam sint multa, unum tamen corpus sunt, ita & Christus.* --- Nam & corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore: non ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem posuit DEVS membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manus, opera tua non indigeo, aut iterum caput pedibus, non es mihi necessarii. Sed multo magis, quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt. --- Vos autem estis corpus Christi & membra de membro. Et quosdam quidem posuit DEUS in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, &c. Hoc vult, in Christo, tanquam capite Ecclesiae totum corpus coagmentatum & compactum esse, & inter membra elegantem reperiri ordinem, qui omnem confusionem tollat, nec quenquam adeo in Ecclesia invidere debere alteri, si qua forte praestantiora ille acceperit dona. Et hoc est, quod ait Gregorius Nazianzenus *Orat. 26.* Ordo in Ecclesiis quoque constituit, ut alii oves sint, alii pastores: alii praesint, alii subsint, ac pareant: alius velut caput sit, alius pedes, alius manus: alius oculi, alius aliud quoddam corporis membrum ad totius Ecclesiae concinnitatem ac utilitatem, vel inferius, vel praestantius. Comparatio ista Apostolica non integro tantum Ecclesiae coetui, sed etiam, & praecipue

# LECTOREM.

cipue quidem, ministerio Ecclesiastico, quod speciale in ea corpus constituit, applicari potest. Nisi enim alius in eo oculus, alius manum, pedem alius & sic deinceps repræsentaverit, fieri non potest, ut *εὐχρημότως ἔχῃ τὰς*, quod jubet Apostolus, fieri & expediri omnia queant. Ipsa natura, dum dona sua diversimode dispensat, ad oculum ostendit, non omnium eandem debere esse sortem, sed pro captu ingenii unumquemque ita instruit, ut in quo gradu eum esse velit, ex ipsa quandoque facie dignoscendum proponat. Et sunt enim vero in ministerio divino munia & officia non uniusmodi, in magna præsertim populi credentis frequentia, cui inserviando certi quidam gradus constituti fuerunt, ut haberet quisque designatam certam provinciam, in qua suum istud officium commodius, rectius, diligentius & cum aliqua gravitate, quæ istud officium deceret, explere posset. In ipsis primis nascentis Ecclesiæ primordiis diversi referuntur ministrorum ordines ad ædificationem corporis Christi cooperantes. Erant Apostoli; erant Prophetæ; erant Evangelistæ; erant Pastores & Doctores, quos ea serie recenset Paulus *Ephef. IV, 11.* quorum omnium officium commune hoc erat, quod homines a tenebris ad lucem convertere & Christo Domino Ecclesiam sive fidelium cœtum colligere intenderent, unusquisque tamen pro ratione vocationis suæ, & in ea *τάξιν*, cui adscriptus esset. Et voluit adeo ipse Salvator Ecclesiæ suæ Architectus, dum *συναρραφίαν* istius ædificii delineavit, ut plures, sub diversis ordinibus, quos præscripsit, ad structuram istam concurrerent, suamque quisque sibi assignatam portionem pro modo facultatum suarum ab ipso DEO concessarum extrueret. Hac ratione dum a-

## AD BENEVOLVM

git unusquisque, quod suum est, dubitari non potest, maximam inde Ecclesiis quotidie fieri accessionem, Regnumque Christi tacitis indicibus augescere incrementis. Optime idem Nazianzenus: *Ut in corporibus membra non inter se dissident aut diuisa sunt, sed totum ex diversis coherentibus unum corpus est, nec idem omnium usus aut officium aut eadem ad mutuum necessitatem operatio, (uter enim demonstrat oculus, non ambulat: pervadit, non videt: lingua vocem non excipit, quod ad auditum pertinet: aures non loquuntur, quod lingua est: nares olfactus sensoria sunt: guttur cibos gustat: manus dandi accipienque instrumentum est: mens omnium dux est, a qua sentiendi vis & sensatio proficiscitur) sic apud nos, qui commune Christi corpus & inter nos membra sumus, hoc imperat & dirigit, illud obedit ac dirigitur, nec idem amborum munus: sed licet nec idem nec eorundem sit regere ac regi, praesse ac subesse, unum tamen ambo fiunt, ab eodem in unum Christum spiritu composita & conglutinata. &c.*

Quæ cum ita sint, bono consilio & maximo cum Ecclesiæ compendio in ipso etiam ministerio Ecclesiastico propter diversos ordines constituti sunt, tum qui regerent, tum qui regerentur, qui utrique tamen ad certas vicissim leges adstringi debent, si quidem inter eos perpetuam consistere velimus harmoniam. Ambitiosi sæpenumero præ aliis omnibus, quod quidem maxime dolendum est, sunt illi, qui altari intersunt, & per istam ambitionem vitiiis aliis vel inviti aliquando contaminantur, quibus exuendis vix pares deinceps existunt. Videor mihi observasse, quam expedita sit via adscendendi in Republ. Ecclesiastica ad fastigium monarchicum, ut adeo mirari desierim,  
in

## LECTOREM.

in Romana & Constantinopolitana Ecclesia istud negotium tam feliciter successisse. Argumenta intentioni isti facientia non est, ut hic recenscam. Nec enim arcana ea sunt, sed jam olim usurpata, & mutatis tantum hodie personis, noviter in scenam producta. Ut maxime autem monarchiam istiusmodi visibilem Ecclesiasticam prorsus detestemur, & omnibus modis cavendum arbitremur, ne quid tale moliat, aliquando humana præsumptio; necessariam tamen esse dicimus inter Ecclesiæ ministros talem subordinationem, quæ regendi & parendi partes distribuit, quæve superiorem hunc, inferiorem illum esse jubet, pro ut unumquemque liberalior aut adstrictior exornavit natura. Pares enim & æquales ubi esse cupiunt omnes, quid aliud inde sperandum, nisi inordinata confusio, discerptis sententiis, ac præposteris temporibus omnia pessime disturbans? Evitari quidem haud possunt, etiam in bene ordinata societate, quæ subinde evenire solent, tempestates admodum periculosa, & solent quandoque tranquillo mari fluctus repente excitari, & vi admodum & formidabiles; sed enim vel raro id contingit, & non nisi ubi ordo bene constitutus negligitur, vel sopiri facile poterit. In Ecclesia Pontificia magna est potestas Episcoporum, & tanta sæpenumero, ut majorem habere nequeat magistratus civilis: & tamen contingit aliquando, ut fulmenta lectum scandant, & qui obedire illis debent, auctoritatem eorum contemnunt, suisque affectibus & licentiæ ambitiose indulgeant. Conqueritur Jvo Carnotensis Episcopus Vir celeberrimus & in utroque jure peritissimus *Epiſt. 182.*, quam indigne habitus fuerit a quibusdam suis canonicis quod sine eorum consensu subdecanum creasset. *Ipsē*, inquit,

)) 2

quatin-

## AD BENEVOLVM

*quamvis mei homines essent & per manum & per sacramentum, furiose & clamose sedem meam circumdederunt, librum de manibus meis rapientes, verba turpia, falsa, probrosa & sacro ordini valde contraria in me protulerunt.* In Ecclesia Parisiensi sua ætate contigisse refert Fulbertus Episcopus item Carnotensis *Epist. 34.* quod Archidiaconus, cum esse deberet oculus Episcopi sui, dispensator pauperum, catechizator insipientium, apostataverit ab omnibus his, & factus fuerit Episcopo suo, quasi clavus in oculum, prædo pauperibus, dux erroris insipientibus &c. Qualia colligi possent plura, si quidem longius evagari in historiam Ecclesiasticam liceret, & non quotidie talia in nostris Consistoriis occurrerent exempla. Possunt vero ista talia vel præcaveri, vel mitigari & sedari mature, dum ille, qui præpositus tali Collegio est, prudentiam adhibeat, & cordate res suas agat. Omnino enim hic, ut in omni alio regimine, & hic vel maxime, prudentia opus est, ne vel iritentur magis animi ad contumaciam proclives, vel ipse se prostituat & ludibrio exponat præfectus. quod utrumque haud leve opprobrium & dehonestamentum Ecclesiæ inferret. Quod si omnino imparem se esse quis tali negotio sentiat, adire is potest Consistoria harum terrarum, auctoritatis suæ protectores & restauratores, ipsum denique principem, omnis jurisdictionis Ecclesiasticæ fontem, & boni ordinis scaturiginem, qui nisi emendari queat, quod ita in corruptelam degeneravit, rescindendi potestate, qua pollet, utitur, & refractarium ab ordine movet, uti in his locis quotidianus ostendit usus. Et hi enim sunt gradus sibi in nostris Ecclesiis subordinati, ut diaconi in civitatibus & pastores in parochiis rusticis subsint Superintendentis, Superin-



perintendens Consistorii, & Consistoria Principis inspectioni, ut tamen & Princeps, & Consistoria, & hæc quidem intra terminos sibi positos in ipsos etiam diaconos & pastores paganos regimen suum, prout competit, exercere queant. Et hæc quidem ratione optime sibi constat pollicitia nostra Ecclesiastica, eaque ut perpetua sit, & floreat semper, divinum numen manibus ad cælum sublatis precamur. Quandoquidem vero non unis vicibus observaverim, esse inter Superintendentes harum provinciarum nonnullos, qui vel calide nimis, & extra sphaeram quandoque suam, vel oscitanter & langvide officio suo fungantur, temperare mihi haud potui, quin ea, quæ ad munus istud laudabiliter explendum pertinent, uno quasi contextu delinearem, & quæ sparsim leguntur, ad certa capita redigerem, simul vero ad antiquioris Ecclesiæ placita revocarem, Nec vero quisquam mihi hic objiciat, falcem me in alienam messiem immittere, atque argumentum a mea functione prorsus alienum nunc occipere. Ad quid enim mihi Juris Canonici professio mandata fuit? ad quid Gratiani compilatio cum reliquis, quæ corpus istud constituunt, partibus in manus data est? sub qua ratione causis Ecclesiasticis decidendis praefectus sum? si ad istiusmodi fontes penetrandi nulla concessa sit licentia. Vulgatum est in philosophorum scholis axioma, finem velle non posse, qui non velit media ad eum ducentia. Hanc ergo mihi mandatam provinciam dum exornare intendo, sapissime mihi cum Gratiano res est, sed cujus tanta penes me non est autoritas, ut ejus fidem sequi semper oporteat; dumque adeo ejus subinde excutio testimonia, sapissime fit, ut quasi aliud agendo nostrarum simul

AD BENEVOLVM LECTOREM.

Ecclesiarum placita conferam, & sic fere invitus quandoque in Theologorum castra abripiar, eorumque civem me profiteri cogar. Id vero uti raro contingit, & non nisi cum formidine aliqua atque summa cum veneratione a me fieri solet: ita ea, quæ ad historiam & disciplinam Ecclesiasticam pertinent, liberiori & manu & animo in disquisitionem revoco, quod ista majorem ambitum habeant & longe plures admittant sive admiratores, sive observatores, nec pauca ex illis meæ professioni quasi propria & veluti vernacula videantur. Si quid igitur hic præstiti, quod Ecclesiæ & Reip. literariæ commodo esse queat, id omne divinæ benignitati adscribo, extra quam placere nunquam placuit, sed displicuit semper. B. V.

INDEX

# INDEX I. Capitum.

CAP. I. De Ministerii Ecclesiastici necessitate, pag. 1.

II. De Hierarchia & Ordine Ministrorum Ecclesiæ. 7.

III. De Nomine Superintendentis. 29.

IV. Unde Superintendentes sua habeant *πρεσβεία* & auctoritatem?

34.

V. Ad quæ Loca se extendat Superintendentis inspectio? 41.

VI. Admodum difficile esse Superintendentis munus, & valde peccare, qui cum quadam anxietate istud ambiunt. 51.

VII. Superintendentibus reverentiam deberi, & a reliquo ministerio obedientiam. 59.

VIII. De Potestate Ecclesiastica, qualis Superintendenti competat jure divino? 71.

IX. Præcipuum & Principale Superintendentis munus esse prædicationem verbi Divini, quod non ipse tantum populo intimare, sed etiam, ut id similiter a Pastoribus & Diaconis sibi subjectis fiat, prospicere debet. 81.

X. Superintendentem a Christo accepisse potestatem administrandi Sacramenta. 99.

XI. Sine Superintendentis concessione aut permisso ad concionem ex suggestu habendam neminem esse admittendum. 104.

XII. Post Concionem *δεξιμασίην* Superintendentis munus esse, ut exploret auditorum de Candidato judicia & testimonia. 112.

XIII. Post adprobationem & consensum populi teneri Superintendentem una cum Patrono præsentare Candidatum Consistorio Ecclesiastico. 120.

XIV. Superintendenti competere potestatem ordinandi prævio examine. 124.

XV. Ad Superintendentis munus pertinere actum investiendi novum Pastorem. 139.

XVI. De Potestate Jurisdictionis, quatenus Superintendenti competat. 144.

XVII.

- XVII. De Potestate clavium. 161.
- XVIII. Superintendentibus non competere potestatem propria auctoritate quenquam excommunicandi. 172.
- XIX. Superintendentes non habere potestatem propria auctoritate deprecationem publicam vel injungendi, vel remittendi. 189.
- XX. In causis matrimonialibus Superintendentem pro matrimonio facere posse; contra illud posse omnino nihil. 199.
- XXI. Circa Leges Ecclesiasticas Superintendentem dispensare haud posse. 204.
- XXII. De Superintendentis officio circa Visitationem Ecclesiarum suarum dioeceseos. 208.
- XXIII. Scholas etiam ad Superintendentis curam & inspectionem pertinere. 216.
- XXIV. Aedes etiam parochiales, Hospitalia, & alia loca pia ad inspectionem Superintendentis pertinere. 221.
- XXV. Viduarum etiam & Orphanorum curam incumbere Superintendenti. 225.
- XXVI. Superintendentem inspectionem habere in redditus & administrationem ærarii Ecclesiastici, & propterea rationum redditioni interesse debere. 229.
- XXVII. Superintendentem teneri Jura & Privilegia Pastorum suorum tueri. 240.
- XXVIII. Synodum cogere ex Pastoribus sibi subjectis non esse usquequaque licitum Superintendenti. 242.
- XXIX. Defuncto aliquo Pastore suarum Dioeceseos, aut morbo vel senectute confecto, quid faciendum Superintendenti. 249.
- XXX. In percipiendis fructibus & redditibus, ut inter Pastorem novum & defuncti heredes justa servetur proportio, Superintendentem dispicere debere. 256.
- XXXI. Durante dimidio gratiæ anno Viduæ Superintendentis deberi universa emolumenta, quæ maritus tum ut pastor, tum ut Superintendens percipere potuisset. 268.

Cum



A|  
—  
|a

Cum DEO mentem & calamus  
ad sui gloriam dirigente.

CAPUT I.

De

Ministerii Ecclesiastici neces-  
sitate.

§. I.



**N**ecessarium esse in Ecclesia mi-  
nisterium verbi, quo duce ad salutem æternam  
præparari & instrui queant mentes piorum, u-  
nusquisque penes se sentiet, & assensione sua  
adprobabit, qui verum DEI cultum sequitur, eumque non  
nisi ex revelatione divina discendum esse, suo exemplo  
didicit ipse. Et sic enim per soritem quendam ratiocina-  
tur Paulus, *Rom. X, 14.* Quomodo ergo invocabunt, in quem  
non crediderunt, aut quomodo credent ei, quem non audierunt?  
quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo vero prædi-  
cabunt, nisi mittantur? Invocationem sive verum DEI cul-  
tum inducit ex necessitate fidei, sine qua ille subsistere, &  
nomen suum tueri haudquaquam potest: deinde ex fide  
inducit necessitatem auditus, ut necessarium antecedens,  
quod fides concipi nequeat, nisi ex auditu verbi: tertio ad  
id, ut audiatur verbum, colligit necessitatem prædicantis,  
qui verbum divinum proponat & interpretetur: quarto ad  
id,

A

id,

id, ut persona prædicantis sit habilis & autoritate instructa, requirit missionem. Inuocatio non est sine fide: fides non concipitur sine auditu: auditus haberi non potest sine prædicantibus: prædicantes autem dici nequeunt, nisi missi fuerint. Hæc est catena Apostolica, quæ docet a primo ejus membro ad ultimum, non esse inuocationem Domini aut cultum diuinum, nisi missi fuerint prædicantes, ex quo rursus sequitur, necessario mittendos esse, qui verbum reuelatum doceant. Negat Apostolus, quenquam posse legitime, jure, salutariter, bona conscientia, & juxta DEI voluntatem prædicare, nisi mittatur. Conf. Gerhard. *Lor. de Minister. Eccles. n. 58.*

§. 2. Omnibus quidem Christianis, quotquot Ecclesiam constituunt, competit vocatio generalis, secundum quam legere & meditari verbum diuinum tenentur. Sunt enim regale DEI sacerdotium, *1. Petr. II, 9.* & sacerdotes dicuntur, *Apocal. I, 6. c. V, 10.* Sed ista lectio & interpretatio privata est, neque ad predicationem publice expediendam sufficit, ut proinde male ex nudo isto sacerdotii vocabulo a nonnullis statuatur, datam esse in N. T. sine discrimine quibusvis potestatem docendi, nec esse proinde necessarium speciale ministerium verbi, cum DEUS ipse discrimen istud in Ecclesia observatum cupiat, ut alii sint Doctores, alii sint auditores & discipuli. *1. Cor. XII, 29. Ephes. IV, 11.* Ad hoc igitur, ut aliquis in cœtu publico docere queat, & sic ad publicum docendi munus requiritur missio sive vocatio personalis.

§. 3. Iste vero auditus verbi non per se aut sua quadam naturali vi conversionem efficit, sicut e contrario neglectus aut contemptus verbi per se impedit conversionem & obicem ponit gratiæ præuenienti, ne illa sese exserere queat. Sed quod homo per auditum verbum convertitur, id totum

tum est gratiæ divinæ opus, ad quod nihil omnino contribuit industria humana. Si enim maxime audiret homo per omnem vitam suam, nec DEVS auscultationi isti benediceret, nulla sequeretur conversio. Omnino enim desiderium audiendi, & auditus ipse distingvi debent ab initiis credendi, cum in illis sese exserant ea, quæ sunt *ἡ ἀλήθεια*; sed in his nulla omnino penes nos existat facultas, & ea unice adscribenda sint gratiæ divinæ & Spiritui Sancto, qui in nobis operatur velle & perficere.

§. 4. Et hæc ita se habent omnia ex ordinatione divinâ. Placuit enim DEO per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. *1. Cor. I, 21.* Omnino enim absurda videtur rationi humanæ, sibi relictæ, prædicatio Evangelii, neque pro sapientia haberi poterit unquam, nisi accefferit illuminatio Spiritus Sancti. Hæc vero si accefferit, accedit autem tum, quando quis attenta mente mysteria divina audit, & prædicationi vacuas aures præbet, neque resistit gratiæ sibi præsentī, sentiet mox homo in se excitari fidem, eamque tam firmam, ut eam nulla, quæ in rebus humanis omnibus ad oculum patet, superare queat demonstratio. Duplex est siquidem via, per quam in animos nostros illabitur cognitio rerum; alia sensuum ac rationis: alia fidei. Obscura illa anceps & fallax, ad veri notitiam malefida & intuta, infinitis obsepta Philosphorum trieis & quæstionibus; clara hæc, aperta & constans, prælucescens animo, ejusque anceps motus & fluctuationis admissio cœlesti lumine componens. Plane corneam hanc portam dicas, Poëtarum carminibus celebrem, eburneam alteram. Cui fidem largitus est DEVS, probationes non requirit: qui fide caret, nullā illi sufficit demonstratio. Vti optime differit Petrus Dan. Huetius in *demonstr. Evang. præfat.*

§. 5. Quia igitur æterna salus fidei præsentiam exigit, fides autem sine prædicatione & auditu verbi divini concipi non potest, & Verbum ipsum sive Evangelium de Christo stultitia esse videtur rationi humanæ, facile hinc patet necessitas eorum, qui ad hoc officium destinantur, ut Evangelium proponant & interpretentur. Nec tamen absoluta plane hæc est necessitas, & talis, quæ ipsum etiam DEVM obliget, ut necessario teneatur verbi prædicatores mittere, ut homines convertantur, ac si absque talium personarum adminiculo salus nostra procurari nulla ratione queat, cum imo DEVS convertere hominem possit & fidem largiri modo plane extraordinario, nec alligatus is sit mediis a semetipso constitutis. Modus autem ille extraordinarius non in eo consistit, quod prorsus absque DEI verbo fiat, sed quod non fiat verbo DEI per ordinarium ministerium vel Ecclesiæ ministros prædicato, verum per verbum DEI ab ipso DEO immediate vel sine vel cum miraculis prolatum, vel etiam per verbum a ministro junctis simul miraculis ac signis prædicatum, ubi tamen vis illa convertendi non miraculis & signis, sed verbo DEI adscribenda est. Et hæc tamen extraordinaria conversio, sicuti post Ecclesiam plantatam, verbumque divinum in toto Orbe prædicatum jam cessat, ita etiam ejus aliquando exercendæ spes omnino nulla superest. Dn. D. Quenstet *System. Theol. part. 3. cap. 7. sect. 1. tb. 7.*

§. 6. Nolo esse prolixior in hoc argumento, quandoquidem profanaticis haberi soleant illi, qui in Ecclesia nullas ministerio partes esse cupiunt, seque ipsos ex se in cognitione DEI satis eruditos, & erudiri adhuc posse gloriantur. Promittitur quidem *Jerem. XXXII, 34.* universalis omnium in N. T. eruditio: *Nondocetis ultra Vir proximum suum, & Vir fratrem suum dicens: cognosce Dominum. Omnes enim*  
*cogno-*



*cognoscent me.* Et in hoc illuminationis atque cognitionis, quæ erit penes Ecclesiam Christianam, plenitudo atque ubertas describitur; nec tamen tollitur aut negatur medium cognoscendi; verbi scil. ministerium. Indicatur fidelium omnium sufficiens ad salutem noticia, quam habituri sint, quod in illis, quæ ad salutem sunt necessaria, plenissima instructione gavisuri sint, sed quam non immediate a DEO, sine verbi aut ministerii doctrina consequentur. Modum enim non exponit Jeremias, qui solum *τὸ ὄν*, quod DEUM cognituri sint omnes, describit; sed *τὸ πᾶς*, quomodo aut unde, num immediata DEI illuminatione, an mediante verbi & ministerii informatione, non meminit. Vid. Calov. *contra Grotium ad b. l.*

§. 7. Tum vero demum, quæ sit necessitas & utilitas ministerii divini, patescit maxime, quando id plane cessat, & nullum amplius superest. Inter proverbia Salomonis *cap. XXIX, 18.* in compendium contracta est malorum omnium inde resultantium lex: *Cum prophetia defecerit*, inquit, *dissepabitur populus*, h. e. prospere se habere non potest, deficit, profligatur, & splendorem suum amittit, aboletur, & intermoritur tandem atque interit. Per prophetiam autem verbum Domini intelligitur, sine quo quemvis populum corruiere tandem necesse est, & in extremam miseriam prolabi, etsi aliquanto tempore floreat. Judæorum populus hac in re documento esse poterit, qui felicissimi fuerunt, dum Prophetis vacuas aures præbuerunt; illis vero rejectis, & verbo Domini, quod per illos annunciabatur, contempto, nihil eo populo fuit miserius, nihil perditius, nihil fœdus. Simul cum regno & Republica amiserunt ornamenta omnia, quibus olim gentes alias superarunt omnes, imo & intellectum perdiderunt, & excoecati sunt

prorsus, tantoque stupore oppressi sunt, ut circa cultum divinum quid statuere debeant, omnino nesciant. Et hoc est, quod dixit Jeremias, dissipatum iri populum, cum defecerit prophetia. Nam hoc ad utramque dissipationem est referendum, tam animi, quam corporis. Vid. Joh. Mercer. *ad d. l. proverb.*

§. 8. Quod si porro infinitos rationis humanæ conceptus, & partus plane prodigiosos attendere velimus, vix poterit ea in rebus religionis certum statuere quidquam, nisi aliunde ab alio aliquo extrinsecus adveniente informetur & erudatur. Enimvero sicubi ea defecatio paulo fuerit, & lumini supernaturali se subjicit, famulatum præstare poterit perquam utilem. Quamprimum vero cynosuram hanc deferit, suoque unius nititur remigio, periculose mox impingit, & naufragium tandem patitur prorsus miserandum. Ex quo factum, ut dii fingerentur infiniti, ut idolum omnis sensus expers coleretur, ut oblati temere in via lapides stipitesque divino cultu afficerentur, ut bestiis etiam tam vivis, quam mortuis similis veneratio exhiberetur. Ut igitur usus humanæ rationis, alias liber, dum in sacrorum contemplationem seu disquisitionem adscendit, ne impingat, præstitutis quibusdam axiomatis, principiis & juris sacri normis ab ipso divino numine descriptis, velut sanctis animæ repagulis, coerceri oportuit, ne sive in veteres tum Gentium tum seculorum plurimorum errores, sive in nova libere discurrentis ingenii commenta petulcus evagaretur. Axiomata autem ista & principia cum sint meræ revelationis divinæ, nec rationi conformia sint, sed stulta ei videantur & paradoxa, neque alias quam ex auditu & ductu alieno discantur, utique necesse est, ut sint, qui ea proponant, quique rationi hoc modo fibulam injicere doceant. De hac necessitate videri pote-

poterit Gisbert. Voet. *Polit. Eccles. part. 2. lib. 2. tract. 5. §. 1. & 2.*

§. 9. Nec tamen necessitas ista, de qua dixi hactenus, in ordine conversionis, tale statui debet principium cognoscendi, ut vel de necessitate tali in genere, vel de iusta & legitima missione Titii prædicatoris constare ante omnia debeat convertendo, neque alias conversio ejus fieri queat. Etsi enim ministerium Ecclesiasticum ex parte DEI in ordine primum sit instrumentum, quod fidem salvificam & articulos creditu necessarios proponit & inculcat convertendis; inter objecta tamen credenda quæ faciunt Christianum, doctrina ista de ministrorum Ecclesiæ necessitate & autoritate, non est primum ingrediens in mentem Catechumeni, ut audiri scilicet & admitti illi non debeant prius, quam de personæ suæ habilitate, ad instar Legatorum civilium, documenta exhibuerint. Ratio enim ultima, propter quam verbo prædicato creditur & assensus præbetur fide divina, non est veracitas aut missio ministri Ecclesiæ verbum prædicantis, sed autoritas DEI verbum revelantis & obsignantis. Quia scilicet DEVS se hæc revelasse per suum ipsius Spiritum testimonio divino, sed occulto, certum hominem reddit, ideo credit ille fide, qualem DEO dicenti & testificanti debet. Conf. Hülfseniann. in *Breviar. supplem. c. 19. n. 1.*

## CAPVT II.

De

## Hierarchia &amp; ordine Ministrorum Ecclesiæ.

§. I.

**M**ulti sunt Ecclesiæ Latinæ Doctores in adornanda & describenda sua hierarchia, quam aliter consistere haud posse contendunt, nisi sub uno aliquo capite visibili conti-

contineatur, & ex regimine monarchico vires capiat. Hinc enim Pontificis Romani primatum effingunt, & inter prima doctrinæ principia ponunt, totam jurisdictionis potestatem omnium in orbe prælatorum a Papa Romano derivari, eique acceptam ferendam esse, quam assertionem octo *de visibili Monarchia Ecclesia* libris & sex libris *de clave David* prolixè probare conatur Nicolaus Sanderus, quamque fundamento supponit Alphonsus Alvarez Guerres. *lib. de jure ac potest. Rom. Pontif.* alique passim. Imo vero non ad potestatem tantum & jurisdictionem dogma hoc suum applicatum volunt, sed ad ipsam etiam doctrinæ & fidei conformitatem extendunt. Et in summa hoc docent, tam Episcopos omnes, quam cæteros fideles, per unam Apostolicam & principalem Romani Pontificis cathedram eo visibili modo inter se connecti & copulari, ut, qui extra unitatem Romani Pontificis degat, membrum Ecclesiæ Christi esse, aut communionis sanctorum particeps fieri nullo modo possit. Nic. Sander. *de Clav. Dav. cap. 5.* Et necessarium proinde atque utile esse, ut omnes Christiani unione tam interna quam externa Romano Episcopo connectantur, uti Jodocus Coccius *tom. 1. thesaur. Cathol. toto libro VII.* qui est *de Hierarchia Ecclesiæ*, ex sacris literis, Patribus Græcis & Latinis, nec non recentioribus Doctoribus probare intendit.

§. 2. Didicerunt illi a Philosophis, ex formis simplicibus præstantissimam esse monarchiam. Et quia vident, Ecclesiam sine omni regimine consistere hæud posse, optime ei consultum putant, sicubi talis adaptetur forma, quæ omnium præstantissima est. Vid. Natal. Alexand. *in histor. Eccles. tom. 1. dissert. 4. pag. 262.* Neque dissidentes nos habent, dummodo Scripturæ ductum ista Reipubl. forma explicetur. Ecclesiæ scil. ab omni parte perfecta est monarchia,

chia, ubi Christus Rex est: ejus leges, Scripturæ: administri Episcopi, qui tamen non eum in finem destinati sunt, ut uni Legato assiderent, sed ut ipsi singuli legati essent, Pastores gregis ejus, *1 Petr. V, 2.* & duces, *Hebr. XIII, 17.* & Episcopi Ecclesiæ, *Actor. XX, 28.* Sed illi monarchiam in his terris sibi fingunt talem, in qua caput aliquod visibile reliquis omnibus potestate supereminente præsit, & sic visibilem a se excogitatam monarchiam, pro Christi monarchia obtrudunt, regnum ejus, quod ex hoc mundo non esse dixit ipse *Job. XVIII, 36.* in mundanum regnum convertunt & transmutant. Imo vero non contenti illi limitibus istiusmodi, quibus principes gentium coerceri se patiuntur, pontificem suum Principem constituunt super omnes gentes & Regna terrarum. Quæ utique multo grandior est monarchia, quam ut philosophis placere queat.

§. 3. Si dicendum, quod res est, ministris Ecclesiæ tale imperium non competit, ex quo Reip. aliqua forma judicari & dignosci queat. Jubentur pascere gregem DEI, non ut dominantes in cleris, sed ut qui sint exemplaria gregis, *1 Petr. V, 2. 3.* & ideo dicuntur ministri *1 Cor. III, 5.* Servi credentium *2 Cor. IV, 5.* ministri Ecclesiæ *Coloss. I, 25.* Idque ministerium consistit in eo, ut doceant & sacramenta dispensent. Solutus igitur Christus in Ecclesia, quæ domui comparatur, est *ὁικονομότης*, dominus ejus. *Matth. X, 25. Hebr. III, 5. 6.* retinuitque sibi dominium, *Job. XIII, 13. 1. Cor. V, 11, 6.* Ministri vero œconomi ejus dicuntur *Luc. XII, 42. 1. Cor. IV, 1.* & Legati *2 Cor. V, 20.* At vero qui Œconomi sunt & Legati, quomodo imperium, ex quo Reip. forma dignosci solet, tribui illis poterit? Nunquam enim vero ex meris servis coalescet Respublica aliqua, quippe qui perpetuum habent respectum ad aliquem imperantem, qui inter servos, quæ-

tales, reperiri haud poterit, neque ex servis facies mihi dominos, quoad servi fuerint, & ministerio addicti manserint.

§. 4. Quia vero etiam ministri Ecclesiæ regere dicuntur Ecclesiam, uti vocabulum ποιμαίνειν, *Actor. XX, 28.* reddidit Interpres vulgatus, alibi vero officium eorum, quod præsent Ecclesiæ, describitur, *1. Thess. V, 12. 1. Tim. V, 17.* non dubito, natam inde fuisse occasionem inquirendi formam regiminis, & applicandi ea, quæ a Philosophis de Rerum publ. statu disquiri subinde solent. At profecto Sophistæ nomen vix evitabit, qui ita ex alienis principiis Theologicam de Ecclesia considerationem instituere velit. Mysticum corpus est Ecclesia, cujus unicum caput est Christus, qui ei invisibiliter præest. Quos illi dat ministros & præcones, pari potestate in officio illo suo & administratione esse vult, ut adeo si vel maxime Aristotelis præcepta applicari debeant, Aristocratia potius quam monarchia aliquam speciem referant. Neque aliud quid infert regimen, & προσαρτία in Scripturis illis tributa, nisi quod docendo, arguendo, exhortando & modis similibus gregem sibi commissum in vera salutis via retinere debeant, idque in primis vocabulo ποιμαίνειν innuitur. Vid. Joh. Rainold. in *Colloq. cum Hart. cap. 3. sect. 1.* Robert. Abbot. de *supr. pot. Reg. prælect. 9. n. 6.*

§. 5. Vti igitur unio omnium & singulorum Christianorum sub unico pastore mortali non tantum inane, commentum, sed & contra institutum ordinis Ecclesiastici est: ita etiam monarchia, quam inde extruunt, tota commentitia est, & contra institutum divinum, itemque contra veteris Ecclesiæ placita. Extat apud Gratianum *C. Legimus Dist. 93.* sententia Hieronymi, qua omnes Episcopos æquales esse pronunciat. *Nec altera, inquit, Romana Urbis Ecclesia, altera totius Orbis existimanda est. Et Gallia & Britannia, & Africa*

*frica, & Persis, & Oriens, & India, & omnes barbara nationes unum Christum adorant, unam observant regulam veritatis. Si auctoritas queritur, Orbis major est Urbe. Ubique fuerit Episcopus, sive Roma, sive Eugubii, sive Constantinopoli, sive Rbergii, sive Alexandria, sive Thebis, ejusdem m.riti, ejusdem est & sacerdotii. Potentia divitiarum & paupertatis humilitas vel sublimiorem vel inferiorem Episcopum non facit. Ceterum Apostolorum successores sunt. Ex his verbis quæ conficiantur porismata, Monarchiam visibilem Ecclesiasticam destruentia, videri possunt in dissertatione de Romani Papæ fide, quam sub nomine Valentini Petri Saccii edidit Joh. Georg. Dorschaus §. 34.*

§. 6. Putant enimvero, qui Ecclesiam, ut unum aliquod corpus ex diversis per totum terrarum Orbem dispersis particularibus Ecclesiis collectum considerant, & simul attendunt, particularibus illis Ecclesiis salubri consilio seorsim unum aliquem præesse, qui eas regat, non minorem utilitatem ipsi toti & universo corpori expectandam esse si cubi uni alicui istud subjiçiat & caput aliquod visibile ei præficiatur. Sic enim inter regentes gradus aliquot constitui oportuisse, & sic optime se habere Rem publ. Ecclesiasticam, si, ut plures Episcopi uni metropolitano, & plures metropolitani uni Patriarchæ, ita etiam omnes Patriarchæ uni alicui Episcopo Occumenico subiecti essent. In hoc consistere unionem & communionem plurium Ecclesiarum inter se, & ex hac æstimandam esse Ecclesiæ universalis unitatem, si omnes illæ unum idemque visibile caput agnoscant, Nec deesse illustres istius unionis effectus, qui potissimum in potestate convocandi synodos se exerant, adeo ut ex synodorum gradibus ipsi etiam dignitatis & jurisdictionis Ecclesiasticæ gradus innotescant. Presbyteros unius paro-

chiæ convocari ab Episcopo, & hanc esse synodum infimam, primum autem gradum jurisdictionis: Episcopos unius provincie a metropolitano convocari, hanc esse secundam synodum & superiorem speciem jurisdictionis: Episcopos plurium provinciarum a primate congregari, & sic tertium synodi & jurisdictionis gradum constitui: Synodum deinceps multarum diœceseon convenire & congregari autoritate Patriarchæ, & hinc conspici quartum gradum jurisdictionis: tandem synodum totius Orbis terrarum ab nullo alio, nisi qui caput esset totius Ecclesiæ universalis, congregari posse. Et hunc esse quintum & ultimum jurisdictionis gradum, ultra quem ulterior esset nullus. Quos ita explicat Franciscus Bosquetus *ad Innocentii III. Epist. 5. lib. 1.*

§. 7. Poterant hæc videri optime sibi cohærere, si & jurisdictio propriè dicta competeret Ecclesiæ, & Regnum Christi esset de hoc mundo. Dum vero hoc negat ipse Ecclesiæ fundator, *J. bann. XVIII, 36.* & illud peregrinum plane sit *αξίωμα*, atque a spirituali regimine alienum, ipsum totum, quod superstruitur ædificium, ut corruat, necesse est. Quod si vel maxime tale aliquid admittatur, an putabimus, gradationem istam, quæ in aliquo summo regente definit, felicius procedere in Ecclesia, quam Republ. civili? Imo vero, cum regimen cœlestis illius & mystici Regni multo majoribus difficultatibus involutum sit, quam civile & seculare imperium, & hoc ab uno aliquo capite per totum terrarum orbem diffundi natura impossibile sit, viresque humanas prorsus excedat, male omnino prospectum erit Ecclesiæ, si ab unius ore omnes pendere oporteat, ejusque regimen uni alicui, sæpenumero parum prudenti, & multis flagitiis contaminato committatur.

§. 8.



§. 8. Hierarchia igitur talis, quæ visibilem Ecclesiæ in terris monarchiam inducit, omni destituitur fundamento, & metas humani imperii excedit, nec DEO utilis fuit visa. Et quid vero commune est regno & Ecclesiæ? Diversi utriusque sunt fines, diversi modi gubernandi. Vt maxime ergo inter seculares potestates eminentior videatur illa, quæ uni soli competit, eam tamen non aliter Ecclesiæ applicare licet, nisi quatenus illa est corpus mysticum & sub uno capite spirituali, quod ipse est Salvator, colligitur, & coagmenatur. Ab hoc capite, qui constituti fuerunt Apostoli, parem potestatem acceperunt. Christus enim, advocatis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem adversus spiritus impuros, ut ejicerent eos & curarent omnem langvorem, & omnem infirmitatem. *Matth. X, 1. Luc. IX, 1.* Eodem modo omnibus dicit: *Sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos, Job. XX, 21.* Item: *Euntes docete omnes gentes &c. Matth. XXVIII, 19.* Pariter itaque omnes missi sunt, pariter Apostoli constituti, pariter hoc munus expleverunt, neque potestate eorum quisquam altero superior fuit. Si qua Petro specialis competiit prærogativa, quam nonnulli Patres observant, ea ordinis tantum fuit & honoris, non potestatis, qualem nunc fingunt Ecclesiæ Romanæ Doctores. Vid. If. Casaubon. *Exercit. 15. n. 12.* Digna sunt, quæ hic legantur verba Anacleti Pontificis Rom. apud Gratianum *C. In novo. Dist. 21.* extantia: *Ligandi solvendi que potestatem primus accepit Petrus a Domino: primusque ad fidem populum sua predicationis virtute adduxit, verbaque instituit. Ceteri vero Apostoli cum eodem pari consortio honorem & potestatem acceperunt, ipsumque principem eorum esse voluerunt.* Horum verborum optimum interpretem agere potest Origenes, dum *homil. I. in Matth.* ita scribit: *Num putas soli Petro claves regni cælorum datas*

*esse? minime vero, quia Johann. 20. ad omnes dicit: Accipite spiritum sanctum, quorumcumque remiseritis peccata, remissa erunt: quasi omnibus talibus constitutis, qualis erat & Petrus.*

§. 9. Vt maxime vero hierarchiam talem in Ecclesia, quæ monarchiæ, non spiritali tantum, sed seculari etiam, materiam subternat, haudquaquam admittamus, longe tamen absumus ab iis, qui inter ministros Ecclesiæ talem statuunt paritatem, ut nec ordinis *προστασία* assertam velint, & omnibus personis indifferenter eandem in Ecclesia auctoritatem tribuunt. Absit a nobis, ut ordinem, quem ipse Spiritus S. observatum voluit, & sine quo consistere haud potest Ecclesia, abolitum velimus. Quemadmodum enim inter membra corporis humani propter necessarium magis influxum & conservationem totius alia magis, alia minus necessaria, nobiliora alia, alia ignobiliora dicuntur, quæ similitudo est Apostoli 1. Cor. XII, 14. *seqq.* ita etiam inter ministros Ecclesiæ pro ratione objecti circa quod quisque versatur, & prout magis ratione officii sui influit ad conservationem totius corporis mystici, majorem meretur honorem, & reliquis potior habetur. Et sic igitur pergit Apostolus *vers. 27. seq.* *Vos autem estis corpus Christi & membra de membro. Et quosdam quidem posuit DEVS in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, opitulationes, gubernationes, genera linguarum. Numquid omnes Apostoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes Doctores? numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur? &c.*

§. 10. Similem enumerationem, sed paulo concisior, facit idem S. Paulus *Ephes. IV, 11.* *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos: quosdam autem Prophetas: alios vero E-*

*van-*

*Evangelistas : alios autem Pastores & Doctores , ad consummationem Sanctorum in opus ministerii, in adificationem corporis Christi.* Omitit *duo* *uero*, quarum mentionem fecerat in *Epist. ad Corinth. h. e.* eos, qui virtute divina certis donis spiritualiter instructi erant, vel instruendi & consolandi, vel lingvis variis loquendi, vel lingvas peregrinas exponendi, vel spiritus discernendi. Refert autem quadruplicem ordinem eorum, qui in ministerium verbi divini adsciti fuerunt, & Christo Domino Ecclesiam colligere debuerunt, Apostolorum scilicet, Prophetarum, Evangelistarum, pastorum itidem ac Doctorum, quorum priores tres extraordinarii fuerunt, quippe quos non semper, sed ad certum tantum tempus existere DEUS voluit. Pastores autem & Doctores ordinarii etiamnum sunt, quales post prima Christiani nominis initia perpetuo in Ecclesia fuisse deprehendimus. Et hi sunt illi, qui ab Apostolis & eorum discipulis certis particularibus Ecclesiis praefecti fuerunt, quique deinceps ad nostra usque tempora successores habuerunt, eodem modo certis gregibus praepositos & addictos. Vid. omnino Mart. Chemnit. in *Exam. Concil. Trid. de Sacram. ord. c. 2.*

§. n. Aucto fidelium numero, cum subinde Ecclesiae particulares crescerent, adeoque ministros quoque eis inservientes augeri oportuerit, officia, quae antea ab uno expleri poterant, distingvi & inter plures dividi coeperunt. Sed & ipsa nomina, quae communia ab initio fuerunt, distinctionem hinc receperunt. *Διακονίας* enim vocabulum in genere ab initio ministerium verbi denotavit, quod & Apostolis & Apostolicis viris commendatum fuit, uti exactis Apostolorum variis in locis patet, qui proinde & ipsi diaconi dicti fuerunt, *1. Cor. III, 5. 2. Cor. III, 6. c. VI, 4. c. XI, 23.* & passim. Quin & post Apostolos ipsi Episcopi, qui deinceps dicti

dicti fuerunt, non responderunt sibi diaconorum nomen tribui, qui propterea ministros reliquos condiaconos suos quandoque appellare consueverunt, uti adversus autorem quæstionum in V. & N. T. exemplis ostendit David Blondellus *Apoloq. de Episc. & presbyt. sect. 2. sub num. 21.* Joh. Mabillon *de re diplomat. lib. 2. cap. 2. n. 16.* Sic & presbyteri vocabulum commune erat olim omnibus pastoribus, & ipsis adeo Episcopis, ita ut nunc quoque Episcopi ad Coëpiscopos scribentes, eos *συμνησβυτέρως*, conseniores, seu confacerdotes & comministros appellare soleant. Quæ tamen nomina propter officia, quæ sustinentur, distincta deinceps fuerunt. Vid. Claud. Espencæ. *digress. lib. 1. cap. 2.*

§. 12. Totum igitur fundamentum diversi honoris & dignitatis, quæ est inter ministros Ecclesiæ, consistit in diversis functionibus propter diversitatem objectorum, circa quæ non omnes versantur æqualiter, neque etiam versari possunt aut debent æqualiter. Ipse DEUS, uti dixi, ordinem inter eos fecit, donorum varietate & differentia, & ita quidem, ut etiam inter prophetas, quorundam prophetarum spiritus & actiones aliorum prophetarum iudicio subjici debeant. *1. Cor. XIV, 32.* Etsi vero ex officiis ab Apostolo commemoratis desierint extraordinaria ista Apostolorum, prophetarum, Evangelistarum, &c. mansit tamen distinctio objectorum & adhærentis dignitatis inter illa officia, quæ adhuc supersunt, quæque insuper fuerunt addita. Nec enim putandum est ordines ministrorum Ecclesiæ certo & necessario numero vel a DEO esse præscriptos, vel ab Apostolis usurpatos, ut pro ratione circumstantiarum cujusque Ecclesiæ minui aut augeri omnino nequeant. Plurima namque istiusmodi officia, & ea præsertim, quæ minores ordines Canonistis dicuntur, commoditatis & decori gratia ab hominibus

nibus introducta sunt, neque si bene usurpentur, reprehendi possunt omnia, quanquam sint aliqua in Ecclesia Romana, quæ nudum nomen gestant, nulliusque plane usus sint. Sed ipsa tamen, quæ usum adhuc aliquem præstant, necesse est, ut distinguantur ab aliis essentialibus officiis, quibus Ecclesia carere haud potest. Et tum facile patebit, cuiusque gradus prerogativa.

§. 13. Quemadmodum autem plures unius particularis Ecclesiæ possunt esse ministri, & illa particularis Ecclesia unum aliquod corpus constituit sibi sufficiens, nec dependens ab alio aliquo: ita porro, si plures aliquæ particulares Ecclesiæ ad invicem considerentur, fieri potest, ut eleganti harmonia inter se consentiant, & unum quasi aliquod corpus constituent, nec tamen ab invicem dependeant, & aliquam earum potestate superiorem reliquæ observare teneantur. Inter particulares namque istas Ecclesias est relatio & unio non κατ' ἰσροχίαν, ut inter matrem & filiam, dominam & subjectam, caput & membra, sed κατ' ἰσότητα, ut inter pares collaterales, haud secus ac membra σύσσωμα, aut sorores in una familia. Omnes Ecclesiæ particulares sorores sunt consanguineæ eodem semine incorrupto genitæ, in eadem familia Catholica educatæ, membra ejusdem capitis Christi, palmites ejusdem vitis, coheredes ejusdem hereditatis.

§. 14. Sed nec illud diffiteor, posse plures Ecclesias particulares sub una aliqua eminentiore uniri & in unum corpus coire, quomodo plures Ecclesiæ Episcopales sub una Metropolitana, plures metropolitane sub una patriarchali collectæ fuerunt olim, & colligi adhuc solent. Episcopi enim magnarum Urbium Ecclesias adjacentes regebant, & si quando Episcopos ad novas Ecclesias fundandas mitterent,

jus sibi aliquod in istiusmodi Ecclesias reservabant, quale etiam reservatum quandoque fuit in regimine civili matribus, sive illis Urbibus, ex quibus colonie deductæ fuerunt, idque plerumque situm erat in quadam reverentia, quam exhibere etiam solet sorori ætate aut virtute præstantiori. Sed enim sicut laudabile est, & rectæ rationi conforme, tum & Christianæ pietati consentaneum, ut Ecclesia recentior antiquiorem, a qua doctrinam & Doctores accepit, reverenter habeat & veneretur: ita iniquum fuerit, si eo nomine antiquior in recentiorem perpetuum magisterium vel dominium sibi arroget.

§. 15. Ipse ille ordo, qui est inter Ecclesias, ut alia patriarchalis, alia metropolitana, alia Episcopalis, & proinde earum præfides alius patriarcha, alius metropolitanus aut archiepiscopus, alius simpliciter episcopus diceretur, non aliunde natales suos habet, nisi ex civili eminentia atque dignitate Urbium, quas inhabitabant Episcopi. Neque nos improbamus talem hierarchiam & gradationem, dummodo ne adscendatur ulterius ad monarchicam aliquam exsuperantiam, quippe quæ natura impossibilis est, & ipsi inter se patriarchæ & metropolitæ meminerint; pastores se esse Ecclesiarum, non dominos, & si adinvicem comparentur, pari in honore se esse, nec alterum ab alterius arbitrio dependere. Quam æqualitatem cum suæ intentioni minus convenire vidissent Episcopi Romani, atque hinc potestatem sibi arrogarent in omnes universi terrarum orbis Ecclesias exorbitantem plane & infinitam, neque corrigi & emendari ea res amplius posset, putarunt Imperatores Romani, minuendam saltem esse enormem illam *ἐξουσίαν*; nec fieri id aliter posse, nisi per æqualem Episcopi Constantinopolitani potentiam, & elevationem, quam illi propterea benigne contulerunt.

§. 16. Et si vero Ecclesias particulares omnes æquales, statuamus, neque alteri in alteram imperium aut dominatum tribuamus, non facimus tamen cum illis, qui independentes hodie dicuntur in Anglia, qui subordinationem talem nulla ratione admittunt, & quamlibet Ecclesiam particularem, etiam paucarum personarum, plenam habere & independentem a synodis potestatem atque jurisdictionem statuunt. De quibus videri potest Georg. Hornius in *Hist. Eccles. Art. 2. n. 48.* Joh. Hornbeck in *summ. contror. lib. 10.* Postquam enim Angli eliminato Episcopatu non statim paratum habuerunt ordinem, ad quem Ecclesiæ regerentur, existimarunt Independentes, & plurimi alii, qui cum illis faciunt, Ecclesiam quamvis particularem totam sui juris esse, & habere in se omnem potestatem Ecclesiasticam, supremam, non alteri Ecclesiæ, aut Ecclesiis, aut Ecclesiarum deputatis vel synodis subjectam, æque minus ac Episcopis. Nos vero, ut maxime æqualitatem inter Ecclesias statuamus, id tamen tribuimus synodis & conciliis, ut sicuti in omni societate universitas singulis est non nihil superior, ita etiam in corpore tali, quod in Ecclesia repræsentativa ex pluribus Ecclesiis particularibus constituitur, necesse est, cedant singulæ universis aut majori parti, tanquam aliquatenus superioribus.

§. 17. Cæterum, quos Paulus Apostolus pastores & Doctores vocabulis paulo strictius acceptis appellavit, illi alibi in sacris literis Episcopi & presbyteri dicuntur. Et hæc ipsa etiam nomina in Scriptura sacra promiscue accepta fuerunt, nec distincti tum fuerunt presbyteri ab Episcopis, uti patet ex *Actor. XX. 17.* collata cum *versu 28. Tit. 1. 5.* collato cum *vers. 7. 1. Petr. V. 1. & 2.* Diserte Hieronymus in *Epist. ad Tit. Idem est ergo presbyter, qui Episcopus, & ante, quam diabolus*

*instinctu studia in religione fierent, & diceretur in populus: Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cepha, communi presbyterorum consilio Ecclesia gubernabatur. Postquam vero unusquisque eos, quos baptizaverat, suos putabat esse, non Christi, in toto Orbe decretum est, ut unus de presbyteris electus superponeretur ceteris, a quo quem omnis Ecclesia cura perlineret, & schismatum semina tollerentur. Et addit porro: Sicut ergo, presbyteri sciunt, se ex Ecclesie consuetudine ei, qui sibi praepositus fuerit, esse subiectos: ita Episcopi noverint, se magis consuetudine, quam dispositionis dominica veritate presbyteris esse majores & in commune debere Ecclesiam regere. In eandem sententiam etiam Chrysostomus, dum in rationem inquit, cur Apostolus ordines sacros de partibus officii cuiusque informaturus, ab Episcopis illico ad Diaconos progressus fuerit i. Tim. III, 8. nulla omnino facta mentione presbyterorum, haec verba subjungit: Cur hoc quasi? quia non minus interest. Nam & presbyteri assumpti sunt ad docendum populum & ad praefecturam Ecclesiae: Ideoque qua de Episcoporum ordine dixit, etiam presbyterorum ordini congruunt. Sola enim impositione manuum adscenderunt Episcopi supra presbyteros; & hoc solum lucri videntur praeipuisse presbyteris. Conf. Dav. Blondell. Apol. de Episc. & presb. per tot.*

§. 18. Hieronymi ista verba quantum negotii facebant Pontificia Ecclesiae Doctoribus, notius est, quam ut explicari hic oporteat, adeo, ut Altonsus Castrensis, quem refert Sixtus Senensis in bibl. lib. 6. annot. 324. haud verecatur asserere, Hieronymum hac in parte errasse. Sed habet tamen Hieronymus plures secum consentientes a Sixto Senensi d. I. adductos, quos omnes erroris arguere temerarium foret. Et agnovit novissime Johannes Cabassutius in notit. Eccles. dissert. 12. juvari sententiam Hieronymi non solum ex promiscua



miscua vocabulorum Episcopi & presbyteri in Ecclesia Apostolica usurpatione, sed etiam ex communi presbyterorum consilio; dum operam & ministerium eorum in consortium laboris & sollicitudinis assumere soliti fuerint Pontifices, & insuper ex eo, quod Apostolorum ætate extiterint Episcopales seu Cathedrales Ecclesie, quarum maxima pars sub regimine sacerdotum minorum steterint nullo præsentente Pontifice. Valde frivola autem videtur eorum sententia, qui admittunt, tempore Apostolorum nondum factum fuisse distinctionem vocabulorum, ex eo tamen male colligijunt, quod iidem prorsus fuerint Episcopi & presbyteri.

§. 19. Quod si ergo quærat, an pastorum & Doctorum Ecclesie, quos promiscue presbyteros & Episcopos in Scriptura appellari dixi, jure divino & ex speciali Christi vel Apostolorum instituto debeant esse distincti ordines, ita ut non modo quædam officia Ecclesiastica obire possit unus, quæ alteri in eodem loco verbi divini ministro obire nefas sit; sed etiam tanta esse debeat unius autoritas & potestas, ut circa sacra constituere solus possit omnia, exclusis cæteris, qui ejusdem Ecclesie ministerio addicti sunt? in promptu est responsio, neutiquam id jure divino constitutum fuisse, neque hoc ex Sacra Scriptura probari posse. Non diffitemur tamen, vocabula, Episcopus & presbyter, jam antiquissimis temporibus cœpisse distingui, ut non promiscue quemvis Ecclesie pastorem vel Doctorem denotarent amplius, sed illud adhiberetur ad significandum illum, qui inter Doctores unius particularis Ecclesie primus erat & præcipuæ autoritatis, hoc vero ad denotandos illos, qui præter primum illum in eadem Ecclesia docebant. Qua autem ætate distinctio ista exorta primum fuerit, nihil nunc attinet investigare. Vid. Joh. Dallæus *de Epist. Ignat. cap. 26.* Joh. Pearson. *in vindic. part. 2. c. 13.*

§. 20. Ex dictis patet, mediam nos incedere viam, & neque ab eorum stare partibus, qui officia Episcoporum & presbyterorum jure divino distincta fuisse, statuunt, neque illorum sequi sententiam, qui nullum omnino inter ministros Ecclesiæ ordinem introductum cupiunt, sed ad paria ubique officia eos admittunt. Exeunte seculo superiore priorem sententiam proposuerat Hadrianus Saravia in Flandria primum & Hollandia, deinceps in Anglia Reformatæ Ecclesiæ pastor, scripto libro *de ministrorum Evangelii diversis gradibus*. Quem cum accepisset Theodorus Beza, ejusdem Ecclesiæ apud Genevenses *πρώταρχος*, peculiare opposuit scriptum, totum contrarium; atque huic vicissim respondit Saravia addita protestatione, se invitum plane cum Beza, a quo nihil tale expectasset, congregari. Uti vero Saravia, dum pro Episcoporum dignitate adstruenda laborat, in alteram hanc partem nimium deflebit: ita Beza gravissime illos errare pronunciat, qui dignitatum gradus inter ministros Ecclesiæ admittant. Uterque suos habet sectatores, prior quidem illos, qui Episcopalis *ἐπισκοπῆς* originem ad Apostolos referunt, quales præcipui sunt Scriptores quidam Anglicani, inter quos eminent Thomas Bilsonus Episcopus Wintoniensis *libr. de perpet. Eccles. Christi. gubernat. cap. potissimum 14.* & novissime Joh. Pearson *d. 1.* Ab hoc vero quin errorum suorum seminia acceperint, qui Puritani dicuntur in Britannia, dubium non est, cumque idcirco non male Puritanorum patriarcham vocat Johann. Conrad. Danhauer. *Theol. conscient. tom. 1. part. 2. Dial. 3. quest. 14.* Laudo tamen modestiam Saraviæ, dum de se ipso scribit in præfat. *Gratia DEO, ego fratres meos superiores possum sine invidia pati, & æquales ac inferiores sine contemptu ac fastidio.*

§. 21. Sanè a pluribus ejusdem Ecclesiæ ministris collegi-

legium aliquod constitui nemo est, qui negat. Quemadmodum igitur naturali ratione in omni collegio ordo aliquis observatur, nec sine tali ordine expediri quicquam potest, quandoquidem omnibus simul eodem spiritu unum idemque agere haud licet, & per consequens alter alteri in stando, sedendo, suffragia ferendo præferri debet: ad eundem modum etiam in Ecclesiastico isto collegio, quod præ cæteris omnibus *τάξιν ἢ εὐχρημοσύνην* observare debet, idem ut contingat, necesse est. Svadet autem naturalis ratio porro, ut *πρωτοσασίαν* & *πρωτοκλισίαν* habeat ille, qui sive *προγενεσίας* jure & ætate, sive singulari suo merito reliquos antecellit, utque is consulendo, monendo, hortando aliis præeat, suffragia in causis dubiis colligat, autoritate sua universalam actionem moderetur, secundum pluralitatem concludat, atque id, quod ita decretum est, cum prudentia exsequatur. Atque istiusmodi ordinem ab ipsis primis initiis in Ecclesia observatum fuisse, etiam inter Apostolos, si quando in unum convenerint, concedendum omnino est. Sed ista prærogativa, quam habuit ille, qui primus fuit in ordine ministrorum Ecclesiæ, nullum omnino dedit potestatem in reliquos, & admodum parum illum unum differre faciebat a cæteris.

§. 22. Hunc in modum se habuerunt primæ Ecclesiæ particulares, & pastores earum, si plures numero fuissent. Mox tamen *πρωτοσασία* illa latius extendere & dilatare fimbrias atque exortem quendam honorem ac potestatem sibi vindicare cœpit, & aliquando quidem magno cum Ecclesiæ emolumento. Etsi enim sub teneris Christiani nominis initiis, cum Ecclesia inter persecutiones valde afflictæ gerneret, potestas istiusmodi haud necessaria esset, quod unusquisque muneri suo incumberet strenue, & promptissimo animo sine monitore faceret, quæ ad sacrum officium pertinebant

nebant, quodque omnium illorum tum esset una voluntas, una anima, neque dissensionum semina inter ipsos facile spargerentur, multo minus, si sparsa fuissent, succrescerent; postea tamen, cum a prisca illa morum sanctimonia recederetur, & tum negligentiores in officio tum vitiosiores quandoque fierent ministri Ecclesiæ in vitæ ratione, publico bono receptum fuit, ut unius inter plures Ecclesiæ particulares ministros singularis quædam esset eminentia & potestas, cui reliqui subiecti esse deberent. Et hic dictus fuit speciali nomine Episcopus, eum præcipue in finem ad istam ὑπεροχήν evectus, ut sibi subiectos ministros Ecclesiæ ὁμοψύχως servaret, & in schismatis remedium, ut loquitur Hieronymus *Epist. 85.* munus istud sustineret.

§. 23. Nec tamen in laudabili isto instituto & limitibus istis contineri diu potuit Episcoporum illa præcellentia, accedente, uti in rebus secundis fieri solet, ambitione & avaritia, sive πλεονξία, quæ Episcopis & ιερaticῖς fere omnibus propria quasi sunt & pécularia vitia. Tale quid incunte sæculo quinto ab Alexandrinis Episcopis primum eommissum fuisse, notat Socrates *Hist. Eccles. lib. 7. cap. 7.* Ex eo tempore, inquit, Episcopi Alexandrini sacerdotalem gradum atque ordinem supergressi, principatum quandam obtinere & cuncta pro imperio agere cœperunt. Præiverant præfules Romani, qui similem sibi potentiam atque potestatem vindicabant, uti idem notat Socrates *cap. 11. Episcopatus Romanus*, inquit, perinde atque Alexandrinus ultra sacerdotii fines progressus, jam otim in dominationem degeneraverat. Et ex hoc dominatu tandem prodiit sacra illa monarchia, in qua conservanda tanti etiamnum excitantur fluctus, ut integræ quandoque evertantur Respublicæ, & ipsa salutis æternæ fundamenta radicitus evellantur. Sed de hoc dominatu alibi dixi plenius.

§. 24. Di-

§. 24. Distinctio ista, de qua dixi, Episcoporum a presbyteris sensim sua accepit incrementa, neque in nervum erupit uno quasi actu. Sola erat ab initio *πρωτοεστία & πρωτοκλισία*, quæ discrimen faciebat. Accedebant deinceps singularia quædam & peculiaria *πρεσβεία*, quæ vel (ponte cedebant presbyteri, vel ab Episcopis usurpabantur & reliquis Ecclesiæ ministris eripiebantur, quod de ordinandi potestate haud obscure prodidit Chrysostomus, sed quæ tamen omnia sensim invaluisse persvasum habeo. Sicigitur creditum deinceps fuit, neminem nisi Episcopum posse sacerdotes consecrare, altaria erigere, Ecclesias dedicare, chrisma conficere, chrismate baptizatorum frontes signare, publice in missa pœnitentes reconciliare, formatas epistolas mittere, & quæ sunt alia, quæ referuntur in supposititia Damasi *Epist. 5.* Et ea igitur hinc negamus jure divino & ex mandato Christi aut Apostolorum Episcopis solis competere, concedimus autem, licuisse Ecclesiæ talia seorsim Episcopis committere. Quo pertinet canon 7. Concilii Hispalensis II.

§. 25. Quandoquidem autem diversimode se habeant officia, quæ Episcopis hodie tribui solent, probe distingvenda sunt ea, quæ essentialia dici possunt, ab illis, quæ accidentalialia sunt & ex primo instituto haud competierunt. Ad essentialia refero potestatem docendi verbum, administrandi Sacramenta, ligandi & solvendi &c. ista scil. officia, quæ ab initio commissa fuerunt pastoribus animarum, & sine quibus ex instituto Christi tales esse non possunt. Et in his Episcopum nihil præcipui habere constanter asserimus. In accidentalibus vero, qualia sunt, disponere res Ecclesiasticas, regere alios pastores, curam & inspectionem aliarum Ecclesiarum habere &c. inæqualitas quædam post Apostolorum ætatem invaluit, secundum quam Episcopi presbyteris

teris superiores esse cœperunt. Nec enim, quod jam supra dixi, inæqualitas ista juri divino suam debet originem; quippe quod solum essentialia ministerii describit, & institutis pastoribus committit, nec tamen prohibet, quo minus ordinem inter eos statuere liceat, & quidem prout Ecclesiæ cuique placuerit. *ἐπισκοπή* igitur, quatenus pastoratum ipsum & presbyterium, secundum primum Scripturæ significatum & in usu primitivo denotat, divino: quatenus presbyterio præcellit, Ecclesiastico: quatenus dominatum ac regnum aliquod *ἀξίωμα* involvit, nullo prorsus jure nititur.

§. 26. Cæterum cum admodum varia sint jura Episcopalia, quæ a Canonistis vulgo recensentur, & inter ea existant, quæ principibus jure proprio imperii competunt, Episcopi autem vel vi rapuerunt aliquando, vel non animadvertentibus Principibus involarunt, vel liberaliter concessa ita propria sibi fecerunt, ut jure suo sibi competere assererent, neque ut beneficium agnoscerent, post reformationem Principes Evangelici vi potestatis, quæ illis ex instituto divino circa sacra & Ecclesiam competit, præcipua illa jura, Episcopalia hæctenus dicta, quodam quasi postliminii jure sibi vindicarunt & ab injustis possessoribus recuperarunt, ita tamen, ut ea, quæ solis Ecclesiæ ministris propria dixi, illis integra relinquant, neque attingant facile, nisi quatenus externis quibusdam circumstantiis vestiuntur, quas imperio Principis subjectas esse, ipsa earum conditio ostendit. Reliqua vero imperio suo adhærentia vel ipsi expediunt suo nomine immediate, reservata Principis propterea dicta, vel mediate per Consistoria & judicia Ecclesiastica a se constituta, Principis personam repræsentantia, ejusque autoritate causas expedientia.

§. 27. Vt igitur constet, qualis in terris Principum Evan-

vangelicorum & Saxonici potissimum extet hierarchia, tenendum est, quemlibet principem provinciam suam in certas diœceses divisam habere, quarum unaquæque certi Superintendentis curæ commissæ est. Cumque in tali diœcesi plures inveniantur parochiæ, maxime paganæ & rustices, unaquæque istarum suum habet parochum, qui pastor communiter dici apud nos solet, eo quod verbi divini prædicatione gregem DEI pascat, ad exemplum pastoris primarii, ipsius Christi Salvatoris nostri, *Joh. X, 11*. Et hi tales pastores omnes Superintendentem ejus diœceseos, ut superiorem suum venerari, in negotiis dubiis consulere, ejusque monitis & præceptis obtemperare tenentur. Neque alia est conditio diaconorum & Archidiaconorum in oppidis, ubi ex pluribus personis ministerium Ecclesiasticum constat, quippe qui & ipse vel pastorem sibi præfectum habent, vel Superintendentis regimini immediate subsunt. Supra istos, quos dixi, Superintendentes, alicubi sunt alii, qui Generales Superintendentes dicuntur, & plures Superintendentes sub se habent, curæ & inspectioni suæ commissos. Et sic enim constitutum legitur in Ordinatione Ecclesiastica Electorali Saxonica, *tit. von der Visitation &c.* Haben Wir in unsern Chur- Fürstenthumb und Landen folgende Superintendenten und Visitation- Ordnung fürgenommen/ und dieselbe in etliche General theilen lassen/ daß in jedem ein General-Superintendens seyn soll/ deme seine Special-Superintendenten, samt derselben Adjuncten nach Gelegenheit eines jeden Orts unserer Lande zugeordnet/ und demnach jeder eine gewisse Anzahl Pfarrer und Kirchendiener in seinem Befehl habe/ auf welche Sie ihre stetige unnachlässige Inspection und Aufsicht haben sollen.

§. 29. Sed cum jurisdictio etiam necessaria esset, per  
D 2 quam

quam causæ Ecclesiasticæ prævia sufficienti cognitione dirimi, & si qua alia occurrerent dubia, decidi possent, nec eam Superintendentes concessam haberent, quod illi uni minus sufficientes ei rei viderentur, forum aliquod speciale constitui oportuit, in quo non pastores tantum, sed ipsi etiam Superintendentes & generales Superintendentes conveniri possent. Judicia ista Ecclesiastica Consistoria hodie dicuntur, pressius sumpto vocabulo, cum alias Consistorium in jure nostro appelletur locus ille, in quo, qui Principi sunt a consiliis, consistunt, & salutaria ei consilia suggerunt. Anton. Perez. *ad tit. Cod. de Comit. Consistor.* Marcell. Donat. *ad Ammian. Marcellin. lib. 16.* Henric. Vales. *ad eund. p. 80.* Atque ad ista judicia ab ipso Principe eliguntur tum Ecclesiasticæ, tum secularis conditionis Viri, eum in finem, ut conjunctim causas Ecclesiasticas examinent, collatisque sententiis finem imponant, aut si graviores fuerint, relatione facta Principis sententiam expectent. Supra enim ista, quæ constituta fuerunt, Consistoria adhuc eminet Senatus Ecclesiasticus, in quo de reservatis & exceptis specialibus juri- bus Ecclesiasticis, deq; causis illis, quibus vel ob reinaturam, vel ob contemptum potentiorum Consistoria haud sufficiunt, tractari solet. Vid. Carpzov. *Jurispr. Consist. lib. 1. def. 12.* Quo pertinent verba Ordinationis Eccles. Elect. Saxon. *tit. vom Ober Consistorio*: bey welchen (Ober Consistorio) die andern beyden Consistoria in vorfallenden angelegenen Sachen/ die belangen ihrer Urtheil und decreten execution, der Kirchen Bestellungen/ der Diener Lehr und Leben/ oder was des seyn mag/ darinnen Sie unsere Hülffe bedürffen/ sich Rathes erhol- len mögen und sollen. Et tum enim non nomine Præsiden- tis & Assessorum, sed nomine Principis per modum Rescripti quid faciendum sit, responderi solet. Idem repetitum *sub*



*rubric.* Von Amt der General-Superintendenten: Wenn aber eine Sache so beschwerlich und straffbar/daß weder der Superintendentens rathen können/ noch das Consistorium, dahin er verwiesen/ gebührenden Ernst/ oder schleunige Execution thun wolte/ soll der Superintendentens solches an unser Ober-Consistorium, mit seinen/ oder da es vonnöthen/ auch der Amtleute/ Schöffer/ Erb- oder Gerichtsherren guten/ satzen/ gründlichen Bericht gelangen lassen/ darauf alsdenn in das andere Consistorium, dahin solche Sachen gehörig/ ernstlicher Befehl erfolgen soll.

## CAPVT III.

De

## Nomine Superintendentis.

§. 1.

**Q**Vi Episcopi dicuntur apud Græcos, planissima versione Latinis Superintendentes dici possunt, siue Superattendentes, cum utrumque hodie in usu sit. Isidorus apud Gratianum *C. Cleros. Dist. 21.* Episcopus vocabulum inde dictum est, quod ille, qui efficitur Episcopus, superintendat: scilicet curam gerens subditum. *Σκοπεῖν* enim Græce, Latine intendere, dicitur. Episcopi enim græce, latine speculatores interpretantur. Nam speculator est prapositus in Ecclesia: i- deo dictus, eo quod speculetur & prospiciat populorum infra se positorum mores & vitam. Et Augustinus apud eund. *c.* qui episcopatum. *8. q. 1.* Episcopatus nomen est operis, non honoris. Græcum est enim, aut inde dictum vocabulum, quod ille, qui præsicitur, illis, quibus præsicitur, superintendit, curam eorum scil. gerens. *Σκοπή* quippe intentio est. Ergo Episcopos siue limus latine superintendentes possumus dicere. Et sic etiam Glossa ad *C. Fratrem. Dist. 86.* dum explicat, quid sit va-

cuum nomen Episcopi tenere, prout dicitur in textu, ait: *Quoad etymologiam, quia non est superintendens.* Nec aliter vocabulum Episcopi explicat Hieronymus apud Gratianum C. Legimus. Dist. 93. Græce, inquit, significantius dicitur, ἐπισκοπῆντις, i. e. superintendentes, unde & nomen episcopi tractum est.

§. 2. Eadem etymologias & significationis ratione in quibusdam Ecclesiis *Inspector* dicitur, qui nobis Superintendens est. Gerhard. Joh. Vossius in *Etymolog. vocab. Episcopus*. Nicolaus I. Pontifex Superinspectorem dixit, ut augeret significatum, *epist. 12. in append.* Siquidem, inquit, & frustra speculatores dicimur, si venientem lupum a longe non cernimus. Frustra enim Episcopi, i. e. superinspectores vocamur, si futurum exitum per antecedentia signa minime contemplantur. Atque hoc vocabulum familiare fuit Apollinari Sidonio, qui lib. 6. *epist. 1.* ita alloquitur Papam Lupum: *Benedictus Spiritus S. & Pater DEI omnipotens, quod tu Pater Patrum, & episcopus episcoporum, & alter seculi tui Jacobus de quadam specula charitatis, nec de inferiore Jerusalem tota ecclesia DEI nostri membra super inspicias &c.* Et Faustum lib. 9. *epist. 3.* in urbem quoque, cuius ecclesia sacra super inspicias, transulisti.

§. 3. Græci ipsi non aliter explicant vocabulum id suum ἐπισκοπῆντις. Theodorus Balsamon ad Can. 58. *Apostol.* Speculator enim ideo constituitur, ut que sui sunt populi, attendat, & ideo Episcopus est appellatus. Et Johannes Zonaras *ibid.* Nomen etiam Episcopi ad sobrietatem ipsum excitat. Nam σκῆπτος nominatus est, b. e. custos, Custodem vero vigilare oportet, non autem otio indulgere. Cathedra propterea constituitur Episcopis in edito & sublimi templi loco, que quidem res denotat, qualem eum esse, & quod ab illa sublimitate subdi-

*subditum populum respicere, valdeque diligenter observare debet.* Et sic etiam, quia ab Atheniensibus in Vrbes imperio suo subiectas mittebantur, ut inspicerent, quid apud singulos ageretur, Episcopi, inspectores vel visitatores & observatores dicebantur, uti Suidas refert, verb. ὁμιοντες. Conf. Ludov. de la Cerda *advers. sacr. p. 105.* Claudius Espencæus *ad 1. Timoth. III, 1. pag. 38.* Gvel. Bevereg. *ad Can. 1. Apostol.* Ad eundem igitur modum post Apostolorum tempora receptum est in Ecclesia, ut Episcopi dicerentur, qui presbyteris & diaconis præfecti erant, quod eorum esset oppida, Vrbes, regiones integras lustrare, fideles, clericos presbyteros officii sui admonere, præcepta cuique pro suo vitæ genere præscribere, omnesque & verbis & exemplo ad pietatem erudire. Pet. Jos. Cantelius *de metropol. part. 1. diss. 1. c. 5.*

§. 4. Sunt igitur apud nos Superintendentes nihil aliud, quam Episcopi. Ejusdem criminis reus est, qui Superintendentem & qui Episcopum lædit. Lud. Schrader *de feud. part. 9. c. 3. n. 29.* Et uterque ita dicitur, quod diligens inspectio & cura ministerii itemque rerum aliarum Ecclesiasticarum eis incumbat. Vnde hæc tria, Episcopus, Superintendens & Inspector eandem denotant personam idemque officium. Conrad. Rittershus. *ad Novell. part. 1. cap. 7. n. 10.* Nec est ergo, quod Latine Ecclesiæ Doctores nomen hoc Superintendentis risu excipiant, nostrasque Ecclesias, quod nulli in ea inveniantur Episcopi, petulanti lingua ludibrio habeant. Poterant enim vero nostri Superintendentes summo jure Episcopi dici, utpote quam proxime accedentes ad Ecclesiæ initia, quibus Episcopi uni tantum vacabant potestati Ecclesiasticæ, neque politicum sibi convenire putabant imperium. Sed postquam potestas politica, qua sequioribus temporibus intumuerunt Episcopi, suffocavit Ecclesiasti-

asticam, & cura seculi prævaluit sacro ministerio, & jura Episcopalia divinitus concessa in regalia, summis potestatibus atque iis, qui τὸ κύριον tenent, propria, degenerarunt, noluerunt Ecclesiæ nostræ id nomen, quod principibus commune fuit, suis præpositis tribuere, sed modestiore vocabulo Superintendentes aut Inspectores eos appellare decreverunt. Præiverat hac nominis applicatione B. Lutherus im Unterricht der Visitatorn tom. 4. Altenb. fol. 408. rubr. von Verordnung der Superintendenten. Dieser Pfarrer soll Superattendens seyn / auf alle andere Priester / so im Amt oder Resier des Orts sitzen / sie wohnen unter den Klöstern / Stifften / den von Adel oder andern / und fleißig aufmercken haben / daß in den obbestimmten Pfarren recht und Christlich gelehret w.

§. 5. Et hinc intelligi facile potest, quid Generalis Superintendensis vocabulum denotet, & quorsum se referat ejus officium. Nempe, sicut Superintendens simpliciter ita dictus inspectionem habet in pastores sibi in diœcesi sua subordinatos & Ecclesias eorum curæ commissas: ita Superintendens Generalis inspectionem habet non in sua tantum diœcesi, uti illi, sed etiam in reliquis diœcesibus omnibus, quibus præfecti sunt Superintendentes speciales. Idque satis indicant verba Ordinationis Eccles. Elect. Sax. rubr. vom Amte der General. Sup. Damit die Special Superintendenten und derselben Adjuncten unterworffene Pfarrer in gebührenden Fleiß und Treue ihres Amtes und Göttl. Berufs / so viel die Sorge ihrer ihnen von Gott befohlenen Pfarckinder / und Inspection der andern ieden assignirten Kirchen anlangt / gehalten werden / soll jeder General Superintendens auf seine Special Superintendenten und Adjuncten fürnehmlich seine fleißige unnachlässliche Inspection halten / und mit Ernst sehen / damit

damit jederzeit solche Ämter mit reinen / unverdächtigen / beständigen / aufrichtigen / redlichen / Christlichen / verständigen / eiferigen Personen / so viel möglich / versehen / daß auch jeder seinem Befehl und Amt der Instruction nach / mit fleiß und treulich nachkomme / und hierinnen niemand verschonet werde.

§. 6. Sed obsoleverunt tandem & desierunt in terris hisce Saxonice Superintendentes Generales tum quoad nomen, tum quoad officium, nisi quod Wittenbergensis nomen istud adhuc retineat. Quo tempore id factum fuerit, & quæ causa hujus mutationis, nihil omnino constat, quod certum esset. Puto ego, expeditiorem visam fuisse viam adeundi illico Consistoria, & ab integro tali Collegio celeriora & solidiora haberi potuisse consilia, & evitari adeo affractus istos per Superintendentes Generales sæpe occupati, sæpe absentes, sæpe ægrotantis, sæpe parum affabilis cognitionem præpeditos. Superintendens autem Wittenbergensis ideo forte nomen istud retinuit, vel quod prior tempore & multo ante, quam reliquis id communicatum esset, eo nomine insignitus fuerit, quandoquidem jam tum Joh. Bugenhagium Pomeranum ita dictum fuisse, ex antiquis schedis mihi compertum est, vel quod oppidum Wittenbergense Electoratus Saxonici quali proprium & indivulse annexum est, atque adeo is in circulo Electorali primam sedem, quæ metropolis dici posset, teneat.

§. 7. Cæterum ad Superintendentes applicari pari jure poterit, quod de Episcopis scripsit Johannes Saresberienfis, deinde Episcopus Carnotensis in polieratic. lib. 5. cap. 16. Episcoporum nomen & officium venerabile est, sit antea impleretur sollicitudine, quanta interdum petitur ambitione. Et diligenter ut Patres, timerentur ut domini, colerentur ut sancti, si exactionibus parcerent & projicerent ex animis, quicquid pro-

E

venit

*venit ex calumnia & omnem quæstum minime crederent pietatem. Caterum sibi reverentiam subtrahunt & amorem, dum bonores ambiunt, pecuniam cupiunt; & vel suas faciunt, vel alienas calumnias fovent. &c.*

## CAPVT IV.

Vnde Superintendentes sua habeant *πρεσβεία* & auctoritatem.

**D**isputatur tum inter Theologos, tum inter civilis prudentiæ Doctores, unde Princeps, sive is, qui τὸ κύριον tenet in Rep. suam accipiat majestatem? dum alii populo sive eligentibus eam acceptam ferendam esse contendunt, alii immediate ab ipso DEO conferri statuunt? alii vero tam perplexe loquuntur, ut cui illi sententiæ adhæreant, intelligi vix possit. Ita concedit Franciscus a Victoria *Relict. 3<sup>o</sup> num. 6. 7.* potestatem civilem esse a DEO, sed mox addit, eam radicaliter & inhærive esse in tota Rep. Mox iterum statuit, *num. 8.* potestatem Regiam esse non a Rep. sed ab iplo DEO; etsi enim Rex a Rep. constituatur Remp. tamen non potestatem, sed propriam auctoritatem in Regem transferre, ait. Quæ omnino *ἀνύστα* videntur.

§. 2. Certa & constantissima est sententia, eaque tum Scripturæ sacræ, tum Doctorem Ecclesiasticorum veterum dictis conformis, unicuique Regum & Principum potestatem, quam habent, immediate a divino numine conferri. *Immediate* inquam, quod verbum ideo repeto, ne quis putet, sentire nos cum illis, qui statuunt principatum politicum, seu potestatem Regiam a DEO per infinitam naturæ legem manasse quidem, sed ita ut populo & universitati concede-

cederetur primum, & eorum deinde suffragiis in Reges conferretur, qui adeo plenum imperii sui beneficium non DEO tantum, sed populo quoque accepto ferre debeant. Quam sententiam non modo libertatem Regum imminuere & dignitatem eorum violare, sed & factionibus vires subministrare, imo & in ipsas Scripturas sacras peccare, recte dicit Petrus de Marca *de concord. sacerdot. & imp. lib. 2. c. 2. n. 1.* Illa namque regendi potestas jure divino collata est Principi tantum, eique separatim a subditis considerato, non communitati aut populo, neque radicaliter, neque immediate, neque mediate, neque alia quacunque ratione, subiecti adæquati locum obtinente. Joh. Hulseman. *Breviar. cap. 20. Supplem. n. 2.*

§. 3. Absurdum hoc videtur illis, qui sententiam contrariam tuentur, quod videant, Reges & Principes a populo eligi, formas Rerum publ. in populi arbitrio consistere, easque sæpe commutari, ut ita majestas videatur & efficienter in eligentibus hære. At enim distinguere illi debent inter potestatis pluribus sive simul, sive successive exercendæ institutionem, & subiecti, quod potestatem jam ante institutam & existentem exerceat, designationem. Ratio applicandi hanc potestatem certis subiectis vel per electionem, vel per successionem, vel per jus belli, ex parte hominum mere humana est, sed potestas ipsa immediate a DEO est. Joh. Hulseman. *in manual. contra Hager. disp. 14. n. 4. seqq.* Potest enim potestas ipsa origine sua divina manere, ut tamen modus applicandi eam variet, imo etsi plane iniquus sit, & non ab honestate tantum, sed omni etiam justitia alienus. Nimirum eligentes applicant non potestatem personæ, sed personam potestati jam antea existenti. Conf. Marc. Anton. de Dominis *de Rep. Ecclesiæ lib. 6. cap. 2.* Joh. Filéfac. *de Idololatr. posit. cap. 4.*

§. 4. Sed quorsum hæc? Scilicet, ut ostenderem, eandem esse rationem conferendi potestatem Ecclesiasticam ministro Ecclesiæ, quæ est in collatione potestatis civilis respectu principis. Quemadmodum enim princeps a populo electus per istam electionem potestatem accipit imperandi non ab ipso populo, sed a solo DEO proxime & immediate; ita etiam minister Ecclesiæ per electionem quæ fit a populo, accipit potestatem docendi, administrandi Sacramenta, solvendi & ligandi, nec tamen potestatem istam accipit ab ipso populo, ita ut ea potestas fundamentaliter, radicaliter & habitualiter sit penes populum, formaliter vero penes ministrum Ecclesiæ, quod hac ratione ipse quoque populus haberet potestatem docendi, administrandi Sacramenta &c. Et sicigitur populus, perinde uti supra de imperandi potestate dixi, non applicat potestatem istam Ecclesiasticam personæ, sed personam potestati, eo ipso dum eligit, & in certam personam sua suffragia dirigit. Christus namque in persona Petri omnibus Apostolis & Episcopis dedit potestatem clavium, & jure ideo gloriari possunt omnes, ab ipso Christo potestatem suam se accepisse. Vid. omnino Steph. Baluz. ad Servat. Lup. pag. 422. 423.

§. 5. Petrus de Marca *d. l. num. 2.* perstringit eos cum indignatione aliqua, qui hac in parte discrimen constituent inter potestatem Ecclesiasticam & Regiam, ita ut illa ab ipso Christo per munus ordinationis conferatur Episcopis, qui antea suffragiis Cleri & populi sunt electi, hæc autem a populis per suffragia in principem electum transcribi dicatur. Et recte asserit, parem utriusque esse originem, & perinde in Reges singulos ac in Episcopos hanc autoritatem a DEO immediate derivari. Sed enim considerat ille potestatem Episcoporum, uti illa hodie se in Ecclesia Latina habet, quæ



quæ certe amplissima est, & maximam secularis potestatis partem comprehendit, & cum Regia sæpe decertat. Talis vero *ἐξουσία* cum Superintendentibus nostris concessa haud sit, ea, quæ diximus supra, unice de potestate illa spiritali, qualem descripsimus, intellecta volumus.

§. 6. An ergo *ἡγεμονία* illa, qua præ ceteris Ecclesiæ ministris apud nos eminent Superintendentes, non est immediate a DEO? Ego hic subsisto, propterea, quod, ut supra dixi, jure Ecclesiastico primum introducta & recepta sit talis superioritas; καὶ ἀνθρώπων tamen cum Pontificiæ Ecclesiasticæ Doctoribus disputando, non minus Superintendentibus nostris eam quam tenent prærogativam, ex jure divino asserere licebit, quam illi Pontifici Romano assertam cupiunt. Dicit Cardinalis Bellarminus *lib. 2. de Rom. Pont. cap. 17.* tria esse in Pontifice: *Pontificatum ipsum*, qui est quasi forma quædam: *personam*, quæ est Subjectum pontificatus, & *conjunctionem unius cum altero*. Ex quibus rebus *prima, b. e. ipse Pontificatus a solo Christo est: persona ut est persona electa & designata ad Pontificatum, est ab Electoribus*, illorum enim est designare personam: *ipsa vero conjunctio est a Christo, mediante actu humano Electorum: dum enim eligunt & designant certam personam, concurrunt ad conjunctionem Pontificatus cum illa persona. &c.* Ista omnia, quanquam de Romani Pontificis potestate conficta & falsa sint, eodem jure ad Superintendentes nostros applicare licebit. Nec enim ulla ex jure divino ad Pontificem Romanum resultat præeminentia, quæ non competeret Superintendentibus nostris.

§. 7. Cæterum omnis ea autoritas, qua pollent Superintendentes in hisce terris, a solo confertur Principe, & ejus unius a majestate suum acquirit robur. Ut maxime enim Ecclesia, in qua Superintendens residet, patronata sit,

fit, & qui ad eam ordinantur ministri & pastores, non nisi ex patroni præsentatione prævia ad id munus promoveantur, patronus tamen in constitutione Superintendentis nihil omnino habet, quod agat, sed id unice Principi territorii relinquendum est. Solet enim vero plerumque id observari, ut pastori a patrono vocato munus Superintendentis a Principe conferatur, sine tamen patroni vel præsentatione vel adjumento ullo alio. Et qui igitur ita a patrono ad pastorum promotus est, tenetur se ad mandatum Electorale prævium in Consistorio supremo Dresdensi sistere, & mox concionem in templo arcu contiguo coram Serenissimo Electore habere, & per institutum deinceps colloquium eruditionis & dexteritatis suæ specimen exhibere. Carpz. *Jurispr. Canst. lib. 1. def. 19.*

§. 8. Videant ergo Collegia Senatoria istarum Urbium, in quibus Superintendens suam habet sedem, ut vi juris patronatus sibi competentis, talem eligant pastorem, cui munus Superintendentis committi a Principe possit. Et hac de re moneri sæpe solent Patroni ex aula, ut circumspicte agant, & de idoneo subjecto consultationes suas instituant. Idque docet Rescriptum Electorale a Carpzovio *d.l.* adductum: *Ihr wollet uns eine oder mehr tüchtige und qualificirte Personen zu solchem Pfarr- Amt förderlichst nominiren und be-  
nennen / mit der Vocation aber so lange zurückhalten/ bis von  
unserm Ober- Consistorio Sie derer Qualitäten befunden/ daß  
Ihnen hernach von uns mit Nutz und Frommen die Superinten-  
denz und Inspection gleichfalls aufgetragen / und anvertrauet  
werden könne.* Et in hunc sensum explicanda sunt verba der  
alten Generalien rubr. von Wahl und Amt der *Superintenden-  
ten*, Als wollen S. Churf. S. daß erbare / wohlbedachte /  
erfahrene / gelehrte / wohlgeübte / gottesfürchtige Männer in ho-  
hen

hen Schulen und anderswo mit Rath der Theologen gesucht / und S. Churf. G. zuvor / und ehe sie beruffen / angegeben / also dann mit seiner Churf. G. Bewilligung erwöhlet / ordentlich vociret / und von S. Churf. Gn. endlich confirmiret werden. Recte omnino, cum interfit Principis, eligi talem personam, cui a se munus Superintendentis conferri queat. Et ergo ante vocationem certiorandus est Princeps de persona electa, ne, si Princeps dissentiat, irrita sit vocatio præcipitata.

§. 9. Nec enim putandum est, teneri Principem ei Superintendentis munus conferre, quem Patronus ad pastorum Ecclesiæ ejus, cui *Πρεσβηρία* annexa est, promovit, quanquam ita communiter observari solcat. Est enim in arbitrio Principis, cui exercitium istorum actuum & ipsum totum munus committere velit. Quod autem hactenus pastor primario has partes detulerit, hoc eum obligare non potest, quo minus ex gravi aliqua & in Ecclesiæ utilitatem tendente causa vel diacono vel alii, etiam extraneo, conferre id officium queat. Joh. Brunnemann. *de jur. Eccles. lib. 2. cap. 8. num. 21.* et ibid. Dn. Sam. Stryk. Si tamen extraneo ab Senatu oppidano non vocato munus istud committatur, salarium ei ab ipso Principe constituendum est.

§. 10. Hoc scil. est jus istud patronatus, quod Regium dicitur, longe nobilius, quam alterum illud vulgare, privatis etiam competens, cum partem faciat τῇ κυρείᾳ, & ex maiestate profluat. Sig. Finckelthaus *de jure patron. cap. 3. n. 1.* Gisbert. Voet. *pol. Eccles. pars. 2. lib. 3. tr. 2. c. 1.* cujus juris vi principes jam olim soliti fuerunt præficere vacantibus Ecclesiis Episcopos propria auctoritate, quod multis exemplis demonstrari potest. Vid. Hincmari Remens. *Epist. ad Ludovic. III. quæ extat tom. 2. edit. Sirmondi pag. 188.* Fulbert. Carnotens. *Epist. 88.* Idque jus vindicat Hispaniarum Regibus

bus Didacus Covarruvias *ad C. Possessor. de R. J. in 6 §. 10. n. 5.* quod nec caret fundamento, quod multum interfit Principum, ut in civitatibus imperio eorum subiectis tales instituantur Episcopi, qui populos verbo & exemplo doceant, iura maiestatis non esse violanda, & demagogiam omnem evitent. Conf. Steph. Baluz. *ad Servat. Lup. pag. 413.* Thom. Billon. *de perpet. Eccles. gubernat. cap. 15. p. m. 423.*

§. II. Omnino igitur etiam nostrorum Principum interest, habere tales Inspectores suarum Ecclesiarum, quibus committere earum cura tuto possit. Nec enim oppidanæ tantum Ecclesiæ, in qua resident, inspectionem sustinent Superintendentes nostri, sed etiam ad rusticas quamplurimas diocesi suæ subiectas se extendit eorum *ἐπισκοπή*. Ut igitur muneri huic præficiatur talis, cujus spectata sit doctrina, eruditio & vitæ integritas, & Ecclesiæ & Reip. salus exigit; præsertim, cum sibi subordinatis pastoribus omnibus & sana doctrina, & vitæ atque morum honestate præire debeat. Nisi enim id fiat, periculum est, ne ejus exemplo inficiantur alii, & per ejusmodi sensim irrepentes corruptelas & pravos hominum mores Respubl. ipsa tandem detrimentum patiatur.

§. 12. Quod de Superintendente diximus, eum non ab alio, nisi ab ipso principe constitui, locum etiam habet in ejus substituto, qui itidem a Principe expectandus est. Quemadmodum enim juris patronatus hic effectus, ut si pastori a Patrono antehac vocato substitutus aliquis constituendus fuerit, omnia perinde observanda sint, ac in ipsius pastoris vocatione: Carpzov. *Jurisp. Confist. lib. 1. def. 23.* ita & in substituto Superintendentis. Sed & defuncto Superintendente, usque dum novus aliquis constituatur, non potest quisquam interim istas partes sustinere, nisi cui commissæ fuerint

rint ab ipso principe. Idem Carpz. *lib. 1. def. 168.* aut ejus permissu a Consistorio, cui diœcesis defuncti Superintendens subiecta est, uti hodie observari solet, quod non semel contigisse memini in Consistorio Wittebergensi.

## CAPVT V.

## Ad quæ loca se extendat Superintendens inspectio?

§. 1.

**N**Olo hic de distinctione Orbis Romani in diœceses & provincias, quam maximam partem amplexa est Ecclesia, multa præfari. Lectorem ejus reicupidum remitto ad Petrum de Marca *de patriarchatu Constantinopol. pag. 175. & de primatib. pag. 153.* Joh. Cabassut. *notit. Eccles. dissert. 13.* Petr. Jos. Cantel. *de metropol. pag. 1. seq.* Francisc. Bosquet. *ad Innocentii III. Epist. 82. lib. 2.* Jacob. Guthier. *de offic. dom. Aug. lib. 2. c. 6.* Eaque distinctio hunc potissimum in finem facta fuerat, ut unaquæque diœcesis, & unaquæque provincia suum haberet præfectum, cujus tota potestas ab Imperatore dependeret, & ut hac ratione uniformiter regi posset Orbis terrarum.

§. 2. Nobis hic sufficit nosse in isto complexu provinciarum & diœceseon, certam partem cuilibet Episcopo gubernandam in rebus Ecclesiasticis cessisse. Ecclesia enim uti est in politia, ita etiam spiritualia sua jura in ea exercet. Et sic igitur plures Episcopatus in una provincia fuerunt, quorum singulorum certi fuerunt limites, quos excedere & violare nulli omaino Episcoporum licuit. Habuerunt scilicet Urbes, quibus Episcopi præfuerunt, suas sibi annexas regiones, & talis regio territorium dictum fuit. *l. fin. ff. de jurisdic.*

F

l. 239.

*l. 239. §. 8. ff. de V. S. Ægid. Menag. amæn. jur. civ. cap. 39. vocab. territorium.* Nec enim in Rep. tantum, sed etiam in Ecclesia civitates regiones suas ac territoria habuerunt, quæ passim in Conciliis & historia Ecclesiastica ταγοικίων nomine significantur. Christoph. Justell. *ad Cod. canon. Eccles. univers.* pag. 185. Guil. Bevereg. *ad Concil. Antiochen. can. 9.* Et territorium Episcopi dicitur *C. Monasteria. 18. q. 2. C. Omnes basilica. 16. q. 7.*

§. 3. Parochias autem sive potius parœcias, uti & diœceseos vocabulum non eandem semper habuit significationem. Diœcesis enim denotavit olim tractum & collectionem sive complexum plurimarum provinciarum, in quibus singulis provinciis plurimi erant Episcopatus. Et qui tali diœcesi præfectus erat Episcopus, vel Primas diœceseos dicebatur, vel exarchus diœceseos vel patriarcha. Vid. Autor Eucharistici ad Jac. Sirmond. *de regionib. & Eccles. suburb. part. 2.* passim, in primis pag. 366. 425. 524. &c. Territorium autem Episcopi παροικία sive parœcia dicebatur, non, uti deinceps vitio librariorum scribi cœpit, parochia, quæ tamen scriptio fere communis nunc est. Hodie vero mutata est istorum vocabulorum significatio atque usus. Diœceseos enim appellatio tribuitur hodie territorio Episcopi, & παροικίας sive parœcias aut parochias nomen Ecclesiæ cuique particulari. Vid. Jac. Sirmond. *ad Appollinar. Sidon. pag. 102.* Christoph. Justell. *ad Codic. Can. Eccles. African. pag. 67.* Petr. de Marca *de concord. sacerdot. & Imp. lib. 6. c. 16. num. 2.* Joh. Casp. Suicer. *in Thesaur. Eccl. voc. παροικία.*

§. 4. Quicquid hujus sit, id tantum inde in præsentī conficimus, cuique Episcopo, & sic etiam apud nos cuique Superintendenti, certos præscriptos esse limites, intra quos jura Episcopalia exercere queat, & quos egredi nullo modo debe-

debeat. Diserte id prohibitum legitur in *canone 2. Synodi Constantinopolitanae*, ne *Episcopi ex una diœcesi in aliam transfiliant ad ordinationes faciendas, aut ad alia negotia Ecclesiastica*, jubetque Synodus, ut quisque Episcopus ea tantum curet, quæ sunt suæ diœceseos. Non vocati autem Episcopi, sic habent verba ex versione Latina Dionysii Exigui, *ultra suam diœcesin non accedant, propter ordinationes faciendas, vel propter alias dispensationes Ecclesiasticas*. In verbis antecedentibus usa est Synodus vocabulo *ἐκείνας*, Episcopi ad Ecclesias extra suos terminos sitas ne accedant, *μη' ἐκείνας*, neque confundant Ecclesias. Quod vocabulum ita interpretatur Joh. Zonaras ad istum *can.* Episcopus quilibet Ecclesias extra diœcesin suam, *b. e.* subjectam sibi provinciam ditionisque suæ terminos positos invadere, (verbo invadendi, latrocinium quodammodo impressionemque turbulentam indicante) & alius limites ingredi prohibetur. Non quidem quod turbulenta aut violenta tantum invasio prohibita sit, sed quod qualiscunque accessio ad actus Episcopales exercendos invito aut nesciente Episcopo diœceseos habeatur pro violentia, & speciem turbulentæ confusionis involvat.

§. 5. Idem jam ante constitutum fuerat in Concilio Antiocheno *can. 13.* Nullus Episcopus audeat ab una provincia in aliam transire, & ad promotionem ministerii aliquos in Ecclesia ordinare, nec si alios una secum inducat, nisi venerit literis accersitus metropolitani & Episcoporum, qui sunt cum ipso, in quorum regionem accedit. Si autem nullo vocante, inordinate adveniat, ad aliquorum ordinationem & ecclesiasticarum rerum, ad se non pertinentium, constitutionem, sint quidem irrita, qua ab ipso geruntur; ipse vero sua perversitatis & prater rationem facta aggressionis, pœnas det, exinde scilicet a sancta synodo depositus. Si qui igitur ejusmodi actus ab Episcopo in aliena diœcesi

celebrati validi esse debuerint, rogatum esse oportuit vel a proprio Episcopo, vel a metropolitano. Præcipue vero viatores Episcopi, cum transirent diocesin, ad ista negotia rogabantur, & honoris ergo a proprio Episcopo invitabantur.

§. 6. Sed cum sæpe transirent Episcopi ignoti nominis & conditionis, & illis ejusmodi negotium quandoque committeretur, vel etiam ipsi non invitati sibi id vindicarent, metuendum vero esset, quod contigisse subinde observatum fuerat, ne plane non ordinati illi essent, statutum tuit, in Concilio Vernensi I. c. 13. De Episcopis *vagantibus*, qui *parochias non habent, nec scimus ordinationem eorum qualiter fuit, placuit juxta instituta sanctorum Patrum, ut in alterius parochia ministrare, nec ullam ordinationem facere debeant, sine jussione Episcopi, cujus parochia est. Et si hoc facere presumpserint, ab officio suspendantur, interim quod ad Synodum exinde venerint, & ibidem secundum Canonicam institutionem accipiant sententiam, nisi tantum itineris causa &c.* Simile quid decretum fuit in Concilio Vermeriensi c. 14. Sveffionensi, cap. 5. Liptinenfi, c. 4. & aliis. Vid. Petr. de Guffanvilla ad Petri Blesensis *epist.* 53.

§. 7. Jure ergo Ecclesiastico extra suam parœciam nihil omnino potest Episcopus, nec ordinare, nec sermonem ad populum facere, nec alia jura Episcopalia exercere, nisi a proprio Episcopo ei hæc potestas data fuerit. Diserte sub pœna remotionis ab Episcopatu prohibitum est in Synodo Quinisexta in Trullo habita *can. 20. ne liceat Episcopo in alia, quæ ad se non pertinet, civitate publice docere.* Nec frustra ergo Epiphanius exprobat Johannes Chrysostomus, quod in sua Ecclesia ordinationem facere haud fuerit veritus, apud Socratem *lib. 6. cap. 14.* Multa, ait, *contra regulas agis, o Epiphani, qui primum quidem in Ecclesiis sub dispositione mea*



constitutis ordinationem feceris, deinde injussu meo ex tua ipsius auctoritate in iisdem Ecclesiis missarum solennia celebraveris: & olim quidem invitatus illuc venire renueris, nunc vero id tibi ipse permittas. Cade igitur, ne tumultu excitato in populo, periculum inde tibi quoque nascatur.

§. 8. Fecerat idem antea Epiphanius in diocesi Johannis Episcopi Hierosolymitani, cumque hac re offensus Johannes in Epiphanium excanduisset, increpatorias ad eum literas scripsit Epiphanius, quibus suam illam ἀδοξιο ἑπισκοπίαν excusare voluit, uti legitur apud Hieronymum *epist. 66.* Ob DEI timorem inquit, hoc sumus facere compulsi, maxime cum nulla sit diversitas in Sacerdotio DEI & ubi utilitati Ecclesie providetur. Nam etsi singuli Ecclesiarum Episcopi habent sub se Ecclesiam, quibus curam videntur impendere, & nemo super alienam mensuram extenditur, tamen praeponitur omnibus charitas Christi &c. At vero potuisset excipere Johannes, charitatem alterius jura non involare, neque ad se rapere, quod suum non est, debuisse Epiphanium consensum suum expetere & expectare, aut debuisse potius se moneri, si quid hactenus neglectum aut omissum fuisset: nec pati charitatem Christianorum, ut bonus ordo in Ecclesia receptus unius alicujus ausu temerario pervertatur, aut quacunque ratione violetur.

§. 9. Nec ergo facere possum cum Marco Antonio de Dominis, qui *lib. 2. de Rep. Eccles. cap. 7. n. 4.* statuit, dictante charitate posse quemlibet Episcopum in alia etiam diocesi sua uti potestate, eo quod ea jure divino non sit locis circumscripta. Sed hæc ratio non sufficit, cum non repugnet definire jure Ecclesiastico, quod indefinitum est jure divino. Ita enim etiam in rebus secularibus distinctio domini jure divino introducta non est; constituta tamen

ea jure humano, nemini licet alteri auferre id, quod ejus proprium est. Et quæ vero charitas dictabit, usurpari posses alienas sine consensu Domini aut possessoris? Longe aliter charitatem describit Apostolus, *1. Cor. XIII, 4. seq* Et quorsum alias unicuique Episcopatui sui essent præfixi limites, si liceret eos excedere promiscue & alieno jure uti? Conf. Thom. Bilson. *de perpet. Eccles. Chr. gub. cap. 14 p. m. 373.*

§. 10. Non magis proinde Superintendentibus nostris, atque Episcopis licebit terminos sibi præfixos egredi, & alienæ diœceseos curam aut administrationem suscipere, nisi vel consentiente ordinario loci, vel jubente superiore, Quod si enim sine tali concessione licitum id esset, nil inde expectari poterit aliud, nisi confusio rerum & turbulentus Ecclesiæ status, dum plerumque a pluribus quæ suscipitur cura, ab omnibus negligitur. Et sic etiam se habent singulæ ejusdem diœceseos parochiæ, quippe quæ & ipsæ suos habent limites jam olim præfixos, quos egredi, & in aliena parochia sine Rectoris ejus consensu quid conari, nulli pastorum licet. Nec ergo cuiquam in aliena Ecclesia, non consentiente ejus Rectore, licet concionem habere, nec Sacramenta administrare, nec peragere quicquam, quod quolibet modo ad officium ordinarii Pastoris spectat. Si tamen peregre forte absit Pastor loci, nec ille alteri alicui curam animarum suarum commiserit, poterit, nisi fallor, implorari pastor aliquis vicinus ab ipsis parochianis, ut interim expediat ea, quæ a proprio suo pastore fieri debuerunt, præsertim si necessitatis aliquis casus inciderit, ut si e.g. baptizandus fuerit infans, sepeliendus & funebri concione honorandus defunctus, sacro viatico prosequendus moriturus &c.

§. 11. Quemadmodum vero unus idemque duarum Ecclesiarum Episcopus esse non potest, uti loquitur Ivo Carnotens.

notens. *epist. 66.* neque plures Ecclesiæ uni Episcopo committi possunt, uti id plenius exponit Franciscus Juretus *ad Ivoonis epist. 154.* ita nec Superintendenti uni plures diocæses subijci debent. Sane inter corruptelas refert Albertus Kranzius *metropol. lib. 3. c. 37.* ἑνωσιν plurimum Ecclesiarum. Gislelerus, inquit, pridem Mersburgensis Episcopus perfecit apud Ottonem Imperatorem Rufum, ut a minori ad maiorem assumeretur Ecclesia, (ea est Magdeburgensis) minore tamen non relicta; scandalumque præbuit res illa ætate incompota, ut duabus Ecclesiis unus esset Pontifex, b. e. unus sponsus duabus sponsis. Id vero ætas nostra jam desit pro frequentia mirari, quod passim cernimus alteram alteri Ecclesiæ in una persona accedere, ut habeat alteram in titulum, alteram vero in commendam.

§. 12. Superintendentis eadem est ratio. Habet unusquisque suam diocæsin, cui suam addixit operam, & hanc quidem totam & integram, quam propterea inter plures dividere non debet. Apud veteres Ecclesiæ Doctores frequens est mentio conjugii spiritualis, quod contrahitur inter Episcopum & Ecclesiæ ad imitationem conjugii carnalis inter maritum & Vxorem. Sicut igitur adulter est, qui una non est contentus Vxore: ita mœchum illi dicunt & adulterum, qui plures sibi jungit Ecclesias. Et hæc comparatio non ad Episcopum tantum applicari solet, sed ad presbyteros etiam, qui non magis quam Episcopi plures possunt habere Ecclesias. Vid. Steph. Baluz. *ad Servat. Lup. pag. 371.* ut adeo minus dubitare liceat, etiam ad Superintendentes nostros dogma istud, & comparisonis argumentum pertinere.

§. 13. Quanquam vero hæc ita se habeant, & in alterius diocæsi nihil juris competat Superintendenti, imo injuriam inferre videatur, qui tale quid ausus fuerit; non prohibe-

hibetur tamen, si quid compertum ei ex aliena diœcesi de improbitate vitæ & flagitiis commissi fuerit, illius diœceseos Superintendenti denunciare, & benevolo animo, ut se vere animadvertat, illum admonere. Sed & si ipse Superintendens vicinus aliquis turpiter aut nequiter agat, aut perperam fungatur officio suo, tenetur eum ad sanio rem mentem quacunque ratione revocare, aut si emendatio nulla sperari queat, Superiori denunciare. Sic enim in articulis visitationis, quibus utuntur Ecclesiæ Saxonicæ pastores Ecclesiarum examinari solent: Ob er auch an seinen Collegen oder benachbarten Pfarrer in Lehr oder Lebens halber/ einen Fehl oder Mangel/oder nicht ein ärgerlich Geschrey von Ihnen gehöret habe? Quod ita a pastoribus simpliciter exigitur, ut, quid ex aliena parochia compertum eis fuerit, significare haud vereantur, id non minus ad Superintendentes applicare licet, cum intersit tum Ecclesiæ, tum Reip. ut unusquisque qui partem ejus facit, iusta harmonia officio suo fungatur.

§. 14. Quemadmodum vero Superintendentis cujusque inspectio ad alienam diœcesin & parochiam, qualicunque nomine vocetur, se non extendit: ita in sua diœcesi unusquisque plenam habet ἐπισκοπήν, in omnes pastores, diaconos & alios ministros Ecclesiæ, in scholas, in hospitalia & alia pia loca diœceseos suæ. Eoque pertinent verba der alten Generalien de anno 1557. rubr. von Wahl und Amt der Superattendenten: Demnach denn ein Superattendens andern Pastoribus vorstehen / sie unterweisen / vermahnen / straffen / annehmen und entsetzen helfen ꝛ. Et porro: Es soll aber ein jeder Superattendens fleißig acht geben auf aller der Pastoren und anderer Kirchen-Diener Lehr / Leben und Fleiß / die seiner Inspektion unterworfen seyn / sich bey den Zuhörern von ihres Seelsorgers Wandel befragen / auch zuzeiten etliche Pfarr-Kind-

der / sonderlich die Jugend ausm Catechismo examiniren, und verhören / dergleichen die Schulen besichtigen / und erfahren / was für Ordnung darinnen gehalten werde / und wie sich die Knaben bessern.

§. 15. Neque vereri debet Episcopus, sive Superintendens, ne forte locus aliquis in diœcesi sua sit exemptus, qualem nullum omnino admittere voluerunt Saxoniz principes Quicquid in territorio eorum religionis aliquam speciem sustinet, id omne Superintendentis inspectioni subiacet, & ejus regimini submittere se debet. Multa est in Ecclesia Pontificia querela propter istas exemptiones, quæ monasteriis & aliis Ecclesiis per specialia privilegia conceduntur a Papa Romano, & ægre ferebantur ab Episcopis. Nota est contentio, quæ propter talem causam fuit inter Ivonem Episcopum Carnotensem & Goffredum Abbatem Vindocinensem, & etiamnum discipulæ ex utriusque epistolis. Privilegium ipsum a Clemente Pontifice concessum recenset Johannes Bapt. Souchetus ad Ivon. *epist.* 195. Talia privilegia multa alia concessa fuerunt monasteriis, ut nulli amplius Episcopo, sed immediate Pontifici Romano subjecta essent, quorum obiter mentionem facit Petrus de Gussanvilla *ad Petri Blesens. epist.* 68. Et conqueritur Bernardus Abbas Clarevallens. *l. 3. de consid. ad Eugen. c. 4.* nullas vel paucas fuisse Ecclesias, quæ plagam istam non dolerent, aut timerent, & addit, *summum Pontificem subtrahendo Abbates Episcopis, Episcopos Archiepiscopis, Archiepiscopos patriarchis sive primatibus probare, se habere plenitudinem potestatis, sed iustitia forte non item, &c.* Videri potest Joh. Mabillon. *de re diplom. l. 1. c. 3.* Stephan. Baluz. *ad Concil. Narbonens. p. 16. 17. 18.* Istiusmodi corruptelas in Ecclesiis nostris non inveniri & exemptiones istas prorsus exulare, insigne

gne divinæ clementiæ beneficium est, quod grata mente uti agnoscimus, ita, ut perpetuum sit, etiam atque etiam volumus.

§. 16. Colophonem huic capiti imponat specificatio diœceseon, quæ in his terris ita divisæ sunt, ut unusquisque Superintendens fines & limites suæ inspectionis teneat, neque alterum impediat. Est autem hujusmodi:

## SPECIFICATIO

**Derer SUPERINTENDENTVREN,**  
welche hiebor ins Consistorium zu Meissen/ und  
vorjeso in das Ober- Consistorium zu Dresden  
gehörig.

- |              |                     |
|--------------|---------------------|
| 1. Dresden.  | 7. Baldheim.        |
| 2. Freyberg. | 8. Oschatz.         |
| 3. Chemnitz. | 9. Meissen.         |
| 4. Annaberg. | 10. Hain.           |
| 5. Colditz.  | 11. Pirna.          |
| 6. Leisnig.  | 12. Bischoffswerda. |

## In das Consistorium Leipzig

gehören

- |               |                   |
|---------------|-------------------|
| 1. Leipzig.   | 9. Weyda.         |
| 2. Eilenburg. | 10. Plauen.       |
| 3. Grimma.    | 11. Delitzsch.    |
| 4. Rochlitz.  | 12. Dölzig.       |
| 5. Borna.     | 13. Weissenfels.  |
| 6. Penig.     | 14. Freyburg.     |
| 7. Zwickau.   | 15. Eckartsberge. |
| 8. Pegau.     | 16. Weissenfer.   |

17. Lano

- |                           |                |
|---------------------------|----------------|
| 17. Pangersalka.          | 20. Pforta.    |
| 18. Sangerhausen.         | 21. Denßstädt. |
| 19. Neustadt an der Orla. |                |

### In das Consistorium zu Wittenberg.

- |                     |                 |
|---------------------|-----------------|
| 1. Wittenberg.      | 9. Liebenwerda. |
| 2. Zahna.           | 10. Baruth.     |
| 3. Belgig.          | 11. Hergsberd.  |
| 4. Gommern.         | 12. Schlieben.  |
| 5. Barby.           | 13. Jessen.     |
| 6. Grävenhainichen. | 14. Seyda.      |
| 7. Remberg.         | 15. Klöden.     |
| 8. Torgau.          | 16. Bitterfeld. |

Inß Stiffts = Consistorium zu Wurzen gehöret außer  
Wurzen sonst keine Superintendentur.

### CAPUT VI.

Admodum difficile esse Super-  
intendentis munus, & valde peccare, qui cum  
quadam anxietate istud ambiunt.

§. 1.

EX istis, quæ dicta sunt, quodammodo intelligitur,  
quantam sacrum hoc Superintendentis munus exigat  
operam, quantumve laborem, quibusque virtutibus præ-  
ditum esse oporteat eum, qui id munus suscipere velit. E-  
leganter Synesius Cyrenes Episcopus cum ad Episcopa-  
tum vocaretur, seque ei muneri inidoneum existimaret, ad  
amicum scripsit *epist. 105.* Episcopum *divinum esse hominem* o-  
portet, utpote, qui ab omni ludo perique atque DEVS ipse, alienus

*Et inexorabilis esse debeat, qui, quo vitæ suæ propositam teneat, ab innumerabilibus oculis custoditur, quorum aut nulla, aut perexigua utilitas est, nisi ita sit factus quispiam, ut & a læstetiam sit compositus, & ad nullam voluptatem infringi atque emolliiri possit. In iis autem, quæ ad DEVM pertinent, non ille sibi uiri vacans sed communissimus omnium esse debet, ut qui legum Doctor sit, & quæ legibus consentanea sunt, loquatur. Necessè vero est ipsum tam multa unum negotia sustinere, quam multa ceteri simul omnes. Vnus enim, quæ omnium sunt, efficere debet, aut criminationibus omnibus obnoxius sit oportet. Quomodo igitur non ingentis cuiusdam & maximi animi erit, tantam sollicitudinum molem, pondusque sustinere, neque iis mentem obruere, nec in animo relictam diuinam particulam intueri, cum tanta illum studiorum varietas distraxerit? &c.*

§. 2. Dixit B. Chrysostomus homil. 3. in acta Apost. esse difficilior, Episcopum, quam Regem agere. Verissime omnino, quod multo difficilior sit, animarum curam habere, quod Episcopi & Superintendentis officium est, quam externæ eorum felicitati prospicere, quod ex Principis bono regimine provenit. Plurima in aulis præsto sunt oblectamenta, quibus curas suas vel prorsus extingvere, vel minuire saltem Principes possunt, a quibus omnino abstinere Antistites oportet. Nec institui fere comparatio potest, cum rarissime hodie officio suo fungantur Principes; & plerumque leges, edicta, bella, paces, fœdera, consilia, iudicia, sacra prophanaque omnia eo dirigant, ut omnes omnium fortunas in suum convertant fiscum, h. e. in dolum pertusum congerant. Sed age, repræsentet aliquis exemplar boni Principis non in scite a philosophis depictum, & fac eum non optimum tantum, sed & maximum, quod utrumque nomen si sustinere velit, omnes suas curas in salute



te Reip. defigere oportebit, si tamen cum Episcopi curis & sollicitudinibus, quales esse debeant, comparatio instituitur, multo graviores has esse & periculosas magis, unusquisque intelliget, qui, quantum in una anima salvanda momentum DEVS posuerit, ex Ezechielis *cap. 3.* perspectum habet. Atque ideo hæc sibi conferens Chrysostomus *d.l.* sic ait porro: *Nonne terrarum orbis imperium tenet Imperator? hic autem unus civitatis Episcopus est, sed tantum plus curarum habet hic, quantum interest inter aquam fluminis vento agitatam, & inter mare intumescens & insaniens.* Conf. Alexand. Spereil. *de Episcop. part. 1. cap. 29.*

§. 3. Quam vero hic destinda sæpe est Ecclesiarum nonnullarum conditio, in quibus non DEVM per homines vocantem modeste præstolantur Candidati, sed præprope re ambiendo vocantibus quasi vim faciunt. Ipse expertus sum, exiguas istas Ecclesias, in quibus jus patronatus habet Academia Wittebergensis, vim fere pati a Candidatis ministerii, qui non operam tantum suam offerunt, quod improbandum haudquaquam esset, sed etiam, quod pessimum est, suffragia sibi stipulando exigunt, & multis sollicitationibus urgent, de promissione sibi facta deinceps gloriantes. Quorum ego temeritatem dum attentius mecum perpendo, recolo subinde elegantem Bernardi Abbatis Clarævallensis sententiam, dum *in serm. super Cant.* adversus eos, qui se ingerunt Prælaturis, hunc in modum invehitur: *Miror audaciam p'urimorum, quos videmus de suis vineis non colligere, nisi spinas & tribulos, vincis tamen Dominicis etiam ingerere se non vereri: fures sunt & latrones, non custodes, nec cultores.* Scilicet ut idem ait *epist. 42.* *Curritur in clero passim ab omni ætate & ordine, a doctis pariter & indoctis ad Ecclesiasticas curas, tanquam sine cura quisquam victurus, cum ad curas pervenerit.*

§. 4. Petrus Blesensis, Bathoniensis in Anglia Archidiaconus *epist.* 23. multa cum indignatione ambitiosum id hominum genus, qui curstant, anhelant, nullum non movent lapidem, ut Episcopatu aut Superintendentis munere potiantur, prolixè perstringit. Mox ab initio hæc plorantis instar præmittit verba: *O inanis gloria! o ambitio cæca! o terreni honoris inexplēbilis fames! o tinea cordium, animarum subversio, cupiditas dignitatum! Vnde obrepfit hæc pestis? unde invaluit hæc execranda præsumptio, ut indigni dignitates ambiant? & quanto minus meruerunt ascendere ad honores, tanto importunius se bonoribus importent? Hodie per fas & nefas, hodie in anima corporisque discrimine currunt infelices ad cathedram pastorem, nec attendunt, quod sit eis cathedra pestilentia, dum sibi & aliis sunt causa ruine. Qui nihil didicit, aliorum Doctor efficitur, & quasi æs sonans aut cymbalum tinniens insurpat prædicantis officium, cum sit truncus inutilis & idolum mutum &c.* Tota Epistola digna est, quæ legatur integra. Est enim elegans valde, & mores seculi sui, hoc est, duodecimi exquisitè describit.

§. 5. Quod si hi tales gravitatem muneris Episcopalis & pericula, quibus illud perpetuo expositum est, tum & infirmitatem humanam, quæ ipsi affecti sunt, attentius secum considerare velint, vix erit, ut vitam privatam agere non malint, quam in throno Ecclesiæ consistere. Vellem perpetuo eis ante oculos versari iudicium B. Augustini, quod recenset Gratianus *C. Ante omnia. Dist.* 40. his verbis: *Ante omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua, nihil esse in hac vita & maxime in hoc tempore facilius, & latius, & hominibus acceptabilius episcopi aut presbyteri aut diaconi officio, si persunt glorie atque adulatorie res agatur: sed nihil apud DEVM miserabilius & tristius & damnabilius.* Et porro: *Nihil est in hac vita,*

*vita, & maxime in hoc tempore difficilis, & laboriosus, & periculosus episcopi & presbyteri aut diaconi officio; sed apud DEVM nihil beatius, si eo modo militetur, quo noster Imperator precipit. Quis autem sit modus, nec a pueritia, nec ab adolescentia mea didici: & eo tempore, quo discere cœperam, vis mihi facta est merito peccatorum meorum, nam quid aliud existimem, nescio, ut secundus locus gubernaculorum mihi traderetur, qui rem tenere non noveram.*

§. 6. Vitam suam cum morte vix commutaverat Nestarius Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopus, cum subito plurimi ad cathedram istam adspirarent Competitores, sed quos Palladius *in vis. Chrysostomi*, indignos plane & inideos ait fuisse, plurimos malis artibus honorem istum comparare voluisse. Tunc, inquit, concurrunt quidam, qui non quærebantur, ambientes episcopatum: Viri quidam, minime viri: presbyteri quidem dignitate, sed sacerdotio indigni: alii Prætorium fatigantes, alii donis corrumpentes, alii vero ad plebis etiam genua procumbentes. Qui idem non procul ab initio ejus dialogi in genere conqueritur, Episcopatus inordinato plane appetitu desiderari solere ab illis, qui minus habiles sint & inepti prorsus: Plerique, inquit, bonorum omnium ignari, vana gloria stimulo iacti, sacerdotum inter communia & divisa esse opinati, a semetipsis & electi, rem illam involant, dignum desania sua finem nacti, dum ipsam Synagoga suam terram temeritatis testem faciunt. Artes illas, quarum mentionem supra fecit Palladius, plenius explicat Johannes Saresberienfis *in Policrat. lib. 7. cap. 17.*

§. 7. Diligenter igitur, qui Episcopi sive Superintendentis munus subire intendit, explorare penes se debet, quæ tum facultates suppetant, tum difficultates & labores quotidie exoriantur, ne forte, cum exiguæ staturæ sit, gigantis in-

induat arma, quæ tum in cursu, tum in conflictu impedito sint, & ad primum illico congressum deficere faciant, cum in his permulti decipiantur, ea tentantes, quæ vires suas longe exsuperant. Optime Gregorius Nazianzenus in orat. de moter. in disp. adhib. Quid in cœlum provocas, cum pedes sis? quid turrim extruis, cum vis rebus careas, quæ ad eam perficiendam requiruntur? quid ipse quoque manu aquam metiris & cœlum palmis, terramque omnem pugilo, elementa magna & hujusmodi, ut ea creator solus demetiri possit. Et quis vero sanus & sobrius, cum perspexerit, vix se ferendis oneribus suis sufficere, aliena insuper onera libenti animo suscipiat? quis, cum vix reddendis domesticis suis rationibus se parem agnoscat, in publicis vel alienis operam suam profiteri velit? Quisnam æger suorumque vulnerum curandum non satis peritus, alterius morbis mederi aggrediatur? Indignum est, temerarium est, imo stultum est, in conspectu DEI & angelorum ejus, in præsentia Ecclesiæ universæ id se scire profiteri, quod ignores, id velle, quod nolles, id posse, quod nullo modo possis. Neque enim erit adeo desperatus quisquam, & perditus, qui si majestatem & amplitudinem earum rerum secum diligentius expendierit, qui non concidat, qui se dare præcipitem velit, qui sententiam futuri judicis, quam veluti manu sua subscribit, non exhorrescat. Vid. Joh. Conr. Danhauer. *Theol. conscient. part. 2. dial. 3. q. 3. & sect. 4. q. 1.* Augustin. Barbossa de offic. & pot. *Episcopi part. 1. tit. 2. gloss. 1. n. 6.*

§. 8. Sed ut maxime aliquis fiduciam studiorum suorum & industriæ habeat, & ab aliis etiam dignus habeatur, qui ad Superintendentis munus adspirare queat, non decet tamen aliter, nisi modeste & cum verecundia aliqua officium istud ambire. Ambire, inquam, non eo modo, quo apud

pud Romanos olim libera Republ. honores petere licitum erat, quem ex Quinti Ciceronis libro de Consulatu, in compendio exhibet Antonius Matthæus de criminib. tit. de ambitu cap. 1. num. 2. sed nude studia & operam suam offerendo, reliquum omne voluntati divinæ & eligentium arbitrio relinquens. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat, inquit Paulus 1. Tim. III, 1. quasi dicat: non improbo simpliciter aut reprehendo, si quis præesse, vel magis prodesse cupit: opus quippe regiminis est & negotii, si quis plebis cura, plurimumque juvandum causa & charitatis affectu appetat, & virtutem, non honorem, officium, non dignitatem desideret, ut ~~de~~ <sup>de</sup> Claudius Espenæus ad istum Pauli locum. Quocirca qui hodie pastoris aut Superintendentis officium expetunt, eo præcipue fine, ut DEO & Ecclesia fideliter serviant, neque malis artibus sese ingerunt, sed operam suam Ecclesie offerunt, & illi iudicium, an idonei sint, relinquunt, bene agunt. Qui vero dignitates & opes querunt, bi tandem mercenarios, non fideles pastores, sese fuisse declarant. Sunt verba Lucae Osiandri ad d. l.

§. 9. Quam caste ministeria Ecclesiastica in terris suis servari velint Saxonica Principes, intelligi potest ex verbis Ordinationis Ecclesie tit. von Beruff und Annehmung der Kirchendiener. 2c. quæ talia sunt: Nachdem bißhero in Bestellung der Pfarren / so bald sich derselben eine oder mehr erlediget / viel und mancherley ärgerliche und schädliche Unordnung fûrgelauffen/dasß aus Gunst und Freundschaft/ von wegen Verwandniß/ oder umb Geschenk und Gabe willen/ untüchtige Personen/durch allerley Wege und Practiken mit ewigen unvertüßlichen Schaden / und Nachtheil vieler Seelen/den Kirchen auffgedrungen / dargegen aber fromme / gelehrte / and geschickte Prediger / so gedachten Kirchen nûßlich dienen können /

verhindert und abgehalten worden. Desgleichen auch/ daß die jenigen/ so allbereit im Amte und durch ordentlichen Veruff mit Pfarren versehen gewesen/ in grosser Anzahl/ wenn besonders die vacirende Pfarre an jährlichen Einkommen etwas höher und besser/ nach derselben gelauffen/ und ihre Kirchen allein umb besseres Solds willen verlassen/ und wider Gottes Befehl also aus ihrem ordentlichen Veruff getreten seyn/ dabey sie denn nicht allein/ so viel die zeitliche Nahrung anlangt/ wenig Segens/ sondern auch in ihrem Amte von Gott das Gedenken nicht zu gewarten/ weil geschrieben steht: Sie lieffen/ und Ich habe sie nicht gesandt: So werden nicht allein die Erb- und Lehnherren sich hierinnen Gottes Worts und desselben Ordnung zu erinnern wissen/ sondern wir wollen auch hiermit unsern Verordneten in unsern Consistoriis ernstlich auferlegt und befohlen haben/ solches unordentlich/ ärgerlich/ Ihnen den Pfarrern selbst/ und den Kirchen schädliches lauffen nach den Pfarren/ bey den Kirchen-Dircktern gänzlich abzuschaffen/ und die/ so nicht ordentlich beruffen/ sondern sich obgehörter massen einzudringen gedencken/ zu keinem Kirchen-Amte zu lassen. Quod in genere hic de inordinato pastoratus appetitu disponitur, illud multo magis locum invenit in officio Superintendentis, quippe qui tum demum de vocatione sua vere gloriari potest, si non pretio nec precibus ordinetur antistes, si quaeratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat, uti loquitur Imperator in l. 31. C. de Episc. & Cler. Confer. dissert. nostra de Clerico renitente. Nolo hic ad exempla provocare eorum, qui propter ejusmodi artes usurpatas infinitos conscientiae mortus passi fuerunt, mihi cæteroquin optime nota. Examine unusquisque suam conscientiam, quæ ei testis & judex est.

## CAPUT VII.

## Superintendentibus reverentiam

deberi, & a reliquo ministerio  
obedientiam.

§. 1.

**M**agna fuit quondam apud Judæos Sacerdotum dignitas & reverentia, nec sine præsentia eorum serium aliquod negotium facile tractabatur. Ipsius Pontificis maximi sacris vestimentis induti persona majestatem quandam præ se ferebat, quam ipsi etiam Reges venerabantur. Et singulare providentiæ divinæ exemplum refert Josephus *lib. 11. antiqu. jud. cap. ult.* qua ratione Alexander Magnus Hierosolymas oppugnaturus obviam sibi habuerit Jaddum Pontificem, atque in eo Deum, cujus esset Pontifex, adoraverit, Hierosolymisque & toti Judæorum populo pepercerit. Ipse Salvator, cum leprosum sanasset, abire eum jubet ad sacerdotem, *Matth. VIII, 4.* quod ideo factum putat Cyprianus *epist. 65.* ut insinuaret, honorandos esse sacerdotes. *Christus, inquit, usque ad passionis diem servavit honorem Pontificibus, & Sacerdotibus, quamvis illi nec timorem Dei, nec agnitionem Christi servarent. Nam cum leprosum mundasset, dixit illi, vade & monstra te Sacerdoti. &c.*

§. 2. Hinc vero edocti vetustissimi Christianæ pietatis proceres de Sacerdotali & Episcopali ordine omnia magnifice & humanos apices *ὑπερανωτικῶτα* locuti sunt. De Episcopi & presbyterorum dignitate multa leguntur apud Ignatium in *epist. ad Trallianos & Smyrneos*, ubi Episcopum DEI loco in honore habendum, presbyteros ut Apostolus colendos, eorum Collegium ut confessum Dei & Apostolorum honorandum esse dicit. Vid. Nicol. Vedelius *exercitat.*

3. in *Ignat. epist. ad Philadelph.* Jacob. Usser. in *annotat. ad Ignat. c. 10.* Imo veroidem Ignatius Episcopi auctoritatem in tantum elevat, ut ipso etiam Rege & Imperatore eum faciat majorem. Sic enim loquitur *epist. ad Smyrneos*: Honora fili DEVM & Regem. Ego vero dico: Honora DEVM ut omnium auctorem & Dominum: Episcopum autem & principem Sacerdotum, imaginem DEI referentem; DEI quidem propter principatum, Christi vero propter sacerdotium. Et post hunc honorare etiam oportet Regem. Si enim quis contra Regem insurgens damnatione dignus est, quomodo ille evadere ultionem poterit, qui præter Episcopum aliquid egerit? Sacerdotium enim summa est omnium bonorum, quæ in hominibus constant. &c. Vtrum genuinæ sint istæ Ignatii epistolæ, jam non disputo, verum istam controversiam Vedelio, Vossio, Usserio, Dallæo, Pearsoni & aliis relinquo.

§. 3. Potiorem illam, quæ Regiam exsuperet, Episcoporum potestatem latius exponit Chrysostomus *lib. 3. de sacerdot.* Habent certe, inquit, & illi, qui super terram cum imperio constituti sunt, potestatem in vincula conjiciendi, sed corpora tantum. At vinculum istud, (quo scilicet ligant sacerdotes per potestatem clavium) & animas constringit, atque ad cælos etiam ipsos penetrando pertingit. Nam quæ deorsum in terris sacerdotes agunt, illa sursum in cælis confirmat DEVS: Dominus autem ratam habet prolatam a servis suis sententiam. Quo ipso, quid aliud agit, quam ut universam communicet potestatem cælestem? Quorum enim, inquit, peccata remisistis, remittuntur. Qua non est alia ulla excellentior potestas. Omne judicium Pater dedit Filio, & hoc ipsum Filius servis suis sacerdotibus in manus tradidit. Quasi enim jam in cælos translati essent, quasi naturam excessissent humanam, & immunes rediti a cunctis humanis passionibus essent, translata in se acceperunt hanc potestatem.



*statem.* Certe si Rex alicui e subditis suis tantum honorem impertiri vellet, ut quoscunque pro lubitu in carcerem compingeret, & alios ad placitum inde eximeret, is ab omnibus passim honore & veneratione summa haberetur. Non possumus ergo illum opinari, nescio quid exiguum recepisse, qui talem honorem a Deo fruendum acceperit, tanto illustriorem scilicet in quantum cœlum terræ præstat, & anima corpori. Quod latius deducit Chrysostomus *d. l.* & ejus defensor Richardus Montacutius *Orig. Eccles. part. 2. cap. ult. n. 44.*

§. 4. Atque hinc nata fuit tam submissa principum quorundam in Episcopos reverentia, ut ad eorum genua devolverentur, & eorum manus oscularentur. Vnde Ambrosius *de dignit. Sacerdotali cap. 2.* Quippe cum videas Regum colla & principum submitti genibus Sacerdotum, & exosculatis eorum dexteris, orationibus eorum credent se committi. Hilarius Picaviensis *lib. 2. contra Constantium.* Osculo Sacerdotes excipis, quo & Christus est proditus, caput benedictioni submittis, ut fidem calces, &c. Solebant enim Christiani olim occurrentibus Episcopis caput submittere, ut ab iis benedictionem acciperent. Et propterea trepide admodum, magnæque cum verecundia constitutionem suam de accusatione Episcopi, presbyteri vel diaconi ediderunt Imperatores Theodosius & Valentinianus, quæ habetur apud Jacobum Sirmondum *in append. Cod. Theod. num. 20. pag. 57.* Audemus quidem sermonem facere solito plus timore capti, de sanctis & venerabilibus sacerdotibus & secundis sacerdotibus vel etiam Levitis, & eos cum omni timore nominare, quibus omnis terra caput inclinât. Exempla personarum illustrium tali modo Episcopis caput submittentium collegit Henricus Valesius *ad Theodoretum lib. 4. histor. cap. 5.*

§. 5. Sed quod ita sponte ab initio præstiterunt perso-

næ illustres, & ex reverentia erga sanctum ministerium, id ut debitum deinceps exigere haud veriti fuerunt Episcopi. Refert Philostorgius, prout ex eo adducit Valesius *d. l.* Leontium Tripoleos Episcopum, cum reliqui omnes Episcopi Eusebiam Augustam, Uxorem Imperatoris Constantii adirent, eamque ex more adorarent, nunquam adduci potuisse, ut eam inviseret, nisi ea conditione, ut Augusta venienti ipsi assurgeret & caput submitteret, postulans, ut benediceretur. Superba nimis hæc fuit præsumptio, Episcopales virtutes omnes obfuscans, & officium longe supergressa. Quo eodem refero canonem a Johanne IX. Papa conditum & a Synodo Tricassina sub *num. 1.* probatum atque receptum: *Ut Episcopi cum omni reverentia a cunctis mundi potestatibus debite honorentur, atque coram eis sedere nullatenus audeant, nisi illis præcipientibus.* Refertur apud Sirmondum *tom. 3. Concil. Gall. pag. 478.*

§. 6. Interim, quod sua sponte præstiterunt Imperatores & Principes, ut ab omnibus suis subditis digno honore afficiantur, qui divino cultui inserviunt, lege publica cautum voluerunt. In capitularibus *lib. 2. tit. 7.* hanc promulgavit legem Karolus Magnus: *Omnes Laicos monemus, ut honorem Ecclesiasticum conservent, & dignam venerationem Episcopis & DEI sacerdotibus exhibeant, & ad eorum prædicationem cum suis devote occurrant, & jejunia ab illis communiter indicta reverenter observent & suos observare doceant & compellant.* Similiter *lib. 5. tit. 170.* Quia constat, religionem Christianam per successores Apostolorum salubriter administravi, populisque ad vitam æternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium judicavimus omnibus præcipere, ut honorem debitum venerabiliter Episcopis absque ulla simulatione aut detractiōe impendant, eis in omnibus, ut patribus, obediant, & quicquid pro salute animarum

monne-

monuerint, prout melius potuerint, adimplere satagant. Nam Episcopus & Sacerdotes, quibus omnis terra caput inclinatur, per quos & nostrum pollet imperium, admodum honorari & venerari omnes monemus, nec eos lacerari aut blasphemari; aut detrahi a quoquam volumus, quia detractio sacerdotum ad Christum pertinet, cujus vice legatione funguntur in Ecclesia. &c. Conferri hic poterit epistola Caroli Calvi Imp. ad Johannem VIII. Papam, quam recenset Petrus de la lande in *supplem. concil. Gall. pag. 287. Add. Anton. Dadin. Alfeserra ad c. 6. X. de major. & ob.*

§. 7. Inde, ni fallor, factum, ut Episcopi & Prælati alii venerabiles dicerentur, illisque hæc appellatio quasi propria tribueretur. Herm. Conring. in  *censura diplom. Ludov. cap. 12. pag. 206.* quemadmodum & vocabulum sanctus, Episcopis, etiam adhuc viventibus, collatum fuit. Steph. Baluz. ad *Servat. Lup. pag. 477.* Venerabilis autem vocabulum ita quibusdam adhæsit, ut piaculum crederetur, nomen eorum sine tali additamento commemorare, quod abunde constat exemplo Bedæ venerabilis, Presbyteri in Anglia, & Petri venerabilis, Abbatis Cluniacensis. De illo fabula circumfertur, ab angelo primum ita nominatum fuisse. Fabulam ipsam, & quidem ut fabulam, ex Petro recenset Baronius Cardinalis in *martyrol. add. 27. Maii.* Cum, inquit, discipulus ejus, ipso defuncto, titulum sepulchro ponere disposisset, unice carmine Leonino sic incipiens: *Hac sunt in fossa, velletque finire Beda Sancti, vel Presbyteri ossa, nec metrum stare posset, nec ullum ei vocabulum aliunde occurreret, tadio affectus tantaemivit dormitum: & ecce mane in tumulo angelicis manibus reperitur insculptum: Hac sunt in fossa Beda venerabilis ossa.* Recte fabulam vocat hanc relationem Baronius. Aliam namque nomenclaturæ istius originem ex Gabrieli Bucelini Me-

Menologio Benedictino recenset Petrus Franciscus Chiffletius in *dissert. prelim. ad bistor. Bedæ* c. 1. Scriptorum ejus, inquit, tanta fuit auctoritas, ut ex ordinatione Episcoporum Britannia in Ecclesiis publice legerentur. Cumque in lectionibus homiliarum, ejus nomen ex more auctoris venerabilis Bedæ presbyteri præfigerent, aliter, cum dum viveret, predicare non præsumentes; obtinuit in hodiernum usque diem mos, ut qui a principio dum viveret, non sanctus, sed venerabilis nuncupabatur, ob ipsam tam illustris nomenclatura rationem, venerabilis deinceps perpetuo diceretur.

§. 8. Quicquid hujus sit, id certe constat, titulum venerabilis aut venerandi esse honorarium Episcoporum jam a multis seculis. In collatione Carthaginienſi I. quæ habita fuit seculo ineunte quinto, mox ab initio & deinde passim Viri venerabiles dicuntur. Et sic etiam post vicennium durante Synodo Ephesina ad Capreolum Episcopum Carthaginienſem literas miserunt Episcopi Hispani Vitalis & Constantius, sive, ut alii legere malunt, Tonantius, cum inscriptione: *Domino & venerabili & beatissimo in Christo famulo DEI domino nostro Capreolo &c.* & subscriptione: *Ora pro nobis, domine sancte, venerabilis & beatissime Papa. Incolumem venerabilitatem tuam nobis Dominus noster JESUS longiorem conservet, Domine sancte ac venerabilis Papa.* Epistolam ipsam edidit Jacobus Sirmondus tom. 1. *Opuscul.* Antiquiorem ejus vocabuli usum nunc non inquirō. Nec tamen dubito, receptum eum anterioribus etiam temporibus fuisse. Constantinus ipse Eusebium ἱερωτάτων ἐπίσκοπον vocat. Euseb. lib. 3. de vit. Constant. cap. 62. Alibi ὁσιότητι & vocabulum Episcopis applicat. apud. eund. lib. 4. cap. 42. item καὶ ἀρότητι & lib. 3. c. 61. Quæ vocabula sanctitatem denotant apud Latinos. Et sic enim sancti omne genus priscorum

rum Dei famulorum, maxime vero Episcopi dicti fuerunt, Casp. Barth. in *animadv. ad Paulini Petrocorii de vita Mart. lib. 1. pag. 13.* Add. Carol. du Fresne in *glossar. tit. sanctitas.* Jo. Mabillon. *de diplomat. lib. 2. cap. 2.*

§. 9. Quemadmodum igitur Episcopi in antiqua Ecclesia propter sanctitatem vitæ, qua eminuerunt, sancti & venerabiles dicti fuerunt: ita etiam Superintendentes nostri id operam dare debent perpetuo, ut eandem laudem, idemque nomen & honorem eundem mereantur. Jubet id Ordinatio Ecclesiæ Elect. Saxonica *tit. von der Visitation.* verbis: Daß die General und Special-Superintendenzen mit gelehrten / gottsfürchtigen / ehrlichen / tapfern / standhafften Männern besetzt werden / die zu Gottes Wort / rechten Prophetischen und Apostolischen heiligen Christlicher Lehr und Religion / wie die in Augspurgischen Confession, und dem publicirten Concordien Buch verfasst / einen sonderlichen Christlichen Eifer / darzu ihre gute testimonia und Zeugniß beyde der Lehr und Leben bey der Kirchen und männiglich haben / aufdaß sie mit Wahrheit von den Lestern nicht getadelt / sondern ihr Amt in der Visitation und sonst desto ansehnlicher führen / und mit grossem Nutz der Kirchen verrichten können.

§. 10. Maxime vero id necessarium est propter pastores & ministros Ecclesiæ alios, quos suæ inspectioni subjectos habent, quibus typi esse debent, doctrina pariter & exemplari vita. In his enim consistit magistratuum Episcopale, propter quod magistri Ecclesiæ dicuntur Salviano Massiliensi *epist. ult.* Et obtineri omnino vix poterit, ut reliquum ministerium admonitionibus Superintendentis morem gerat, nisi ipsius etiam vita orationi respondeat. Non confundant opera tua, ait Hieronymus ad Nepot. *ep. 2.* ne, cum in Ecclesia loqueris, tacitus quilibet respondeat, tur ergo hac, que  
I  
dicis

*dicis ipse, non facis.* Sane quod de Philosophis contaminatæ vitæ quondam dixit Seneca, id horum similibus Ecclesiasticis potest accommodari: *Nullos, ait Seneca, pejus mereri de omnibus mortalibus judico, quam qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vivendum esse præcipiunt: exempla enim seipsos inutilis discipline circumferunt.* Et quod de parentibus scripsit Plutarchus, recte spiritualibus hisce patribus aptabitur: *Ante omnia debent parentes nihil peccando, sed cuncta, quemadmodum oportet, agendo evidens semetipsos liberis exemplar præbere, ut in ipsorum vitam velint speculum intuentes a turpibus dictis factisque avertantur.* Conf. Baluzius ad Lup. p. 408.

§. II. Et hoc idem inculcatur in den alten Generalien de anno 1557. tit. von Wahl und Amt der Superintendenten: Demnach denn ein Superattendens andern Pastoribus vorstehen / sie unterweisen / vermahnen / straffen / annehmen und entsetzen helfen / und andere Dinge / die hernach folgen / ausrichten soll / will hoch vonnöthen seyn / daß solcher bey den andern Pastoribus ein Ansehen und Schen habe / und nicht seiner Jugend / Ungeschicklichkeit / ärgerlichen Lebens / und dergleichen Ursachen halber verachtet werde. Clerici enim omnes, qui sunt in diœcesi, subjecti sunt diœceseos istius Episcopo, etsi id nolint Ecclesiarum fundatores, secundum canonem 8. Concilii Chalcedonens. Quod repetitur in Capitularib. lib. 7. tit. 2. Clerici qui præsciuntur in prochiis, vel qui ordinantur in monasteriis, vel basilicis martyrum, sub Episcoporum, qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum patrum traditiones, potestate permaneant, nec per contumaciam ab Episcopo suo dissilient.

§. 12. Hinc ergo minores majoribus & inferiores superioribus obedientiam debere, ex Synodo Romana sub Syl-

Sylvestro congescit Gratianus *C. A. subdiacono. Dist. 93.* & ex concilio Parisiensi refert *C. Nulla. & C. seq. ibid.* nulla ratione clericos aut sacerdotes habendos esse, qui sub nullius Episcopi disciplina & providentia gubernentur, & qui suis Episcopis non obediunt, indubitanter reprobos & reos existere. Consequitur hinc graviter puniendos esse pastores illos, qui Superintendentibus suis non obediunt, ipsis insultant, contumeliis afficiunt, malevolentissimis obtreccionibus detrahunt, & procacissime illudunt. Ab officio deponendum esse Clericum, statuitur in *can. Apostol. 55.* qui Episcopum contumelia affecerit. Atque ideo a Pastoribus & Diaconis, & obedientiam & reverentiam Superintendentibus suis præstari deberi, etiam atque etiam jubet Ordinatio Electoralis Saxon. *Eccles. tit. vom Leben und Wandel der Pfarrer 12.* Daneben sollen die Diaconi ihre Pastores, und sie beyde ihre Superintendenten in gebührenden Ehren halten / ihnen gehorsam seyn in allen billigen Sachen / sie nicht bey der Gemeine verkleinern / nicht wider sie practiciren / oder Totten anrichten / die Gewaltigen oder den Hóbel nicht wider sie verbluttern oder verhezen / der Hoffnung sie eudlich müde zu machen / oder gar auszubeissen.

§. 13. In quem factum proruperint aliquando, quaque superbia ferociæque intumuerint læpe Diaconi, & veteris & nostræ Ecclesiæ exempla abunde comprobant. De illis videri poterunt, quæ congescit Gratianus *dist. 93.* De his præstat tacere, quam multa proferre. Laudare oportet sermones & facta atque gesta omnia ab illis vel visa vel audita, nisi penes eos censoriæ severitatis notam subire malis, adeo ut nec libere de eorum concionibus judicare, nec quicquam reprehendere, aut alium haud paulo diligentiorum eis præferre liceat. Etiam tacita pectoris sui secreta si quis de eorum

rum statu & conditione in sinum amici effuderit, atque illi certiores ea de re undecunque facti fuerint, protinus iuggesto prædicandæ Christi gloriæ destinato ad suos affectus abutuntur, & gradum istum, DIC ECCLESIAE, a Christo sibi præscriptum, vano tumore præcipitant, in hoc sibi maxime felices visi, quod nemo illis contradicere auit. Et tum vero Superintendentis officium sese exferere debet, qui remittere spiritus, comprimere animos suos, sedare arrogantiam eos doceat, quive *παρεμβάσεις* illas & digressiones inconditas coërceat, neque eos suo sensu abundare patiatur.

§. 14. Nec tamen licet propterea hac sua potestate abuti Superintendentibus, ut putent, licere sibi promiscue, quicquid libuerit, pastoribus sibi subjectis imperare, eorumque facilitatem in suos usus vertere. Episcopum enim non ut dominantem in clero, sed ut exemplar gregis præesse vult Apostolus 1. Petr. V, 3 enimque officio suo fungi ait Chrysostomus *ὁ βιάζομενον, ἀλλὰ πείθομεν*, non cogendo, sed suadendo. Atque hinc Hieronymus Regem & Episcopum comparans, ille, inquit, *volentibus præest, hic volentibus*. Eleganter Bernhardus Abbas Clarevallis ad Eugenium Pontificem lib. 2. de consid. c. 6. Nec enim, inquit, *sibi ille (Petrus) dare, quod non habuit, potuit: quod habuit, hoc dedit, sollicitudinem, ut dixi, super Ecclesias. Numquid dominationem? audi ipsum, non dominantes in clero, sed forma facti gregis. Et ne dictum sola humilitate putes, non etiam veritate, vox Domini est in Evangelio: Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur, & infert: vos autem non sic. Planum est, Apostolis interdicitur dominatus. I ergo tu, & tibi usurpare aude, aut dominans Apostolatum, aut Apostolicus dominatum. Plane ab a' terutro prohiberis, si utrumque similiter habere velis, perdes utrumque.*



§. 15. Eaque propter non negabo, licere subjectis pastoribus monere aliquando Superintendentes suos, si quid est alicujus momenti, aut si peccent in publica commoda. Tum vero cavere inprimis debent pastores illi, ne ex eo, quod præpositorum vita reprehensibilis in aliquo videtur, eos propterea contemnunt, aut apud populum contemptibiles reddant. *Subtilis enim*, inquit Gregorius M. lib. 25. moral. in Job. cap. 22. *via tenenda est rectitudinis & humilitatis, ut sic reprehensibilia magistrorum facta displiceant, quatenus subditorum mens a servanda magisterii reverentia non recedat.* Ex Ivonis Carnotensis epistolis constat, sapissime eum superiores suos, & ipsum denique summum Pontificem propter corruptelas invalescentes gravioribus quandoque verbis appellasse, sed ita, ut nihilominus humilitatis & modestiæ memor clausulam valde mitigantem addat. In epist. 89. admonet Paschalem Romanum Pontificem ne aures facile præbeat Episcoporum accusatoribus. Et addit: *Ita enim bonam famam vestram, quæ Sedi Apostolica valde necessaria est, conservando multorum saluti providebitis & amulorum linguas a maledicto revocabitis. Alioquin si qua pudenda patris, quod DEVS avertat, revelata fuerint, non ea ut filii adversus vos derideamus, sed tamen ab hujusmodi admonitionibus, quas infructuosas videbimus, stylum & linguam cohibebimus. Nec indigne tur Sanctitas vestra, si ut filius talia suggero paternitati vestra, quia multos pastores jam vidi propter remissa flagitia vel multorum dissimulata facinora ori suo silentium posuisse, & a spe corrigendorum malorum plurimum defecisse.* Consimiliter ad eadem Paschalem scribit epist. 219. Præterea consuetudinem Apostolicam hætenus fuisse, nec legimus, nec audivimus, ut ad delationem unius personæ quamlibet splendida sententiâ daretur in absentem, præcipue, qui nec auditus fuerat,

*nec vocatus. Cum ergo de ejusmodi jure possim conqueri & plurimum disceptare, malui tamen servare humilitatem obsequentis, quam mihi arrogare solertiam differentis &c. Ad hunc eundem modum scribit etiam Bernhardus ad Eugenium Papam lib. 2. de consid. c. 1. Non est mea humilitatis dictare tibi sic vel sic fieri quicquam. Sufficit intimasse oportere aliquid fieri, unde & Ecclesia consoletur & obstruatur os loquentium iniqua. Ejusdem argumenti est epistola Nicolai de Cleman-  
giis 2. quam scripsit ad Benedictum XIII. recens electum.*

§. 16. *Vt populus honestati morum studeat, & vitam Christiano nomine dignam agat, multum facit pastorum vigilantia & exemplum: Vt vero pastores etiam suum id præstent officium, Superintendentes exemplo esse, & frequenti <sup>ἡλικονων</sup> coercere eos oportet. Videant ergo Superintendentes, ne desidiæ arguantur, audiantque se corripi a Cardinali Bellarmino, qui lib. 3. de gemit. columb. cap. 5. Episcopos nonnullos his reprehendit verbis: Origo malorum est, quod Episcopi aliqui non speculantur, quomodo se clerus ipsorum gerat, sed vel longe absunt ab Ecclesia, unde ne speculari quidem possunt, cum in specula sibi assignata non sedeant vel speculantur quidem, sed agros, & vineas, & hortos, vel quomodo possint redditus Ecclesiasticos majores facere, vel domum suam ornare egregia supellestile, vel propinquos augere divitiis, vel ascendere ipsi ad gradus altiores. Quid igitur mirum est, si Ecclesie eorum tota sylvescant? si parochorum negligentia plebs fidelis ignoret, que sunt ad salutem necessaria, & sic pereant animæ, pro quibus Christus mortuus est? si denique Clerus corruptis ac depravatis moribus suis populum ad se imitandum provocat, & hac ratione, quod debuerat sanare, corrumpat?*

## CAPUT VIII.

## De Potestate Ecclesiastica, qualis

Superintendenti competat Jure Divino.

§. 1.

**E**cclēsia est corpus mysticum per prædicationem verbi unitum, & ex sanctis atque credentibus congregatum, ita ut Christo capiti suo per fidem copulentur & uniantur. Spirituale igitur est hoc corpus, & uti Chrysostomus *serm. 10. in cap. 4. ad Ephef.* loquitur, ex animabus nostris constructa domus. Et propterea Ecclesiam in prædestinatis consistere dixit Augustinus apud Gratianum *C. Hoc sacramentum. de consecrat. dist. 2.* quippe qui cum Christo constituunt unam personam, ut quæ Ecclesiæ sunt, Christi sint, & quæ Ecclesiæ offeruntur, Christo offerantur, & quæ ab Ecclesia tolluntur, Christo tollantur, uti legitur in capitularibus *lib. 6. cap. 302.* quia scilicet Christus hujus corporis caput, Ecclesia autem illius capitis corpus est, uti explicat Gregorius Papa *lib. 19. moral. in Job. cap. 11.* Illum enim DEVS constituit caput super omnia ipsi Ecclesiæ, *Ephef. 1. 22.* & ex illo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum augefcit DEI augmento, *Coloff. 11. 19.*

§. 2. Sicut igitur Caput, Dux, Imperator promoturus cives & subditos suos ad beatitudinem civilem, quæ ultimus societatis humanæ finis est, colligit eos in unum quasi corpus, illudque legibus & constitutionibus suis animatum reddit, dum perfectum habet, absque lege communitatem consistere hand posse, & facilius ad virtutis actiones eam ita præparari, nec aliter beatitudinem intentam acquiri, eo quod sine ordine & justa partium harmonia confusa omnia reddantur: ita etiam Deus cives Ecclesiæ suæ, quos per verbum

bum & Sacramenta regeneravit, ex tenebris ad lucem produxit, & ex statu iræ in statum gratiæ transtulit, promoturus ad æternam beatitudinem in unum corpus colligit, illudque per fidem animatum reddit, atque in illud ipsemet per omnia membra unita vigorem & efficaciam Spiritus transfundit, eum in finem, ut quos colligit, in fide perfistant, & alii insuper huic cœtui se adjungant. Ad istum tamen finem cœtus ille nihil omnino confert ex se, cum fides, verbum & sacramenta, uti efficiunt, ita etiam conservant justificationem, sed unice per applicationem mediorum ab ipso Salvatore Christo expositorum, qualia sunt verbum & Sacramenta, & per abstentionem a peccatis, quibus obex ponitur Spiritui S. quæq; salutem æternam prorsus excludunt.

§ 3. Ecclesiæ igitur, ut Ecclesia est, solus & proprius finis hic est, ut fideles qui sunt in Ecclesia, æternam beatitudinem supernaturalem & divinitus revelatam consequantur. Qui finis torus spiritualis est, & solis spiritualibus mediis acquiri potest. Nec aliter fundavit Ecclesiam suam Salvator mundi, nisi per actus mere spirituales, per prædicationem verbi, per remissionem peccatorum, per baptismum, per Sacramenti Cœnæ administrationem, quæ omnia res mere spirituales sunt, ad animas proprie, non præcise ad corporea & sensibilia pertinentes. Neque Ecclesia in his terris militans aliud pugnæ genus, nisi spirituale debellandum habet. *Non enim nobis lucta est adversus carnem & sanguinem, sed adversus Principes & potestates, adversus mundi Rectores tenebrarum harum, contra spirituales nequitas, in cælestibus, Ephes. VI, 12.* Sic & arma Ecclesiæ sunt spiritualia, quæ Apostolus in sequentibus describit: *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfectis stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate & induti lorica iustitiæ &c.*

§. 4. Plus dicam, Ecclesiam Christi, quatenus est cœtus electorum, esse invisibilem. Electi enim, etsi ratione externæ conversationis in Ecclesia visibiles sint, invisibiles tamen sunt ratione fidei & internæ regenerationis & in hoc respectu soli Deo cogniti, 2. *Tim. II, 19*. Atque, ideo cœtus ille credentium invisibilis dicitur, non quod illi per Orbem Christianum dispersi pii, ratione suæ personæ non veniant sub aspectum hominum, nec quod cum visibili ministerio exercitioque divini cultus nihil eis commercii sit, sed quia proprietates illæ & notæ internæ, quibus ipsi tanquam vera membra Ecclesiæ a falsis in Dei oculis secernuntur, aspectui hominum minime subjacent, sed ita in corde fidelium hærent absconditæ, ut etsi quisque fidelium de se, nemo tamen quisquam de aliis absque omni dubitatione possit esse certus, sintne inter viva Ecclesiæ membra certo connumerandi, an vero inter adulterina rejiciendi. Nec ergo invisibilis Ecclesiæ contrariatur visibili, sed subordinatur, cum invisibilis Ecclesiæ sit in visibili, Balth. Menzerus *Tom. 2. disp. Giesenf. 9*. Vocatorum namque Ecclesiæ latior est, quam electorum; continet enim omnes externa professione fidei consentientes, bonos & malos; at cœtus electorum solos vere & perseveranter in Christum credentes complectitur. Interim electi extra cœtum vocatorum quærendi non sunt, sed huic inclusi continentur, & quidem ita, ut haud raro in magna multitudine vocatorum paucissimi lateant electi. *Ægid. Hunn. de Eccles. p. m. 58.*

§. 5. Quæ cum ita sint, cum in Ecclesia spiritualia sint omnia, cum animarum salus in ea quærat, cum tota ejus militia spiritualis sit, imo cum ipse etiam cœtus credentium invisibilis sit, quam putabimus Ecclesiæ comperere potestatem? certe non aliam, nisi spiritualem. Media ad finem du-

centia ejusdem naturæ esse debent, cujus est finis. At finis Ecclesiæ ex instituto divino mere spiritualis est, ut scil. fideles ad æternam beatitudinem ducantur. Potestas ergo, ut medium ad istum finem ducens, similiter mere spiritualis erit. Sequitur hinc porro, excludi ab ea omnem vim *αναγκαστικην* sive coactivam, omnem dominatum, qui præfecturas civiles imitetur, & ipsam totam potestatem esse mere ministerialem & directivam, quatenus scil. in arbitrio ejus, erga quem potestas illa ecclesiastica exerceretur, consistit, parere velit monitis, an minus, ita, ut qui præest, nihil habeat, quo parere nolentem ad parendum adigere queat. Cum enim potestas ista animam humanam ut salvandam pro materia & subiecto nativo habeat, anima autem cogi per vim externam, ut libere assentiat, nullo modo possit, tota illa potestas in internis conscientiarum motibus dirigendis, minime omnium in vi externa adhibenda occupari debet. Optime Chrysostomus homil. 2. ad Ephes. Sermonis doctrina, inquit, nobis commendata est, non principatus, nec potestatis auctoritas, ordinem tenemus consulentium & adhortantium, qui consulit, sententiam suam dicens auditorem non cogit, sed in illius potestate faciendorum optionem liberam relinquit. Officium tamen auditoris est, parere istis monitis, seque morigerum præbere, quod non Superintendenti tantum debet, sed etiam cuivis pastori curam animæ suæ habendi. Idque exigunt verba Ordinationis Eccles. Saxon. tit. wie sich die Eingepfarten x. Sie sollen als fromme Pfarr-Kinder ihrer Pfarrer Lehr und Christl. Vermahnungen / so sie aus Gottes Wort thun / gehorsamlich folgen / besonders / wenn sie wegen der greulichen Laster / als Gotteslästerung / Zauberey / Unzucht / Föllerey / Hockart / Neid / Haß / Sand / Fader / gestraffet / und des erschrecklichen Zorns / Draus

Drauen und Straffen Gottes erinnert werden/ damit Gott die Verächter seiner treuen/ väterlichen Verwarnungen heim-  
gesucht/ und härtiglich allezeit gestraffet hat.

§. 6. Talis est ex jure divino Episcopi & apud nos Superintendents potestas, non certe alia, ac est Medici, quippe qui & ipse nullam omnino in ægrotum jurisdictionem habet, nec etiam per vim cogere potest eum, ut medicamentis utatur; Potest ergo solum monere eum, & periculum, quod ex morbo imminet, nisi applicari sibi faciat medicamentum, exponere. Qui si parere noluerit, nihil omnino superest Medico, per quod vim ei inferre queat. Nil hic plus jure divino concessum est Superintendenti, qui & ipse si morbidam aliquam oviculam in grege suo observaverit, crebris monitionibus instare debet, ut in viam salutis eam revocet. Quæ si parere nolit, per excommunicationem tandem a reliquo grege separare debet, sed quæ ipsa privativa tantum pœna est, haudquaquam coactiva, uti infra plenius explicatum dabimus. Videri poterit Marcus Anton. de Dominis de *Republ. Eccles. lib. 5. cap. 2.*

§. 7. Celebris est apud Canonistas distinctio jurium Episcopaliū, quod alia pertineant ad potestatem ordinis, alia ad potestatem jurisdictionis. Plerique addunt speciem tertiam, Legem scil. diœcesanam, alii adhuc quartam, statum nempe & dignitatem Episcopalem, ad quam utramque seorsim nonnulla jura referunt. Vid. Carpzov. in *Jurispr. Consistor. lib. 1. def. 4.* Sed uti ea, quæ quartæ huic speciei adscribuntur, vel ad ordinis vel ad jurisdictionis potestatem referri consueverunt: ita etiam circa tertiam inter ipsos Canonistas non una omnium est sententia. Discrimen jurisdictionis & legis diœcesanæ natum fuit exinde, quod in Concilio Ilerdensi, cujus canones refert Gratianus c. 1. 10. q. 1. 65



*c. cum pro utilitate. 16. q. 1.* statutum inveniat, monachos a lege diœcesana solutos esse, quæ alias Episcopo in eos, uti in omnes personas Ecclesiasticas sibi subjectas, competeret. Cumque non ausint interpretes eos propterea ab omni jurisdictione Episcopi liberos & exemptos statuere, discrimen istud inter potestatem jurisdictionis & legem diœcesanam commenti sunt. Sed enim rectius hodie sentiunt recentiores, istis canonibus non tam statuissè Patres auctoritatem Episcopalem minuere, quam ærarium monasticum augere, nec diversa esse legem diœcesanam & legem jurisdictionis, sed eandem prorsus, & per utrumque imperium Episcopale, seu potestatem potius Episcopalem significari. Ejus vero cum plurimæ sint partes, & inter has quoque illa, qua tertiam oblationem percipere solebant Episcopi, hanc partem suæ potestatis commodo Monachorum studentes Episcopos remisisse, ut annonæ largior illis suppeteret. Id vero in summa paupertate veterum monachorum jure singulari statutum fuit circa oblationes in provincia Tarraconensi, in qua concilium Ilerdense habitum est. Vid. Francisc. Florens *differt. jur. Canon. cap. 1.* Nicol. le Maistre *de bon. Eccles. part. 2. lib. 2. cap. 1. in fin.* Anton. Dadin. *Alteferra ascetic. lib. 7. cap. 11. qui ipse lib. 2. cap. 5.* distinctionem hanc legis diœcesanæ & jurisdictionis commentum vocat, propter eam tamen monasteria in perquam multis a potestate Episcoporum soluta fuisse refert.

§. 8. Restant igitur duæ priores species, de quibus hæc habentur verba in apolog. Aug. Conf. *art. 14.* Placet nobis *vetus partitio potestatis in potestatem ordinis & potestatem jurisdictionis.* Habet igitur Episcopus potestatem ordinis, *b. e. ministerium verbi & sacramentorum: habet & potestatem jurisdictionis, b. e. auctoritatem excommunicandi obnoxios publicis criminibus,*



*Et rursus absolvendi eos, si conversi petant absolutionem. Neque vero habent potestatem tyrannicam, b. e. sine certa lege, neque regiam, b. e. super legem, sed habent certum mandatum, certum verbum DEI, quod docere, juxta quod exercere suam jurisdictionem debent, &c.* Ipsa hæc verba ostendunt, vocabulum jurisdictionis accipi in sensu quodam analogo, & divisionem istam minus quidem accuratam esse, sed retineri tamen posse, si dextre explicetur. Nec enim alia potestas jure divino ministris Ecclesiæ data est, nisi potestas docendi, baptizandi, ligandi & absolvendi. Qui duo postremi actus proprie & formaliter loquendo non sunt actus jurisdictionis humanæ, uti quidem jurisdictio communiter describi solet, neque potestatis alicujus coercitivæ corporalis, sed directivæ & executivæ legis a Deo jam latæ, quæ per ipsam potestatem ordinis simul confertur. B. Hulsemann. *Breviar. cap. 19. in supplem. num. 9.*

§. 9. Canonistæ & Latine Ecclesiæ Doctores, ad quorum commenta hæc divisio potestatis pertinet, in potestate ordinis explicanda respectum habent ad sacrificium, quod in Christi contumeliam commenti sunt, incrementum. *Ordinis ea est potestas, inquit Augustinus Barbossa de off. & pot. Episc. part. 1. tit. 1. cap. 1. n. 10. ut sciat & possit omnia Sacramenta conferre, chrismata consecrare, prædicationis munus exercere, alios ordinare, ad Eucharistiam sumendam preparare, & Sacerdotes creare. Finis vero unus est illis cum Sacerdotibus communis, qui est sanctissima Eucharistia consecratio & offerre Domino verum sacrificium.* Jurisdictionis autem potestas ad mysticum fidelium corpus spectat, quibus toto Orbe terrarum diffusis, oportuit pro locorum amplitudine, Regnorumque frequentia, illis assignari antistites ac præfectos, quorum alii majorem, alii minorem jurisdictionis potestatem ad leges condendas haberent, prout

*necessitas aut utilitas postulare videbatur. &c.* Sequuntur plura, quæ variam animadversionem mererent, si quidem immorari his liberet. Vid. Marc. Ant. de Dominis de Rep. Eccles. lib. 5. cap. 3.

§. 10. Quod vero supra dixi, per potestatem ordinis simul conferri potestatem jurisdictionis, quam in potestate ligandi & solvendi consistere statuimus, id ex eo haudquaquam consequi asserunt Pontificiæ Ecclesiæ Doctores. Potestatem enim dandi indulgentias plane separatam faciunt a potestate clavium in ligando & solvendo consistente, illamque ad potestatem jurisdictionis, hanc vero ad potestatem ordinis referunt. Sic enim censent, Papam, etiamsi non esset Sacerdos, etiamsi non esset in sacris, posse conferre indulgentias, contra alium hac prætensa jurisdictione, quam a potestate ordinis separant, destitutum, non posse eas conferre, etiamsi insigniretur omnibus ordinibus; ita ut aliquis, qui juxta eos non habet potestatem remittendi peccata in sacramentis baptismi & pœnitentiæ, habeat potestatem tantum de residuo satisfactionum sanctorum largiendi, & judicialiter a pœna temporali absolvendi, quantum libuerit. Quam sententiam merito exagitat Andreas Rivetus in *Catbol. Orthod. tr. 3. q. 13.*

§. 11. Jurisdictio proprie ita dicta Ecclesiæ non competit, nec ulla potestas coercitiva extrinsecus. Potestas enim Episcoporum, ut & aliorum Ecclesiæ pastorum, uti formaliter mere spiritualis est, ita formaliter mere spirituales effectus producit, & circa spiritualia hominis bona versatur tanquam circa adæquatum objectum. Nec enim aliud continetur in instructione Apostolica, nisi quod extat *Matth. XVI, 19. c. XVIII, 18. c. XXVIII, 19.* docete, baptizate, ligate, solvite. Ultra quam instructionem, quia alias nullum deter-

determinandæ potestatis spiritualis principium datur, huic potestati nil quicquam licet affingere. Quia tamen ea totum aliquod potestativum constituit, ex pluribus partibus potestativis coagmentatum, possunt partes illæ ita distingui, ut aliquæ intrinsecus magis operentur, quas ad potestatem ordinis referre licebit, aliquæ vero ad effectus quosdam externos directæ sint, quas proinde ad potestatem jurisdictionis, vocabulo valde improprie sumpto, interim referemus. Alioquin vero nulla omnino Ecclesiæ competit jurisdictio jure divino, neque imperium ullum, uti infra plenius exposituri sumus. Et propterea neque Superintendentibus nostris aliqua competit jurisdictio.

§. 12. Cæterum potestas illa, quam jure divino Episcopis & Superintendentibus competere dixi, communis est omnibus, qui præsunt Ecclesiis, sive vocentur pastores, sive presbyteri, sive Episcopi, uti recte exponitur in articulis Smalcaldicis, *tit. de potest. & jurisd. Episcoporum*. Jam enim supra dixi, jure divino nihil omnino differre Episcopum a presbytero. Nec propterea concedendum est Augustino Barbosa, dum *d. l. ordinem Episcopalem* ab officiis sacerdotalibus remotiorem facit. *Episcopalis tamen ordinis potestas*, inquit, *ad hunc eucharistia consecranda finem non ita proxime ordinatur, ac Sacerdotium, sed remotius, quatenus hoc perficit, & potestatem consecrandi per Sacerdotum institutionem confert.* At quomodo separari poterit Ordo Episcopalis ab ordine sacerdotali, cum Episcopus ipse Sacerdos sit & ex Sacerdotum ordine eligatur. *Quid est enim Episcopus*, inquit Autor quæstionum V. & N. *l. q. 101. Tom. VI. nisi primus presbyter, b. e. summus Sacerdos.* Nec alia fuit sententia Hieronymi, qui *comm. ad Tit. I. ait: Idem est presbyter, qui Episcopus.* *In toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris*

*ris electus superponetur ceteris, ad quem omnis Ecclesia cura pertinet, & schismatum semina tollentur.* Habent ergo Superintendentes nostri ex jure divino nihil præcipui præ aliis pastoribus & presbyteris, sed utrique habent potestatem docendi, potestatem administrandi Sacramenta, potestatem clavium ligandi & solvendi. Æque bene enim & efficaciter infimus quisque Evangelii præco, quantum est ex parte ipsius officii & ministerii, docebit & persuadebit, solabitur & terrebbeit, convincet & convertet, quam summus Episcopus aut Patriarcha: æque bene & efficaciter Sacramenta administrabit.

§. 13. Sunt tamen certi aliqui actus, qui solis Superintendentibus competunt, nec a pastoribus aliis aut presbyteris expediri solent, qualis exempli gratia est jus præsentandi noviter vocatum pastorem ad Consistorium, jus investendi eundem, jus visitandi Ecclesias, jus habendi synodum &c. Et in istis quidem *ὀπισθο* aliqua Superintendentis sese conspicuam reddit; at vero exsuperantia ista haudquaquam venit ex jure divino, sed ex mero jure Ecclesiastico, quod a principe constitutum est. Habet enim etiam princeps vi imperii, quod sustinet, potestatem Ecclesiasticam, sed externam, quæ ideo ei competit, non ut sit præses sacrorum, & sacra ipsa ad altare celebret, sed ut sacrorum præsidēs in officio contineat, & per consequens non est sacerdotalis & pontificalis, quæ in executione sacerdotialium officiorum consistit, sed est imperatoria, quæ Sacerdotes regit, ut suum officium faciant, quæ bonum ordinem præscribit, quæque externam disciplinam in Ecclesia tuetur. Vid. Petr. de Marca *de concord. Sacerdot. & Imp. lib. 2. cap. 4. seq.* Andr. Rivet. *in Jesuita vapul. cap. 30.* Poterit ergo Princeps vi hujus potestatis inter ministros Ecclesiæ ordi-

ordinem, quem observare debeant, præscribere, poterit uni præ cæteris prærogativam aliquam largiri, poterit ipsis etiam ceremoniis in Ecclesia observandis modum ponere, sed ita ut potestatem internam, quæ Ecclesiæ ministrorum propria est, & in docendo, administrando Sacramenta, ligando & solvendo consistit, intactam relinquat, & nulla alia ratione, nisi quoad externas circumstantias, loci, temporis &c. circumscribat.

§. 14. Ut autem de munere & officio Superintendentis plenius constet, singula ea, tum quæ ad ordinis, tum quæ ad jurisdictionis potestatem referri solent, quatenus in Ecclesiis nostris recepta sunt, speciatim deinceps videbimus, addita hac cautione, quod omitti hac ratione nequeant ea, quæ utrisque, & Superintendentibus & pastoribus communiter aliis, imo & Diaconis hodie nostris communia sunt, qualia fere sunt pleraque ea, quæ ad potestatem ordinis referuntur.

#### CAPVT IX.

**Præcipuum & principale Superintendentis munus esse prædicationem verbi divini, quod non ipse tantum populo intimare, sed etiam, ut id similiter a pastoribus & diaconis sibi subjectis fiat, prospicere debet.**

##### §. 1.

**P**Rædicatio verbi divini communis est omnibus, quibus cura animarum commissa est. Nec enim salvari possunt aliter animæ humanæ, nisi per fidem. At fides aliter concipi non potest, nisi ex prædicatione verbi divini, quod supra latius exposui. De presbyteris dubium non est, antiquissimis temporibus ad prædicationem verbi & sacras con-

ciones habendas eos admissos fuisse. De Diaconis vero nonnullis dubium exortum fuit, uti imprimis docet controversia, quæ ea de re mota est inter Hadrianum Saraviam & Theodorum Bezam ejusdem religionis socios, quam quasi in compendio recensui *tr. de diaconis cap. 8. n. 2.* Sane ex vocabulo *κηρύσσειν*, quod habetur in *can. 2.* Concilii Ancyrani, & Diaconis tribuitur, frustra nonnulli potestatem eam eliciunt, quod vocabulum hoc istic loci plane aliam habeat significationem, uti videre licet apud Christoph. Justellum & Gvil, Beveregium *ad istum can.* Admissos vero etiam Diaconos ad conciones habendas, sufficienter, ni fallor, probat, quod de Johanne Chrysostomo adhuc Diacono refert Palladius *in ejus vit.* ejus ad docendum facultatem inclaruisse; cum adhuc diaconus esset. Conf. Steph. Baluz. *ad Salvian. pag. 419.* Quicquid hujus sit, de nostris diaconis res certa est, eis perinde ut Superintendentibus & aliis pastoribus, docendi munus incumbere, idque tum ex Ordinatione Ecclesiastica, tum ex praxi ubique recepta manifesto pater.

§. 2. Id vero docendi & prædicandi munus etiam ad Superintendentes spectare, neque ab iis negligi debere, docent ea, quæ in veteri Ecclesia de Episcopis, quibus quoad hoc officium perquam similes, & jure divino pares esse Superintendentes, dixi supra, statuta fuerunt. Paulus ipse *1. Tim. III, 2.* Episcopum *διδασκάλον* aptum ad docendum esse vult. Et in epist. ad *Tit. I, 9.* dicit, oportere Episcopum esse amplectentem eum, *qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit & exhortari in doctrina sana & eos, qui contradicunt, arguere.* Et propterea recte ait Gregorius Nazianzenus *serm. 1.* ipsam verbi distributionem esse primum Episcoporum omnium officium. Inde & Ori,

Origenes *Homil. 6. ad cap. 8. Levit.* hæc duo ait esse Pontificis opera, ut aut a DEO discas legendo *Scripturas divinas* & sapius meditando, aut populum doceat, sed illa doceat, quæ a Deo ipso didicerit. Cumque Paulus Apostolus 1. Cor. IX, 16. de se ipso gravem hanc atque duram sententiam ferat; *Si evangelizavero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit; Va enim mihi est, si non evangelizavero:* B. Ambrosius lib. 1. de offic. eam ad omnes Episcopos, & ad se ipsum potissimum applicat, non alia se lege vivere statuens. Nos, inquit, quibus in verbis divinis credita est dispensatio, quique Christi gregem nutriendum suscepimus, non sine ingentis periculi noxa nos credimus evasuros, si non secundum hunc modum vivamus, aut etiam si minime predicamus: ad quod licet nos retardet vitæ improbitas, inditas tamen præcepti necessitas. Et ve jam mihi est, si minime predicavero, si susceptum thesaurum defodero, & occulero, verbi divini lucernam compressam retinero, non cunctatum oculis manifestavero, non humana imperitiæ claustra regni cælestis clavibus referavero.

§. 3. Extant adhuc homiliæ atque sermones Gregorii Neocæsariensis, qui Thaumaturgus dictus fuit, Athanasii, Gregorii Nazianzeni, Basilii Magni, Ambrosii, Chrysostomi, aliorumque veterum Episcoporum plurimi, qui quanta cum cura elaborati & compositi fuerint, immortale ex se ipsis exhibent testimonium. Nec aliter inaugurare officium suum, aut initium ejus facere solebant Episcopi, nisi per concionem aliquam & sermonem ad populum, in quo studiose observare solebant auditores, quid in eo proponeretur, & qualiter in dicendo se gereret novus Antistes. Ex eo enim conjecturam faciebant tum de fide ejus, tum de doctrina & moribus. Ita de Eudoxio Episcopo Constantinopolitano refert Socrates lib. 2. cap. 43. simulatque ille in sede

ista collocatus fuisset, primam illam de inaequalitate Patris & Filii protulisse sententiam, ab omnibus male acceptam. Et lib. 7. cap. 29. de Nestorio noviter creato Episcopo Constantiopolitano hunc in modum verba facit: *Quali ingenio & quibus moribus fuerit, ex prima ejus concione prudentiores quique statim deprehenderunt. Ordinatus enim illico coram universo populo Imperatorem alloquens celebrem illam protulit dictionem: Da mihi, inquit, Imperator, terram haereticis purgatam & ego tibi caelum retribuam. Mecum haereticos debellabo; ego Persas decum debellabo. Hec verba licet quidam ex vulgo, qui haereticos oderant, libenter amplexi sint, tamen, ut dixi, qui interiorum animi sensum ex verbis conjicere norunt, perspecta statim fuit hominis levitas, & violentia cum inanis gloriae studio conjuncta: quippe qui ne brevissimi quidem temporis moram sustinens, in hujusmodi verba prorupisset, & antequam ipsam, ut vulgo dicitur, civitatis delibasset aquam, acerrimum se persecutorem ostenderet. Integrum talem sermonem a Meletio Episcopo Antiocheno habitum, quo veluti primitias quasdam muneris sui exhibuit, ad verbum recentet Epiphanius haeres. 53. sive 73. cap. 29.*

§. 4. Cum vero remissius saepenumero agerent Episcopi & munus istud docendi negligerent aliquando, Canonibus Ecclesiasticis ad id revocari eos & in ordinem redigi oportuit. Inter canones, qui Apostolici dicuntur, quinquagesimus octavus his verbis conceptus est: *Episcopus vel presbyter, qui cleri vel populi curam non gerit, & eos pietatem non docet, segregetur, & si in socordia perseverat, deponatur.* Ad quem videri poterunt, quos allegat Franciscus Longus a Coriolano in annotat. Recte Theodorus Balsamon *ibid.* Episcopalis dignitas in docendo consistit, & omnis Episcopus debet docere populum pia dogmata. Et Johannes Zona-



Zonaras *Inexensabile est hoc omnis Episcopi debitum, docere subditum populum pia dogmata, dirigereque rectas in opiniones & honestam vitam.* Id ipsum repetit Concilium Quinisextum in Trullo habitum *can. 19.* Quod oportet eos, qui præsentunt Ecclesiis, in omnibus quidem diebus, sed præcipue dominicis, omnem clerum & populum docere pietatis & rectæ religionis eloquia quæ ex divina Scriptura colligentes intelligentias & judicia veritatis, & non transgredientes jam positos terminos vel divinatorum patrum traditionem, &c. Plura adducere testimonia superfedeo. Conferri poterunt, quæ scribit Cardinalis Bellarminus *lib. 3. de Gemitu columba cap. 5.* Nec enim de munere isto & officio Episcopali dubitavit inter veteres quisquam, nisi quod aliquando prava consuetudo aut corruptela potius invaluerit, quæ Episcopi minus decorum sibi docendi istud officium arbitrat fuerunt.

§. 5. Uti enim simplices Sacerdotes vitio sæculi suos habuerunt vicarios, unde personatus, qui ita dicuntur, exorti fuerunt, Petr. de Marca *ad Contil. Claromont. cap. 7.* ita & Episcopi per vicarios, qui officiales dicebantur, verbum divinum populo prædicare aliquando soliti fuerunt. Idque adhuc observatur in Ecclesia Latina. Cui praxi cum videret Sixtus Senensis *lib. 6. bibl. annot. 301.* adversari Hieronymum, dum Pastoris officio indignum judicat, qui populum doctrina verbi non pascat, sententiam ejus ita temperari cupit, ut indignus sit, qui nec per se, nec per alium docere curat; pastoralis enim curæ officio satisfecisse judicat, qui per ministros idoneos plebem suam erudiat in doctrina Domini. Sed isti explicationi merito opposui verba Claudii Espencæ *ex lib. 2. digress. cap. 2.* quæ adduxi *in de Episc. lib. 3. cap. 3. n. 5.* Id vero haud exiguam labem impressit Ecclesiæ Romanæ, quod in ea Urbe nec Episcopus,

nec alius quispiam in Ecclesia aliquando populum docuerit, uti refert Sozomenus *lib. 7. histor. c. 19.*

§. 6. Alibi tamen ad se solos rapuerunt Episcopi prædicandi officium, ut ab eo prorsus excluderentur presbyteri, & veluti regale aliquod aut *πρεσβειον* sibi id vindicabant. Idque de Alexandria civitate observatum dedit Sozomenus *d. l.* Apud Alexandrinos, inquit, *solus civitatis Alexandrina Episcopus concionatur.* Nec dubito, aliis etiam in locis id invaluisse, in illis præsertim, & istis temporibus, quibus despicatui habebant presbyteros Episcopi, eosque proterendos & conculcandos putabant. Tum enim ambitioso zelo etiam id sibi arrogabant, ut soli præ aliis omnibus plebem Christi verbo divino reficerent, presbyteris a communis officii præstatione inofficiose depulsis. *Pessima consuetudinis esse* ait Hieronymus *epist. 2.* in quibusdam Ecclesiis *tacere presbyteros, & presentibus Episcopus non loqui, quasi aut invideant, aut non dignentur audire.* Apud Gratianum *c. ecce. dist. 95.* sub Hieronymi nomine in testimonium vocatur liber de *septem ordinibus Ecclesia ad Rusticum Narbonensem Episcopum.* Qui liber etsi Hieronymi non sit, uti ostendit Johannes Dallæus de *confirmat. lib. 3. cap. 8.* Hieronymi tamen sententiam eleganter explicat, dum ait: *Ecce ego dico presentibus Episcopis suis atque adstantibus in altario, presbyteros posse sacramenta conficere. Sed quia scriptum est: presbyteri duplici honore honorentur, maxime qui laborant verbo DEI: predicare eos decet, utile enim est benedicere. Nemo hinc Episcoporum invidia diabolica tentationis inflatus, irascatur, si plebem interdum presbyteri exhortentur, si in Ecclesiis prædicent, si plebi benedicant. &c.* Conf. Anton. Dadin. Altelerra ad *c. 15. X. de offic. jud. ord.*

§. 7. Postquam vero ad munus istud suum redire licuit

euit presbyteris, remissior mox fuit Episcoporum diligentia & tandem cessavit & expiravit prorsus, adeo ut legibus etiam Imperialibus excitari eos oportuerit. Karoli Magni decretum tale refert Sangallensis *lib. 1. c. 20.* Praecipit religiosissimus Karolus Imperator, ut omnes Episcopi per latissimum regnum suum aut ante praefinitum diem, quem iste constituerat, in Ecclesiastica sedis basilica praedicarent, aut, quicumque non faceret, Episcopatus honore tangeret. Et in *capitularibus lib. 7. tit. 362.* talis legitur constitutio: Episcopum oportet opportune & importune atque sine intermissione Ecclesiam suam docere, eamque prudenter regere & amare, ut a vitiis se abstineat, & salutem consequi possit aeternam, &c. Sic & *lib. 1. c. 109.* Episcopos monemus, ut sive per se, sive per vicarios pabulum verbi divini sedulo populo annuncient: quia, ut ait B. Gregorius, iram contra se oculi iudicis excitat sacerdos, si sine predicationis sonitu incedit. Vicarii autem tum demum adhibendi sunt, quando Episcopus non fuerit in domo sua, h. e. si ex necessaria causa peregre profectus est, aut infirmus est, aut alia aliqua causa exigente non valuerit, uti explicant Patres in concilio Moguntiac. *can. 25.*

§. 8. Nec necesse tamen fuit, ut Episcopi ipsi proprio Marte homilias conficerent, quanquam, si fieri id poterit, diligentiam eorum meliori nota commendaverit, sed sufficere putarunt medii ævi Doctores, si proponerentur populo homiliae ab anterioribus Patribus editae. Discere id licet ex Concilio Remensi II. *can. 15.* Ut Episcopi sermones & homilias sanctorum Patrum, prout omnes intelligere possint, secundum proprietatem linguae predicare studeant. Secundum proprietatem linguae, id est, in lingua vernacula, uti id constat ex Concilio Turonensis III. *can. 17.* Visum est unanimi-  
tati nostra, ut quilibet Episcopus habeat homilias continentes  
ne-

*necessarias admonitiones, quibus subjecti erudiantur, id est de fide catholica, prout capere possint. --- Et ut easdem homilias quique aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam, aut Theoticam, quo facilius cuncti possint intelligere, quæ dicuntur. Per linguam Romanam rusticam, ni fallor, intelligitur ea, quæ Francici idiomatis est, & Romana propterea dicitur, quod à Romana puriore ortum habeat. Car. du Fresne in Glossar. vocab. Roman. Lingua. Rustica autem ea esse debet ex sententia Canonis, h. e. vulgaris, non compta, neque ornata. Seculo VI. presbytero ægrotante ad diaconos munus istud legendi patrum homilias pertinuisse, discimus ex Concilii Vasensis II. can. 2.*

§. 9. Et satius profecto fuit, aliorum & veterum quidem Ecclesiæ Doctorum homilias publice ad populum recensere, quam novas ex cerebro conficere, seculo præsertim in barbariem declinante, & ignorantiae veri cultus divini maximopere patrocinate. Gregorius Nazianzenus, Chrysostomus, Augustinus cæterique purioris ævi Doctores soliti fuerunt in concionibus tractatibusque ad populum non alia vel exempla vel testimonia allegare, quam quæ ex Sacra Scriptura legi poterant. Joh. Rainold. *praef. 2.* Secus ac ab aliis deinceps factum fuit. Qui Stephani Tornacensis epistolas nupere edidit Claudianus du Molinet, in *praefatione* ejusdem Stephani concionum facit mentionem, easque tam rudes & aridas describit, ut lectione, & sic etiam editione plane indignas judicet. *Qua, inquit, quæ olim fama floruerint, ex accurata earum collectione & conservatione liquido constat. Nihilominus tamen cum alia sit ætatis nostra, alia superioris hujus elegantia, suis ipsa Lectoribus ita insipida ac simplices, ne dicam pueriles interdum apparent, ut luce publica nequaquam digna visa sint: quippe quæ non modo nec erudi-*  
tas

tas sanctorum Patrum homilias, nec eorum in exponenda sacra Scriptura lucem & felicitatem, nec gravem illam moralem doctrinam purissimis eloquentia coloribus perpolitam redoleant. Verum imo, vel ex intricatis divisionibus, vel ex insulsis fictionibus argutius quam solidius commentatis, vel locis Scripturarum utcumque accersitis, vel denique ex allusifunctibus quibusdam & acutulis verbis vim totam & ornatum hauriant, &c. Vixit autem Stephanus Tornacensis Episcopus circa annum MCLXXI.

§. 10. Apud nos ad Superintendentis munus & officium nemo promovetur, nisi concionis elaborandæ & ad populum habendæ fuerit peritus, non tantum, quia pastor simul sit unitus certæ parochiæ, quo respectu perinde ac alii pastores ad prædicationem verbi divini obligatus est, secundum ordinationem Eccles. Saxon. tit. Auf was Zeit die Predigt ic. verb. Daß unsere Pfarrer und Kirchendiener in Städten und Dörffern ihre Predigten also anstellen / daß sie zur Erbauung der Gemeine Christi in wahrhafftiger Erkänntniß und Furcht Gottes auch zu aller Christlichen Zucht und GOTT gefälligen Erbarkeit dienen mögen. Sed etiam quia ab ipso etiam Superintendente, qua tali, istiusmodiabilitas exigitur, tum, quod antequam ei munus istud confertur, in præsentia Principis, concionem *dominiam* habere oporteat, tum etiam, quod investire deinceps alios pastores sibi commendatos nequeat sine prævia concione. Quod ultimum præscribit Ordinatio Eccles. Sax. sub tit. gemeine Form und Weise ic. verb. Nach diesen Gesange soll der Superintendens oder sein Adjunctus, ob es ihm der Superintendens aus Verhinderung wegen notwendiger Geschäfte oder Leibesschwachheit befehlen würde / aufstehen / und eine Predigt thun von dem heiligen ministerio verbi, oder sonst von einem argumento, &c.

M

§. 11.

§. 11. Non ad suas vero tantum conciones, ut illæ verbo divino, & doctrinæ Orthodoxæ conformes sint; curam adhibere debet Superintendens, quas tamen, quod aliis quasi normam præscribere debeant, hac in parte exuberantes esse oportet, sed etiam, ut pastor um sibi subditorum sermones ad populum ad eundem modum instruantur, ei est prospiciendum. Ad hoc enim *Παροικία* sive Superintendentis officium principaliter spectat, & hæc propria eius inspectio est, ut per Ecclesias suæ diœceseos verbum divinum pure & sine labe prædicetur, utque pastores sibi subiecti in docendo assidui, & fideles, & accurati sint, nec negligent quicquam, quod animabus saluti esse queat. Et si enim rudior sit populus in agro habitans, & vel leviter percipiendis mysteriis divinis parum habilis, non desistere tamen propterea debet a diligenti informatione pastor illic loci constitutus, utq; id fiat, curæ Superintendentis commissum est.

§. 12. Jubet id Serenissimus Legislator *in Ordinat. Eccles. tit. von der Visitation &c.* Damit man auch eigentlich Wissenschaft haben möge/ mit was Gaben ein jeder/ so viel das Lehr-Amt in dem Aussprechen und andern betrifft/ von dem Allmächtigen begnadet/ auch solcher gestalt zum Fleiß zum Studiren erwecket/ und nach solchen Gaben mit der Zeit weiter gefördert werden möge/ sollen unsere Superintendenten und Adjuncten dieselben/ so viel jeden zugeordnet/ nach der Ordnung in den Städten/ da der Superintendentens wohnet/ in der Wochen predigen lassen/ etliche Tage zuvor deme/ so predigen soll/ eine besondere Materiam aus dem Alten oder Neuen Testament/ nach Gelegenheit der Personen/ davon zu predigen/ aufstellen/ und nachdem eines jeden Fleiß oder Unfleiß erfunden/ weil aus einer einigen Predigt nicht so bald zu urtheilen/ solche Übung wiederholen. Dazu denn auch nützlich und dienslich/ so ofte die

die Visitation gehalten / daß der Pfarrer oder Kirchendiener jederzeit seine Concept der Predigten / so er durch das ganze Jahr / besonders aber das nechst vershiene halbe Jahr gehalten / vorlege / darinnen der Visitator zu sehen / was er für einen methodum und Ordnung in seinem Predigen gebrauchte / was für Sachen er jederzeit handele / ob sie zu der Zeit / an dem Ort / und für diese Pfarr-Kinder / nützlich / nöthig / und erbaulich / wie er seine Lehre mit Gottes Wort bestätige / und Zeugnissen der Heiligen Schrift in seinen Predigten ansehe / ob er sie selbst in der Heiligen Schrift gelesen und nachgeschlagen / oder nur bloß aus den Postillen ausgeschrieben / ob er sie latine oder teutsch schreibe / und was er in solchen allen prästiren könne. Et porro in den General-Artickeln *sub num. 3.* Nachdem die Kirchendiener in allen / was zu wahrhaftiger Gottseligkeit und Erbarkeit dienstlich / der Christlichen Gemeine ein gut Exempel vorzutragen schuldig / sollen zuörderst die Superintendenten sich befehligen / daß nicht allein die Prediger und ihre Diaconi, so oft die öffentlichen Predigten / ausserhalb dem täglichen Frühe-Gebet / gehalten / allewege sich bey denselben finden / sondern auch die Superintendenten und Pfarrer selbst darinnen seyn / damit sie hören und eigentlich erkundigen mögen / mit was Fleiß ihre Collegen ihre Predigten verrichten / ob sie auch / wie sich gebühret / darauff studieren / mit Grunde lehren / gute Ordnung in ihren Predigten halten / verständlich lehren / gebührende Bescheidenheit gebrauchen / und da es ihnen an deren Stück eiznen / oder mehren fehlet / sie deßhalb freundlich aureden / unterrichten / und zur Besserung ermahnen &c.

§. 13. Plane ad mentem & sententiam veterum, quam expressit Concilium Meldens. c. 35. *Ut quisque Episcopus talem juxta se pro viribus habere decertet, qui juxta sincerissimum & purissimum sensum Catholicorum patrum de fide &*

observatione mandatorum DEI & predicationis doctrinæ, presbyteros plebium assidue instruat, & informet, ne domus DEI vivi, quæ est Ecclesia, sine lucerna verbi divini remaneat. Et propterea Theodulfus, Episcopus Aurelianensis, in capitulis, quæ ad presbyteros parochiæ suæ edidit, c. 28. doctrinam verbi divini & monendi officium præ cæteris commendat. Hortamur, inquit, vos paratos esse ad docendas plebes. Qui scripturas scit, prædicet Scripturas: qui vero nescit, saltem hoc, quod notissimum est, plebibus dicat: ut declinent a malo, & faciant bonum: inquirent pacem & sequantur eam, quia oculi Domini super justos, & aures ejus ad preces eorum &c. Nullus ergo se excusare poterit, quod non habeat linguam, unde posset aliquem edificare. Mox enim, ut quemlibet errantem viderit, prout potest & valet, aut arguendo, aut obsecrando, aut increpando ab errore retrahat, & ad peragendum bonum opus hortetur.

§. 14. Necaliter vero obtineri potest sanctitas vitæ in populo contumaci, si obtineri tamen potest, nisi objurgationibus, increpationibus, sermonibus investivis, & verbis ad severitatem compositis. Eaque propter maxime commendatur in pastore libertas dicendi, qua animo soluto ac libero, maximeque præfenti, vitia hominum, etsi summa autoritate pollentium, & ipsorum etiam Principum, haud veretur reprehendere, atque excusso timore omni libere dicere, quid sentiat. Elegans hac de re locus est apud Palladium in vita Chrysostomi, cujus ex versione Latina pag. 179. hæc sunt verba: Ne admiseris eos, qui cum quadam increpatione sanctorum loquendi libertatem culpant. Gentilium enim, & judicio suo sapientum ista consuetudo est, qui amore hujus vitæ etiam martyrum constantiam irrident. Neque enim vel gladium obtusum, vel otiosam esse loquendi libertatem oportet. Et quem-



quemadmodum ab unguento fragrantia separari non potest, sic neque a loquendi libertate benevolentia. At siquidem coram famulis, aut amicis, aut suis reprehensio fieret, coram quibus erubescere molestum est: forte accusandus esset, qui libere redargueret, quippe qui tempus & locum ignoraret. Si autem in Ecclesia delus in macello, proborum encomia sunt, & increpationes negligentium, quid exasperamur adversus increpationes, quae sine nomine & utiliter fiunt, &c. Sequuntur plura, quae videri possunt.

§. 15. Caveant vero tum Superintendentes, tum cæteri pastores in concionibus præcipue id, ne propter res ad se pertinentes, suumque vel honorem, vel rem familiarem concnentes verba acuant, suosque, quos hac ratione sibi inimicos arbitrantur, vehementius insectentur. Quid enim turpius, quam ad ultionem abuti templo, abuti suggestu prædicandæ Christi gloriæ destinato, abuti imperitiæ plebis credulitate? Quid iniquius, quam multorum animos divinæ doctrinæ pabulum expectantes fraudare & inficere suo veneno, & sacrae concionis elevare auctoritatem? Plato animum hominis in tres partitus partes, rationem, iracundiam, concupiscentiam, in hoc philosophiæ summam sitam esse putavit, si affectus pareant rationi non aliter quam Regi, cui ob id ipsum sedem in cerebro velut in arce datam existimat. Vellem ego concionatores omnes a Platone, si nil aliud, hoc saltem didicisse, affectus animi rationis velut habenis reprimendos esse.

§. 16. Apud nos hac de re lex publica extat in Ordinatio Ecclesiastica. *sic. Auf was Zeit die Predigten ic. quæ ipsa simul explicat, qua ratione evangelizatio a Pastore fieri debeat. Verba sic habent: Nachdem den Pfarrern und Kirchen-Dienern mit Ernst auferlegt / und eingebunden / daß Sie in ihren*

Predigten ihren eignen Affect, mit holhippeln / poltern / und schmähen nicht nachhengen / sondern sich aller Christlichen Sanfftmuth und Bescheidenheit nach der Lehre S. Pauli gebrauchen / ist solches von uns keines weges dahin gemeynet / daß die Kirchen-Diener mit gebührenden brennenden Ernst und Christlichen Eyfer das lästerliche und Gottlose Leben der Pfarr-Kinder nicht straffen / und also die Laster nicht rühren dörfen / welches der Allmächtige Ihnen so ernstlich aufferleget und befohlen / Esa. am 58. auch da sie solches unterlassen / Ihnen erschreckliche Droung für Augen gestellet / wenn sie den Gottlosen die Sünde nicht sagen / und sie darinnen sterben / er ihre Seele an seinem grossen Tage aus ihren Händen fordern wolle / Ezech. am 3. Werden derothalben die Pfarrer in solchen sich ihres Amtes / der Gebühr nach / wohl zu erinnern wissen / und / wo vonnöthen / die Visitatores Ihnen gnugsamen Bericht geben können / daß solches allein auff die ärgerlichen Predigten gemeynet / da die Pfarrer aus Zorn und eigener Nachgie / ihre eigene Sachen auf die Cangel getragen / und mit Aergerniß der Gemeinde / ausgestossen / die Leute mit Namen genennet / oder sie sonsten also ausgemahlet / das männiglich / wer sie seyn / wohl verstehen können / oder sonst nicht gebührlliche Ordnung im Straff-Amt gebrauchet / und also an stat Gottes Worts die ganze Zeit mit denselben zugebracht: welches wir hinführo zu gedulden keines weges gemeinet sind, Et porro: Ein Pfarrer soll sein Amt unärgerlich jederzeit mit aller Sanfftmuth verrichten / auffdaß die Pfarrkinder vernehmen mögen / das seine Straff-Predigten nicht aus fleischlichem Willen / sondern Christlichem und väterlichem Eyfer hergestossen. &c.

§. 17. Sed & illud inter alia maxime cavendum est omnibus, qui sermones ad populum habituri sunt, ut prolixitatem evitent, & divina mysteria nervose sine inani apparatu

ratur populo proponant. Verbum enim divinum ita dispensandum est, ut multum doceatur, non multa, hoc est, illa tantum tractari debent, quæ ad populum ex isto textu erudiendum faciunt, nec latius evagetur sermocinatio. Prurrit quandoque concionatoris animus, ut multa doctrinæ capita ad rem præsentem nihil facientia exponat, & sylvam argumenti prorsus alieni accumulet. At neque hæc tractandi ratio concionis nomen iuste sustinere, neque populus ex ea ædificari potest. Et ut maxime terminos sibi præfixos non egrediatur, non possunt tamen auditores a prolixiori tractatione fastidio quodam & satietate abalienari. *Sermonis satietas*, inquit Gregorius Nazianzenus, *est auribus inimica, non aliter atque cibus immoderatus & nimis noxius corpori*. Et frustra omnino sunt illi, qui cum odiosi in dicendo & loquaces sint, atque in multa verba inania projecti, suam hanc prolixitatem excusatam cupiunt exinde, quod breviori explicatione expediri nequiverit argumentum & thema propositum. Maxima pars vulgi, qua est ingenii hebetudine, multitudine vel rerum vel verborum potius obruitur, quam informatur. Legantur homilia Leonis Magni, Gregorii Magni & aliorum, & constabit, unamquamque earum intra horæ dimidium facile absolvi posse.

§. 18. Ethoc ipsum etiam lege publica apud nos constitutum legitur in Ordin. Eccles. *sic*. *Auff was Zeit die Predigten ic. verbis: Zum dritten sollen die Pfarrer und Kirchen: Diener durch ihre Superintendenten und verordnete Visitatoren vermahnet / und mit Ernst dahin gehalten werden / weil / GOTT lob / an Predigten und Anzahl derselben nicht Mangel/ darzu lange Predigten nicht bauen/ dadurch das Volk zum Gehöre entweder verdroffen gemacht / oder aber ehe sie das letzte fassen/ des ersten wieder vergessen / daß sie nicht lange predigen/*

digen / sondern ihre Predigten also anstellen / das sie an Sonntagen und Feiertagen / wie auch auff die hohen Feste außs längste nicht über eine Stunde / desgleichen auch die Nachmittags- und Werktagpredigten eine halbe Stunde / oder mehr nicht denn außs längste drey viertel Stunden sich erstrecken / damit die Zuhörer bey gutem Willen behalten werden / und mit grossem Fleiß dieselben besuchen. Conf. Joh. Conr. Danhauer. in *Colleg. Decalog.* pag. mibi 413.

§. 19. Non solum autem doctrinam sanam populo sibi commissio debet Superintendens, sed etiam bonum vivendi exemplum. Nam ut ait Arnulphus, Episcopus Lexoviensis, in *Sermone habito in Concilio Turonensi*: Sanctitas conversationis inquiritur: quia nisi fuerit predicatoris commendabilis vita, non erit eius predicatio gratiosa. Cujus enim vita contemnitur, restat, ut & predicatio contemnatur. Et Hilarius Pictaviensis lib. 8. de Trinit. Non statim boni atque utilis Sacerdotis est, aut tantummodo innocenter agere, aut tantummodo scienter predicare. Cum & innocens sibi tantum proficiat, nisi doctus sit, & doctus sine doctrina sit autoritate, nisi innocens sit. Et hinc recte Gregorius, Turonicus Episcopus, in *vita Aridii Abbatis Lemodicini* apud Joh. Mabillon, *analect.* tom. 4. p. 195. Plus ædificat exemplum boni operis cum simplicitate vigoris, quam multa prædicatio cum tumore vanæ gloriæ.

§. 20. Idem igitur sibi hic dictum putet Superintendens, quod pastori unicuique mandatum legitur in *Ordinat. Eccles. tit. Wie ein Kirchendiener vor den Consistorialn Sc. verb.* Diweil auch das Amt und Vocation des Kirchendieners erfordert / daß er der Kirchen nicht allein mit reiner Göttlicher Lehre / sondern auch mit guten Exempel und Fürbilbe diene / auch die Lehre / so viel an Ihm / mit seinem ehrlichen Wandel ziere / so erfordert

fordert abermahls die Nothdurfft/ das ein ieglicher/ so sich die Kir-  
chen zu regieren/ untersehet/ sein Leben dieser Gestalt durch  
Gottes Gnade ansichle/ daß nicht allein alle seine Geschäfte  
und Handthierung/ sondern auch seine Rede/ Kleidung und  
Wandel/ ja auch alle seine Worte und Werke eine Lehre und  
Tugend seyn/ damit nicht/ was er mit der Hand erbaue/ gleich  
wieder mit der andern abreisse/ und die Kirche beydes mit sträf-  
lichen Laster und ärgerlichen Exempel verderbe.

§. 21. Laudanda hic merito est insignis illa Theodulfi  
Episcopi Aurelianensis ad presbyteros suos προφῶνους,  
quam ut additionem ad ejus capitulare edidit Petrus de  
la lande in supplem. Concil. Gall. pag. 86. Dilectissimi fratres,  
sanctissimi Conacerdotes, & nostri ministerii adiutores, obsecro  
vos supplici animo in presentia Domini nostri Jesu Christi & san-  
ctorum ejus, ut digni DEO in omni religione charitatis & casti-  
tatis deservatis, & sitis populo DEI doctores & ductores in omni  
exemplo bono, ut populus DEI utrumque & per sanctam vestram  
conversationem & devotam predicationem erudiatur in laudem  
& in gloriam sancti nominis Domini nostri Jesu Christi & in sa-  
lutem sempiternam animarum vestrarum. Conversamini coram  
DEO & coram omni populo in castitate corporis vestri, & humi-  
litate animæ vestre & sanctam charitatem ad omnes, nihil faci-  
entes, unde sacerdotium sanctitatis vestra reprehensibile fiat, nec  
aliquid in vestra reperiaturs vita, quod juste a quolibet detrahi  
possit. --- Discite fidem Catholicam, predicate diligentissimo, &  
eam populo predicate, unusquisque in Ecclesia vestra, & facite  
officia vestra in DEI omnipotentis honore statutis temporibus ut  
DEus omnipotens honorificetur, &c.

§. 22. In Ordinatione Ecclesiastica, quam in nostris  
hiscæ terris sequimur, sub rubric. Was den Superintendenten,  
&c. num. 21. similis doctrinæ & vitæ harmonia præscripta  
N  
est:

est: Diemeil aber sonders viel daran gelegen / daß die General und Special-Superintendenten, wie auch derselben Adjuncten, so die andern gemeine Pfarrer in kleinen Städtlein / Flecken und Dörffern visitiren sollen / in der Lehre rein / im Amte tren und fleißig / im Leben und Wandel unsträfflich / darzu auch eine Autorität / Ansehen und Furcht bey den andern Kirchendienern haben / und mit der Vorsichtigkeit und Geschicklichkeit begabet / so dieses recht wahrhafft Bischoffliche Ambt von Ihnen erfordert / und also in allen guten und löblichen Dingen / nicht allein ihren Pfarr-Kindern / sondern auch den ihrer Inspection unterworffenen Kirchendienern ein lebendig Fürbild und Exempel nach der Lehr S. Pauli seyn sollen / haben wir auch diese Verordnung gethan / &c.

§. 23. Similem constitutionem edidit Karolus Magnus, quæ habetur lib. 2. capitul. c. 5. ubi hunc in modum Episcopos admonet: *De sacerdotibus vero ad vestram curam pertinentibus magnum adhibete studium, ut qualiter vivere debeant, & quomodo populis ad sua portionis curam pertinentibus exemplo & verbo profint, a vobis cum magna cura edoceantur & admoneantur, & id ut facere studeant, vestra pontificali auctoritate constringantur. Quicquid autem in illis a populis juste reprehenditur in exemplo propria conversationis, vestra providentia corrigere non negligat.* In capitulo antecedente 4. iplos etiam Episcopos ad eandem doctrinæ & morum conformitatem revocat, dum ait: *Sed quoniam scimus, quod specialiter pertineat ad Episcopos; ut primum ad sacrum ministerium suscipiendum juste accedant, & in eodem ministerio religiose urvant, & tam benevivendo, quam recte prædicando populis sibi commissis iter vite præbeant: & ut in monasteriis in suis parochiis constitutis sancta religio observata fiat, unusquisque juxta suam professionem veraciter vivat, curam impendant, omnes vos in hoc sa-*

*cro ordine constitutos, & officio pastoralis functos monemus atque rogamus, ut in hoc maxime elaborare studeatis, & per vosmet ipsos & per vobis subiectos, quantum ad vestrum ministerium pertinet, nobis veri adjucores in administratione ministerii nobis commissi existatis, ut in iudicio non condemnari pro nostra & vestra negligentia, sed potius pro utrorumque bono studio remunerari mereamur. Edidit Maximus Tyrius Philosophus Platonius, quem inter Præceptores suos recenset Marcus Antonius Imperator, commentationem, quod sermonum optimi sint, qui operibus consonent, ex qua præ cæteris notanda sunt hæc verba: Sicut in concentu Musico, si vel minimum prætermittis, tota solvitur cantus ratio: sic in hoc vita concentu, nisi plane inconcinnum esse velis, & inutilem, necesse est, verbis actiones ipsas respondere. Ne forte & hæc penitus lateant & illa non secus, quam si ex inani fundantur dolio longe post se actiones relinquant. Sed ut utraque utriusque conveniant, utraque ejusdem mensura, æque plena sint utraque.*

## CAPVT X.

Superintendentem a Christo accepisse potestatem administrandi Sacramenta.

## §. 1.

COMMUNE hoc est officium omnium pastorum Ecclesiæ, ut præter doctrinam verbi, quam similiter omnibus communem esse dixi, etiam baptizare & sacram cœnam consecrare atque distribuere queant. Hoc enim est officium, quod Christus injunxit discipulis suis, & per consequens pastoribus, qui illis successerunt, communiter o-

N 2.

omni-

mnibus. Et quod ita in nomine Christi agunt pastores, perinde habendum est, ac si Christus ipse id ageret, & perficeret. De baptismo diserta sunt verba Johannis Evangelistæ *cap. IV, 1. 2.* ubi dicitur Christus plures discipulos facere & baptizare, quam Johannes; quanquam ipse non baptizaverit, sed discipuli ejus. Venuste & eleganter Augustinus *tr. 5. in Joban. Baptizavit ipse, & non ipse: ipse potestate, illi (discipuli) ministerio, servitutem ad baptizandum illi admovebant, potestas baptizandi in Christo permanebat.* Vti ergo actus aliquis adscribitur illi, cujus nomine & mandato is peragitur, quod exemplo Imperatoris & præfecti illustrat Tertullianus *de baptis. cap. 2.* ita etiam Christus baptizare dicitur, quos baptizant ejus discipuli. Conf. Richard. Montacut. *tom. 1. Orig. Eccles. part. 2. pag. 51. seq.*

§. 2. De Sacramento Cœnæ Dominicæ clara sunt verba institutionis, quibus Salvator mundi repetitionem ejus & commemorationem sui perpetuam discipulis & pastoribus omnibus præcipit. Consecraverat ipse & administraverat Eucharistiam, & huic suo exemplo præceptum addidit & promissionem, fieri id etiam deinceps debere in remissionem peccatorum. *Κοινωνία* enim illa, quam prædicat Apostolus *1. Cor. X, 16.* denotat intimam & substantialem corporis & sanguinis Christi cum pane & vino conjunctionem, adeoque præsentiam singularem gratiosam, includentem & substantiæ corporis & sanguinis Christi & operatricis virtutis e corpore & sanguine Christi manantis propinquitatem, in actuum Sacramentalium continuationem. Sed & Sacramentum illud secundum Christi institutionem acceptum instrumentum est arctissimæ illius conjunctionis, per quam in unum corpus cum Christo coalescimus, & cum cæteris fidelibus, qui membra sunt viva ejusdem corporis mystici



fici copulamur. Et propterea reprehendit Apostolus *d. l.* Corinthios, quod suo, non sacerdotis dispensatione partes consecratas sibi ipsis sumant. Provocat nempe ad determinatum modum consecrandi & dispensandi Eucharistiam, quem a Christo accepit, quemque ipse sic definit, quod Christus consecraverit, quod tregerit & dispensaverit, ideoque dum carpit Corinthios, quod sibi ipse quisque dispensaret, vendicat Sacerdotibus ab exemplo Christi & consecrandi & dispensandi officium. Hülseman. *in Breviar. cap. 19. n. 14.*

§. 3. Per consequens igitur, cum administratio Sacramentorum, perinde ut prædicatio verbi, pertineat ad officium Sacerdotale, & hoc commune sit, tam Episcopis quam presbyteris, cultusque divinitus in hoc maxime consistat, negari inde nequit, Episcopos æque atque alios pastores & sic Superintendentes etiam nostros habere & per ordinationem accepisse potestatem baptizandi & administrandi Eucharistiam. Recte Hildorus Episcopus Hispalensis: *Presbyteri*, inquit, *interpretanter Seniores, quia seniores etate Græci presbyteros vocant. His enim sicut Episcopis dispensatio mysteriorum DEI commissa est. Præsumunt enim Ecclesiis Christi, & in consecratione divini corporis & sanguinis Christi consortes cum Episcopis sunt, similiter in doctrina populorum, & in officio prædicandi: sed sola propter auctoritatem summo Sacerdoti Clericorum ordinatio & consecratio reservata est, ne a multis Ecclesiæ disciplina vindicata concordiam solveret, scandala generaret.* Vtrisque adscribit potestatem docendi, utrisque potestatem administrandi Sacramenta. Idque etiam ex primis Ecclesiæ initiis confirmat *canon. 18. Concilii Niceni.*

§. 4. Neque obstat, quod aliquando Episcopi sibi quasi proprium fecerint munus baptizandi, & rarius ad istud admiserint presbyteros, quod observat Hugo Menardus *not.*

*ad sacram. Gregorii p. 144.* aliquando vero id prorsus declinaverint, & presbyteris reliquerint. Ut maxime enim variaverit praxis & consuetudo, justamen utrisque mansit saluum & integrum, adeo ut ab utrisque licet mores receptos non observaverint, integer tamen baptismus & cum eadem efficacia conferretur, quod priori casu indecorum visum fuisset, ipso præsente Episcopo presbyterum communes alioquin sacri ministerii actus exercere, posteriori autem Episcopus aliis negociis sibi incumbendis in Ecclesiæ utilitatem studere posset. Et sic etiam in nostris Ecclesiis observatur, ut plerumque presbyteri & diaconi, raro Superintendentes ipsi Sacramenta administrent, ne tamen jure isto suo excidisse dicantur.

§. 5. Sic enim etiam Paulus Apostolus de se dicit *1. Cor. I, 17. Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Quod ipsum cum grano salis accipiendum & distinguendum est inter potestatem Apostolicam & Ecclesiasticam, quæ *Mattb. XXVIII, 19.* omnibus concessa est, & ejus potestatis restrictionem atque determinationem, quæ fit aut a Christo immediate, aut ab ipsa Ecclesia. Potestas Apostolica & Ecclesiastica, ut *Mattb. XXVIII.* concessa est, æquali ratione & virtute prædicationem verbi & administrationem Sacramentorum includit. Restrictio vero & determinatio divina aut Ecclesiæ facit, ut interdum personæ, quibus æqualiter potestas Ecclesiastica cum aliis concessa est, uni operi potestatis illius potissimum & præ omnibus aliis urgendo promovendoque destinantur. Sic Paulus in primordio nascentis Ecclesiæ, quanquam etiam baptizaverit, potius tamen & maxime a Christo singularissimo Spiritus Sancti motu ad continuam Evangelizationem urgebatur, baptismi administratione ut plurimum per discipulos expedita.

§. 6.

§. 6. Verum enim vero, quisquis sit ille, qui sacramenta administrat, non nisi magna cum devotione, reverentia, pietate & sollicitudine ea tractare cportet. De baptismo sic statuit Ordinatio Saxonica *tit.* Von der heil. Tauffe: Das hochwürdige Sacrament der heil. Tauffe soll mit aller höchsten Reverenz, Ehrerbiethung / und ohne einige Unchristliche Mißbräuche oder Leichtfertigkeit der bey oder umstehenden / inhalts unserer Kirchen: Ordnung gehandelt werden. Itemque de Eucharistia sub *tit.* von der Communion: Es sollen auch die Pfarrer sich euserst befeßigen / solch hochwürdig Sacrament mit aller Christlichen gebührenden Andacht und Vorsichtigkeit zu handeln / damit der Christlichen Gemeine kein Aergerniß gegeben / sondern zu gleichmäßiger Andacht gereizt und erweckt werde.

§. 7. Utve hoc in tota diœcesi ab omnibus pastoribus observetur, Superintendens eodem modo, quo Episcopus olim, obligatus est. In Capitulari Aquisgranensi c. 70. statutum fuit, *ut Episcopi diligenter discant per suas parochias presbyterorum fidem, baptisma catholicum & missarum celebrationes; ut fidem rectam teneant, & baptisma catholicum observent, & missarum preces bene intelligant.* Sic & in Concilio Turonensi II. can. 18. *Episcoporum sit magna sollicitudo, presbyteris suis tradere baptismi Sacramentum, & quid in eodem renunciandum, quidve credendum sit.* Et can. 19. *Presbyteri omnino admonendi sunt, ut cum sacra missarum solennia peregerint atque communicaverint, pueris aut aliis quibilibet personis adstantibus corpus Domini indiscreto non tribuant.*

## CAPUT XI.

## Sine Superintendentis concessione

aut permissu neminem ad concionem, exsug-  
stu habendam, esse admittendum.

§. 1. In concionibus ad populum perquam multa ca-  
venda atque observanda esse, discendum est ab illis, qui  
Pastorem Evangelicum instruunt, & præcepta in eam rem  
tradunt, quales nunc in magna copia ubique prostant. Præ-  
cipua autem cura debet esse ea, ut verbum DEI & doctrina  
Evangelica pure & sincere sine omni fuce aut commentis  
humanis proponatur, nec admisceantur ea, quæ parum ad  
rem faciunt, & colores addunt peregrinos plane & quando-  
que valde periculosos. Videri hic possunt, quæ tradit mō-  
nita Oliverus Bowles in *Pastore Evangel.* l. 2. c. 9. & seq. Et  
propterea caveant sibi, quibus veræ religionis conservatio  
& propagatio cordi est, a studio innovandi dogmata. Or-  
thodoxæ & veræ Ecclesiæ. Quod ipsum quantas dare so-  
leat turbas & quæ nata inde fuerint veræ Ecclesiæ damna,  
quasi in tabella exponit Nicolaus Vedelius de *prudēt. vet.*  
*Eccles. lib. 3. cap. 2.* Hinc & Serenissimus Saxo in der *Erledi-*  
*gung der Landes gravam. tit. Consistorial-Sachen. num. 1.* se-  
vere interdixit, daß neuerliche termini in Theologia nach-  
bleiben sollen.

§. 2. Antequam igitur ad concionem, publice haben-  
dam, quis admittatur, constare ante omnia debet, utrum is  
sit *didaktikos*, h. e. aptus ad docendum. Ut autem ad do-  
cendum aptus dicatur, requiritur non tantum, ut ipse divi-  
narum rerum scientia probe instructus sit, sed etiam, ut a-  
nimi sui sensa verbo externo concipere & exprimere queat.  
Est autem ea scientia paupertina valde & prorsus abjecta,  
quæ

quæ ex Postillis, uti vocantur, comparari solet, quæ etiam a tro carbone notata fuit ab Serenissimo Legislatore in den General-Artickeln *sic. i.* daß sie in Heiliger Schrifft Altes und Neues Testaments entweder wenig / oder gar nichts gelesen / noch verstanden / welche sich nachmahls allein auff die Postill legen / und der Kirchen G<sup>o</sup>ttes nimmermehr nützlich dienen / die angefochtenen nicht trösten / die Irrenden mit beständigem Grund G<sup>o</sup>ttes Wort nicht berichten / noch falschen Lehrern das Maul stopffen können. Satiustamen fuerit quandoque, ex probatis solidorum Theologorum postillis sermones ad populum iterare, quam ex arido ingenio verba fundere, & Theologiam orthodoxam pessimis commentariis contaminare.

§. 3. Vt ergo διδασκῶς fiat ministerii divini Candidatus, præter scientiam Theologicam, quam studio haud vulgari sibi comparavit, etiam concionibus habendis adfueri, & privatim quidem primum inter commilitones exerceri debet. Nec enim nisi exercitatus jam, & in oratoria Ecclesiastica versatus, admitti ad ejusmodi sermones publice habendos potest, cum fieri facile queat, ut memoria vacillet, & minus promptus sit immaturus declamator. Id vero præ cæteris maxime cavendum est, ne quis suggestum adscendat, qui a sana doctrina & analogia fidei recedit, & veritati adversos fovet errores. Refert hac de re Jacobus Sirmondus *tom. 2. Concil. Gall. Karoli Magni capitulare*, quod *cap. 82.* hunc in modum conceptum fuit: *Sed & unicuique vestrum videndum est, dilectissimi & venerabiles pastores & Rectores Ecclesiarum DEI, ut presbyteri, quos mittitis per parochias vestras ad regendum & ad predicandum per Ecclesias populum DEO servientem, recte & honeste prædicent, & non sinatis nova, & non canonica, aliquos ex suo sensu & non secundum scripturas sacras, fingere & predicare populo.* Sed & vosmet

*vosmet ipsi utilia honeste & recte, & quae ad vitam aeternam ducunt, predicate, aliosque instruite, ut haec eadem pradicent. Sed etiam si omnia recte se habeant, nec tum tamen ulli publice concionandi potestas facienda est, nisi ejus rei notitiam habeat Pastor & Superintendens. Constitutio Saxonica ea de re ita se habet, in General-Artickeln tit. 3. in fin.* Nachdem bisweilen Studenten auf die Dörffer gehen/ auch sonst aus andern Orten Pfarrer / Diacon, oder andere Kirchen-Diener zusammen kommen/ und begehren alldar in der Kirchen sich mit Predigen zu versuchen/ und zu üben/ soll der Pfarrer derselben keinen austreten/ noch predigen lassen/ er bringe denn von seinen Præceptoribus, da er in Heil. Schrift studiret/ und des Orts Superintendenten ein schriftliches Zeugniß/ daß er darzu geschickt erkannt/ und demnach sicher zu predigen möge gelassen werden/ der auch das Concept zuvor dem Pastori, oder einem aus seinen Diaconis, oder dem Superintendenten gerweist habe. Und werden sich alle Pfarrer gegen solche Personen/ so sich zu predigen anbiethen/ guter Vorsichtigkeit und Bescheidenheit wohl wissen zu gebrauchen/ damit nicht ungeschickte/ ungelehrte/ oder verdächtige Personen zu dem hochwürdigen Predig-Amt zugelassen/ dadurch die Gemeine verärgert/ auch sie selbst in Gefahr und Beschwerlichkeit gerathen möchten. Repetitur id fuit in decreto Synodali §. 7. Und versehen wir uns zu unsern Superintendenten, daß Sie auch ihres Theils sich allenthalben wohl fürzusehen wissen werden/ damit die Pfarrer nicht zu oft ohne Noth an ihre stat predigen lassen/ Niemand auch Erlaubniß zur Probe oder exercitii causa zu predigen erlange/ es wisse denn der Superintendens, daß ihme sicherlich dergleichen Werck zu vertrauen sey.

§. 4. Secundum hanc constitutionem ex Consistorio Ecclesiastico Wittebergenſi rescriptum fuit an D. David

Wend:

Wendlern/ Probst und Superintendenten zu Remberg/ *mens. Decemb. 1685.* Wenn denn die Churfürstliche Kirchen-Ordnung hierinnen klare masse giebt/ Als begehren an stat &c. Wir hiermit/ Ihr wollet euch nach derselben allenthalben richten/ und euren untergebenen Pastoribus und Diaconis aufserlegen/ daß Sie ihre Predigten selbst verrichten/ ohne euer Vorwissen und Einwilligung keinen Studenten aufstehen/ noch predigen lassen sollen/ er habe denn von euch ein schriftliches Zeugniß/ das er dazü geschickt erkannt/oder auch das Concept euch zuvor gewiesen. Wolten wir euch nicht bergen. &c.

§. 5. Sed neque ad *δομναστικὴν* quidem, quam vocant, concionem admitti quisquam potest, nisi concessione & consensu Superintendentis. Etsi enim Patronus jus habet instituenti Clericos, quod quidem a Justiniano primum introductum docent Antonius Dadinus Alteserra *ad c. 26. X. de jur. patron.* Francisc. Bosquet. *ad Innocentii III. epist. 123. lib. 3.* non tamen habet potestatem Candidatum istum suum in publicum sistendi, sed ad implorationem ejus id fieri debet a Superintendente. Nec enim quicquam potestatis amplius habet Patronus in Ecclesia, nisi quod personam ad pastorum vacantem eligere, eamque presentare possit Episcopo, sive, uti apud nos fieri consuevit, Consistorio, quod Episcopi vices sustinet, & tum vero admodum incertum adhuc est, utrum ad functionem istam habilis extiturus sit, an minus, qui præsentatus fuit. Ne iraque latior potestatem suam facerent Patroni, & in concessione suggestus etiam sibi jus competere præsumerent, districte id eis prohibuit Serenissimus Legislator in dem Synodal-Decret. §. 7. Weilln wir auch befunden/ daß zuwider unserer hies bezeugen Verordnung von etlichen Collatoribus ohne einige vorhergegangene Begrüssung und Zulassung der Superintendenten

denen Personen zu den Prob: Predigten aufgestellt werden: So wollen wir solches nochmalts ernstlich verbothen / und hiers mit anderweit angeordnet haben / daß keiner zur Prob: Predigt zugelassen werden solle / er habe sich denn zuvor bey dem Superintendenten deswegen angemeldet / und Vergünstigung von Ihme bekommen. Anterior constitutio, cujus hic mentio fit, nisi fallor, habetur in Ordinatione Politicæ de anno 1612. tit. Consistorial-Sachen. num. 5. ibi: und hinführo der Collator neue allein den Superintendenten umb Eröffnung der Tangel zu ersuchen schuldig seyn. Conf. Responsum Facultatis Theol. inter Consilia Wittebergens. part. 2. tit. 1. p. 10.

§. 6. Quanquam vero teneatur Superintendens istis Patroni desiderijs & petitis gratificari, & præsentatum sibi istum Candidatum ad concionem δοκιμασίην admittere, id tamen cum grano salis accipiendum, & cætera si sint paria, subintelligendum est. Quid enim si nominetur aut præsentetur homo multis nefariis sceleribus coopertus, aut non integræ saltem famæ, rudis prorsus & ab omni eruditione vacuus, de heterodoxia suspectus, aut alias inhabilis, an admittendus erit istiusmodi talis ad concionem δοκιμασίην? Non certe, ne in ipso limine vitium contrahat talis promotio, cum satius sit, ab initio statim obviare corruptelis, quam eisdem cum periculo exponere animas parochianorum. Vid. Gvil. Beveregius ad can. Apostol. 61. Et ergo poterit Superintendens, si justam causam habuerit, suum denegare assensum, & inidoneum istum Candidatum ad patronum suum remittere. Sic enim pergit constitutio in d. Ord. Polit. Und wie dem Superintendenten nicht gebühret / wenn der Patronus eine oder mehr Personen / so zuvor im Predig: Amt gewesen / aufzustellen vorhabens ist / Ihme sein Suchen ohne sonderbare erhebliche Ursachen zu verweigern: Also können wir nicht



nicht geschehen lassen / daß ohne Unterschied männlichen / fürnehmlich aber jungen und ungeübten Scholaren die Tangel geöffnet werde. Derhalben der Collator vor allen Dingen eine solche Person / so vorhin in keinem Amte gewesen / zu dem Superintendenten, damit er desselben Qualitäten erforschen möge / zu schicken / und da er untüchtig befunden / auff andere / so besser qualificirt, zu denken wissen wird. Istud vero scrutinium præliminare tantum est, & eum in finem institutum, ut constet, utrum ad concionem admitti debeat, nec derogatur hinc examini secuturo in Consistorio instituendo.

§. 7. Quod supra dixi, instrui primum & informari debere adolescentes, antequam pastoratui capeffendo sua addixerint studia, id jam olim obtinuisse testatur Concilium Vasense II. quod *can. 1.* tale edidit decretum: *Vt omnes presbyteri, qui sunt in parochiis constituti, secundum consuetudinem, quam per totam Italiam satis salubriter teneri cognovimus, juniores Lectores, quantoscuque sine Vxore habuerint, secum in domo, ubi ipsi habitare videntur, recipiant: & eos, quomodo boni patres spiritualiter nutriendos, psalmos parare, divinis lectionibus insistere, & in lege Domini erudire contendant, ut & sibi dignos successores provideant, & a Domino premia aterna recipiant.* Inde vero ubique locorum, in Gallia præsertim, scholas publicas institutas fuisse, & quasdam presbyteris solis atque clericis, quasdam monachis solis patuisse, ex conciliis Gallicanis, itemque capitularibus probari prolixè posset, si id nunc nostri esset instituti. Videri possunt Franciscus Florens in *dissertat. ad cap. 3. X. de vit. & bonest. Cler. Fr. Bosquet. ad Innocentii III. epist. 114. lib. 3.* Claud. du Molinet. ad *Scep. Tornacens. epist. 15.*

§. 8. Non absimilis est Constitutio Electoralis Saxon. quæ habetur in *Ordinat. Eccles. tit. Vom Amt der Rir-*

**Dienſtler.** Weil auch biß daher nicht geringe Unordnung und Aergerniß hieraus erfolget/ daß junge und der Kirchen-Sachen unerfahrne Studioſi, denen die ritus Eccleſiæ noch nicht bekannt/ die auch ſelbſt noch lehrens und unterweiſens nothdürfftig/ gleich von denen hohen oder particular-Schulen auf die Pſarren geſühret worden/ verordnen und wollen wir/ daß hinführo/ ſo viel möglich/ keiner auff eine Pſarr verordnet werde/ er habe denn zuvor eine zeitlang auff einem Diaconat gedienet/ oder ſich ſonſten im Predig-Amt geübet/ und die ritus Eccleſiæ gelernt/ auch ſeines Fleiſſes und Wohlhaltens/ daß er zu einer Pſarr tüchtig/von ſeinem verordneten Superintendenten oder Viſitatorn teſtimonia und Zeugniſſe. Da er auch durch den Pfarrerr/ als im Kirchen-Amt geübt und erfahren beyde in ſeinem Predigen und Verrichtung ſeines Amts bey Geſunden und Kranken/ wie auch den Gefangenen/nothdürfftiglich unterrichtet/ und alſo erſt recht zu ſolchem Amt abgerichtet werden kan. — Je doch ſoll hierbey ſolche Beſcheidenheit gebrauchet werden/ daß bey den Städten/ da mehr denn ein Caplan gehalten/ allezeit neben dem jungen ein alter Diaconus gelaffen/ durch welchen die jungen Diaconi angewieſen werden mögen.

§. 9. Quales tum temporis, cum conſtitutio hæc ederetur Diaconi fuerint, & quo uſque eorum officium ſeſe extenderit, non equidem conſtat. Credibile tamen eſt, & ex dictis verbis colligere licet, multo amplius hodie id eſſe, & pene nihil a Paſtorum officio differre, cum olim aliqua in ipſis etiam ſacris adminiſtrandis eſſet differentia. Sed & in vocatione utriusque aliquod obſervare licet diſcrimen ex veruſtioribus articulis generalibus de anno 1557. ſub tit. von Pſarren. ubi de Paſtoribus dicitur: Die Stadt-Pſarrer ſollen vom Rathe und der Gemeine gewehlet/ und dem Superintendenten zugeſchickt und præſentiret werden. De Diaconis

conis autem in verbis sequentibus: Die Diaconen aber soll der Pfarrer neben dem Rath wählen. Quæ verba, quia generalia sunt, & electionem Pastori æque ac Senatui tribuunt, vix admittere videntur interpretationem factam a B. Carpzovio *decis. 6. num. 16.* Quin potius existimo, verba ista juri patronatus fuisse adversa, & propterea plane rejecta & omissa in generalibus articulis novioribus de anno 1580. & in Ordinatione Ecclesiastica eis addita. Quæ etiam fuit sententia Domini parentis *p. m.* qui tum causam istam, cujus mentionem facit Carpzovius, in judiciis dixit pro M. Johanne Miro.

§. 10. Quicquid hujus sit, certum id est, & ex superioribus constat, in admissione novi Pastoris præcedere debere ante ordinarium Consistorii examen scrutinium Superintendentis, eum in finem, ne sacra ab homine plane improbo aut imperito polluantur, & scandala hinc magis, quam veræ religionis fructus oriantur. Id enim etiam in vetustioribus articulis generalibus *tit. vom Beruff &c.* constitutum legitur: Es soll hinführo in S. Churß. G. Churß und Fürstenthumen kein Pfarrer ohne Vorwissen des Superattendenten (denen S. Churß. G. jedes Orts ordnen/ und solch Aufsehen vornehmlich befohlen und auflegen lassen) beneben glaubwürdigen Zeugniß und Testimonien seines Standes/ vorigen Wandels/ Wesens und Abzugs/ so er desselbigen Orts Superattendenten aufzulegen schuldig seyn soll/ auff/ oder angenommen werden. Et sub *tit. von Pfarrern &c.* Die Stadt-Pfarrer sollen vom Rath und der Gemeine gewehlet/ und dem Superattendenten zugeschickt und præsentiret werden/ der sie nach Verhör und Erkundigung ihres Wandels halben soll zur Ordination mit seinem und des Raths Testimonio von Beruff und erbaren Christlichen Wandel und Leben/ schicken. &c.

CAP.

## CAPUT. XII.

Post concionem δοκιμασιν Superintend-  
 entis munus esse, ut exploret auditorum de  
 Candidato judicia & testimonia.

§. 1. Capite antecedente dixi, Superintendentem non teneri quenquam a Patrono Ecclesiæ nominatum ad concionem δοκιμασιν admittere, de quo ipsi certo constat, esse hominem, aut in fide aut in moribus pessime corruptum, ut a quo scandala magis, quam in religione & virtute profectus penes populum expectari queant. Superintendenti ergo primum hoc competit scrutinium, ne quis ad prædicationem verbi divini admittatur, a quo maximo sibi cavere debeant parochiani. Etsi enim ad præsentationem patrono difficilis esse non debeat Episcopus; adeo, ut si refragari velit, per superiorem cogi queat, *c. decernimus. 16. q. 7. c. pastoralis officii. 20. & ibi Panormitan. n. 7. X. de jur. patron. Novell. 123. c. 18. Felin. ad c. cum venerabilis. 6. n. 39. X. de except. si tamen causæ rationabiles adfuerint, poterit, antequam quicquam agatur porro, in ipsis principiis patrono officium suum denegare. Paul. de Citadinis part. 6. cap. 12. Quod si vero nihil tale compertum fuerit, injuriam interpretari poterit patronus, sicubi refragamem sibi habuerit Superintendentem.*

§. 2. Ad concionis istud specimen convocari debent omnes, quorum animabus præficiendus est novus pastor, prævia plerumque denunciatione publica. Et quia unitæ quandoque duæ, tresve inveniuntur Ecclesiæ, quibus singulis cura animarum adhæret, ita ut una earum mater, reliquæ filiæ dicantur, atque istæ omnes unius pastoris curæ sub-  
 jace-

jaceant, debent etiam omnes illæ, ut præsto sint, publica voce moneri. Cum enim ab omnibus, quod omnes tangit, approbari debeat, & commune eorum Pastor officium exerceat, communiter etiam est eligendus, vel etiam amovendus. *c. ad hæc. 7. X. de offic. Archidiacon.* Quod si Ecclesia filia alium habeat patronum & alium mater, Patronus matris significare debet alteri, novum pastorem ad certum ei jam præfixum diem, compariturum in suggestu. Nec enim præteriri ille poterit, cum & ejus assensus atque approbatio sit necessaria. Invitari autem ille debet per literas, cum non sufficiat denunciatio seu proclamatio publica ex suggestu Rusticis Ecclesiæ filiæ incorporatis, in Ecclesia matre, aut etiam in ipsa filia facta. Sigm. Finkelthaus. *de jur. patron. cap. 5. n. 64.* Conf. Philipp. Slevogt. Amicus noster cum honore nominandus, *de Union. Eccles. diff. 3. c. 1. n. 7.*

§. 3. Debet vero ipse etiam Superintendens præfens esse, tum ut ipse judicare possit, quid sentiendum sit de novi pastoris modo docendi, tum ut judicia parochianorum de ejus doctrina & moribus explorare queat. Idem enim illi officium incumbit, quod Theologis Consistorialibus, quorum partes tum sustinet, injunctum fuit in *Ordinat. Eccles. tit. vom Examine der Kirchendiener. §. So denn ic. ibi: Dadurch / nach der Lehre S. Pauli zu erkundigen / ob er auch didacticus, das ist / geschickt sey und die Gabe von GOTT habe / andere zu lehren / da denn unsere Theologen nicht allein auff die Invention und Disposition, sondern auch auff die Pronunciation und Action Achtung geben sollen / nicht allein / wo sie in derselben sträfflich / ihnen solches zu untersagen / sondern auch / daß jeder nach seinen Gaben zu den Kirchen verordnet werden möge / da sie von männiglich wohl zu hören / und grossen Nutzen schaffen mögen.* Cumque Superintendens officium sit, an-

nua ejusmodi exercitia concionatoria inter Pastores sibi subjectos se presente & audiente instituere, ut de donis eorum divinitus concessis exactiorem habeat notitiam, uti infra plenius dicemus, primum illud experimentum, quod ex concione δοκιμασι colligitur, neutiquam erit negligendum, præsertim, cum ipse etiam ea de re superiores suos certiores reddere teneatur.

§. 4. Finita hac concione Superintendens interrogare debet parochianos, quid de novi pastoris persona, doctrina, & moribus sentiant, & numquid eis occurrat, quod impedimento sit, quo minus ille ad munus hoc sacrum promoveri queat. Sic enim se habent verba Ordinationis Eccles. tit. von Examine der Kirchendiener. §. Also ist auch ic. Darauff nachmahls der Superintendent die Psarrkinder befragen soll / ob Sie Ihn zum Psarrer oder Kirchendiener / Lehre und Lebens / seiner Sprache halben / oder in andere wege / leiden mögen oder nicht / &c. Et si enim in verbis antecedentibus etiam Collatoris fiat mentio, ad quem propter jus patronatus, quod ille habet, exarata dicuntur literæ Consistorii Ecclesiastici; quia tamen extrinsecum illud est, neque essentiam ministerii divini ingreditur, ea, quæ deinceps ad constitutionem Pastoris pertinent, rectius Superintendenti & aliis, ad quos istæ res pertinent, committuntur. Quin puto ego, tutius omnino & consultius esse Ecclesiæ, patrono absente parochianos interrogari de vita & moribus novi Pastoris, quod tum libera magis sint vota & judicia eorum, cum fieri possit, ut præsentia patroni, si præsertim potentior fuerit, plerisque libere decernendi potestatem eripiat.

§. 5. Et sic etiam se habuit praxis ab ipsis Ecclesiæ nascentis primordiis, ut Episcopus non aliter crearetur, nisi accedentibus populi suffragiis, uti negare nequeunt Ecclesiæ

fiæ Latinæ Doctores. Contigisse id apparet in Matthiæ ad Apostolatum electione, *Actor. 1.* itemque in electione septem diaconorum, *Actor. VI, 5.* ubi mandant Apostoli, ut inquirant congregati fideles, quinam apti essent ministerio. *Considerate, fratres, Viros, qui testimonium habeant eorum, quibus cum vixere.* Idque ita obtinuit, tum in Orientali, tum in Occidentali Ecclesia, in hac tamen diutius, quam in illa, uti eleganter & nervose ea de re differit Illustrissimus Petrus de Marca de concord. sacerdot. & imp. lib. 6. cap. 2.

§. 6. Ne longius excurram, & fidem tamen faciam ejus, quod dixi, duo tantum addam testimonia antiquitatis, alterum ex Concilii Nicæni I. epistola Synodica, quam recenset Socrates lib. 1. cap. 9. alterum ex Cypriani epist. 68. Primum ita se habet: *Quod si quempiam eorum, qui in Ecclesia censentur, diem suum obire contigerit, tum in defuncti locum atque honorem provehantur ii, qui nuper adsciti sunt: modo digni videantur, & populus eos eligat, suffragante nihilominus plebisque judicium confirmante Alexandrina Urbis Episcopo.* Quæ verba adducit Joh. Cabassutius in notis. Eccles. ad Can. Nicænen. 4. pag. 109. adversus Balsamonem existimantem in isto canone abrogatam esse consuetudinem, qua omnem etiam a plebe electi fuerint Episcopi.

§. 7. Cypriani autem verba hæc sunt: *Coram omni Synagoga jubet DEVS constitui sacerdotem, id est, instruit & ostendit, ordinationes Sacerdotales non nisi sub populi assensu conscientia fieri oportere, ut plebe presente vel desegantur malorum crimina, vel bonorum merita pradicentur, & sit ordinatio justa & legitima, qua omnium suffragio & judicio fuerit examinata. .... Diligenter de traditione divina & Apostolica observatione servandum est, & tenendum, quod apud nos quoque & fere per universas provincias tenetur, ut ad ordinationes rite*

celebrandas ad eam plebem, cui prapostitus ordinatur, Episcopi ejusdem provincie proximi quique conveniant, & Episcopus deligatur plebe presente, qua singulorum vitam plenissime noverit, & uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit. Quod & apud vos factum videmus in Sabini collega nostri ordinatione, ut de universa fraternitatis suffragio, & de Episcoporum, qui in presentia convenerant, quique de eo ad vos literas fecerant, judicio Episcopatus ei deferretur, & manus ei in iocum Basilidii imponeretur.

s. 8. Plura non addam, quod argumentum istud copiosius a me tractatum jam sit, *comment. de Episcopis lib. 2. c. 12*. Idque ipsum, quod ita in Episcoporum electione receptum erat, etiam in reliquorum clericorum vocatione observari voluit Ecclesia antiqua. Concilium Carthaginense III. c. 22. *Vt nullus ordinetur clericus, non probatus, vel Episcoporum examine, vel populi testimonio.* Sic & Carthaginense IV. c. 22. *Vt Episcopus sine concilio clericorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium assensum, & convenientiam & testimonium quarat.* Rationem ejus rei reddit Leo Papa *epist. 84. ad Anastasium Thessalonicensem cap. 5. ne civitas non optatum aut condemnat, aut oderit, & fiat minus religiosa, quam convenit, cui non licuerit habere, quem voluit.* Concurrere ergo debent omnes, quorum interest. Et quanquam variare possit modus eligendi Ecclesiae pastorem, non potest tamen ullus status Hierarchicus excludi prorsus, sed necesse est, ut accedat consensus omnium, saltem interpretativus, & unusquisque suum habeat suffragium saltem negativum, quod etiam ex eo elici potest, si nihil opponat. Jus enim eligendi, vocandi & ordinandi Verbi ministros non est penes solos sacerdotes, sive statum Ecclesiasticum, nec penes solum magistratum, nec penes solum populum, sed  
penes



penes totam Ecclesiam, servato tamen in juris hujus exercitio ordine decente.

§. 9. Inde vero patet, concionem δοκιμαστικὴν haudquaquam omitti posse, & constituere quasi formam essentialem legitimæ vocationis. Quia enim a parochianis judicium de novo pastore requirendum est, quomodo illi judicium ferre poterunt de eo, quem forte nec viderunt unquam, nec audiverunt. Bened. Carpzovius in *Jurispr. Consist. lib. 1. def. 34.* Istud enim judicium ferri debet non cæco aliquo assensu, & fide quasi carbonaria, sed sincere & cum quadam παρηγορία sine omni affectu de persona, de doctrina, de vivendi ratione, de modo pronunciandi, aliisque ejus qualitatibus. Darauf nachmahls der Superintendent die Pfarrkinder befragen soll/ ob Sie Ihn zum Pfarrer oder Kirchendiener/ Lehr und Lebens/ seiner Sprache halben/ oder in andere Wege leiden mögen oder nicht. uti habent verba in Ordinat. Eccles. tit. von Examine der Kirchendiener. §. ult. Nec vero sufficit tum, aliquoties Candidatum istum ex suggestu verba ad populum fecisse antehac, sed nova opus est concione δοκιμαστικῇ, ad quam per denunciationem publicam populus convocatur, & quidem non eum in finem tantum, ut prædicantem audiat, sed etiam ut finita concione sententiam suam de ejus qualitatibus exponat, quas in reliquis concionibus non ita observavit forte, neque ex communicatis sententiis compertas antea habuit, uti quidem nunc curiosius inquirere instituit.

§. 10. Quod si jam ad interrogationem, a Superintendente factam, nemo sit, qui impedimentum aliquod allegare, & vel doctrinam, vel vitam & mores novi pastoris reprehendere queat, salva res est, & potest ille tum ad Consistorium Ecclesiasticum amandari, ut peragantur cum eo reli-

qua, quæ ad creationem novi Pastoris requiruntur. Sic enim sequitur in Ordinatione Ecclesiastica d. 1. Unde da sie sich vernehmen lassen / daß Sie mit solcher Person wohl zufrieden / alsdenn durch ermeldeten Superintendenten wiederum zu dem Consistorio berichten / dergestalt die Kirchen auch ihre ordentliche Vocation haben und behalten / und nachmahls das Consistorium ferner mit Ihm zu handeln / &c. Habet autem tum unusquisque liberrimam potestatem contradicendi, idque, quod novit, aperiendi, ut reliqua ecclesia rectius informetur, deque novo Pastore statuere queat deinceps, quod visum fuerit optimum. Nec enim dicis causa scrutinium instituitur, uti in Latina Ecclesia etiamnum fieri solet, in qua pristini ritus quaecunque superest hodie vestigium, dum in sacrorum ordinum collatione quæri solet, sitne præsentium aliquis, qui velit ordinandis contradicere. *Bona verba*, inquit Claudius Espencæus in *1. Tim. III. pag. m. 44. vel magis sine mente sonus, quasi vero in his populo jus ullum suffragii reliquum sit.*

§. II. Quando vero contradicit populus & dissentit, aut ex eo aliquis, cum omnes æque & singuli suffragium negativum habeant, videndum est, num justam dissentienti causam habeant, an minus. Priori casu, si compertum fuerit, quod objectum est, ad munus istud Ecclesiasticum admitti haud debet Candidatus. Posteriori autem casu exponenda est populo causarum istarum inanitas, & adimendi errores, in quibus versantur, proculcandæ etiam & depellendæ calumniæ, quibus novus Pastor immerito proscinditur. Etsi enim invitis Pastor obrudi haud debeat; si tamen nullæ justæ causæ allegari nec probari queant ab invitis illis, audiri non debet a Superintendente, multo minus a Consistorio Ecclesiastico strepitus iste anserinus, sed danda

danda potius est opera, ut eximantur scrupuli & opiniones temere conceptæ.

§. 12. Clara in eam rem sunt verba Ordinationis Ecclesiasticæ *sub rubr.* Wie ein Kirchendiener ic. Wenn aber eine Commun, als Pfarrkinder einen redlicher und ehehaffter Ursachen halben recusiren würde/ so soll derselben keiner wider ihren Willen auffgedrungen werden. Es wäre denn/ daß die Recusation liederlich/ und ohne Ehehafft oder erhebliche Ursachen/ sondern entweder aus Unverstand/ oder eigenwillig fürgenommen/ darauff denn unsere Consistorial und verordnete des Synodi ihr sonder gut Auffmercken haben/ und gnugsam gründlichen Bericht einnehmen/ und alsdenn die Gemeinde ihres Mißs oder Unverstandes bessers berichten/ und umb so liederlicher Ursachen willen/ den ordentlichen Beruff nicht hintertreiben lasset soll/ gleichwohl jederzeit diese Vernehmung thun/ und mit Fleiß dahin durch den Superintendenten oder Adjuncten mit der Gemeinde handeln lassen/ damit der Pfarrer nicht mit Unwillen/ weil solchergestalt die Kirche Gottes wenig erbauet/ sondern mit gutem Willen der Pfarrkinder/ auffgenommen werden/ und in sein Amt nicht mit Stößen eintreten möge.

§. 13. De interrogationibus quod dixi a Superintendente post concionem *δοκιμασιν* faciendis, id exerceri potest in pagis & oppidulis minorum universalitatum. In majoribus autem civitatibus fieri haud potest, ut eodem modo consensus omnium explorari queat. Et quia contigit sæpe, ut in majoribus istis civitatibus, si quando Episcopi aut ministri Ecclesiæ alii eligendi acerunt, in seditiosas & tumultuosas catastrophas, electi-nis actus desineret, statutum fuit in Concilio Laodiceo *can. 13.* Quod non sit permittendum turbis electiones eorum facere, qui in sacerdotio constituendi sunt. Quo ipso tamen populus integer non excludi-

cluditur, sed ad honoratos & primates civitatis jus istud translatus fuit, uti hoc ex Justiniani *novell. 123. c. 1. & novell. 137. c. 2.* probat Petrus de Marca *de concord. sacerdot. & imp. lib. 6. c. 2. n. 8.* Benign. Milletot. *de delict. comm. & cas. priv. pag. 82.* Quamvis enim jus ministros Ecclesiæ vocandi ad totam spectet Ecclesiā, ipsum tamen ejus exercitium sæpe variat, & cujusque loci consuetudo observari debet. B. Carpzov. *Jurispr. Consistor. lib. 2. def. 31.*

## CAPVT XIII.

Post adprobationem & consensum  
populi teneri Superintendentem una cum Patrono  
præsentare Candidatum Consistorio Ecclesiastico.

## §. 1.

Juris patronatus fructus & effectus præcipuus & ipsa quasi forma consistit in præsentatione, quæ fit Episcopo. Vnde etiam definitur Lancellotto *lit. 1. Instit. tit. 28. pr. quod jus patronatus sit potestas presentandi instituendum ad beneficium vacans.* Patronus enim Ecclesiæ vacantis secundum jus Canonicum intra tempus legitimum Clericum idoneum Ordinatio loci præsentare, h. e. realiter & corporaliter sistere, offerre, exhibere debet, ut eum oculis videre, ipsius qualitates per examen & scrutinium explorare, & pro ratione earum eum vel instituere, ordinare & confirmare, vel rejicere & repudiare queat. Et quanquam separari possit jus præsentandi a jure patronatus, Julian. Vivian. *in prax. jur. patron. lib. 5. c. 2.* id tamen non aliter nisi quoad exercitium intelligendum est, cum conjuncta alias sint illa, si non actu, saltem habitu.

§. 2. Nec tamen sufficit solius Patroni præsentatio, sed

sed ea fieri simul debet a Superintendente. Vtriusque scilicet partes hic necessariae sunt. Illius, ut patronus jus suum, quod in præsentatione consistere dixi, saluum & integrum habeat, quod etiam conservatum ei vult Ordinatio Eccles. *tit. vom Veruff und Annehmung der Kirchen-Diener. §.* Zum vierten: So jemand das jus patronatus oder Collatur -- hätte/ soll Ihnen hiermit unbenommen seyn / wenn solche Kirchendienste sich erlediget/ daß sie nach tüchtigen Personen trachten / und dieselbigen zu nominiren haben / doch also / daß solche Person / so dermassen nominiret, zuvor unserm Consistorio, dahin die Pfarr gehörig / zur Prob und examen præsentirt und gestellet/ &c. Hujus vero ideo, quod Superintendens Assessores Consistorii de concione *документъ*, qualis illa fuerit, deque judicio parochianorum certiorare debeat, secundum eandem Ordinationem Eccles. *tit. seq. §. ult.* Und da sie sich vernehmen lassen / daß Sie mit solcher Person wohl zufrieden / alsdenn durch den ermeldten Superintendenten wiederum zu dem Consistorio berichten.

§. 3. Etsi vero Superintendens apud nos in iis rebus, quæ ad potestatem Ecclesiasticam internam spectant, Episcopi vices sustineat, & exinde etiam Episcopus recte dicatur, uti supra explicavi; in illis tamen, quæ potestatem externam concernunt, Episcopalia, quæ ita a Canonistis dicuntur, jura, principalia potius sunt, & a Principibus exercentur, vel immediate, ut alia reservata, vel mediate per Consistoria, h. e. judicia & Collegia a se constituta. Per consequens, etsi Episcopus jure Canonico & secundum consuetudinem Ecclesiæ Pontificiæ confirmare a Patrono sibi præsentatum Clericum queat, id tamen Superintendentibus nostris haud est licitum, sed ad Consistoria, quæ hic Episcopi vice, funguntur, eum remittere debet. Quod & in-

nuunt

nuunt verba ex Ordinatione Ecclesiastica modo adducta

§. 4. Cæterum fieri quidem talis præsentatio plerumque solet iisdem literis & juncta subscriptione tam a Superintendente, quam Patrono, nec tamen necessarium id est. Et factum memini non unis vicibus, ut seorsim Superintendens, seorsim etiam Patronus præsentaret literis omnino distinctis & diversis; quod fieri plerumque solet, si de prærogativa loci in subscriptione convenire nequeant, aut si compatronum se jactitat Superintendens, patrono dissentiente & contradicente. Vtrum autem Superintendens solus præsentare clericum possit, & ad ejus unius præsentationem Consistorium procedere teneatur, litem movet Sigismundo Finkelthufio Benedictus Carpzovius in *Jurispr. Consistor. lib. 1. defn. 46. n. 6.* Et recte quidem, uti mihi videtur, cum potissimæ Patroni partes consistant in præsentatione, quæ propterea in Ecclesia patronata omitti haud debet. Si tamen ad præsentandum nomine patroni mandatum speciale habeat Superintendens, nihil obstat, quo minus præsentatio ea sufficiens fuerit. Potest enim patronus non per se tantum, sed etiam per alium præsentare. Rochus de Curte de *jur. patron. p. m. 87. n. 24.* Julian. Vivian. de *jur. patron. part. 1. lib. 5. c. 6. n. 2.*

§. 5. Quod si porro quæras, utrum a solo Patrono præsentatio novi pastoris facta valeat, nec expectari debeat præsentatio Superintendentis? Video affirmativam placere sententiam & Finkelthufio de *jure patr. c. 6. n. 5.* & Carpz. *Jurispr. Consistor. lib. 1. def. 47.* Ego hic hæreo. Si enim verum est, Superintendentis præsentationem ideo requiri, ut constet tum de concionis *δογμασιν* qualitate, tum de parochianorum voluntate & assensu, qui omitti nullo modo potest, uti supra dixi, sequi videtur, nec omitti posse Superintenden-

tis ea

tis ea de re factam informationem. Ait Carpzovius, negligenciam posse tum, si aliunde appareat de populi assensu. At si hoc, quidni omitti etiam possit Patroni præsentatio, si aliunde appareat de ejus voluntate: Vtraque ergo æque videtur necessaria. Consuetudine tamen sæpe diversum obtinuit. Ita Academia Wittebergensis præsentare solet nullo adhibito Superintendentis assensu; e contrario Quæstores, qui nomine Principis jus patronatus exercent, plane non præsentant, sed soli Superintendentes. Et recte quidem, quod Princeps sibi ipsi præsentare nequeat, & jus patronatus, quod habet Princeps, supereminens sit, atque regium.

§. 6. Non vero, uti Superintendens aut Patronus, qui præsentat, per literas agere, & sic absens esse potest, ita etiam absens esse potest, nec præcise comparere apud Consistorium tenetur præsentatus. Debet enim præsentatio fieri præsentialiter, uti loquuntur, h. e. sensibus corporeis illius, cui fit præsentatio, adeo ut præsentatus debeat exhiberi Ordinario loci, sive apud nos Consistorio personaliter, nec sufficit Patrono mittere instrumentum præsentationis, Joh. Aloyf. Ricc. *decis. Neapol. 139*. Idque ipsum innuit vocabulum præsentationis, quod a præsentia nomen accepit, quasi præsens dari & offerri debeat confirmandus. B. Carpzov. *Jur. supr. Consistor. lib. 1. def. 48. n. 7*. Adeoque vix salvari poterit præctica, de qua testatur Nic. Garcta *de benefic. part. 4. cap. 1. n. 19*. corporaliter non amplius præsentari clericos. Si tamen notoria sit qualitas absentis clerici, una omnium est sententia, præsentationem corporalem supervacuum & tantum non inutilem esse. Joh. Aloyf. Riccius *d. l.* Joh. Coraf. *de offic. Eccles. part. 4. cap. 6. n. 18*. Quod tamen recte restringit Augustinus Barbosa *de offic. & potest. Episc. part. 3. alleg. 72. n. 120*. ad beneficia curam animarum non habentia, quod in

Q<sub>3</sub>

præ-

præsentato ad Ecclesiam parochialem examen præcise necessarium sit. Et ita apud nos observatur, nisi forte causa iusta & sufficiens personæ præsentatæ præsentiam impediat, quod is est exceptio viæ ab hostibus obsessæ, pestilentia & alterius morbi grassantis. Carpzov. *Jurispr. Conf. lib. 1. def. 49.*

## CAPUT XIV.

## Superintendenti competere potestatem ordinandi, prævio examine.

§. 1.

EX præsentationis literis, de quibus capite antecedente egimus, judicare licet Consistorio Ecclesiastico, cui sit præsentatio, & de legitima novi Pastoris vocatione, & de loco sive Ecclesia, cui ille præfici debeat. Quod primum istud attinet, obiter addo, solere Patronos literis vocationis, quæ & ipsæ a præsentato exhiberi Consistorio debent, clausulas plane insolitas & potestatem suam excedentes quandoque inferere, de obedientia sibi præstanda, ita contentos esse velle candidatos salario accepto, & quæ sunt aliæ. Quæ ubi observatæ fuerint a Consistorialibus, expungi solent & deleri, quod reverentia quidem & honor debetur patrono, haudquaquam obedientia, cujus nec jurisdictionem novus Pastor agnoscere tenetur; salarii autem præstatio ab arbitrio Patroni non dependeat, nec imminui propterea ab eo queat.

§. 2. Alterum vero necessarium ideo est, ut constet, cui Ecclesiæ præfectus esse debeat novus Pastor, cum pro captu parochianorum constituendi sint Pastores, & Ecclesia alia majorem industriam in Pastore & accuratiorem prudentiam exigat, alia minorem, in nuda catechisatione con-



consistentem. Et hunc respectum attendi etiam vult Ordinatio Eccles. Saxon. *tit.* Erinnerung vom Amt der Kirchendiener. §. pen. verb. ob/ und wohin er tüglich und zu verordnen seyn möchte. *§. verb.* und also jeder nach seinen Gaben mit Nutz der Kirchen ansein gebührend Ort verordnet werden könnte. Et in *tit. anteced.* vom Examine der Kirchendiener. s. So denn. *verb.* sondern auch/ daß jeder nach seinen Gaben zu der Kirchen verordnet werden möge/da sie von männiglich wohl zu hören/und grossen Nutz schaffen mögen.

§. 3. Nec vero sine vocatione ad certam Ecclesiam ordinari quisquam potest, non magis ac olim in veteri Ecclesia sine certo titulo, uti tum loquebantur. Veticum enim jam diu fuit in Concilio Chalcedonenſi c. 6. *ne quis presbyter aut diaconus ἀπολυμένως ordinaretur*, h. e. absolute, ut quocumque voluerit, profiscatur, sacraque administret ibidem, aut sacerdotalem aliquam exerceat functionem, uti commentatur Joh. Zonaras *ibid.* nisi specialiter ecclesiæ civitatis, aut possessionis, aut martyrii, aut monasterii, qui ordinandus est, pronuncietur, *secundum versionem* Dionisii Exigui. Quod si quis olim ordinasset aliquem absolute, non vocatum ad certam Ecclesiam aut certum titulum, tenebatur ille, qui ordinasset, alimenta interim ordinato præstare, *cap. 4. X. de præbend.* de quo videri potest Stephanus Tornacensis *epist. 194.* Gvil. Bevereg. *ad d. c. 6.* Fr. Bosquet. *ad Innoc. III. epist. p. 194.*

§. 4. Antequam vero ad ordinationis actum progressus fiat, examen subeundum est præsentato in Consistorio, cui præsentatio facta est. Idque examen aliud & diversum est ab eo, quod factum fuit a Superintendente ante concionem *δοκιμασίην*. Vltimum enim hoc haud paulo accuratius est & magis rigorosum, quam prius illud, quod perfun-

Storie tantum peragi solet. Hoc autem non in doctrinam tantum & eruditionem, sed vitam etiam & mores profundius & majori cum cura inquirere intendit. Sie sollen mit allem Fleiß seine Geschicklichkeit erkundigen/was er in H. Schrifft zufförderst / und denn auch sonst studirt: Ob er nicht allein die Lateinischen / sondern auch der Griechischen und Hebräischen Sprache erfahren / wie er auch sonst in den controverſiis geübt / ic. uti jubet Ordinatio Eccles. tit. von Examine aller Kirchendiener. Et porro: Sie sollen auch nicht weniger fleißige Kundschaft seines Lebens und Wandels haben / wie er sich da er zuvor im Dienst / gehalten / welches nicht allewege aus den blossen testimoniis zu nehmen / weil oftmahls auch den unwürdigen gute Zeugniß gegeben werden / damit man ihrer mit Zusage loß werden möge. Hæc scil. est labes illa perquam frequens in Academiis, qua solent Professores sibi cognatos, præceptores, famulos, domesticos multis commendare verbis, non tam, ut Ecclesiæ, cujus ministerium illi ambiunt, bene sit, quam ut suæ consulant rei familiari, perpetuum deinceps clientem habituri. Non ergo promiscue recipiendi sunt, qui ita commendantur, sed ad examen revocanda est & eruditio eorum & vitæ ratio.

§. 5. Tale examen etiam in antiqua Ecclesia subire oportebat ministeriū Candidatos, qui propterea in publica luce & oculis omnium versari jubebantur aliquando, ut eo certior de illis haberi posset cognitio. Sic enim decretum fuit Concilio Meldensi c. 52. *Qui ex nostris parochiis aut ad titulum aut absolute ordinari petuntur, nullatenus ordinentur, nisi aut in clero certo & religioso, vel etiam in civitate saltem uno anno immorentur, ut de vita & conversatione atque doctrina illorum certitudo possit agnoscī.* Examen autem ipsum, qualiter instituendum, quidque in eo præcipue observandum

vandum fuit, describitur in Concilii Namnetensis *can. 2.* Episcopus quando ordinationem facere disponit, omnes, qui ad sacrum ministerium accedere volunt, feria quarta ante ipsam ordinationem evocandi sunt ad civitatem, una cum archipresbyteris, qui eos praesentare debent. Et tunc Episcopus e latere suo dirigere debet sacerdotes & alios prudentes Viros, gnaros legis divinae & exercitatos in Ecclesiasticis sanctionibus, qui ordinandorum vitam, genus, patriam, aetatem, institutionem, locum, ubi educati sunt, si sint bene literati, si in lege Domini instructi, diligenter investigent. Ante omnia, si fidem catholicam firmiter teneant & verbis simplicibus asserere queant. Ipsi autem, quibus hoc committitur, cavere debent, ne aut favoris gratia, aut cujuscunque muneris cupiditate illecti, a vero deviant, ut indignum & minus idoneum ad sacros gradus suscipiendos Episcopi manibus applicent. Quod si fecerint, & ille, qui indigne accessit, ab altari removebitur, & illi, qui donum sancti spiritus vendere conati sunt, coram DEO jam condemnati Ecclesiastica dignitate carebunt. Igitur per tres continuos dies diligenter examinentur, & sic sabbato, qui probati inventi sunt, Episcopo represententur. Refertur a Gratiano c. quando, dist. 24.

§. 6. Legantur jam verba Ordinationis nostrae Ecclesiasticae, tit. von Examine aller Kirchendiener. Plurima in illa inveniuntur, quae canonibus huic Namnetensi valde similia & prorsus eadem sunt. Nonnulla hic recensere operae erit precium, quae talia sunt: Primum exponitur, qua ratione testimonia ab ordinando producta examinari debeant, itemque quod explicationes articulorum fidei ab ordinandis fieri debeant non illis solum verbis, quae in Compendiis praescripta & memoriae mandata sunt, sed aliis etiam æquipollentibus & veram fidei analogiam exprimentibus. De-  
in se.

in sequitur: Darnach sollen die verordneten Theologen des Consistorii allweg/ in Gegenwart beyder oder eines aus den politischen Assessoren mit Ihm das Examen fürnehmen/ und von den fürnehmsten Artikeln unser Christlichen Religion conferiren/ und sie nothdürfflich befragen. Sequuntur quaestiones nonnullae, secundum quas examen peragi debeat, quæ ut hic describantur, causæ nihil subest.

§. 7. Deinde pergit constitutio: Sonderlich aber sollen die Examinatores, wenn sie dem examinando eine Frage fürhalten/ und er mit ja oder nein antwortet/ alsbald Zeugnisse der Heil. Schrift von Ihm fordern/ sich auch an der blossen Erzählung derselben nicht sätigen lassen/ sondern durch das/ so vor und nachgeheth/ eigentlich erkundigen/ ob sie solche Zeugnisse allein aus dem Schulbüchlein gelernt/ wie sie durch andere ausgeschrieben worden/ oder auch in der Bibel nachgeschlagen/ und daselbstens sich des eigentlichen Verstandes erholet haben. Dergleichen sollen die Examinatores auch in dem Examine nicht predigen/ noch vielweniger dem Ordinando helfen/ und ihm mit Worten Anlaß geben/ wie er antworten soll/ sondern nur stracks fragen und hören/ wie der Ordinandus in allen Artikeln gefast/ und allweg in ihren Fragen mehr mit Worten auff das Widerspiel sich vermercken lassen/ denn daß der Examinandus Ursach daraus nehmen solte/ was nach der Heil. Schrift zu antworten/ dergestalt eigentlich erkundiget/ was sie studiret/ und diß Examen schleunig verrichtet werden kan. Wie denn solches also wohl anzustellen/ daß Ihrer etliche zugleich mit einander examiniret/ und was einer nicht weiß/ der andere/ dritte und vierte alsobald befraget werden kan.

§. 8. Pater hinc, quanto cum studio, quantaque cum animi attentione examen tale peragi velit Serenissimus Saxo. Utq; fraudibus omnibus factusq; ad fallendum instructis ob-  
viam

viam eatur, ipsis Examinatorum conscientijs rem istam committit his verbis immediate consequentibus: Wir wollen auch hiermit unsern Theologen bey ihren Pflichten eingebunden haben/ daß sie um Beförderung willen zum Kirchendienst keine Geschenk noch Gaben von jemand/ wer der seyn mag/ nehmen/ noch sich mit den Ordinanden/ oder Examinanden heimlich vergleichen/ was sie im Examine nachmahls antworten sollen/ weil sie wohl wissen/ wie ernstlich der Allmächtige solche Simoniam gestraffet/ sondern wie sich ihrem Amte und Beruf nach gebühret/ solch Examen aufrichtig und nach erster Nothdurfft der Kirchen verrichten/ wie sie solches nicht allein vor uns/ als dem Landes-Fürsten/ sondern zusehrst vor dem Richterstuhl Jesu Christi verantworten müssen. Repetitur id in den General-Artickeln/ *sic.* von der *Ordination*. Desgleichen wollen wir auch unsere Theologos bey den dreyen Consistorien, so der Ordination beywohnen/ und dieselbe verrichten helfen/ ihres Gewissens/ und S. Pauli Vermahnung ernstlich erinnert haben/ daß sie niemand bald die Hände auflegen/ und sich mit Ordination ungelehrter/ ungeschickter/ ärgerlicher Kirchendiener/ nicht frembder Sünden/ und des erschrecklichen ewigen Verdamniß armer Seelen theilhaftig machen/ wie sie denn deshalben am jüngsten Gericht dem gerechten Richter Antwort geben müssen/ sondern vielmehr bedenken/ weil der Kirchendienst ein so hoher Beruf/ daß sie alle Gelegenheit der Ordinanden/ so viel möglich/ auf das allerfleißigste erkundigen &c.

§. 9. De illis vero, qui in examine parum prompte steterunt, & vel vita vel doctrina se minime commendaverunt, statutum jam olim fuit in Concilio Nicæno I. *can. 9. Si qui sine examinatione presbyteri promoti sunt, vel cum discuterentur, peccata sua confessi sunt, eisque confessis, homines contra canonem moti, manus imposuerunt, tales canon non admittis: vel, uti explicat Gratianus c. ult. dist. 24. abjiciantur*

tur ex clero. In Capitularibus *lib. 7. c. 14.* etiam Episcopi ordinandi potestate privantur, qui indignos ordinaverint. Ordinatio nostra Ecclesiastica remittere eos cum elogio jubet ad patronos præsentantes. In alten General-Articeln *tit. von der Ordination.* Und da befunden/ daß derselbe an Lehr und Wandel ungeschickt were/ sollen die/ so Ihn gesandt/ und zu der Pfarr beruffen haben oder wollen/ schriftlich von dieses Ungeschicklichkeit berichtet/ und verwarnet werden/ daß sie auf einen andern bedacht seyn wollen/ der zu solchem Pfarr-Amte tüglich sey. Item repetitum legitur in articulis generalibus noviorib. *d. 1.*

§. 10. Quod si Patronus ad hanc rejectionem vel nequeat, vel nolit alium præsentare, uti sunt nonnulli tam duræ cervicis, ut putent, jure suo patronatus se privari, sicubi ad alterius jussu novum Pastorem præsentare oporteat, poterunt Consistorii Assessores defectum istum supplere, & idoneum aliquod subjectum in vacantem Ecclesiam instituire, salvo tamen adhuc jure patronatus, quod alteri competit, aliis vicibus exercendo. Sic enim constitutum legitur in Ordinat. Eccles. *tit. vom Beruff und Annehmung &c.* Wenn aber der Lehnherr keine solche tügliche Person nominiren und vorstellen könnte/ oder wolte/ und aber wir uns von G. Ort befohlne Amts/ und hoher Obrigkeit halben uns schuldig erkennen/ unsere von seiner Allmächtigkeit uns befohlne Kirchen und Unterthanen obgehörte massen zu versehen/ so sollen unsere Consistorialen und verordnete des Synodi mit Bestellung derselbigen Pfarren/ Predicaturen/ Diaconaten/ und Subdiaconaten/ als oblaut/ verfahren/ damit solche Kirchen-Dienst nicht vaciren/ sondern die Pfarr-Kinder mit der Predigt Göttlichen Worts/ und rechtem Gebrauch der Heil. Sacramenten versehen/ und keines weges versäümet werden/ und solches den patronis an den Collaturen/ unnachtheilig und unabbrüchig seyn.

§. 11. Etiam Justiniani Imp. ætate non ita adstricti erant Episcopi ad præsentationem patronorum, ut præsentatos præcise ordinare oportuerit, sed poterant eos repellere prorsus, si in examine parum promptos se exhibuerint. Agitur hac de re in novell. 57. c. 2. *Decernimus, si quis edificans Ecclesiam, aut etiam aliter expendens in ea ministrantibus alimenta, voluerit aliquos clericos statnere, non esse ei fiduciam ullam, quos vult per potestatem deducere tua Reverentia ad ordinandos eos: sed examinari a tua sanctitate, sententiaque tua, & qui pontificalem sedem rexit, semper hos recipere ordinationem, qui tua beatitudini, & qui postea opportuni videbuntur existere, & DEI ministerio digni, ut non profanentur sancta DEI, &c. itemque novell. 123. c. 18. Si quis oratorii domum fabricaverit, & voluerit in ea clericos ordinare aut ipse, aut ejus benedixit, si expensas ipsis clericis ministrant, & dignos denominant, denominatos ordipari. Si vero, qui ab eis eliguntur, tanquam indignos prohibens sacra regule ordinari, tunc sanctissimus Episcopus, quoscunque putaverit meliores, ordinari procurat.*

§. 12. Ex Concilii Cabilonenfis II. canone 13. colligitur, examen tale ordinandorum ab Episcopis circa ista tempora (celebratum fuit istud Concilium anno Christi DCCC XIII.) plane neglectum fuisse, inque ejusvicem invaluisse, ut ordinandi ipsi dignos se esse jurejurando confirmarent. Sic enim habent verba: *Dicitur est interea de quibusdam fratribus, quod eos, qui ordinaturi sunt, jurare cogant, quod digni sint, & contra canones non sint facturi, & obediētes sint Episcopo, qui eos ordinat, & Ecclesie, in qua ordinantur. Quod juramentum quia periculosum est, omnes una inhibendum statuimus.* Erant Episcopi jam eo tempore in isto statu, ut Regale magis imperium, quam Ecclesiæ ministerium affe-

starent. Declinare igitur istud examinandi officium cœperunt, vel quod vile id sibi videretur nimis & abjectum, & fastidirent plane istud scrutinium, vel quod inhabiles & indocti essent ipsi, & prorsus inidonei ad examen tale instituendum. Indeque id officium aliquando cessit Archidiaconis, uti patet *ex capitularibus Hincmari Remensis c. 11.*

§. 13. Exploratis ita per examen studiis & moribus novi Pastoris, illisque verbo divino conformibus repertis, nil restat amplius, nisi ut ad ordinationis actum fiat transitus, qui quidem publice in Ecclesia institui debet. Etsi enim ille non sit absolute necessarius, nec de essentia instituendi Pastoris, possitque aliquis sine tali ritu minister Ecclesiæ verus esse, docere verbum DEI, & administrare Sacramenta, nec potestas Ecclesiastica ab hoc ritu dependeat, retinendus tamen ille est, neque extra necessitatis casum omittendus tum propter Ecclesiæ Apostolicæ consuetudinem, in qua presbyterium ministros ab Ecclesia electos per preces & impositionem manuum ordinabat, & DEO quasi consecrabat, tum ut fiat per hunc actum publica & solennis testificatio, vocationem ejus personæ, quæ ordinatur in conspectu DEI & nomine ipsius esse legitimam, sanctam & divinam, tum ut ipse etiam ordinatus de officio suo solenniter & graviter admoneatur, quatenus id sustinere debeat in parochianorum suorum salutem. Vid. B. Gerhard. *loc. de minister. Eccles. num. 139.* Joh. Hülsemann. *Breviar. Theol. in supplem. cap. 19. n. 3.* Balth. Menzer. *in Exegef. A. C. art. 14. n. 8.* Ben. Carpzov. *in Jurispr. Confist. l. 1. de fin. 51.* & ante omnes B. Chemnitius *Loc. de Ecclesia p. m. 137.*

§. 14. Ordinatio ista non debet fieri clanculum, sed publice in Ecclesia, præsentē populo, uti docet Theophilus Alexandrinus *in communitorio*, quod habetur *tom. 2.*

*Synod.*



*Synod. Magn. can. 6.* Est enim actus totius Ecclesiæ, quæ uti eligit & vocat, ita censetur etiam ordinare ministros, non una duntaxat vel altera persona. Exsequitur autem & expedit ordinationis actum, propter *ἐκκλησιαστικὴν* per ministerium, in quo præcipuus est & Directoris partes sustineret Episcopus sive Superintendens, qui tamen propterea officio suo fungitur non privata sua & sibi soli divinitus competente, sed publica autoritate, nomine, jure, suffragio, consensu, approbatione & voto totius Ecclesiæ. Ben. Carpzov. *d. 1.* Atque sic totus iste actus est totius Ecclesiæ, executio vero illius actus fit a personis Ecclesiasticis ministerium constituentibus, & inter has principaliter ab Episcopo sive Superintendente, qui totum istum actum dirigit, adstante & cooperante simul, atque manus imponente presbyterio reliquo.

§. 15. Et hæc praxis jam inde Apostolorum tempore recepta fuit. Timotheo enim, cum in ministerium Ecclesiæ inauguraretur, non a solo Paulo, sed etiam a reliquis Presbyteris manus impositas fuisse, ex ipsius Pauli verbis colligere licet *1. Timoth. IV, 14.* *Noli negligere gratiam, quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii.* Et *Actor. XIII, 3.* plures manum imposuerunt, non unus aliquis. Nec ergo dici potest, jure divino solis Episcopis, quod receptum nunc est in Ecclesia Latina, jus ordinandi concessum fuisse, ut maxime in presbyterio, qui præcipuus est, actionem istam directione sua moderatus sit. Serius id officium solis Episcopis cessit, qui & ipsi suam illam prærogativam a presbyteris acceperunt, quod satis perspicue docet Hieronymus *epist. ad Euagrium 85.* *Alexandria, inquit, a Marco Evangelista usque ad Heraclam & Dionysium Episcopos Presbyteri semper unum ex se electum in excel-*

*stori gradu collocatum Episcopum nominabont. Quomodo si exercitus Imperatorem faciat, aut diaconi eligant de se, quem industrium noverint, & Archidiaconum vocent. De ὑπορχῇ ista Episcoporum repeti possunt ea, quæ dixi supra, itemque in tractat. de Episcopis. lib. 1. cap. 3.*

§. 16. Non ergo faciendum est cum illis, qui presbyteris omnem prorsus auferunt potestatem ordinandi pastores, nisi quatenus lege Ecclesiastica interdicti fuerint. Retinent tamen tum nihilominus potestatem istam, in habitu saltem, etsi actu eam exercere nequeant, qua ipsa tamen in casu necessitatis uti non prohibentur. Est enim, ut supra dixi, actus iste ordinationis totius Ecclesiæ. & Episcopus, quod tum agit, nomine Ecclesiæ agit. Quid obstat ergo, quo minus idem istud, exigente præsertim necessitate, nomine Ecclesiæ agere possit presbyter: præsertim cum presbyter eandem habeat jure divino cum Episcopo potestatem. Quapropter quicquid hic habet Episcopus præcipui, id non habet ex jure divino, sed lege positiva Ecclesiastica, ut nihilominus potestas ista ad totam Ecclesiam spectet, & ad eam referri debeat, & sic etiam presbytero committi possit.

§. 17. In nostris Ecclesiis Saxonis solet hoc munus a Superintendente expediri, ut Directore Collegii presbyteralis & totius ministerii, ita tamen, ut ipsi etiam presbyteri operas suas jungant, & manus simul imponant. Sed nec Superintendentibus promiscue omnibus exercitium istud permissum est, verum illis tantum, qui Dresdensi, Lipsiensi & Wittebergenſi diocæſibus præſunt, quod illic locorum Conſiſtoria Eccleſiaſtica in his terris habeantur. Ab initio quidem Lipsiæ solum & Wittebergæ ordinationis actus instituti fuerunt, secundum verba articulorum generalium  
de

de anno MDLVII. tit. von der *Ordination* &c. Die Ordination der Priester soll zu Leipzig und Wittenberg vorgenommen/ auch allermasß geschehen und gehalten werden/ wie es derer Orte herbracht. Postea vero constitutum fuit, ut similes ordinationis actus etiam Dresdæ perficerentur. General-Articel de anno 1580. tit. von der *Ordination*: Wiewohl biß daher allein zu Wittenberg und Leipzig die ordination der neuen Kirchen-Diener gehalten/ jedoch weil die Theologen daselbst nicht allein bey den Consistorien, viel zu verrichten/ sondern beneben denselben Geschäften/ über die ordentliche Predigten/ auch täglich ihre Lectiones bey der Hohen Schule verrichten sollen/ und besonders der Kirchen/ so in das Consistorium zu Leipzig gehörig/ eine grosse Anzahl/ haben wir diese Verordnung gethan/ daß hinführo zugleich den andern Consistoriis alle neue Kirchens-Diener/ so in des Meißnischen Consistorii Kreiß gehörig/ bey unserm Ober-Consistorio zu Dresden nicht alleine examiniret/ sondern auch/ da sie tüglich befunden/ daselbsten ordiniret werden sollen.

§. 18. Quæ causa sit, quod ad loca illa, quibus affixa sunt Consistoria Ecclesiastica, restricta fuerit ordinandi potestas, nolo curiose indagare. Potissima videtur esse ista, quod in Consistoriis istis & ex istis Episcopalia, uti vocantur, Principis nomine exerceantur jura. Et sic etiam ordinandi potestas a Principe, & quod ejus vices sustinet, Consistorio expectanda est. Dum ergo, in Consistorio, cujus partem constituit Superintendens illius loci, examen & scrutinium, de quo supra dixi, peragi soleat, adhibitis etiam, uti Wittebergæ fieri consuevit, reliquis ejus Ecclesiæ ministris, quis erit Superintendens, cui meliori jure potestas ordinandi comperet, quam ipse ille, qui cum ministerio suo in examine præsens fuit? Nec adeo dubito, etiam in Misnenfi Ur-

Vrbe, quoad Consistorium ibi habitum fuit, & forte etiam Cygnea, cum & illic olim ab Johanne Friderico Electore Consistorium aliquod institutum legatur, similem ordinandi potestatem exercitam fuisse.

§. 19. Nec tamen propterea putandum est, reliquos Superintendentes omnes jure suo ita excidisse, ut ne quidem exigente necessitate, undecunque illa exorta fuerit, ordinationis ritum peragere possint. Fieri enim potest, ut vel propter invasionem hostium & vias obsessas, vel propter luem infectam & gravem pestilentiae morbum adiri nequeant civitates Consistoriis Ecclesiasticis celebres, & tum utique necessarium erit, ut resuscitetur & reviviscat potestas ordinandi penes unum vel alterum Superintendentem lege Ecclesiastica aut Principis constitutione hactenus prohibitum. Nec tamen tum sponte sua quisquam id aggredi debet, nondum scilicet solutus obligatione legis, cum nec adeo necessaria sit, uti supra dixi, ordinatio ad constitutionem ministri Ecclesiae; sed expectari debet jussus & mandatum ipsius Consistorii per calamitatem publicam impediti. Sic enim contigit superiore anno hujus seculi octogesimo, quo gravem pestilentiam perpeffa est & Dresda Vrbs: & simul Lipsia. Oportuit tum ex utroque istorum locorum Consistorio committi ea provincia Superintendentibus vicinis, qui in civitatibus nondum infectis munere suo fungebantur. Et ista quidem mandata non indefinite & in genere concipi solebant, sed repetebantur, quoties quis ordinandus esset, & restringebantur ad istam tantum personam, quae tum ordinari debebat.

§. 20. In eam rem accepi formulam in Consistorio Supremo conceptam his verbis: Demnach wir aus erheblichen Ursachen M. Heinrich Hadenbergern vocirten Pestilential-

Pfar-

Pfarrer zu Chemnitz von euch ordiniren/ und in Pflicht nehmen zu lassen entschlossen: Als ist hiermit unser Begehren/ Ihr wollet mit Zuziehung des Ministerii zu Chemnitz/ besagten M. Heinrich Hackenbergern auff sein Anmelden gewöhnlicher massen ordiniren/ ihn bepliegendes Jurament ablegen lassen/ wie ihr solches verrichtet/ sodann berichten/ und die Confirmation aus unserm Ober-Consistorio erwarten. Dar. den 6. Octobr. 1680. An den Superintendenten zu Chemnitz.

§. 21. Cæterum, si quis Superintendens apud nos ordinandus fuerit, (contingere enim id quandoque solet, ut propter ingentes animi dotes ad munus istud illico promoveatur aliquis, qui in ministerio nunquam laboravit antea) non aliæ sum adhibendæ sunt ceremoniæ. Et si enim ex veterum canonum placitis ad Episcopi ordinationem tres ad minimum Episcopi alii concurrere debuerint, uti id prolixè probat Guilielmus Beveregius *ad can. 1. Apostol.* superfluum tamen id putavit Ecclesia nostra, quod numerus omnino nihil faceret ad ordinationis actum, & reliquum ministerium numerum istum facile suppleret, præcipue cum adhiberi soleant simul Theologiæ Doctores & Professores, ut taceam jam, nec ordinationem, quod supra dixi, esse de essentia instituendi Pastoris.

§. 22. Illud addo insuper, ordinationes fieri non debere propter pecuniam, & a primis Ecclesiæ incunabulis ordinationes ejusmodi detestabiles semper & ab ipso Spiritu S. prohibitæ fuisse *Actor. VIII, 20.* Accessit prohibitio Ecclesiastica in Concilio Chalcedonensi *can. 2. Si quis Episcopus propter pecunias ordinationem fecerit, & inestimabilem gratiam sub precio redegerit & propter pecunias ordinaverit Episcopum, vel chorepiscopum, vel presbyteros, vel diaconos, vel aliquem eorum, qui in clero annumerantur, vel propter pecunias promoverit Oeconomum, vel defensorem, vel mansionarium, vel omnino aliquem ex*

*canone, sui turpis quaestus gratia. Qui hoc tentasse convictus fuerit, sui gradus periculum subeat. Et qui est ordinatus, nihil ex ordinatione vel promotione per quassum vel mercaturam facta iudetur, sed sit alienus a dignitate & sollicitudine, quam pecuniis adeptus est, &c. Mox etiam Lex civilis in novella Justiniani constitutione 6. cap. 1. ubi hæc inter alia leguntur verba: Et hanc (ordinationem) non pecuniis emere, neque per rerum aliquarum dationem suscipere, sed puram percipere, & sine mercede, & tanquam a DEO datam, nam scetiam alia omnia habeat utilia, quæ prius a nobis dicta sunt, pecuniis autem vel rebus videatur Episcopatum etiam emisse, sciat se & ab Episcopatu casurum & hoc munus retributurum ordinanti, ut & ille Episcopatum amittat, & a clero cadat, & utrique causa talem præstet retributionem, ut & hic quidem non adipiscatur, quæ sperabit ille autem etiam quæ habeat, amittat, &c. Sequuntur alia plura, quæ digna sunt, ut legantur. Add. Novell. 123. c. 16. & Petrus de Marca de concord. sacerdot. & imp. tom. 2. p. 98. & 330.*

§. 23. In Constitutionibus Ecclesiasticis Saxonice similiter prohibita est istiusmodi, utri vocatur, Simonia *sic*. von der Ordination, verb. Wir wollen auch hiermit unsere Consistorien bey ihren Pflichten und Vermeidung ernstlicher Straffen/erinnert und vermahnet haben/ daß Sie bey solcher Ordination zu Beförderung der Personen kein Geschenk noch Gaben nehmen/ auch Niemand aus Gunst einschieben/ oder aus Widerwillen hindern/ sondern wie ein jeder an seinen Gaben/ Geschicklichkeit/ Leben und Wandel befunden/ nach ihrem Gewissen befördern/ und hierinnen andern nichts/ denn die Ehre Gottes/ der Pfarr-Kinder ewig Heil und Seeligkeit/ und also einig den Nutz der Kirchen ansehen und bedencken. Deswegen wir denn in den jährlichen Visitationibus diese ernstliche Nachfrage verordnet/ damit die Kirchen an allen Orten/ so viel möglich

glich/ mit frommen/ geschickten/ tüchtigen und unärgerlichen Kirchen Dienern zu Erbauung derselben/ versehen werden.

§. 24. Dici non potest, & ex veterum scriptis colligi abunde licet, quanta cum ubertate ubique repullulaverit Simoniae istud vitium, plurimis licet sanctionibus repressum semper. Extat *in jure Græco-Rom. lib. 3.* Gennadii patriarchæ Constantinopolitani epistola *εγκύκλιος* ad papam Romanum, Leonem Magnum, relata etiam Cardinali Baronio *ad annum CCCC LIX. n. 3.* qua occasione sibi per Galatas data multis id verbis perstringit. Sequitur *ibid.* alia Tarasii ejusdem Urbis Patriarchæ ad Adrianum Papam Romæ veteris, quæ itidem habetur in Synodico Magn. *tom. 2. p. m. 148.* in qua recenset veteris Ecclesiæ ea de re placita. Eleganter Sylvester II. Gerbertus antea dictus in *informat, Episcoporum. quam lib. 2. analætor.* edidit Johannes Mabillonius: *Nescii homines in ordinationibus vestris clamant: Dignus & justus est, & conscientia misera clamat: indignus & injustus est. Pronunciat talis Episcopus: pax vobiscum; & ipse interius non habet pacem secum. Oculis carnalibus videtur Episcopus magnus: & divinis obtutibus leprosus est maximus. Per pecuniam indebitum ordinem acquisivit, & Deum in interiore homine perdidit, &c.*

## CAPVT XV.

Ad Superintendentis munus pertinere actum investiendi novum Pastorem.

## §. 1.

INvestituræ vocabulum tam novum non est, uti contendit Cardinalis Baronius *ad ann. DCC LXXIV. n. 15.*

Reperitur enim illud in antiquissimis legibus Wisigothorum Longobardorum & aliarum gentium, tum & in antiquis chartis, quales *somo secundo rerum Alemannicarum* inseruit Melchior Goldastus. Usitatum id fuit præcipue in feudorum concessione, uti patet ex 2. F. 33. tum & in alia quavis quorumvis bonorum alienatione & translatione, etiam ea, quæ fiebat in Ecclesiam. Vid. Franc. Hotomann. *in verb. feudal. vocab. investitura*. Sic dicta, quod vasallus, aut ille, cui res traditur, possessione istius rei quasi veste induatur, unde & investitio alicubi dicitur. 1. F. 26. & 28. Estque apud Feudalium jurium Doctores vel vera & propria atque realis, quæ possessio actualiter traditur & apprehenditur, vel ficta, quæ & abusiva dicitur, quæ ex signo aliquo translata fingitur. Priori specie introducit quis realiter in possessionem; posteriori autem signis quibusdam & symbolis futuram possessionem innuentibus fieri solet traditio. Jacobin. de St. Georg. *de feud. verb. investiti talem. n. 1. seq.* Jul. Clar. *lib. 4. sent. §. feudum. qu. 26. n. 1.*

§. 2. In nostris Ecclesiis quando de investitura novorum Pastorum agitur, vocabulum id semper accipiendum est de investitura propria. Et describitur a Joh. Gerhardo *Loc. de minister. Eccles. n. 170.* quod sit actus Ecclesiasticus solennis, quo persona ad ministerium legitime vocata & ordinata gregi, cui præficienda est, per Superintendentem sistitur, a prælectis confirmationis literis solenniter introducitur; cui actui jungi solent seriæ adhortationes; quibus tum novus minister, tum auditores officii sui admonentur ac stipulatu manu ad sedulam illius executionem obligantur, seriæ item preces, quibus officium ministri Deo commendatur. Eoque faciunt verba Ordinationis Eccles. *tir. Investitur der Kirchen-Diener &c.* Unter dem Gesang soll der Superin-



perintendens vor den Altar treten/ den neuen Pfarrer oder Diacon zu sich beruffen/ und vor Ihm zu dem Gebet niederknien lassen/nach vollendetem Gesang eine kurze Vermahnung zu dem Volcke thun/ darinnen anzeigen/ wie daß dieser zu ihrem Pfarrer oder Diacon erwählt/ und tüchtig erkennt/ auch ordentlich daz zu beruffen/ der Hoffnung/ sie würden mit ihm versehen seyn &c. Und also das Volck weiter zum Gebet ermahnen/ damit der Herr seine Gnad und gedeyen daz zu geben wolle.

§. 3. Investituræ hic actus ad Superintendentem spectat ejus dioceseos, in qua sita est Ecclesia, cui novus Pastor præficitur. Introducendus scilicet hic est a Superiore suo, ad quem inspectio Ecclesiæ istius pertinet, ut & ipse Pastor & populus, cujus curam spirituales suscipit, publicum legitimæ vocationis testimonium accipiant, & majori cum fiducia, arctiorique vinculo inter se jungantur. Verba Ordinationis Ecclesiasticæ, quibus ista provincia Superintendenti committitur, *d. l. in pr.* hæc sunt: Als oft einer zum Kirchen-Diener aufgenommen/ verordnet/ und der Kirchen/ vermöge ihres gegebenen Zeugnis und Consens, annehmlich/ und aus dem Synodo confirmirt, soll der Superintendent, oder auf desselben Befehl der Adjunctus, in des Bezirck er gehörig/ auf förderlichste/ samt dem Amtmann/ Collatorn, oder Erbherrn desselben Orts/beneben einem benachbarten Pfarrer/als Zeugen/ der Handlung auf einen bestimmten Tag sich daselbst hin versügen/ und auf nachfolgende Weise die Christliche Investitur verrichten. Sequitur descriptio, secundum quam investitura fieri debeat.

§. 4. Patronus scilicet in hoc actu omitti haudquaquam debet; nec sine ejus præscitu investitura instituenda est. Ben. Carpzov. *Ip. Consist. lib. 1. def. 55.* maxime cum ex tali investituræ actu jus patronatus probari queat. Sig. Finckelthaus

§. 6. Nec tamen diffitendum est, actum hunc investituræ uberrimos ex se gignere fructus, tum in animis auditorum, tum ipsius etiam Pastoris, dum tamen non nimium differatur, & post multos aliquando elapsos annos præter necessitatem instituat. Ordinatio nostra Ecclesiastica in verbis supra adductis vult, ut quantocyus, aufs for̃berlichste/ quam primum fieri id poterit, investitura peragatur. Non sine ratione. Quandoquidem præcipuus investituræ finis hic est, tum ut per eam novus Pastor Ecclesiæ isti suæ quasi addicatur, tum ut exhibeatur iste suis auditoribus, eorumque animæ conglutinentur quasi cum anima ejus. At hoc ab initio ministerii fieri debet; post elapsos aliquot annos fructu & effectu hoc suo destituitur investitura, & sic minus necessaria ac prorsus superflua est. Quorsum enim nova nunc additio, nova exhibitio intenditur, quæ jam diu ab ipsomet Pastore facta est? & quæ sperari poterit coalitio alia, præter eam, quæ dudum obtinuit? Memini, sex, septem, & plures abiisse annos, quibus ministerium suum sine investitura continuarunt nonnulli Pastores, quos si investire decreverit Superintendens, an putabimus, aliud illum intendere, nisi lucellum illud, quod ex tali actu expectandum ei fuerit? Nec proinde audiri debet ille, qui Pastorem post aliquot annos ad aliam Ecclesiam transferendum, nunc demum in priorem illam Ecclesiam introducere cupit, migraturum jam & vasa colligentem, quod & ipsum aliquando tentatum memini.

## CAPUT XVI.

De

Potestate jurisdictionis, quatenus  
Superintendenti competat.

§. 1.

**S**ufficienter, pro ratione instituti nostri, expeditimus hactenus ea, quæ ad potestatem ordinis referri communiter solent. Proximum nunc est, ut videamus potestatem jurisdictionis in Ecclesia receptam. Anticipavimus autem jam cap. 8. nonnulla de ea præmittere. Nempe, si Ecclesiam ipsam in se spectes, ut est cœtus hominum per ministerium verbi & Sacramentorum ad regnum Dei vocatorum, nullam omnino ea habet, jurisdictionem proprie ita dictam. Jurisdictio enim est de causa cognoscendi, judicandi, judicatique exequendi potestas, adeo, ut non in sola cognitione, sed etiam executione, quæ potestatem coactivam conjunctam habet, consistat. Talis autem potestas Ecclesiæ a fundatore suo Christo nullibi concessa legitur. Omnis ejus occupatio versatur in conversione hominis ad salutem æternam, quæ quia mere spiritualis est, non aliis, nisi spiritualibus mediis obtineri potest. Siquidem anima ut proprium subiectum doctrinæ Evangelicæ, interno solum, non externo movetur principio. Atque inde sequitur, Ecclesiam jure divino & per naturam suam neque territorium habere, neq; jus gladii, neq; jus fori contentiosus, neque proinde jurisdictionem aut coercendi potestatem, uti optime id exponit Autor libelli *de Eccles. & polit. potest. n. 11. seqq.* inter Scripta Theologorum & Jctorum Parisiensium.

§. 2. Potest enim vero etiam Ecclesia aliqua ratione Respublica dici, quatenus scilicet est cœtus aliquis sub certa disciplina contentus; sed tamen applicari hic nequeunt ea, quæ

quæ de formis Rerumpubl. de imperio & subjectione, de legibus & jurisdictione tradunt Philosophorum & Jurisconsultorum filii. Qualis enim est cœtus, talis etiam est Respublica. At Ecclesia, qua talis, tota in spirituali congregatione & mystico aliquo corpore consistit. Talis ergo etiam est ejus Respublica. Christus ipse Autor & fundator Ecclesiæ, discrimen inter civilem & Ecclesiasticam potestatem constituit, dum ait: *Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur; vos autem non sic.* Matth. XX, 25. Quæ verba ita ~~et~~ Origenes tract. 12. in Matth. *Principes gentium non contenti tantum regere subiectos suos, violenter eis dominari nituntur. Inter vos autem, qui estis mei, non erunt hæc. Ne forte qui videntur habere aliquem in Ecclesia principatum, dominantur fratribus propriis, vel potestatem in eos exerceant. Quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita, non in voluntate; spiritualia autem in voluntate, non necessitate; sic & principes spirituales. Principatus eorum in dilectione debet esse positus, non in timore corporali.*

§. 3. Vtriusque hujus potestatis, civilis nempe & Ecclesiasticæ discrimen conspicuum maxime redditur ex differentia, quæ est inter leges civiles & Ecclesiasticas. Eam solide & erudite exponit Petrus de Marca *de concord. sacerdot. & imp.* l. 2. c. 16. n. 6. seq. Leges nempe Ecclesiasticæ ad Ecclesiæ ordinem externum compositiæ, non necessitate, sed voluntate, non timore corporali, sed dilectione subiectorum nituntur; civiles autem leges etiam in invitos feruntur & cum potestate coactiva in refractarios. Imperio civili non solæ singulorum civium rationes commissæ sunt, sed totius Reip. salus, & hæc vel maxime atque potissimum, etsi cum damno & detrimento atque perniciæ singulorum; sed Epi-

T

scopali

scopali regimini Ecclesiæ salus ita est commissæ, ut singulorum præcipue salutis invigilare oporteat, nec curari possit universum corpus aliquorum membrorum perniciæ, sed ad exemplum Magistri nonaginta novem oves deferendæ sint, ut centesima ad caulas reportetur. Sic & pœnæ ex legibus civilibus provenientes & censuræ, quibus utitur Ecclesia adversus contumaces & facinorosos, multum discrepant. Princeps enim adulterum aut cædis reum gladio plectit, cum in finem, ut puniat, neque emendationis spem tum attendit; Ecclesia vero non exigit pœnam, sed morborum curationem: itaque indicit excommunicationem, non ut mactet, sed ut pœnitentem ad salutem reducat.

§. 4. Nec vero invenitur quicquam in Ecclesia, qua tali; & quatenus consideratur in suis primis principiis, & finibus a fundatore Christo ei præstitutis, quod jurisdictionis aliquam speciem referre queat, si quidem jurisdictionis vocabulum proprie & in significato supra exposito sumatur. Acerbissima omnium, quæ ab Ecclesia infligi potest, pœna est excommunicationis fulmen. Ea vero non magis, ac reliquæ censurarum species, ex jurisdictione decernitur. Ut maxime enim separatam faciamus potestatem hanc, qua in criminosos utitur Ecclesia, a potestate mere interna, quæ in prædicatione verbi & dispensatione Sacramentorum consistit, nego tamen, omne id, quod ad disciplinam & bonum ordinem conservandum constituitur, ex potestate coercitiva jurisdictionali semper provenire. Perspicue id patet ex illis, quæ a collegiis omni jurisdictione destitutis per modum conventionis statuuntur. Nec enim ex alio capite ea observantur, præterquam ex eo, quod ita inter se conveniunt Collegæ, & propter consensum præstitum, non quod mixtum imperium, quod jurisdictione inest, metuendum habeant.

§. 5.

§. 5. Videtur quidem, qui excommunicatur, pœnam hanc suam sustinere propter potestatem excommunicantis iuredicalem. Non minus enim excommunicatus excluditur a cœtu visibilis Ecclesiæ, ac relegatus ex certo loco aut provincia. Talis autem relegatio præsupponit jurisdictionem criminalem relegantis, l. 7. §. 6. seq. ff. de interd. et releg. Ben. Carpz. p. 4. const. 47. def. 1. 2. 3. Christoph. Phil. Richter. lib. 2. decis. 93. n. 2. 3. Sed enim multum differt relegatio ab excommunicatione. Illa enim cum coactione perpetuo conjuncta est, quæ contumacem, si extra fines manere nolit, gravioribus pœnis coërcere solet. Talem autem coërcitionem ab Ecclesia metuendam non habet excommunicatus, quod excommunicatio sit actus mere privativus, neque effectum aliquem quoad cœtum Ecclesiæ visibilem habeat, nisi sua sponte pareat excommunicatus. Quod si is spreto hoc excommunicationis fulmine obstinatus insistere, & sese de facto cœtui fidelium immiscere velit, nullam habet Ecclesia pœnam aliam, qua repellere eum, & ejicere extra sua pomœria queat, sed ad brachium seculare tum erit confugiendum, & ope ejus atque auxilio contumacia coërcenda. Exemplum refertur in vit. *Geraldi Archiep. Bracarenf.* n. 8. quam recenset Stephanus Baluzius l. 3. miscell. pag. 179. seq. Conf. Marc. Ant. de Dominis de Rep. Eccl. lib. 5. c. 2. n. 30. Et huc pertinet Constitutio Lotharii, quæ legitur in legibus Longobardorum lib. 2. tit. 55. n. 1.

§. 6. Sed hæc fuit facies Ecclesiæ primitivæ, & potestatis ei ab ipso Christo fundatore concessæ, quæ ita continuavit fere ad tempora Constantini Magni. Eo enim imperante & honoratior cœpit esse status Ecclesiæ Christianæ & haud paulo potentior, quem in immensum deinceps au-

xerunt vanissima pietatis specie decepti Successores. Acceperunt tum Episcopi & forum & iudicium, idque tale nonnunquam, quod iudicia secularia ambitu suo multis modis superaret, uti id prolixè exposui *tr. de Episcopis. lib. 3. cap. 30.* Inde autem sequitur, omnem istam potestatem coactivam, qua utuntur Episcopi in suis iudiciis, partem esse potestatis secularis, & ex ea veluti decerptam, quippe quæ illis vel ex benigna & liberali Principum concessione, atque indulgentia, vel etiam, quod sæpiissime contigit, per invasionem & violentam usurpationem acquisita fuit. Poterit igitur Princeps vel adimere eam iterum, vel limitare & ad certum modum restringere, prout ei visum fuerit.

§. 7. Laudandi vero maxime inter Episcopos sunt illi, qui partibus controvertentibus medios se exhibent, & sua autoritate atque consilio æquos modos suggerendo & suadendo amicabile compositione eos conciliare student. Compositores vulgo dici solent, conciliatores, mediatores & proxenetae, qui describuntur *in l. 13. §. 2. ff. de recept. arb.* alias arbitratores, quatenus distinguuntur ab arbitris. Hi enim tanquam iudices servato iudiciorum ordine procedunt: Arbitratores autem partibus viam & modum, quomodo ipsæmet controversiam dirimere debeant, ostendunt, & allatis in medium rationibus omnem movent lapidem, ut persvadeant partibus, componendam potius quam suscipiendam esse litem. G. Franzk. *ad ff. de recept. arb. n. 21.* And. Gail. *l. 1. obs. 150.* Arn. Vinn. *selekt. quest. lib. 1. cap. 16.* Et solent illi quandoque pro æquitate sibi visa, quid decerni aut pronunciari in causa queat, mentionem facere, sed trepide admodum & verbis dubiis, dum ita sibi temperant, ut neutri parti nimium detrahat, neutri nimium tribuat, difficulter alias litem compositurus. Hunc in modum quando procedunt

cedunt Episcopi, faciunt, quod sui est officii, & ad quod charitas Christiana eos obligat, maximeque commendat l'r. Bosquetus ad Innocentii III. *epist. 1. lib. 1.*

§. 8. Non alia Superintendentibus nostris competit potestas, nisi quæ per amicabilem compositionem absolvitur, etsi perquam multi de imaginario quodam jure potiori sibi blandiantur. Nempe nec jurisdictionem illi habent, nec forum, adeoque nec sententiam dicendi potestatem, & ut maxime talem pronunciare velint, omnino tamen nulla ea est, nec unquam rei judicatæ vires acquireret, & ipsi etiam Superintendentes exequendi potestate destituuntur, certissimo jurisdictionis deficientis argumento. Ergo nec de prima aliqua instantia gloriari possunt, uti quidem imperite admodum nonnulli sibi tribuunt. Instantia enim nihil aliud est, quam contextus & continuatio processus in judicium deducti, vel est exercitatio judicii a litis contestatione ad sententiam. Joh. Bapt. Asinius *in prax. cap. 3. n. 7.* Vnde dicitur, instantiam causæ jure Cæsareo in civilibus triennio finire, & in criminalibus biennio. *L. Properandum. Cod. de judic.* Octavian. Vestrius *in prax. lib. 3. cap. 5. n. 1.* Vbi autem judicium non est, ibi nec intelligitur esse instantia.

§. 9. Ne vero quis putet, per hanc assertionem immi-  
nui potestatem Superintendentium, præsertim, cum cor-  
ripiendi clericos sibi subjectos jus denegari eis nequeat, ipsa  
pro me loquatur Ordinatio Saxonica, *tit. von immunitatio-  
nibus und Freyheiten der Kirchendiener. §. Und anfänglich.*  
verb. So ordnen und wollen wir demnach/ wenn sich zwis-  
schen unsern Amtleuten/ einen oder mehr unserer Unterthanen/  
gegen einen Pfarrer/ Prediger/ Diacon oder Subdiacon, Speer  
oder Wiedervillen zutrüge/ daß anfänglich die Sache und Par-  
teyen durch den Superintendenten desselbigen Orts/ neben



dem Amtman / Gerichts- Herrn / oder Collatorn, woferne derselbenicht Part/ oder sonst der Sachen verwand ist/ oder auch zweyen Schöppen oder Kirch-Vätern gütlich verhört / auch unterstanden werde/ sie mit wissenden und billichen Dingen zu vereinigen. Da aber über solche Unterhandlung und angewendten Fleiß sie einander rechtlicher Forderung nicht erlassen wolten/ soll der Superintendens mit dem Amtman / Erb- und Gerichts- Herrn an unser Consistorium gelangen lassen/ was sie zwischen ihnen gehandelt/wie alle Sachen beschaffen/und an wem die Gürtigkeit erwunden/ daselbsten durch sie unsere Consistorialen, der Parteyen Zwenracht und Sachen/ so viel müglich/ gütlich und ohne Weirlauffrigkeit / auch da die Güte nicht stat finde / durch Recht / doch ohne langen Process, summarischer Weise / entschieden werden sollen.

§. 10. In hoc contextu captanda haudquaquam sunt verba, quod Superintendens conjunctim cum Praefecto, aut aliquo, qui jurisdictionem habet, sive etiam cum duobus Scabinis cognoscere de causa debeat, ac si eo ipso jurisdictio aliqua illi concessa sit, quandoquidem alias non appareat, quamobrem tales personæ, quæ judiciis præfunt, quales etiam sunt Scabini, adhiberi debeant, daß anfänglich die Sach und Parteyen durch den Superintendenten neben dem Amtmann / Gerichts- Herrn oder auch zweyen Schöppen gütlich verhört. Scabini enim vel Scabinei jam inde a Carolingorum ætate judices fuerunt. Hieron. Bignon. *ad Marculti form. pag. Frider. Brummer. exercitat. de Scabin. cap. 7. seq.* eisque multo adhuc potior est præfectus, aut qui jurisdictioni præest, cujus cognitio non potest non ad jurisdictionem, quæ ei perpetuo competit, referri. Dum ergo eis adjungitur Superintendens, videtur ille quodammodo jurisdictionis aliquam partem sustinere, si non communicative per  
juris-

jurisdictionem Præfecti, saltem dispositive vi hujus constitutionis, & propter delegationem Principis, cum certo constet, delegatum talem accipere jurisdictionem. Ben. Carpzov. *in process. tit. 2. art. 3. n. 6. seq.*

§. 11. At vero nullam omnino ex verbis allatis exsculpere sibi poterunt Superintendentes jurisdictionem, & nec Præfecti quidem in his causis aut Scabini, qui adhiberi debent, non magis atque Curatores Ecclesiæ die Kirch: Väter/ quos itidem adhiberi in tali negotio, quandoque vult constitutio, oder auch zweyen Schöppen/ oder Kirch: Vatern gütlich verhöret. Hos vero quis dicere velit jurisdictionem aliquam habere? Scilicet totum hoc negotium non in judicandi potestate consistit, sed in nuda audientia & amicabili compositione, qualem supra descripsimus, absolvitur, quæ si locum non inveniatur, quandoquidem ad concordiam cogi nequeunt partes, cessat omne reconciliationis officium, & partes ad judicium ordinarium remittuntur. Quod diserte Præscribit constitutio: Da aber über solche Unterhandlung und angewendten Fleiß sie einander rechtlicher Forderung nicht erlassen wolten/ soll der Superintendens mit dem Amtmann/ Erb: oder Gerichts: Herrn an unser Consistorium gelangen lassen/ was sie zwischen ihnen gehandelt &c. Ut maxime igitur alias Præfectus aut Officialis alius, Superintendenti adjunctus, jurisdictione polleat, & magistratus partes sustineat, in causis tamen Ecclesiasticis & ubi Clericus personaliter convenitur, nullam habet judicandi & jurisdictionem exercendi potestatem, quippe quæ & ipsa penes judicem ordinarium cessat & quiescit interim, quoad ille in actu amicabile compositionis versatur, & arbitratoris partes sustinet, a quo hactenus nihil omnino differt.

§. 12. Inde vero patet, officium Superintendentis in  
tali

tali negotio multum superari ab officio judicis pedanei, cujus ministerio olim magistratus in judicando utebantur, & judicis pedanei conditionem multo fuisse meliorem, etiam quoad nomen, cum Superintendens ne judex quidem dici queat. Nempe judices pedanei privati erant, & ex numero selectorum a Prætoribus dabantur, ut videre est apud Gellium *lib. XIV. noct. Attic. c. 2.* autoritasque eorum tanta non fuit, quanta Episcoporum, vel nostrorum Superintendentium; in hoc tamen utrique pares sunt, quod & ipsi judices pedanei nullam habuerint jurisdictionem, ne mandata quidem, perinde ut Superintendentes nostri, sed notionem tantum, quæ a jurisdictione multum differt. Vid. Franc. Duaren. *ad l. 4. ff. de pact.* Nec tamen substituerunt judices pedanei in notione illa, aut amicabili tantum compositione, sed etiam sententiam pronunciare poterant in causa illa, quæ eis commissa erat, *l. 3. C. de pedan. judic.* & quidem ex scripto solenniter. Anton. Perez. *ad Cod. d. t. n. 4.* Superintendentes vero sententiam dare aut pronunciare non possunt, cum nec judicium habeant, ut judices pedanei, quod optime colligitur ex verbis Constitutionis Ecclesiasticæ supra allegatis.

§. 13. Nec est, quod mihi regerat aliquis, esse causas nonnullas, quarum decisio ad Superintendentes pertineat, illasque male ad se trahere Consistoria Ecclesiastica, idque apparere ex verbis der Erledigung der Landes gravam. *sic. Consistorial-Sachen. n. 8.* Es sollen zum achten diejenigen Sachen/ so vermöge der Generalien und Policey-Ordnung vor die Superintendenden zu deren Decision gehören/ ohne der Parteyen Willen/ zu Verhütung Unkosten/ nicht vor die Consistoria gebracht werden. At vero vocabulum decisionis non semper denotat sententiam judicalem, sed sæpiusculè talem litis finem

nem, qui per transactionem imponitur, quomodo decidere cum Creditore est super debito transigere, l. 59. ff. de administ. & peric. tutor. Dum ergo facit Superintendens in causis leviusculis, ut partes litigaturæ paciscantur inter se & transigant, hoc ipso decidere causam jure optimo dicitur: Nec indignari poterunt Superintendentes, si ubi partes ipsæ decisionem eorum expetere nolint, propter verba, quæ habentur in textu allegato, ohne der Parteyen Willen/ut adeo in arbitrio partium sit, a Consistorio, an vero a Superintendente causam examinari & decidi velint, & in ipsius etiam Consistorii arbitrio stet ad Superintendentem remissio.

§. 14. Nec aliter accipi debent verba der Policey-Ordn. de anno 1612. tit. Consistorial-Sachen. num. 7. So werden auch die Consistoria sich darnach achten/derer Sachen Cognition, so vor sie nicht gehörig/ sich eussern/und in geringschätzigen Händeln/ welche leichtlich durch die Superintendenden erörtert werden können/ die Schulmeister zu Verhütung Unkosten/ nicht alsobald vor sich bescheiden. Querela fuit tum, uti ex verbis antecedentibus patet, daß die Schulmeister auf der Gottes-Häuser Unkosten sich in dem Consistorio zu Leipzig stellen mußten. Ista querela non a Superintendente quodam mota fuit, sed a nobilibus quibusdam, eum in finem, ut consuleretur arario Ecclesiastico, quod sumptus litis subministrare oportebat. Ut ergo hoc ne fieret, relictæ sunt ludimagistrorum causæ leviusculæ decisioni Superintendentis, siquidem decidi ab eo per amicabilem compositionem possent. Ad eas enim solas restringi debere, ipsa constitutionis verba satis ostendunt, in qua & occasio, siue causa movens, attendi debet, & probe observanda verba (1) in geringschätzigen Händeln/ welche (2) leichtlich durch die Superintendenden erörtert werden können/ (3) die Schulmeister (4) zu Verhütung Unkosten/

sten/ (5.) nicht alsobald vor sich bescheiden. Et principalis ratio decidendi est, ut parcatur ærario Ecclesiastico.

§. 15. Ecquam ergo putabimus in his verbis Superintendentibus concessam instantiam? præsertim, cum Consistoria neq; in istis ludimagistrorum causis leviusculis prorsus exclusa sint, sed prohibitum tantum, daß sie in geringen schäßigen Sachen die Schulmeister nicht alsobald vor sich bescheiden sollen. Possunt ergo etiam de istis causis cognoscere Consistoria, si locum non inveniatur compositio a Superintendente tentata, aut etiam si ipsæ partes a Consistorio audiri malint, præcipue si id fiat sine damno ærarii Ecclesiastici. Hoc enim quotidie contingere solet in Consistoriis, ut gratis & sine exactione sportularum istiusmodi causæ audiantur, cum majores sæpe expensæ, uti compertum habeo, propter notionem Superintendentis faciendæ sint, quam vel in Consistoriis Ecclesiasticis, vel judiciis secularibus, perquam sumptuosius cæteroquin, fieri soleant. Manet ergo, neque in istis leviusculis Ludimagistrorum causis decisionem Superintendentis talem esse, quæ procreare possit sententiam judiciale vires rei judicatæ consecuturam.

§. 16. Ut majorem fidem inveniatur, quæ hætenus dixi, addam verba Bened. Carpzovii ex *1. pr. Consist. lib. 3. def. 4.* quibus potestatem Superintendentis in cognitione causarum enucleate explicat. Sunt autem ista *sub num. 12. seqq.* Num ergo jurisdictionem aliquam & potestatem jus dicendi in Clericos & Ecclesiæ ministros Superintendenti ac patrono competere dicemus? (Sequitur enim hoc videbatur ex verbis Ordinationis Ecclesiastica proxime, & supra etiam a nobis adductis) Multi equidem hoc ipsum sibi persuasum habent, usque adeo, ut primam instantiam sibi arrogare haud dubitent quidam Superintendentes, sed contra rationem juris & intentionem Serenissimi

*mi Electoris: nec enim jurisdictio ullibi concessa est, vel Superintendenti vel patrono in Ecclesia ministros, sed tantummodo notio & cognitio de causis litigantium, non ad decidendum, sed amicablem componendum & transigendum; quippe cum processum juris dirigere extra forum haud liceat, quod certe Superintendenti tribui nequit, non seculare, seu persona Ecclesiastica minus conveniens, neque Ecclesiasticum, quod in solo Consistorio Clerici sortiuntur. Subsistat ideoque Superintendens in amabili compositione, qua si effectum haud sortiatur, ulterius progredi non debet, sed deferenda est causa ad Consistorium, in quo si partes omnem transactionem renuant, ad processum tandem juris devenitur. --- Et porro: Ex quo perspicuum est de ulla jurisdictione gloriari haud posse Superintendentes, licet concesserim, quandoque ab illis de facto eam exerceri in causis & negotiis leviusculis vel infimo Consistorio, vel paululum connivente, quo lites de rebus minimis inter aditus vel custodes cito sopiantur: Unde tamen ad jurisdictionem ordinariam vel Superintendentibus legitime competentem nil inferendum, &c.*

§. 17. Ex his principiis respondimus ex Consistorio Wittebergenſi M. C. P. Superintendenten zu H. mens. Januar. 1687. Und weil wir auch wahrgenommen / daß Ihr in dieser Sache nicht nur beyde Theile gegen einander gehöret / sondern auch den Parteyen einen Bescheid publiciret / welchen Ihr pro re judicata halten wollet / Euch aber / der Ihr keine Jurisdiction zu exerciren / dergleichen zu thun nicht zustehet / So werdet Ihr ins künftige in dergleichen und andern Fällen Bescheide und Weisungen / die rem judicatam nach sich ziehen sollen / den Parteyen zu eröffnen / euch enthalten.

§. 8. Frustra sunt etiam illi Superintendentes, qui putant, primam suam instantiam, quam sibi fingunt, præter-

teriri a subjectis sibi pastoribus haud quaquam posse, sed debere omne negotium ad se primum deferri, antequam Consistorium impleretur. Ordinatio enim Ecclesiastica *sic* wie ein Kirchen-Diener von den Consistorialn &c. §. Das er auch, dilectis verbis liberum relinquit Pastori, ad Superintendentem, an vero ad Consistorium negotium deferre velit: Und so sich was Irrung oder Mißverstand zwischen Ihm und anderen unsern Kirchen-Dienern/ Amtleuten/ Unterthanen/ oder Zugewandten zutrüge/ dasselbe an den Superintendenten/ oder unser Consistorium gelangen lasse/ und von ihnen sich Bescheids erhöhle. Et videntur Superintendentes illi, qui talem sibi instantiam fabricant, suo marsupio magis, quam Ecclesiae saluti consulere velle.

§. 19. Quæsitum nupere fuit in casu, quo ex sententia judicis effodiendum fuit cadaver jam sepultum, ut constare posset de lethalitate vulneris infligti, quod ex illo defunctus diceretur, utrum ad sepulchrum istud aperiendum requiri debuerit consensus Superintendentis, qui suam istam prateritionem pro injuria interpretabatur? Et quidem si ex Jure Canonico res decidenda fuerit, consensum istum necessarium esse manifestum est. Sic enim statuunt Canonistæ plerique omnes, gaudere cœmeteria iisdem privilegiis & immunitatibus, quibus donata est Ecclesia. Alvar. Valascus *Consultat.* 81. n. 1. Gonzal. Svarez de Paz. *inprax. Eccles.* tom. 1. part. 5. cap. 3. §. 3. n. 33. Joh. Azor. *Instit. moral. part. 2. lib. 9. cap. 8.* etiam si cœmeterium non sit contiguum Ecclesiae, sed ab ea separatum. Aug. Barbosa *de jur. Eccles.* lib. 2. cap. 3. n. 63.

§. 20. Eoque facit, quod cœmeteria plerumque conjungantur Ecclesiis, sicubi de immunitatibus agatur. Idque patet ex cap. 5. X. de immunit. Eccles. ubi dicitur: *Seculares ju-*  
di-

dices causas, ubi de sanguinis effusione & corporali pœna agitur, in Ecclesiis vel cœmeteriis agitare sub interminatione anathematis prohibemus: absurdum enim est & crudele, ibi iudicium sanguinis exerceri, ubi est tutela refugii constituta. Itemque ex c. 2. eod. in VI. Cessent in Ecclesiis earumque cœmeteriis negociationes, --- omnis in eis secularium iudiciorum strepitus conquiescat, nulla inibi causa per Laicos, criminalis maxime, agitetur: sint loca eadem a Laicorum cognitionibus aliena, &c. Quod si jam consideretur, inspectionem cadaveris jam sepulti facere partem cognitionis & iudicii criminalis, & de pœna corporali per consequentiam in ea agitari, vix quisquam admitret Canonista, dum tamen admittet, ut effossio cadaveris fiat sine consensu & permissione Episcopi.

§. 21. Præcipua vero istius immunitatis ratio videtur esse ista, quod sancta habeantur cœmeteria, propter consecrationem in illis factam. Persvasum nempe sibi habent, consecrationem istam, quæ ceremoniis sæpe valde superstitiosis peragitur, terræ sanctitatem aliquam conciliare, quæ deinceps defunctis corporibus communicaretur. Andr. Vallens. *ad rit. de sepultur.* §. 1. n. 5. De qua consecratione videri possunt, quæ tradit Joh. Seldenus *de synedr. lib. 3. cap. 15. & 16.* Quæ quamvis etiam apud veteres ceremoniis quibusdam paucioribus adhibita fuerit, sanctificandi tamen ista vis aut virtus credi tum non potuit, quod scilicet templum aut cœmeterium ita consecratum divina quadam virtute præditum æstimari debeat. Imo vero putarunt veteres, & recte quidem, terram in sese omni sanctitate destitutam corpora sanctorum, quæ templa sunt Spiritus S. recipiendo sanctificari ac benedici, ita ut corpora terram, non terra corpora sanctificet. Vid. Andr. Rivet. *in Catbol. Orthod. tr. 2. q. 42.*



§. 22. Ex istis vero juris Canonici principiis resultat porro, jus sepulturæ impetrari debere ab Episcopo, Abbas Panormitan. & alii *ad c. penult. X. de sepultur.* Augustin Barbof. *de parochis part. 3. c. 26. n. 9.* Refertur enim istud inter jura Episcopalia. Ben. Carpzov. *Jurispr. Consistor. lib. 1. def. 10. & lib. 2. defn. 390.* Eaque propter ad Episcopi, & apud nos ad Consistorii Ecclesiastici cognitionem spectat decernere, quibus ceremoniis sepeliendi sint *ἀνόχους*, athei, hæretici &c. Id. Carpz. *lib. 2. def. 378.* Quod ipsum argumento est, magistratui seculari circa sepulchra & in cœmiteriis nullam omnino competere potestatem, neque adeo disponere eum posse, ut vel sepeliatur defunctus, vel effodiatur iterum, postquam sepultus tuit, ut taceam jam, etiam Gentilium Romanorum jure sepulchra ideo religiosa dici, quod omnium religione quasi consecrata sint, & in perpetuum diis Manibus data dicataque. Jacob. Guth. *de jur. man. lib. 3. c. 1.* Vnde & ædificia manium dicuntur in *l. 4. C. Theod. de sepulchr. viol.*

§. 23. Ex diverso vero si consideretur, effossionem cadaveris ideo institui, ut de lethaliitate vulneris inflicti constet, & ut inquisito in vulnerantem aut verberantem majori cum dexteritate peragi queat, atque sic fieri possit, ut pœna corporalis decernatur in reum, negari non poterit, effossionem & inspectionem istam constituere partem judicii criminalis. At inter Canonistas certi juris est, & ita in praxi observatur, Clericum judiciis criminalibus, ubi pœna sanguinis decernenda est, interesse non posse sed irregularem fieri, per *c. clericis. 5. & c. sententiam. 9. X. ne clericus vel monachi secul.* quem articulum late explicat Prosper Farinacius *fragment. criminal. part. 1. vocab. clericus. num. 369. seq.* Add. Claud. Espencæus *lib. 2. digress. 7.*

§. 24. Deinde repetendum est, quod supra dixi, Super-  
inten-

rintendenti plane nullam competere jurisdictionem, nec prohibere eum adeo posse, quo minus ille, cui merum imperium competit, effossionis actum per sandapilarios, qui & ipsi sub jurisdictione magistratus civilis sunt, perageres queat. Accedit, quod ipsum jus sepeliendi, quatenus humanationem seu compositionem cadaveris in terræ gremio denotat, sit juris gentium, nec aliter ad Ecclesiam pertineat, nisi quatenus cadaveri istud est hominis Christiani, ut honeste & cum ceremoniis homine Christiano dignis efferatur. Nec vero putandum, per exemptionem istorum locorum, & quod nullius esse dicantur, in §. 7. *Inst. de R. D.* nullam omnino in ea competere potestatem Magistratui; contrarium enim ex ipsis articulis generalibus num. 15. patet, ubi magistratibus injungitur, non tantum, ut certi constituantur sandapilarii, sed etiam, ut sepulchra ad justam profunditatem fieri faciant, ibi: *Soll jedes Orts Obrigkeit diese Versordnung thun / &c.*

§. 25. Et ut maxime vel Superintendenti vel Ecclesiæ aliquam in cœmeteria jurisdictionem largiamur, non tamen alia erit statuenda, nisi illa, quæ bassa alias dicitur, & inferior est mero imperio. Merum enim hoc imperium nulla sibi apud nos Ecclesia vindicat; sine dubio ergo id competit magistratui civili. Expediti autem juris est, posse judicem superiorem in criminalibus delinquentem in loco, ubi alius habet jurisdictionem bassam, eo non implorato prehendere & captivum ducere. *Carpzov. pr. crim. q. 109. n. 84.* Atque hinc etiam puto, cadaver hominis occisi in cœmeterio repertum tolli autoritate ejus debere, qui merum tenet imperium, irrequisito plane Superintendentis consensu.

§. 26. Et in hunc sensum responderunt Dnn. Scabini  
Lipsi.

Lipsienſes menſ. Jan. 1687. an H. V. S. Ist jüngſt hin Maria  
 Nahmannin geſtorben/ und es hat verlauten wollen/ als ob ſol-  
 cher Todes-Fall mehrentheils daher/ daß Sie auff dem Hau-  
 ſe S. alwo Sie in Dienſten geſtanden/ von einer Adeliſchen Frau-  
 en/ oder anderen Perſon mit Schlägen übel tractirt worden ge-  
 rühret. Nachdem Ihr nun dadurch in der Sache Erkundigung  
 einzuziehen euch bewogen / auch auff Vergünſtigung des Amts-  
 Verwalters zu Z. als welchem Amte über das Dorff N. allwo  
 die Verſtorbene begraben liegt/ die Ober- und Erb-Gerichte zu-  
 ſtehen/ den Körper auffgraben und ſeciren laſſen/ hat der Pfarrer  
 daſelbſt M. P. darüber ſonderbar ſich beſchwert befunden / und  
 daß diesfalls des Superintendentens conſenſus erfordert wer-  
 den ſolle/ vorgeschüßt / ---- Ob nun wohl/ daß auff dem Gottes-  
 Acker dem Superintendenti die Gerichte zuſtändig/ der Pfarrer zu  
 N. vorwendet/ auch nicht zu läugnen/ daß in gewiſſen Fällen/ wenn  
 in Kirchen/ oder auff Kirch- Höfen etwas vorzunehmen/ ſolches  
 mit des Superintendentis ſelbiger Diöceſes Vorwiſſen geſchehen  
 ſolle. Dieweil aber dennoch die Auffgrabung des todten Körpers  
 einig und allein wegen der nöthig erachteten Inſpection geſche-  
 hen/ dieſe aber dem Ober- Richter zukömmt / ſolchemnach auch  
 die Auffgrabung von demſelben / oder einem andern auff deſſen  
 Bewilligung geſchehen kan/ einem Superintendenti regulari-  
 ter keine Jurisdiction, alſo auch nicht über die Kirch- Höfe zu-  
 ſteht/ ſolglich in den Fällen/ welche alleine die Gerichte angehen/  
 nichts zu diſponiren vermag/ überdies gegenwärtige Sache/ und  
 da der Körper ſchon etliche Tage in Grabe gelegen/ keinen Verzug  
 gelitten; So hat die Ausgrabung des verſtorbenen Körpers ohne  
 des Superintendentis Vorwiſſen mit Beſtande wohl geſchehen  
 können.

CAPUT XVII.  
De Potestate Clavium.

## §. 1.

**C**Lavis vocabulum vulgariter & in significato proprio denotat instrumentum, quod clausa aperiuntur, aperta clauduntur. Inde claves regni cœlorum vocat Scriptura potestatem peccata secundum Christi mandatum: vel remittendi, vel retinendi in terris, ut item ea in cœlis vel remissa, vel retenta sint, institutam a Filio DEI, commendatam Apostolis & sub horum nomine universis Ecclesiæ ministris addita promissione de certitudine & efficacia externi ministerii. Potestatem autem illam Christus claves regni cœlorum vocat *Matth. XVI, 19.* quod, quemadmodum qui ingredi in aliquod conclave cupit, ostium oclusum clave prius aperire necesse habeat, ita par necessitas fit ministerii Ecclesiastici, sine quo DEVS ordinarie neminem in gratiam recipere, *2. Cor. V, 18.* neminem ingredi in regnum cœlorum velit, *Job. III, 5.* David Rungius *disp. Catechet. 18.*

§. 2. Duo autem sub istis vocibus, *potestas Clavium*, continentur significatus. *Unus* sensus est, quo potestas clavium accipitur pro virtute clavium, quam ipsæ habent, & qua regnum cœlorum aperire vel claudere possunt. Hæc est virtus verbi divini & Sacramentorum tanquam mediatorum Spiritus S. efficacium, quam in suo usu habent, ut claves, quæ extra usum instrumentalem nihil vel aperire, vel claudere possunt actu secundo. *Alter* vero significatus est, quo potestas clavium notat potestatem & officium non inefficax, sed efficax, (unde & potestas appellatur) administrandi claves Ecclesiæ, aperiendo & claudendo, ligando & solvendo. Et hæc potestas data est Ecclesiæ. Has duas potestates

states ita possent nominibus distingvi, ut posterior ministerium clavium dicatur: priori nomen potestas clavium relinquitur Sebast. Schmidt. *in fascic. disp.* 12. §. 19.

§. 3. Vti autem ministerium verbi divini omnibus illis, qui curam animarum suscipiunt, commune est: ita etiam potestas clavium omnibus illis & singulis competit. Duæ enim istæ claves Regni cœlorum, de quibus agit Christus, juxta manifestam sacrarum literarum definitionem sunt Lex & Evangelium. Clavis ligans & occludens regnum cœlorum est lex, denuncians infidelibus & impœnitentibus iram DEI & perpetuam damnationem, h. e. claudens eis cœlum & aperiens infernum. Clavis solvens est Evangelium, quo absolvuntur seu liberi pronunciantur a peccatis & damnatione omnes ii, qui de peccatis agunt pœnitentiam & in Salvatorem mundi Christum Jesum credunt. Dum ergo omnes Ecclesiæ ministri curam animarum habentes prædicationi verbi insistere debent, idque verbum ex Lege & Evangelio constat, utraque clavis & solvens & ligans ex æquo omnibus Apostolorum in Ecclesiastico munere successoribus commissa intelligitur. Vid. Ægid. Hunn. *de Eccles. part. 2. p. m. 277. seq.*

§. 4. Admodum apposita autem est ista potestatis hujus cum clavibus comparatio, non tantum, quod per eam cœlum claudi & aperiri possit dici, sed etiam quod claves quodammodo similitudinem habeant cum instrumentis carcerum, quibus homines vel in vincula constringuntur, vel e vinculis solvuntur, ut illis dici possint vincula vel ligari seu constringi, vel solvi. Ingressus ille in regnum cœlorum duo continet bona, & exclusio ab eodem duo mala. Quemadmodum enim ei, cui ingressus in regnum cœlorum conceditur, conferuntur bona privativa & positiva, ut a  
malis

malis liberetur, & bonis maſtetur: ita eum, cui idem negatur, obruit pœna damni & ſenſus, ut cœlo exclusus & carceri inclufus, inque eo ligatus fit. Seb. Schmidt *d. l. §. 15.*

§. 5. Claves iſtæ diverſimode ſe habent, pro ratione ejus, cui commiſſæ ſunt. Sunt enim vel privato in uſu, vel publico. Quilibet Chriſtianus claves habet ſibi commiſſas pro adminiſtratione privata, cum in caſu neceſſitatis abſolvere queat etiam Laicus, & fiat miniſter ac paſtor alterius: ſicut narrat Auguſtinus hiftoriam de duobus Chriſtianis in navi, quorum alter baptizaverit *οκατηχήμενον*, & is baptizatus deinde abſolverit alterum. Vid. artic. Smalcald. *tit. de poteſt. & juridi. Epiſc.* Dico autem, privatam hanc eſſe adminiſtrationem clavium, non publicam, quod illa, quæ publica ſunt, ad eum non pertineant. Quando vero cœtur in cœtum Eccleſiæ publicum, & corpus Eccleſiaſticum conſtituitur, Eccleſiæ illi conceditæ ſunt claves ad publicum earum exercitium. Quia autem tota Eccleſia, ut eſt unum corpus, non poteſt commode poteſtatem iſtam exercere, ſolet ea in hanc rem miniſtros ſuos eligere, quibus publicam clavium adminiſtrationem committat, ita quidem, ut poteſtas ipſa clavium ſit & maneat penes Eccleſiam, executio autem illius poteſtatis fiat per miniſtros, qui reliquæ Eccleſiæ locum repræſentant, & commiſſum hoc exercitium exequantur nomine totius Eccleſiæ.

§. 6. Nec tamen putandum eſt, abſolutionem, quæ fit a miniſtro Eccleſiæ, eſſe tantum declarationem ejus, quod jam intus in pœnitente factum eſt, ſed omnino ſtatuendum, eſſe etiam efficax medium, per quod Chriſtus vere pœnitentibus confert, quod promiſit. Eſt enim abſolutio talis annunciatio remiſſionis peccatorum, quæ efficax ſit virtute Spiritus S. qui per illam offert, applicat & obſignat

remissionem peccatorum agentibus pœnitentiam & credentibus. Ministri Ecclesiæ realiter ligant & solvunt, non vero ligationem ac solutionem in cœlis factam tantum annunciant. Qui clavem accepit, ut solvat, & aperiat, ille non significat ab alio aperiri, sed ipse aperit. Ut baptizans aut prædicans verbi minister non tantum regenerationem indicat vel annunciat, sed re vera ut causa ministerialis per verbum & baptismum regenerat. 1. Cor. IV, 15. Gal. IV, 19. ita absolvens non tantum præco est remissionis peccatorum; sed organum, per quod DEVS remissionem peccatorum operatur. Et claves, quas creditas sibi talis minister habet, vere aperiunt, non apertum tantum significant. Joh. Gerhard, *loc. de pœnit. n. 112.* Joh. Hülffeman. *Breviar. cap. 9. n. 11.* Sam. Bened. Carpzov. *contra Masen. confid. 14. punct. 3.* Jo. Andr. Quenstedt *System. Theol. part. 4. cap. 12. sect. 2. q. 5.* Richard. Montacut. *de orig. Eccles. part. 2. cap. ult. n. 37. seq. pag. 470.*

§. 7. Duplicem autem clavem Christus commisit Ecclesiæ suæ, solventem & ligantem, ut quicquid ministri solvunt ac ligant in terris, sit etiam solutum ac ligatum in cœlis, *Matth. XVI, 19. XVIII, 18.* Vtriusque usus magnam circumspeditionem exigit, damit kein Pfarrer etwas in solchen Sachen unbedächtig/ oder unordentlich aus seinem eigenen Kopf vornehme oder handele/ sondern sich der allgemeinen Ordnung gehorsamlich verhalte/ daß Ihm in alle wege vor GOTZ und seiner Kircken verantwortlich/ und hierdurch viel und grossen Aergerniß vorkommen/ auch manche gewahr und Weitlenfftigkeit verhütet werden kan/ uti habet Ordinatio Elect. Saxon. in den General-Artickeln *tit. vom rechten Christlichen Bann/ §. Da sich aber.* Meminerint enim Evangelii ministri, non absolutam sibi, sed secundum Christi mandatum admini-  
stran-



strandam esse hanc potestatem.) Denn der Kirchen-Diener Gewalt sich weiter nicht erstrecket/ denn wie sie befehlich haben/ den Unbußfertigen ihre Sünden zu behalten: also sind sie auch hinwiederumb schuldig einen jeden bußfertigen Sünder/ so seine Sünde erkennet/ auff sein Bekänntnis zu absolviren. Ord. Ecclef. d. 1. verb. anteced.

§. 8. Potestas illa absolvendi exigit quidem iudicium absolventis, nec tamen est judiciaria, adcoque nec absolutio dici iudicium potest. Judicant nempe & judicare debent Sacerdotes de absolvendo, an se talem gerat, quales se jure divino jubentur gerere, qui absolutionem impetraturi sunt. Judicant etiam suo modo de absolutione, nempe, videri sibi, quod hunc hominem taliter confessum DEVS a peccatis absolverit, juxta tenorem promissionis 1. *Joh. 1, 9. Joh. III, 16. Joh. Hülseman. in manual. contr. Hager. disp. 9. n. 13.* ipsum tamen illud pronunciatum, si vel maxime judiciale aut judicatum dici deberet, ab alio iudicio superiori dependet, ita ut Sacerdos non sit ordine primus, qui judicet, sed qui rem in foro poli judicatam, tanquam vicarius iudex promulget, & confitenti applicet, ut hic certus sit, quantum ex parte DEI, peccata certo sibi remissa esse. Idem *ibid. n. 12. Joh. Conrad. Dannhayer. in Theol. conscient. part. 2. dial. 3. q. 5.* Hæc enim certitudo multo evidentior est penes eum, qui absolutus est, quam penes ministrum Ecclesiæ absolventem. Ex parte hujus enim hypothetice tantum certa est absolutio, quatenus ex argumentis probabilibus colligit, confitentem vere dolere de peccatis commissis, & firmam habere fidem in Christum; Ex parte vero illius, qui absolvitur, & ex probatione sui indubie novit, se habere fidem in Christum, eadem absolutio est absolute certa, sicut & remissio peccatorum absoluta infallibilitate ipsi potest esse cognita.



Henr. Höpffner. *in Ifagog. de cœn. Dom. tr. pract. sect. 1. art. 2. cap. 6. apbor. 2. n. 2.* Monendi igitur sunt illi, qui absolutionem petunt, non cum homine, sed cum ipso DEO sibi negotium esse, in cujus conspectu illa agantur. DEVS, qui corda scrutatur, & cogitationes intelligit, falli non potest. Ministri vero tantum legatione funguntur, & sunt dispensatores alieni beneficii, quibus mandatum non est, ut corda scrutentur, sed ut iis, qui significant, se pœnitentiam agere, & Evangelio credere, annuncient remissionem peccatorum. Chemnit. *in Exam. Concil. Trid. pag. 393.*

§. 9. Claves istæ omnibus & singulis Ecclesiæ Pastoribus commissæ sunt, neque in iis præcipui quid habet Superintendens, nisi quod ejus consilium expetendum sit aliquando a Pastoribus sibi subjectis circa contumaces peccatores, quod *περὶ βίαι*, illi jure Ecclesiastico competit. Utraque clavis cum judicio exercenda est, ne absolvatur condemnandus, & condemnetur absolvendus. Et multo tamen accuratius judicium exigit clavis ligans, quam solvens, quod valde horrendum sit excludi a communione fidelium & æternæ damnationi mancipari. Pœnitentibus & in Christum credentibus deneganda non est absolutio, etsi certitudo de vera pœnitentia penes sacerdotem non sit absoluta, quandoquidem sufficiat, sibi ita videri. In articulis generalibus nostræ Ordinationis Eccles. *sub tit. von der rechten Christlichen Beichte.* constitutum legitur: *Es sollen aber die Pastores --- die Personen nach Gelegenheit zur Besserung vermahnen / und da sie solche zusagen / Ihnen die Absolution sprechen.* Prolixius id exponitur in Decreto Synodali §. 29. *So viel auch vor den Beichtstuhl kommen / die sich vor arme Sünder erkennen / und bekennen / und um die gnadenreiche Absolution, auch Mittheilung des Heil. Abendmahls anhalten / darne-*

neben Besserung des Lebens vor Gottes Angesicht zusagen/ denen allen und jeden sollen die Pfarrer und Diaconi die gegebene Absolution unwegertlich wiederfahren/ und Niemand auff eignen Erkantniß trostlos von sich gehen lassen/ viel weniger ihre eigne Sachen da vorbringen/ oder sonst mit den Beicht: Kindern im Beichtstuhl sich zanken/ und überwerffen &c.

§. 10. Non vero, ut clavem absolventem ipse unus adhibere debet Pastor Ecclesiæ, sicubi pœnitentem ante se habuerit peccatorum, ita etiam clavem litigantem adhibere debet ipse unus, sicubi incorrigibilis aliquis fuerit ex suis parochianis. Habet quidem unusquisque pastorum & ministrorum Ecclesiæ hanc potestatem, ut ligare possint, & retinere peccata, sed illa potestas non est ab eo solo propria auctoritate exercenda. In articulis generalibus, cum iussi fuissent Pastores in verbis supra allegatis pœnitentes & emendationem vitæ promittentes absolvere, talis deinceps sequitur instructio, quæ videtur similem potestatem Parochis concessisse circa clavem ligantem: Die aber in ihren Sünden unbusfertig verharren / und sich nicht bessern wollen/ sollen zur Communion nicht zugelassen werden. Verum enim vero sequuntur verba mox alia, quæ usum clavis ligantis admodum restringunt, neque liberum relinquunt Pastoribus arbitrium, neque ex proprio iudicio, procedere eos permittunt: Doch mit Ihnen nicht geehlt/ sondern die gradus admonitionum vorgenommen / und also Niemand allein auff eignen Erkantniß der Pfarrer vom heil. Abendmahl abgehalten werden.

§. 11. Sunt inter ministros Ecclesiæ nonnulli, tam protervi, ut potestate clavium in vindictam utantur, sic ubi a parochiano uno vel altero levi aliqua injuria affecti vel damnum in refamiliari passi fuerint. Protinus tum insurgunt illi, & vel ex suggestu mirum in modum & sine modo para-  
tra-

tragcediantur, multisque suos, quos sibi fingunt nonnunquam, adversarios persequuntur execrationibus, vel etiam, ubi sua confessi fuerint illi, aut confiteri adhuc velint peccata, non dimittunt tantum sine absolutione, sine solatio, sed etiam diras eis dicunt & damnationem æternam annunciant. Justa istiusmodi tales animadversione perstringit B. Chemnitius in *harmon. cap. 92. pag. 1745. verbi ministri*, inquit, *in primis autem illi, qui ferventioris sunt ingenii, sæpenumero hac in parte peccant. Siquis auditorum apud ipsos de peccato deferatur, protinus in suggestum condeclant, & nulla præcunte privata admonitione, licet delinquentem non nominent, sic tamen verbis depingunt, ut ab omnibus digitis monstrari, & dici possit: hic est. Aut si quis ipsos offendit, atque postea ad confessionem accedit, indignis modis ab ipsis excipitur, & sæpenumero ob caprinam lanam ab absolutione & communione arcetur, nullo præcunte arbitrorum judicio, nulla superiorum cognitione. Tales Pastores olim DEO gravem reddituri sunt rationem. Neque enim ipsi Domini sunt Sacramentorum, sed ministri, & claves regni cælorum, tam ligans, quam solvens ita sunt ipsis concedita, non ut pro suo arbitrio eis abutantur, sed ut juxta præscriptum Christi singulis eas applicent.*

§. 12. Eosdem gravi invecitva persequitur, & verbis penetrantibus insectatur Ordinatio Ecclesiastica Electoralis Saxonica in den General-Artickeln *sic*. von rechten Christlichen Bann, pr. Da sich an vielen Orten in Städten und Dörfern die Kirchen-Diener eigenes Erkännis und Gewalts unterstanden, die Leute nicht allein von der Tauffe, Abendmahl und Heil. Absolution abzuhalten/ sondern auch öffentlich in Bann gethan/ und aus der Kirchen geschlossen/ darinnen denn grosse Ungleichheit gehalten/ daß etliche sich dessen nur in etlichen wenig Lasten/ etliche aber in mehr Dingen und zuviel Fällen unter-

wun-

wunden/und ihre eigene Nachgier ausgelassen/ und ohne gnugsame Erkänntnis mißgebraucht/ die arme Genossen damit gereinigt/ und Ihnen selbst grossen Widerwill und Gefahr zugezogen und verursacht/ welche vornehmlich gedachter Ordnung Christi zuwider. Demnach in gehaltenen Synodis einhellig bedacht/ daß solches bey allen Kirchen: Dienern mit Ernst abzuschaffen/ und dergleichen hinführo mit denen Psarr-Kindern vorzunehmen keinem gestattet werden soll. Denn von der Heiligen Tauffe und Heiligen Abendmahl/ wie auch von der Heiligen Absolution Niemand abzuhalten/ noch viel weniger in Bann gethan werden soll/ er sey denn impoenitens, das ist/ er erzeuge sich denn also/ daß er alle Vermahnung verachte/ und gänzlich keine Besserung bey ihm zu hoffen sey.

§. 13. Duas hic facit species Serenissimus legislator, *unam*, Wenn einer von der Heil. Tauffe/ Heil. Abendmahl und Heil. Absolution abgehalten und zurück gesetzt wird: *alteram*, wenn er in Bann gethan wird. *Prior* a Canonistis dicitur excommunicatio minor, per quam quis a participatione sive perceptione Sacramentorum arcetur: *Posterior* vero excommunicatio major dicitur, per quam quis a communione fidelium, seu a corpore Christi, quod est Ecclesia, abscinditur. Anton. Dadin. *Alteserra ad c. 20. X. de V. S.* Et major quidem, prout aetate Lutheri usu atque exercitio Pontificum Romanorum invaluerat, appellatur in articulis Smalcaldicis *tit. 9.* poena civilis, non pertinens ad ministros Ecclesiae. Neutra species ab uno solo Pastore ex suo iudicio & propria autoritate infligi debet, etsi jus excommunicandi ad omnes Pastores pertineat.

§. 14. Non obstante tamen Constitutione supra allegata repullulavit non unis vicibus illa corruptela, secundum quam ministri Ecclesiae sua propria autoritate arcere so-

Y

lent

lent ab usu Sacramentorum suos auditores, ut iusta inde in Comitibus provincialibus mota fuerit querela, uti fidem facit die Erledigung der Landes-Gravam. tit. Consistorial-Sachen. n. 20. So beklagt sich doch unsere getreue Landschaft/wie heutiges Tages grosser Mißbrauch darinnen verspüret würde/ indem die Priester meistens aus Privat-Affecten/und wenn etwan ein Pfarr-Kind ihnen ihre offerens denen Generalien zuwieder erhöheten Reditus und Accidentien nicht sobald abführet/ oder sonst in secularibus nicht nach Willen lebt/ zu solcher Straffe greiffen/ die Pfarr-Kinder vom Beichtstuhle stossen/ und so lange davon abhalten/ bis sie dasjenige/ so sie auch wohl unbilllich begehren/ gewilliget/ wodurch sie das/ was der grundgütige Gott und Heyland aller Welt aus herglicher Liebe allen armen und gläubigen Sündern zu Trost eingefest/ gleichsam zu ihrem Gerichts- Zwang brauchen/ viel Gewissen/ so sie trösten solten/ aus angemaster Nachgier betrüben/ ja wohl etliche gar in Gefahr ihrer Seligkeit/ und Verzweiflung setzen.

§. 15. Quid vero faciendum Pastori, qui talem inter auditores suos habet, quem salva conscientia a se absolvi posse negat? Ibi tum post iteratas admonitiones Superintendentis primum implorandum est auxilium, idque si & ipsum parum protecerit, denunciandus est reus Consistorio Ecclesiastico. Methodum hanc præscripsit Serenissimus Elector Saxoniz in dem *Synodal- Decret. n. 29.* Vermeintten aber die Pfarrer/ und wüßten/ das solche Leute in ihren Kirch-Spiel wären/ denen sie mit guten Gewissen die Hand nicht aufzulegen getrauten/ so sollen sie bezzeiten solche Personen erinnern und warnen/ die gradus gegen sie gebrauchen/ und wenn sie der Personen nicht mächtig seyn können/ die Sache an ihre Superintendenten gelangen lassen/ welche entweder die Parteyen selbst der Admision halber nothdürfftig bescheiden/ oder da sie zu der suspen-

Suspension gnugsame Ursach befinden / sich aus unsern Consistoriis, darunter sie gehören/ resolution erhohlen werden.

§. 16. Etsi vero in tali casu Pastores ad Superintendentem suum amandentur, si quando sua non sufficiens fuerit in admonendo diligentia, Superintendenstamen nec ipse quidem potestatem habet arcendi aliquem ab usu Sacramentorum, nisi in habitu, quatenus ei facultas comperit, tale quid faciendi, nisi per legem Ecclesiasticam impediatur. Diserte id adseritur in der Erledigung der Landes *Gravamt. Consistorial-Sachen. n. 20.* Wann aber vermöge angezogener Generalien darbey wir es allerdings verbleiben lassen/ weder denen Superintendenten noch andern Priestern zukommt/ vor sich/ und nach ihren eigenen Gutdüncken die Pfarr Kinder von der Heil. Tauffe/ Absolution und Abendmahl abzuhalten/ sondern vielmehr bey verspürten Sünden und Lasten/ (nicht aber in ihren privat Sachen) die darinnen vorgeschriebene gradus admonitionum zu gebrauchen/ und sodann die Sache auff unserer verordneten Consistorien Ausspruch/ lediglich zu stellen. So ist unser ernster Will und Meinung/ daß keiner von den Geistlichen bey Verlust seines Diensts/ oder anderer hohen Straffe/ ohne gehaltene Verhör/ aus unsern Consistorien erfolgten Erkenntnissen/ eines seiner Pfarr Kinder von der Tauffe/ Beichtstuhl und Abendmahl stossen/ und da sich einer eines widerigen anmasset/ der gesetzten Straffe erwarten solle.

§. 17. Hac ratione sibyla injecta fuit infrunita Pastorum licentia, qui clavium potestate abutuntur, & propter res temporales miseris peccatoribus absolutionem sæpe numero denegant. Nec est, quod objicere quis velit, potestatem clavium ita esse ministrorum Ecclesiæ propriam, ut eam exercere nemo possit alius, nisi cui tradita illæ fuerint, & tales esse solos Ecclesiæ ministros. Jam supra enim dixi,

toti Ecclesiæ creditas a Salvatore Christo esse istas claves, non uni & soli ministerio; Ecclesiam autem administrationem earum commisisse & commendasse ministerio. Quod si igitur administratio talis vitiosa fuerit, & ministerium potestate hac sibi concessa abutatur, poterit Ecclesia reliqua correctionem adhibere, & quod improbe actum est, emendare, idque facit apud nos per Consistoria Ecclesiastica, quæ in hacre Ecclesiam repræsentant. Et quia ad ipsum etiam Principem spectat cura disciplinæ Ecclesiasticæ, cujus partem facit potestas clavium, non poterit ille nec debet ad ejusmodi corruptelas connivere, sed vi majestatis, qua pollet, quæque ad sacra simul & profana se extendit, tenetur pravos istos usus & legibus interdiceret & pœnis coercere.

## CAPVT XVIII.

**Superintendentibus non competere**  
potestatem propria autoritate quenquam excommunicandi.

## §. I.

**C**apite antecedente distinximus excommunicationem cum Canonistarum Scholis in minorem & majorem, & neutrius exercitium soli alicui Pastori relinquendum diximus. Et de minor, quidem sufficienter hætenus verba fecimus. Addamus nunc aliqua etiam de majori, cujus exercitium minus certe permittendum est Superintendentibus, ne dum Pastoribus cæteris. *Summum futuri judicii præjudicium dixit Tertullianus apolog. c. 39. si quis ita deliquerit, ut a communicatione orationis, & conventus, & omnis sancti commercii relegatur.* Et quis vero non exhorrescat, ubi legerit antiquas excommunicandi formulas, quales nonnullas recenset Regino

gino Abbas Prumiensis *lib. 2. de Eccles. discipl. n. 407. seq.* alias Johannes Seldenus *de Synedr. lib. 1. cap. 10.* quibus addi potest Joh. Mabillonius *de re diplomat. lib. 2. cap. 8.*

§. 2. Anathema dicunt taliter excommunicatum, quamquam sint, qui inter anathematismum & excommunicationem differentiam faciant, tale discrimen inter has five pœnas, five censuras statuentes, quod excommunicatio major separaret a fraterna societate & consuetudine; minor a Sacramentorum perceptione tantum, non a consortio fratrum; at anathematismus rescindat & avellat ab ipso corpore Christi. Jacob. Cujac. *ad c. 10. X. de judic.* Eoque collimasse videtur Georgius Blacuellus emissarius Romanus, cum in Anglia de juramento fidelitatis ab Rege exacto examinaretur, uti testantur ejus acta *quest. 2. n. 39.* Vti ex Scriptoribus Ecclesiasticis colligere licet, anathema ut plurimum significat exclusionem a communione, non quamvis, sed eam, quæ cum execratione & maledicto decernitur. Nec omnes, qui propter delictum a fidelium communione & ab ingressu in Ecclesiam abstinere jubebantur, anathemate damnari dicebantur, uti constat exemplo pœnitentium; sed illi proprie anathemata erant, qui omni convictu, colloquio, consortio precum & salutatione fidelium indigni habebantur, & omni prorsus communione interdicti erant. Carol. du Fresne *in glossar. vocab. anathema.* Plerique tamen hodie anathematismum & excommunicationem majorem pro iisdem habent.

§. 3. Talis autem tantique præjudicii cum sit pœna ista Ecclesiastica, ipsa ejus gravitas monet, non temere; neque ex levi causa decerni eam debere. Idque canones passim inculcant, imprimis Concilium Meldense *can. 56.* *Nemo Episcoporum quemlibet sine certa & manifesta peccati causa, communione*



*privet Ecclesiastica.* Concilium Aurelianense V. can. 3. ut nullus Sacerdotum quenkum recte fidei hominem pro parvis & levibus causis a communione suspendat, prater eas culpas, pro quibus antiqui patres ab Ecclesia arceri iusserunt committentes. Addidit pœnam Concilium Agathense c. 3. Episcopi vero, si sacerdotali moderatione postposita innocentes aut minimis causis culpabiles excommunicare presumpserint, aut ad gratiam festinantes recipere fortasse noluerint, a vicinis Episcopis cujuslibet provincia literis moneantur, & si parere noluerint, communio illis ad tempus Synodi a reliquis Episcopis denegetur, ne fortasse propter excommunicatoris peccatum, excommunicati longo tempore praveniantur. Vti ex M. S. exemplaribus emendat Franciscus Bosquetus ad Innocentii III. epist. 27. lib. 1.

§. 4. Et ex his principiis objurgabantur frequenter Episcopi aut a superioribus suis, aut ab æqualibus, si temere fulmen istud excommunicationis evibrassent. Reprehendit id in Hilario Arelatenſi Episcopo Leo Papa Romanus Epist. 98. Nulli, inquit, Christianorum facile communio denegetur: ad indignantis fiat hoc arbitrium Sacerdotis, quod in magni reatus ultionem invitus & dolens quodammodo debet inferre animus vindicantis. Cognovimus enim pro commissis & levibus verbis quosdam a gratia communionis exclusos & animam, pro qua Christi sanguis effusus est, irrogatione tam sædi supplicii sauciatam & inermem quodammodo ex utraque omni munimine, diabolicis incurſibus, ut facile caperetur objectam. --- Sed quid mirum, eum in laicos talem existere, qui solet sacerdotum damnatione gaudere? &c. Sic & Alcimus Avitus Episcopus Viennensis in epist. 61. Constantium Episcopum corripit propter excommunicationes præcipitanter inflictas. Illud tamen, inquit, quasi amor tuus suggerere ac monere præsumo, ne propter leves causas & non ad Deum, sed

*sed ad seculum pertinentet, ne Laici quidem, non dicam clerici, sancta communione priventur, quia nescit, cujus dignitatis sit ipsa communio, qui non eam, omni animositate seposita, & cum magno dolore suspendit, & cum maxima festinatione restituit. Et Stephanus Tornacensis episc. 129. conqueritur de Episcopo Sylvanectensi, quod is sine iusto examine causæ aliquem anathemate percussisset: Ordo judiciorum, inquit, multis excogitatis vigilis a quibusdam bodie Romana Ecclesia Rectoribus turbatur, qui sacris canonibus aut nec lectis aut neglectis, non minus sunt in sententia precipites, quam in executione crudeles. Sine vocatione ligant, sine delectu excommunicant, sine cognitione condemnant, &c.*

§. 5. Vt vero intra modum continerentur, quæ creberrime olim decernebantur, excommunicationes, neque extra officium evagarentur nimis, aut vindictæ studio ad ejusmodi desperatas causarum figuras provolarent Ecclesiæ ministri, etiam seculare brachium adhibere oportuit. Prohibuerunt igitur ipsi etiam Imperatores, editis constitutionibus, ne temere quis & sine iusta causa quenquam excommunicet. Sic enim Justinianus Imp. novell. 123. c. 11. *Omnibus autem Episcopis & Presbyteris interdiciamus segregare aliquem a sacra communione, antequam causa monstratur, propter quam sancta regula hoc fieri jubent. Si quis autem præter hoc a sancta communione quenquam segregaverit, ille quidem, qui injuste a communione segregatus est, solutus excommunicatione a majore sacerdote sanctam mereatur communionem. Qui vero aliquem a sancta communione segregare præsumpserit, modis omnibus a Sacerdote, sub quo constitutus est, separabitur a communione, quanto tempore ille perspexerit, ut quod injuste fecit, iuste sustineat. In Capitularibus Karoli Magni lib. 1. cap. 142. brevissima hæc habetur sen-*

sententia: *Ut excommunicationes passim & sine causa non fiant.* Sic & Leo Philosophus in l. 30. C. de Episc. & Cler. (hujus enim, non Leonis Thracis, esse istam constitutionem, ostendit Johannes Seldenus lib. 1. de Synedr. cap. 10.) Episcopis interdiximus, ne quem a sacrosancta Ecclesia seu communionem segregent, nisi iusta causa probata sit. Qui vero citra probationem hanc segregat, a sacra communionem quoddam ad tempus arceatur.

§. 6. Laudabile istorum Imperatorum exemplum secutus Serenissimus Elector, suarum esse partium arbitratus est, hic etiam Legislatoriā suā potestatem exserere, & certam methodum, secundum quam excommunicatio fieri debeat, præscribere. Totus processus continetur in articulis generalib. *ist. vom rechten Christlichen Bann.* Inter alia provocat ad suā sibi a DEO concessam potestatem, atque eam ad hoc quoque argumentum se extendere præmittit: *Und als wir von Gott unser befohlen Amt/ Obrigkeit und Regierung durch die Gnad des Allmächtigen ie gern unsers besten möglichsten Fleiß dahin richten wollen/ daß allerley Sünd/ Laster/ Ubelthaten und Aergernis/ so viel bey dem verderbten Menschlichen Geschlecht hie auff Erden möglich/ verhütet und vertrieben werde/ und denselben fürzkommen oder zu wehren/ uns nicht allein die weltlich/ sondern auch istgemeldte Kirchen- Straff/ aus Göttlicher Verordnung und Stiftung/ gegen den ärgerlichen Sünder und Mißhandlern/ zu gebrauchen/ und zu verrichten befohlen ist.* Nec vero disputare hic necesse est, utrum excommunicatio inter pœnas civiles referri debeat, de quo argumento videri potest Hermannus Conringius *ad Lampad. part. 1. §. 27.* Sufficit nosse, excommunicationem, quatenus ad disciplinā externā pertinet, Principis, qui utrius-

utriusque tabulæ custos est, imperio subiacere. Interim certum est, etiam apud nos plerumque jungi pœnas aliquas civiles, als daß der Amtmann / Erb- oder Gerichts- Herr der ausgeschlossenen Person alle Hochzeit und andere eheliche Gesellschaften auch alle Wehr verbieten soll / uti habetur in dicta Ordinatione Eccles.

§. 7. Cautum ergo voluit Serenissimus Legislator, ne Pastores ex sua autoritate in quenquam per excommunicationis fulmen sæviant, aut a communione fidelium segrent, nisi probe perspecta & a pluribus examinata causa. Verba *cap. antec.* recensuimus, inter quæ præcipua sunt ista: Denn von der Heil. Tauff/ und Heil. Abendmahl/ wie auch von der Heil. Absolution Niemand abzuhalten/ noch viel weniger öffentlich in Bann gethan werden soll / er sey denn impœnitens, das ist/ er erzeige sich denn also / daß er alle Vermahnung verachte/ und gänzlich keine Besserung bey ihm zu hoffen sey. aut sicuti talis impœnitens in sequentibus verbis iisdem coloribus describitur: Wenn der Unbußfertige alle Vermahnungen verachtet/ und vorsehlich in öffentlichen ärgerlichen Sünden und Lastern verharrt/ und davon nicht abstecken will.

§. 8. Non potest ergo quisquam excommunicari, nisi præcesserit causæ cognitio, & quidem a pluribus. Urgebatur Ivo Episcopus Carnotensis exhibitis etiam eam in rem literis Apostolicis, ut Comitem Rotrocum propter munionem, quam injuste fecisse dicebatur, excommunicaret. Ipse vero *epist. 169.* his verbis respondet: *cum ipse Rotrocius paratum se dicat, ut ad audientiam Domini metropolitani, vel nostram, vel comprovincialium Episcoporum congruo tempore & loco veniat, & secundum justum iudicium de objectis satisfaciat. Ego itaque servato legum tramite nolo quengquam more sicariorum sine audientia punire: nolo Sabana tradere, donec vel audientiam sub-*  
Z
ter-

*terfugiat, vel judicium contumaciter respuat. &c. Et epist. seq. 170. pendente negotio quamlibet humilem personam lege prohibente excommunicare non audeo, nec Apostolicus cum ad hanc excommunicationem nobis presentibus multis persuasionibus urgeretur, aliter fieri voluit: qui literis suis nos, qui vicini eramus, admonuit, ut rei veritatem investigaremus, & cognita veritate sententiam non precipitemus, sed sicut debet officium nostrum servato legum tramite rebellium inobedientiam ulcisceremur. &c.*

§. 9. Pertinet huc B. Augustini sententia, quam adducit Hincmarus Episcopus Remensis in *Epist. ad Episcopos & Proceres provincie Remensis*, quæ extat tom. 2. edit. Sirmond. n. 9. ubi quærit, cur S. Martinus & S. Ambrosius non excommunicaverint invasores Imperii? Nos, inquit Augustinus, a communione quenquam prohibere non possumus, quamvis hæc prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis, nisi aut sponte confessum, aut in aliquo fide seculari, sive Ecclesiastico judicio nominatum atque convictum. Quis enim sibi utrumque audeat assumere, ut cuiquam, ipse sit accusator & iudex? --- Quibus verbis satis ostendit, non temere & quomodolibet, sed per judicium auferendos esse malos ab Ecclesia communione: ut si per judicium auferri non possunt, tolerantur potius, nec perverse malosiquisque evitando, ab Ecclesia ipse discedens, eos quos fugere videtur, vinciat ad gebennam &c. Et recte proinde a Leuthero Archiepiscopo Senonensi ad examen revocata fuit excommunicatio, quam Guidoni alicui indixerat Fulbertus Episcopus Carnotensis, uti constat ex ejusdem Fulberti *epist. 60.*

§. 10. His vestigiis insistens Serenissimus Saxoniae Elector noluit a Pastore, & nec a Superintendente quidem propria autoritate excommunicationem decerni, Dami  
hie

hierinnen nichts unordentliches / auch nichts privato iudicio, sondern alles besserlich und erbarlich gehandelt werde/ uti habet Ordinatio Ecclesiastica. Ecclesiæ enim uti claves Regni cœlorum creditæ sunt; ita etiam per Ecclesiam, hoc est, per eos, qui ad gubernationem Ecclesiæ sunt constituti, negotium hoc expediri debet. Vid. Gisbert Voet. *politic. Eccles. lib. 1. cap. 2. n. 1.* Ista namque potestas quoad exercitium non penes unum aut alterum ministerium residet, sed penes totum istud Collegium, quod ex pluribus Ecclesiam representantibus constat, quos Scriptura seniores frequenter, Christus Ecclesiam, Paulus presbyterium, Patres Senatum Ecclesiasticum nominant. Neque ex plebis promiscuo iudicio & temere prolata sententia, sed ex τῶν πρεσβυτέρων pia & prudenti deliberatione, atque omnium circumstantiarum attenta consideratione, & accurata rerum omnium circumspectione, administratio hæc exerceri debet. Sic enim & Paulus, Apostolica licet autoritate omnes Ecclesiæ πρεσβύτερος antecelleret, tamen incestuosum Corinthium traditurus Satanæ, inquit: *Vobis & meo Spiritu in nomine Domini congregatis, 1. Cor. V, 4.*

§. II. Quin & ab hoc Senatu non illico ad anathemata properandum, sed certis gradibus procedendum & lento pede progrediendum est, exemplo ipsius DEI, cuius μακροθυμία vere admiranda est, dum hominem peccatorem infinitis flagitiis contaminatum, & sibi prorsus adversum immensa sua gratia participem facere omnibus modis cupit, & ut ad salutem æternam revocet, ex ipsa sua divinitate exhibet remedium. Sed nec in quosvis Christianos peccantes excommunicatio decerni debet, verum illos demum, qui palam flagitiosi sunt, qui pertinaciter in flagitiis suis persistunt, neq; ulla ratione alia ad frugem reduci possunt.

Imitandi hic sunt Medici & Chirurghi, qui ad uestiones & sectiones haud progrediuntur facile, nisi extrema id postulet necessitas, & alia remedia omnia sanando morbo minus sufficientia sint. Præcedant ergo crebræ admonitiones, non a Pastore tantum, qui curam animæ habet, iteratæ, sed ab aliis etiam ad eam rem destinatis. Quæ admonitiones & correptiones ad hoc maxime faciunt, ut vel ad æternam salutem promoveatur peccator, vel ut in iudicio Dei omnes excusationes impœniteni adimantur.

§. 12. Quæ in nostris his Ecclesiis Saxonis circa hoc argumentum observari debeant requisita, dilucide exponuntur in Ordinat. Eccles. *tit. von rechten Christlichen Damm.* Nämlich / so eine Person / Mann oder Weib mit einem offenslichen Laster (1.) dermassen verhasstet / daß es unverneinlich / notorium, oder beweisslich / und (2.) von unsern Amt-Leuten / Erb-oder Gerichts-Herren vermöge unser Policey-und Landes-Ordnung / gestrafft / und doch über dasselbe (3.) keine Besserung erscheinet / so soll sie anfangs (4.) von ihren Pfarrer insonderheit / und mit allem Fleiß dahin ermahnet werden / daß sie von ihrem ärgerlichen Leben abstehe / und einen Christlichen Wandel führe. Dann hierüber keine Besserung folget / soll der Pfarrer solches (5.) seinem Superattendenten berichten / welche beyde alsdenn (6.) neben und mit zweyen Politischen Personen desselben Orts die ärgerliche Person beschicken / und ihr abermahls sämlich mit Ernst ihre Untugend untersagen und zur Besserung vermahnen. Da das auch nicht helfen wolte / die bemeldten Superattendens, Pfarrer und zweene Verordnete / solches alles (7.) dem General - Superintendenten desselbigen Bezirks förderlich schriftlich fürbringen / derselbe folgendes die Handlung ferner (8.) an unsere Consistorialen gelangen lassen / damit die schuldige Person (9.) vor dieselbige erfordert / und

und für das legt zur Besserung auff das ernstlichste ermahnet werden mag. Da nun solche Personen / unangesehen aller dieser Ermahnung/ Drauung und Straff/ in dem Laster undußfertig fortfahren / und dasselbig e gnugsam erkundiget würde / alsdenn (10.) soll sie (die Person) von den Berordneten Personen in Ober-Consistorio und conventu Superintendentium, in gemeiner Versammlung/ so im Jahr zweymahl gehalten wird (doch alles mit unserm Vorwissen und Verwilligung) in die Kirchen-Straff erkannt/ und solche Erkenntnis auff folgende Weise promulgirt und ausgeruffen werden. Sequitur jam ipse processus, qui in excommunicatione observari debeat. Conferri potest ejusdem Ordinationis Ecclesiasticæ *titulus* von der *Visitation*. §. Soll er nichts &c. *seq.*

§. 13. Patet hinc, quam considerate versandum sit in hoc negotio, quibusque gradibus admonitionum utendum sit, antequam pœna ista Ecclesiastica, quæ certe gravissima est, decernatur. Atque isti admonitionum gradus fundati sunt *Matth. XVIII, 15. seqq.* Docet ibi Salvator, non facile hominem, qui nobis nocuit, aut peccatis suis proximum suum offendit, habendum pro deplorato & insanabili, sed servandos monendi gradus, ut primum solus adeatur, quo, si fieri potest, nullo conscio resipiscat. Si id non prodest, adsumendum amicum, unum, alterum atq; tertium, si forte eorum auctoritati cedat. Si neque tum obtineri emendatio ejus potest, dicendum id esse Ecclesiæ, sive toti congregationi, quod fieri potest, si non minus ampla sit & ad ferendum judicium idonea, sive præsulibus ac præsidentibus, ubi populo indicare, ejusque judicium expectare commodum non fuerit. Quod si neque Ecclesia suis admonitionibus aliquid profecerit, habendum esse velut Ethnicum & publicanum, quorum scil. familiaritate & convictu Judæi prorsus



abstinebant. Conf. Doctorum sententias, quas collegit Dav. Blondellus *de jure plebis in regim. Eccles. pag. 4. seq.*

§. 14. Et si igitur clavium potestatem, uti supra diximus, omnibus pastorem animarum curam habentibus communem esse suo quodam gradu existimemus; ad evitandas tamen infinitas excommunicationum procellas, quæ in omnes Ecclesias paræciasque alioqui irruerent ac redundarent, & intolerandas inde lites atque contentiones, imo etiam pugnas necessario consecuturas, si cuivis presbytero pro arbitrio suo excommunicare quemcunque sibi odiosum liceret, prudenter admodum ab ipso Ecclesiæ fundatore Christo gradus illi præscripti sunt, & ad Ecclesiam tandem totum negotium referri jubetur, ut ex plurium sententia, quo usque procedendum sit, concludatur. Et quidem, cum ultimato Ecclesiæ denunciandus sit impœnitens, ex intentione & scopo Christi colligitur, intelligi plures, quam sunt duo vel tres, qui medium correptionis gradum conficiunt. Et hoc patet ex gradatione, quæ adscendit a paucioribus ad plures, non descendit a pluribus ad pauciores. Vid. Joh. Hülsemann. *de corrept. frat. §. 19.*

§. 15. Nec Presbyteris solum interdicta est ista excommunicandi potestas, sed ipsis etiam Superintendentibus. Idque diserte probant verba constitutionis *sub tit. von beyden Consistoriis, num. 10.* So viel aber die Straffe des Bannes belanget/ welche auch dem Consistorio zu exequiren zugehörig/ soll das Consistorium mit allem Fleiß und Ernst darob seyn/ daß derselbe in keinem Wege mißbrauchet/ und demnach kein Superintendentens eigenes Willens/ oder Erkänntnis jemand/ so aussershalb/ oder in seiner Kirchen zu Gevattern gebeten/ von der Tauffe abstoffe/ das Hochwichtige Sacrament oder die Heil. Absolution verhalte/ noch viel weniger ohne alle vorgehende ordentliche

liche Vermahnung öffentlich in den Bann thue/ sondern hierinnen sich der Ordnung von der Kirchen Censur, wie an seinem Ort verfaſſet/ gemäß und gehorſam verhalten/ bey ernſtlicher Straffe/ ſo ſie hierüber zu gewarten/ daß ſie deſſelben zuwieder gegen Jemand etwan unbedachts/ oder freventliches vornehmen würden. Eſt enim in altiore gradu conſtituti ſint Superintendentes, & eorum poteſtas circa diſciplinam Eccleſiaſticam haud exigua ſit, circumſcripta tamen ea eſt, & intra certos limites comprehenſa, quos egredi nullo modo licet.

§. 16. Sunt vero inſuper ex conſtitutione Saxonica ſupra allegata probe notanda verba, doch alles mit unſern Vorwiſſen und Verwilligung. Quæ repetuntur infra, ubi de abſolutione reſiſcentis agitur, quod abſolutio ea ſimiliter cum præſcitu & conſenſu Principis fieri debeat, doch aber mahls mit unſern Vorwiſſen und Verwilligung. Quia enim Princeps partem Eccleſiæ conſtituit, & quidem, ut cuſtos utriusque tabulæ, principalem, iniquum erit prorsus, ſi eo inconfulto membrum aliquod a corpore Eccleſiæ reſcindatur, & Satanæ mancipetur. Accedit, quod excommunicatio tales plerumque habeat poenas civiles, quas vel augere vel minuere, vel moderari juſt ſummæ civilis poteſtatis. Vt taceam jam, diſciplinam Eccleſiaſticam, ad quam excommunicatio pertinet, Principis regimini ſub-eſſe, & adejus curam pertinere, ne quis illa abutatur, ſuæque nimis per eam indulgeat libidini. Vid. Conring. *ad Lampad. part. 1. §. 27. Theod. Reinkingk de' Regim. Secul. & Ecclef. lib. 3. claſſ. 6. cap. 2. num. 25.*

§. 17. Et hæc eſt ratio, quod excommunicandi exercitium ſibi ſoli vindicaverit Princeps, & inter reſervata ſua retulerit, neq; commune eſſe voluerit Conſiſtoriiſ reliquis. Et ſic namque pergit dicta Conſtitutio ſub *ſic.* Von beyden Con-

rat. Quod cum animadvertisset Pastor ejus loci, & metueret periculum animæ, in quod se conjiceret imprudens fœmina, a Consistorio nostro, quid sibi agendum esset, certior fieri voluit, præsertim, cum ultra septennium ea ab usu Cœnæ Dominicæ abstinuisset. Nos eam accersiri fecimus, & cum die constituta comparuisset, omne id periculum, quod immineret, prolaxis verbis exposuimus, additis comminationibus, si in viam rectam revocari se non pateretur, metuendam ei esse pœnam haud paulo graviorem, excommunicationis nempe, cujus qui essent effectus, itidem sufficenter explicavimus.

§. 19. Cum vero pertinacissima fœmina neque precibus, neque admonitionibus nostris locum dare vellet, & pervicacis ad omnia, quæ agitalet, animi esset, neque aliud responderet, nisi, quod neminem læsisset, nec ulla adeo deprecatione opus esset, facta relatione ad Principem tale accepimus Rescriptum sub dat. *d. 19. Sept. 1684.* Uns ist euer eingeschickter Bericht/ samt beygefügeten/ und hierbey wieder zurückkommenden Acten, Titia Unversöhnligkeit betreffend/ gebührend vorgetragen worden. Wenn denn daraus zu ersehen/ daß bey gedachter Titia, als einer unbusfertigen und böshafften Person/ keine Besserung zu hoffen/ und weder Schärffe/ noch Gelindigkeit/ alles Zuredens und Ermahnens ungeachtet / fruchten will/ und dadurch die ganze Kirchfarth zu N. sehr geärgert wird; Als ist hiemit unser Begehren/ Ihr wollet wider Sie/ nach Innhalt der Kirchen-Ordnung mit der Excommunication verfahren lassen. Daran &c.

§. 20. Juxta hoc Rescriptum ad Magistratum simul & Pastorem loci literas dedimus, quibus secundum tenorem Ordinationis Ecclesiasticæ modum excommunicandi præscripsimus, his fere verbis: Ihr wollet ehest auff einen Sonn-

A a

tag.

tag gedachte Titiam nach geendigter Predigt im Chor der Kirche zu N. dem Kirch-Spiel öffentlich fürstellen/ Ihr der Pfarrer ins liegendes Formular von der Eangel ablesen/ darauff die fürgestellte Person durch den Custodem durch das Volk aus der Kirche führen lassen/ Ihr der Gerichts-Herr aber der ausgeschlossenen Titia alle Hochzeit/ Kind-Tauße/ und alle ehrliche Zusammenkunft verbiethen/ und den sämtlichen Eingepfarrten/ daß sie bey Vermeidung willkührlicher Straffe mit Ihr nicht umgehen/ noch Gemeinschaft haben sollen/ andeuten/ wie Ihr denn auch beyderseits einen sonderlichen Stuel in der Kirche bestimmen und verordnen werdet/ worinnen die excommunicirte Person alle Sonn- und Feiertage zur Zeit der Predigt stehen/ diejenigen Sonntage aber da das Amt der Heiligen Communion gehalten wird/ soll der Küster sie allezeit nach der Predigt und Gebet vor Anfang des Heil. Abendmahls aus der Kirche durch das Volk hinausführen/ darüber Ihr der Gerichts-Herr Fest halten/ daß die auferlegte Kirchen-Straffe ordentlich/ wie sich gebühret/ vollstreckt werde &c.

§. 21. Eodem scil. modo in antiqua Ecclesia exesse jubebantur ante Eucharistiæ celebrationem pœnitentes. Absoluta enim sacrorum librorum lectione, cui adesse, quam diversis in locis, poterant promiscue omnes, cum Eucharistiæ Sacramentum celebrandum esset, per Diaconorum præconia dimittebantur catechumeni, energumeni & pœnitentes. Ita Dionysius, qui Areopagitæ nomen falso gerit, doctus tamen & antiquus Autor, lib. i. de hierarch. Eccles. Postea extra templi ambitum collocantur catechumeni, & una cum eis obsesti, ἐνεργηστέοι, atque pœnitentes, manent autem ii, qui divinarum rerum adspectu & communione digni sunt. Et paulo post: Catechumenos autem & energumenos, quique in pœnitentia sunt, sancta hierarchia mos patitur quidem audire sacram psalmo-

*rum modulationem, divinamque sacrarum scripturarum recitationem, ad sacra ausum opera, quæ deinceps sequuntur & mysteria spectanda non eos convocat, sed perfectos oculos eorum, qui digni sunt.*

§. 22. Mansit Titia, de qua supra dixi, excommunicationis vinculo innodata fere ad biennium, æque ut antea contumax, adeo, ut nec reconciliationem cum iis, quos offenderat, expeteret, neque ad sacras conciones audiendas persvaderi posset, donec tandem contumeliarum & calumniarum satur, suæque pertinaciæ pertæsa ad frugem redire, emendationem vitæ promittere, reconciliationem inire, & scandalum hætenus datum tollere, sacrisque conventibus interesse inciperet. Idque cum continuasset aliquandiu, nobisque nunciatum esset, facta denuo relatione ad Principem, tale accepimus rescriptum, *mens. Novemb. 1686.* Uns ist euer eingeschickter Bericht sammt denen hierbey wieder zurück kommenden Acten, die excommunicirte Titiam betreffend/ vorgetragen worden; darauff ist hiermit unser Begehren/ Ihr wollet gedachte Titiam, daferne Sie des Gerichts- Herrn und Pfarrers Berichte nach rechtschaffene Reue von sich spüren läßt/ sich mit ihren Nächsten versöhnen/ und als eine Christin beweisen wird/ so dann zum Beichtstuhl und Heil. Abendmahl wieder zu lassen/ Verordnung thun. Daran &c. Et secundum hoc Rescriptum Titiam reconciliari fecimus & reduniri Ecclesiæ suæ, a qua hætenus per biennium fere abscissa erat.

§. 23. Talis fuit processus circa istam fœminam, qualis forte in his terris haud facile institui solet, quod crimina & delicta commissa plerumque a magistratu civili severiori pœna coercantur. Neque Titia excommunicationi subiecta fuisset, nisi injuriam facere fortissime perseverasset, pœnamq; in foro civili dictatam tot vicibus pertinaciter elusisset,

set, & obstinate magis ac magis induruiſſet. Accedebat insignis contemptus Eucharistias, cujus uſum per integrum ſeptennium neglexerat, ideo tantum, quod veniam gratiamque injuriæ illatæ, & ſi quid porro eſſet peccatum, ab illis, quos offenderat, poſtulare grave ſibi duceret, neque agnoſcere ipſam ſuum delictum veller. Et potuit quidem ea tandem per relegationem temporalem aliquamdiu ex oculis hominum ſubmoveri; ſed cum hac ratione periculum animæ, in quod ipſa ſua voluntate & præcipiti affectu nulla vi coacta ſe conjecerat, non ceſſaret, non male fecit Paſtor, qui ejus curam habebat, quod hac de re ſuperiores ſuos conſuluerit.

§. 24. Obiter noto, quando perſona excommunicata in hiſce terris ab honeſtis conventibus excluditur, & concives ejus ad nuptialia & alia convivia invitare eam prohibentur, quæ civilis quodammodo videtur eſſe pœna, non tamen interdici propterea quæ cum excommunicatis haberi ſolent commercia. Talia enim excipiuntur expreſſe in Ordinatio. Eccleſ. tit. von rechten Chriſtlichen Bann. verbis: Alsbald ſolches durch den Pfarrer verrichtet / ſoll unſer Amtmann / Erb- oder Gerichts-Herr / wie er ihm von uns aus dem Synodo je- derzeit / von jeder Perſon inſonderheit / befohlen wird / der aus- geſchloſſenen Perſon / alle Hochzeit / und andere ehrliche Geſell- ſchaft / auch alle Wehr verbiethen und darüber den andern un- ſern Unterthanen verkündigen / wo einer oder mehr beſunden / ſo mit derſelben wiſſendlich in den ehrlichen Verſammlungen Ze- ſehen halten / die ſollen nach ihrer Gebühr geſtrafft werden / darnach wiſſen ſich männiglich zu richten. Doch ſoll ſolcher Perſon ihre weltliche Handhierung mit kauſſen und verkauffen nicht abge- ſtrickt ſeyn.

§. 25. Videntur haud paulo ſeveriores fuiſſe veteris Ec-

Ecclesiæ canones. In Concilii Vernensis *can. 9.* legitur: *Et ut sciatis, qualis sit modus istius excommunicationis: In Ecclesiam non debet intrare, nec cum ullo Christiano cibum vel potum sumere: nec ejus munera quisquam accipere debet, vel osculum porrigere, nec in oratione se jungere, nec salutare, antequam ab Episcopo suo fuerit reconciliatus.* Nempe qui hac ratione cum excommunicatis communicabat, incidebat ipse in excommunicationem. Omnes igitur eos fugiebant, omnes ab eorum consortio abhorrebant: omnes execrabantur: male precabantur omnes, & velut *naðápuata* omnibus modis averfabantur, nec quisquam erat, qui *ἡμιφράδας* illos non extreme abominabatur, adeo ut cum iis rationes inire, aut rem ullam contrahere unusquisque nefas duceret, nemo eos salutaret, nemo adspectu, nedum colloquio dignos judicaret. Vid. quæ dixi *de Episcopis lib. 3. cap. 11. n. 56. seqq.*

## CAPUT XIX.

**Superintendentes non habere potestatem, propria autoritate deprecationem publicam vel injungendi, vel remittendi.**

## §. 1.

**P**œnitentiæ publicæ leges, secundum quas reis venia non nisi longo & alpero luctu perfunctis indulgebatur, haud paulo duriores graviioresque primis Ecclesiæ temporibus fuerunt stetitque primis sæculis iste vigor disciplinæ Ecclesiasticæ in laboriosissimis pœnitentiæ speciminibus per aliquot annos subeundis. Et hæc severitas in publicis criminibus exerceri solebat, quippe quæ etiam inter Christianos sæpenumero committebantur, & a magistratu, qui tunc nondum erat Christianus, non semper puniebantur. Ne igitur

tur Ecclesia ob quosdam manifestarios peccatores, male audiret inter gentes, & ne mala illa exempla vel infirmioribus offendiculo essent, vel contagio totum gregem inficeret, & ut alii spectaculis illis admoniti & absteriti a similibus criminibus sibi caverent, utque animus illorum, qui ad Ecclesiam redibant, exploraretur, an serio resipiscerent, (multorum enim levitate & simulata pietate decepta fuerat Ecclesia) ideo morem publicæ confessionis & pœnitentiæ magna cum severitate observabant. Chemnit. in Exam. Concil. Trid. part. 2. p. m. 386. Propterea etiam in pœnitentibus non minus, quam in clericis & ascetis exacta fuit vita non quovis modo Christiana, sed eximie cujusdam puritatis, ut tanto exemplo essent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant.

§. 2. Ut vero tutius cum peccatore agerent Patres principes, valde asperam ac difficilem illi præscribebant vivendi rationem, quæ & ipsa pœnitentiæ nomen assumpsit, quod pœnitentiæ sinceritatem declarare debeat. Atque hinc certi constituti erant pœnitentium gradus castigationibus quibusdam externis insigniti, secundum gravitatem & atrocitatem delicti commissi. Erant quidam χειμαζόμενοι, qui aliquandiu extra templum ante locum substationis culpam suam deflebant, χειμαζόμενοι seu hybernantes ideo dicti, quod æris injuriæ exposti procul ab omni tecto orarent. Inde fiebant προσκλαίοντες, admissi in locum fletus, qui πρόσκλανσι dicebatur. Deinde ἀκρωόμενοι a loco stationis, qui ἀκρώσις in porticu vestibuli, ubi divinæ Scripturæ iis exponebantur. Dicebatur hic locus etiam νάρθηξ ferula, & pœnitentes οἱ ἐν νάρθηκι, non quod cæderentur, sed quod informarentur. Postea erant ὑπόπτοις, locus ὑπόπτοις, a porticu interior, ubi erant & catechumeni extra



tra ambonem. Erat enim paries quasi intergerinus, quo a fidelibus catechumeni distinguerentur, & in eo positus erat ambo, seu pulpitum, quo evangelium audiri posset, pœnitentesque humi prostrati manebant tamdiu, donec catechumeni ad consecrationem corporis Christi exire simul jubebantur. Dehinc admittebantur ad orationes fidelium, ad *σέβασιν*, ut confisterent ibi, nec amplius cum catechumenis exire tenerentur. Quibus tandem sequebatur *μὲτεξις* five participatio Eucharistiæ. Vid. Guil. Bevereg. *ad Concil. Nicen. can. 11.* Joh. Cabassut. *in notis. Eccles. dissert. 8.* Christoph. Justell. *ad Cod. can. Eccles. univ. p. 160.* H. Casaubon. *exercitat. 16. n. 43.*

§. 3. Nec tamen omnes pœnitentes ad omnes & singulos hos gradus condemnabantur, sed alii ad hunc, alii ad illum, pro ratione criminum ab ipsis commissorum. Alii porro parvo tempore manebant in pœnitentia, alii diu. Vti enim peccatum aliud alio atrocius est & gravius, prout ea in comparatione considerat Thomas Hurtado *resol. moral. tr. 1. cap. 8. resol. 30.* Didacus Covarruvias *tom. 1. ad Clement. Si furiosus, de homicid. part. 2. pr. n. 6.* ita iniquum esset, si eadem severitate promiscue punirentur omnia. Pœna ex culpa & delicto debet commensurari, & culpæ respondere, *L. 11. l. 13. ff. de pœn. l. 6. ff. ad L. Jul. pecul.* adeoque si delictum est parvum, pœna debet esse modica. Aymo, Cravett. *conf. 46. n. 15.* Sigism. Scaccia *de judic. l. 1. q. 58. n. 12.* Nec ergo ad *χενναζόμενος* ablegari debuit, qui in levi aliquo delicto etsi notorio deprehensus fuisset. Ad quemcunque vero gradum condemnatus quis fuerat, studiose eum observabat, ne qua ratione exorbitaret, neve propterea eum Ecclesia impietatis & inobedientiæ argueret. Hinc & arma deponebant pœnitentes, etsi milites essent. Ivo Carnotens. *epist. 135.* ibique Franc.

Franc. Juretus. & vestes mutabant, simulque carne & vino abstinebant. Cæsar. Arelatenf. *homil. 1.* & ibi Stephanus Baluzius. talique generi vitæ advescebant, quod ascetico perquam simile esset.

§. 4. Vt prolixius nunc de argumento isto agamus, nostrum non patitur institutum. Videamus potius, quid in nostris Ecclesiis usu receptum sit. Est vero in his vestigium aliquod pœnitentiæ istius publicæ reliquum, quando scortatores & alii criminosi ad deprecationem publicam adiunguntur, eum in finem, ut cum Ecclesia, cujus ipsi sunt membra, & quam per delicta sua graviter offenderunt, reconcilientur, & scandalum datum tollatur. *Scandalum* inquam, quod vocabulum proprie denotat offendiculum pedum, in quod si quis ambulando impingat, facile labatur, Inde translata est significatio ad actiones hominum, quæ spiritualis ruinæ occasionem præbere possunt. Addidi autem, ad id, ut deprecatio publica alicui injungatur, scandalum debere esse datum. Hoc namque exigit fides Christiana, ut neque verbo, nec opere ullam offensionis causam proximo tribuamus. Quod si aliquis ex actione nostra bona scandalum, ubi datum non est, accipere voluerit, id non nobis, sed sibi met duntaxat vitio vertendum est. Petr. de Marca *de concord. sacerdot. & imp. lib. 3. cap. 15. n. 7.* Roger. Widdrington. *de juram. fidel. cap. 10. n. 9.* Nec ergo propter talem actionem injungi debet deprecatio publica.

§. 5. Est autem deprecatio publica actus, quo quis publice & verbis & simul factis interdum agnoscit & confiteatur, per peccatum a se commissum & vulneratam conscientiam suam, & graviter offensam fuisse Ecclesiam, & propterea veniam ab ea petit, ut scandalum datum tollatur, & Ecclesia sibi reconcilietur. Dixi: & verbis & simul factis inter-

terdum deprecationem hanc peragi, eo quod solennia, quæ hic adhiberi solent, non sint uniusmodi, sed admodum varia, nec lege publica semper, sed consuetudine ut plurimum introducta. Aliquando enim poenitentes aliquot diebus dominicis ante fores templi sistuntur, baculos albos manibus tenentes. Quæ tamen poena pro civili magis, quam Ecclesiastica habenda est, uti declaratur in den General-Artickeln n. 10. §. Wenn aber die Obrigkeit. ibi: und die Obrigkeit Ihme deshalb andern zum Abscheu und Exempel / auch eine eusserliche Straffe auferlegt / daß er vor der Kirchenthür mit einem weissen Stab / oder dergleichen etliche Sonntage nach einander stehen müsse / soll dieses nicht für eine Kirchen-Straff gerechnet / sondern wie es in der Wahrheit ist / für eine weltliche Straffe der Obrigkeit gehalten werden. &c. adeo, ut adhuc locum habeat & injungi possit deprecatio publica, quandoquidem eadem peccata, quæ ad forumulare spectare noscuntur, poenis etiam spiritualibus, quatenus spirituali saluti nocent, a judicio spirituali coerceri possunt. Roger. Widdrington *adv. Adolph. Schulken.* §. 13.

§. 6. Aliquando ille, qui reconciliari cum Ecclesia cupit, in certo templi loco sistitur, ut a toto cœtu conspici possit, & tum ad certas quæstiones, utrum agnoscat peccatum suum, utrum doleat de eo? utrum inire in gratiam cum Ecclesia desideret? & ejusmodi plures alias animi sui sensa explicare tenetur; idque si fecerit, admittitur iterum ad communionem & in gremium Ecclesiæ recipitur, simulque admonentur circumstantes, ut resipiscenti condonent, eumque pro recepto habeant, & preces pro eo fundant, neque se eodem modo seduci patiantur. Alicubi poenitentes ad altare in genua procumbunt, dum interim nomine eorum deprecatio publica a ministro Ecclesiæ ex suggestu re-

citatur, vel saltem ultimum inter communicantes tenent locum. Alicubi nec nominatur quidem pœnitens, neque publice sistitur, sed nomine suppresso per ministrum Ecclesiæ animi sui dolorem ob admissum facinus & datum scandalum exponit, simulque veniam petit & intercessionem apud DEum, atque vitæ suæ emendationem promittit. Vid. Carpzov. *Jurispr. Consist. lib. 3. def. 83.* Atque istos ritus retineri debere, statutum fuit in decreto synodali de anno 1624. §. Und nachdem. ibi: Wo aber das Abbitten von der Cangel, it. das Knien vor dem Altar/das Stehen vor der Kirchen und dergleichen längst üblich gewesen &c.

§. 7. Deprecatio talis vel invito injungitur, vel a volente fieri potest motu spontaneo. Ultima hæc rarior existit, quod pro pœna fere habeatur talis deprecatio, quam plerique omnes inviti subeunt. Et ut maxime talis aliquis contingeret casus, non puto tamen; permittendam eam esse, nisi autoritate Superiorum, cum perquam multæ hic subesse possint circumstantiæ, judicii non recti & atrabile corrupti, opinionis meriti, superstitionis præconceptæ, pietatis hypocreticæ, & ejusmodi aliæ, quæ deprecationem prorsus vitiosam reddunt. Quanquam negari nequeat, in primitiva Apostolicorum Virorū Ecclesia, plurimos sese sponte subjecisse pœnitentiæ publicæ regulis. Nec renuebant tum propter dolorem internum, quem ex peccati deformitate & atrocitate conceperant, animi sui sensa per externas quasdam significationes manifestare, seq; lacrymis, jejuniis & aliis ejus modi signis indignos prædicare, qui cederent, biberent, aërem haurirent, dormirent, aliisque Dei beneficiis fruerentur.

§. 8. Vsitior est altera & prior illa, quæ ut pœna invito imponitur. Etsi enim certa esse nequeat Ecclesia, deprecantem ex vera pœnitentia & sincero corde actum i-  
stum

stum peragere, quod qualitas ista in animo consistat, quem perspicere nemo hominum potest; sed quia ab externis signis conjecturam facere, & omnia in bonam partem accipere atque interpretari oportet, hinc adeo etiam de pœnitente ex gestibus & moribus externis bene sentire licet, habere eum animum rectum, & serio dolere ob peccatum commissum. Accedit, quod deprecatio publica hunc maxime finem habeat, ut tollatur & removeatur scandalum datum. Removeri autem id potest per ejusmodi actum pœnitentis aut deprecantis externum, quantum vis de ejusdem animo nihil omnino constet.

§. 9. Quia autem deprecationem istiusmodi per interpretem ministrum Ecclesiæ plerumque fieri diximus, an putabimus, deprecationem istam etiam injungi ab Ecclesiæ ministro posse? Minime vero, sed etiam hoc casu plurimum judicium requirendum est, adeo ut nec Superintendentis quidem sententia & consensus sufficiat, sed ad Consistoria recurrendum sit. Repetendum autem hic est, quod supra dixi, consuetudine plerumque receptos & introductos esse istos deprecandi ritus. Quia autem non ubique recepta est deprecatio publica, nec ubi recepta est, iidem ubique obtinent ritus, ipsa etiam Consistoria pro ratione locorum decreta sua ad instantiam Pastorum & Superintendentium formare tenentur.

§. 10. In civitate, pago aut loco, ubi haud introducta est deprecatio publica, ne quidem a Consistoriis decerni ea potest, tantum abest, ut Pastori loci, aut Superintendenti etiam quid liceat, sed recurrendum tum est ad Principem & Consistorium supremum, cujus hoc est reservatum, inque ejus arbitrio stabit, utrum locum ea habere debeat, an minus, propter claram Constitutionem mox allegandam. Ra-

tiones reddit B. Carpzovius in *1p. Consist. lib. 3. def. 84.* quarum præcipua videtur esse ista, quod ritus ille deprecationis publicæ pertineat ad ceremonias Ecclesiasticas. Ecclesiæ autem circa ceremonias cum libertate quadam versantur; quæ tamen ex certis prudentiæ atque caritatis legibus moderanda, & propterea ex ipso Principis Consistorio ea dere decretum petendum est. Eoque pertinet, quod dicitur in den General- Artickeln/ tit. von Ceremonien: Und keinem Kirchen- Diener gestattet werden/ derselben zuwider etwas Neues einzuführen/ unter was Schein es auch geschehen mögte/ einzuführen/ darüber die Superintendenten und Adjuncten Aergernis zu verhüten treulich halten/ und in ihren ordentlichen Visitationibus ihe fleißig Nachfragen jederzeit haben sollen.

§. II. Vbicunque autem deprecatio publica introducta & recepta est, major tum & plenior reliquis Consistoriis competit potestas, eam vel decernendi, vel moderandi propter circumstantias, vel mutandi etiam in multam pecuniariam. Etsi enim a consuetudine recepta non facile recedendum sit, atque inde jus aliquod videatur Pastoribus acquisitum, quod reprehendi nequeant, si consuetudinem receptam tueantur, & observatam cupiant, maxime eam, quæ ad ædificationem facit; noluit tamen Serenissimus Legislator ministris Ecclesiæ, & nec Superintendentibus quidem hanc potestatem largiri, ut sine Consistoriorum præscitu atque autoritate injungere alicui deprecationem publicam queant, tum, ne ministri Ecclesiæ affectibus nimium indulgeant, severius, quam par est, in miseros homines animadvertendo, tum, ut in Consistoriis causa curatius ventiletur, & quatenus deprecatio ista admittenda sit, inter plures discutiatur. Accedit, quod deprecatio publica propter externos ritus pro pœna habeatur, quæ vi ju-  
ris-

risdictionis imponi debet, qualis nulli Pastori, & nec Superintendenti quidem competit, uti supra diximus. Vid. B. Carpzov. *Ip. Consist. lib. 3. def. 85.*

§. 12. Constitutio Saxonica, ad quam provocavimus, in decreto Synodali de anno 1624. §. Und nachdem. ita se habet: Und nachdem wir vermercken/ daß die öffentliche Kirchen Buß dererjenigen/ die wider das Sechste und andere Geboth sich gröblich vergriffen/ nicht an allen Orten/ sondern nur an etlichen gebräuchlich gewesen/ auch nicht einerley Art darmit gehalten/ überdiß bißweilen ohne Unterscheid der Delinquenten darmit verfahren worden/ woraus allerley Ungelegenheit nachmahls erwachsen und entstanden: So verordnen wir hiermit gnädigst/ daß kein Pfarrer/ noch Superintendens, befugt seyn soll/ an denen Orten/ da nicht vor seiner Zeit dergleichen Kirchen-Buß gebräuchlich gewesen/ solche anzuordnen/ und da gleich an unsere Consistoria etwas solches gebracht würde/ so sollen sie doch jederzeit mit unserm Vorbewußt hierinnen handeln und decretiren. Wo aber das Abbitten von der Eangel/ item das Knien vor dem Altar/ das Stehen vor der Kirchen/ und dergleichen/ längst üblich gewesen/ da sollen dennoch die Pfarrer für sich selbst solche Straffe niemahls anordnen/ sondern alle Fälle an ihre Superintendenten/ und dieselben hinwiederum an die Consistoria berichten/ welche Macht haben sollen/ nach Befindung der Verbrechen/ und Beschaffenheit der Sachen entweder eine solche Kirchen-Buß/ oder an derselben Statt eine Geld-Straffe in das Gottes-Haus zu verordnen.

§. 13. Vti vero Pastores & ipsimet etiam Superintendentes imponere nequeunt istam deprecationis pœnam, ita neque remittere aut condonare aut etiam mutare eam possunt pro arbitrio. Dum enim Consistoriis in verbis modo allegatis potestas illa concessa est, welche Macht haben sol-

len/ nach Befindung der Verbrechen und Beschaffenheit der Sachen entweder eine solche Kirchen: Buß/ oder an derselben Statt eine Geld: Straffe in das Gottes: Haus zu verordnen/ facile hinc pater, Pastoribus & Superintendentibus eam denegatam esse. Agitur ista quæstio in Consiliis Wittebergensibus *part. 4. pag. 88.* & negative deciditur, addita hac ratione: Die Straffe zu dictiren oder remittiren ist ein actus jurisdictionis, so einem Prediger nicht zustehet/ auch nicht denen Superintendenten/ sondern denen Consistoriis, wie denn die deprecatio publica mit eine Kirchen: Buße ist/ und in der Apolog. Aug. Conf. *artic. de pœnitentia.* eine jurisdictio genennet wird. &c.

§. 14. Nec quicquam facit in contrarium, quod recentius constitutum legitur in der Erled. der Landes: Gravam. *sic. Consistorial- Sachen/ num. 6. in fin.* Daß die Geistlichen die Kirchen: Buße/ wo solche hergebracht/ mit Vorwissen und Genehmigung der Superintendenten anordnen/ und keinesweges in Geld verwandeln/ im Fall sich etwas Bedenckliches darbey ereignet/ des Consistorii Anordnung einholen/ und derselben sich gemäß bezeigen sollen. Ad quæ verba provocatur in Decreto Synodali noviore, quod anno 1673. editum est, omisis illis verbis omnibus, supra ex antiquiore illo de anno 1624. adductis, ut adeo per noviore constitutionem derogatum priori illi, & major potestas concessa Pastoribus atque Superintendentibus videatur. Sed enim correctio facta præsumi non debet, *L. 27. C. de testament.* nec intelligitur prior aliqua lex mutata per novam, nisi expresse & nominatim illud significetur, *L. 32. §. 6. C. de appel.* eo quod posteriores leges ad priores pertineant, nisi contrariæ sint. *L. 28. ff. de legib.* Hic autem nulla omnino occurrit contrarietas. Vtrobique jubetur Pastor suum Super-  
in-



intendentem, & utrobique Superintendens Consistorium consulere. Neque captanda sunt verba, quod Consistoriales tum demum consuli debeant, si quod forte dubium occurrat, imò *fall etwas bedenkliches sich darbey ereignet*; quia non potest dari casus, quo non tale aliquid obvium sit, propter circumstantias varie incurrentes. Et si non alia, hæc tamen in omni casu attendi deberet, utrum mutari deprecatio publica debeat in multam pecuniariam? Id quod haudquam permissum est Pastoribus & Superintendentibus, sed unice Consistoriis.

## CAPVT XX.

**In causis matrimonialibus Superintendentem pro matrimonio facere posse; contra illud posse omnino nihil.**

### §. 1.

**Q**ui in veteri Ecclesia matrimonium inire & sponsalia contrahere volebant, Sacerdotem Ecclesiæ accedebant, & antequam desponsarentur, indicabant, cum qua persona contrahere intenderent. Imo videtur in ipsa Ecclesia publice hoc factum, ut si quid publice magis notum & monendum esset, tempestive indicaretur. Id enim, nisi fallor, colligitur ex verbis Tertulliani *lib. de pudicit. c. 4. Ideo penes nos occulta quoque conjunctiones, id est, non prius apud Ecclesiam professæ juxta mæchiam & fornicationem judicari periclitantur. Et lib. 2. ad Vxor. Vnde sufficiamus ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod Ecclesia coniliat, & confirmat oblatio.* Et hoc optime observavit Gabriel Albaspinæus *lib. 1. obs. 24. dum ait: Reperi, in Ecclesia olim statutum fuisse, ne quisquam Vxorem duceret, aut de nuptiis cogitaret, quin prius Ecclesiam, id est, Episcopum, Sacerdotes,*

res, viduas, caterumque clerum consulisset, eisque conditiones futuri conjugii, statum, religionem, sectam, patriam denique ac mores & aetatem exposuisset. Hujusce legis causam cum exquirerem, non alia mihi occurrit, quam quod primis illis temporibus omne studium ac diligentiam adhiberent, ne parva manus Christianorum pollueretur, aut eorum quisquam gentilis conjugio, vel Judaei aut haeretici macularetur. &c. Conf. Alexii Comneni Imp. constitutio, quæ habetur in jure Græco-Rom. tom. 1. p. 123. seq.

§. 2. In nostris Ecclesiis observatur denunciatio publicaeorum, qui matrimonium inire cupiunt, tribus distinctis vicibus ex suggestu Ecclesiastico repetenda. Sed neque hæc quidem fieri debet, nisi prævio examine pastoris de conditione & qualitate contrahentium. Idque ita præcipitur in der Churf. Sächs. Ehe-Ordnung punct. 5. Erstlich / wenn neue Eheleute sich bey dem Pfarrer jedes Orts anmelden / soll der Pfarrer sie eigner Person / und da sie noch im Jungfraustande / auch ihre Eltern / Vormunden / oder nächste Verwandten / so bey dem Verlöbniß gewesen / zu sich erfodern / und sie befragen / ob diß Verlöbniß mit der Eltern / oder Vormunden wissen und Bewilligung geschehen: Ob sich keines unter Ihnen beyden hiebedor mit einem andern ehelich verlobt / ob sie einander mit Blutfreundschaft oder Schwägerschaft verwand / daß sie nach Götlichen und Råyserl. Rechten / auch unsers Landes Constitution und jüngst ausgegangenen Ehe-Ordnung einander nicht ehelich beywohnen könten / und da zwischen Ihnen eine Freundschaft / in welchen gradu. &c.

§. 3. Plane ad mentem & sententiam veterum, apud quos presbyteri tale examen instituebant, & dehinc publicas denunciationes proponebant. Ejus consuetudinis fit mentio in cap. 3. X. de clandestin. desponsat. Specialem quo-

*rundam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando, statuimus, ut cum matrimonia fuerint contrahenda, in ecclesiis per presbyteros publice proponantur, competenti termino prefinito, ut infra illum qui voluerit & valuerit, legitimum impedimentum ponat, & ipsi Presbyteri nihilominus investigent, utrum ali-quod impedimentum obstat. Cum autem apparuerit probabilis conjectura, contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expresse, donec quid fieri debeat super eo, manifestis constiterit documentis. Ea vero documenta, si manifesta non sint, & difficiliorem contineant probationem, Superintendententis cognitioni subijcienda, & si neque hæc sufficiens sit, ad Confistoria remittenda sunt, a quibus decisio expectanda est.*

s. 4. Cum vero fieri sæpenumero soleat, ut vel desponsatos, vel conjuges etiam contracti matrimonii poeniteat, seque invicem inexpressibili odio persequantur, & vel prorsus non copulari, vel si copulati jam sint, separari iterum cupiant, dubium non est, ad Sacerdotis officium pertinere, ut, quomodocunque possit, in gratiam eos restituat, faciatque, ut pari voluntate ad pristinum amorem consuetudinemque reducantur. Clerici enim uti sunt pacis nuncii, & ad id constituti, ut Deum atque hominum jura componant; ita dare operam præcipue debent, ut concordia servetur inter conjuges, quippe quorum consortium exuberantem eam exigit, neque stare sine ea poterit unquam. Si qui Christiani olim dissidebant, statim reconciliabantur; si id fieri poterat ex consensu partium & accedentibus Sacerdotum persuasionibus. Qui vero fratribus suis reconciliari recusabant, illis Ecclesiæ introitu interdicebatur, donec ad pacem redirent, uti in primis patet ex capitulis Herardi, Archiepiscopi Turonensis, cap. 120. & lib. 7. capitular. cap. 171.

Ce

itaque

itaque magis laborandum inter conjuges, ut concordiam servant, uti & inter desponsatos, ut perficiant cœptum matrimonium, quippe in quo invenitur typus & imago insolubilis inter Christum & Ecclesiam amoris. *Eph. V, 32.*

§. 5. Etsi vero inter conjugatos & desponsatos admodum difficile sit, arbitratorem agere, & animos odio inflammatos reconciliare, atque amorem extinctum redintegrare, quod toto die experimur, qui Auditores in judiciis Ecclesiasticis dicimur, causisque matrimonialibus decidendis præfati sumus, non desperandus tamen propterea est successus, qui sæpe inopinato contingit. Maxime vero hoc officium pertinet ad antistites sacrorum, quos DEUS veluti vicarios in Ecclesia sua constituit, quibusque sanctitatis quosdam radios, certe speciem non levem, impressit, illique si addiderint verbi divini & dictorum Scripturæ robur, dubitandum non est, resultare inde in animis dissidentium aculeos quosdam, veteris amoris restauratores. Primas igitur in hoc negotio partes sustinere debet ille, cujus curæ animæ dissidentium commissæ sunt, quod omnium optime cognitos habeat mores eorum. Is vero si nihil proficiat, uti plerumque valde contumaces sunt, qui amorem in odium convertunt, Superintendentem suum in subsidium vocet, eiq; rem totam, & quicquid sibi de causis dissidii compertum fuerit, particulatim exponat. Qui deinceps novo conatu & majori cum contentione omnem lapidem movebit, ut in pristinam concordiam redeant pessime hætenus divulsi. Si nec tum quidem impetrari id poterit, ad Confessorium referri res debet, quod prævia causæ cognitione, quid in negotio isto statuendum sit, optime determinabit.

§. 6. Hætenus ergo pro matrimonio, quid facere possint Pastores & Superintendentes, quasi in compendio exposi-

positum est. Quæ tamen ita accipiendæ sunt, ut locum habeant, sicubi nullum adsit impedimentum causæ cognitionem & sententiam exigens. Si quid vero contra matrimonium decernendum fuerit, omnis eis adempta est potestas, adeo, ut hoc casu ne judicandi quidem jus sibi præsumere debeant. Diserta sunt verba in den General-Articeln *tit. 13. von der Copulation &c.* Auch soll kein Pfarrer in kleinen Städten / auf den Dörffern / oder Diacon in Städten Ehesachen zu richten / oder aber die Ehe zu scheiden / sich unternehmen / sondern dieselben vor ihren geordneten Superintendenten zu verhören und zu verrichten / weisen / welche im Fall der Nothdurfft / da ihnen die Sachen zu schwehr / oder dermassen verwirret / daß sie gerichtlich zu entscheiden (quæ verba ultima in editione nova der Ehe-Ordnung anno 1624. promulgata pag. 22. ita exponuntur: Und die Personen in der Güte einander nicht ehelichen wolten / ut hinc constet, neque Superintendenti quidem in tali negotio alias competere partes, nisi eas, quæ ad amicabilem compositionem tendunt) sie ferner an das Consistorium weisen und remittiren sollen. Quo & pertinent verba ultima der General-Articel *d. 1.* Soll sich hinführo Niemand weiter unterfangen / (scil. Ehesachen zu verhören und zu entscheiden) besondern diese Sachen den Superintendenten und Consistoriis zu verhören / und nach Belegenheit zu verrichten heimstellen. Notentur verba, nach Belegenheit. Vtrisque scil. Superintendentibus & Consistoriis competit cognitio, & illis notio potius aliqua. Sed Consistoriis competit etiam potestas judicandi, & decidendi. Atque idcirco, si decisione opus fuerit, eam dare nequit Superintendens, sed a Consistorio expectari debet. Id vel inde patet, quod ad sententiam ferendam & executioni dandam opus sit jurisdictione, quam tamen Superintendentibus competere supra

negavimus. Conf. Ben. Carpozov. *Jurispr. Consist. part. 3. def. 29. 30.*

## CAPVT XXI. Circa Leges Ecclesiasticas Superintenden- tem dispensare haud posse.

### §. I.

**Q**Vi in regendis hominum cœtibus sive civilibus, sive Ecclesiasticis occupati sunt, quotidianis exemplis convincuntur, non posse ubique, neque in omnibus casibus leges sibi præscriptas applicari. Et fatendum proinde, necessitati nonnunquam parendum, & relaxandam esse legem, atque excipiendum casum specialem, adeo ut licentia alicui detur diversum quid faciendi, aut non faciendi, sine qua licentia legi alias esset obnoxius. Dispensationem vocant Canonistæ, quanquam sint, qui dispensationem a licentia data distingvere velint, uti videre est apud Paul. Laymann. *Theol. moral. lib. 1. tr. 4. cap. 22. n. 1.* Eam autem communiter describunt, quod significet personæ exemptionem a lege ex particulari ratione factam, ad bonum aliquod consequendum, quod ex legis observatione obtineri non posset. Lex enim communiter quidem, & ut plurimum respicit id, quod est bonum; quia vero contingit aliquando in aliquo casu, non esse bonum, oportuit per aliquem determinari, in illo particulari casu legem non esse servandam, & hoc proprie est dispensare in lege. Greg. Sayr. *in Clav. Reg. lib. 6. cap. 11. n. 3.*

§. 2. Plurimum in hoc argumento versatus est Jvo, Episcopus Carnotensis, qui non tantum in epistolis subinde necessitatem dispensationis varie ostendit, sed etiam in præfatio-

fatione, quam Decreto suo præfixit, normam quasi quandam proposuit, quæ in dispensationibus statuendis observari debeat. Aliquos exinde flores collegi in tr. de Episcopis. lib. 2. cap. 21. Eique concinit, quem adducit ipse in dicta præfat. Cyrillus Alexandrinus ad Gennadium Presbyterum & Archimandritam, cujus verba non pigebit hic repetere: *Dispensationes, inquit, rerum nonnunquam cogunt parum quidem a debito rigore quosdam exire foras, ut majus aliquid lucrifaciant. Sicut enim hi, qui mare navigant, tempestate urgente navique periclitante anxiiati, quadam exonerant, ut cetera salva permaneant: ita & nos, cum non habemus salvandorum omnium negotiorum penitus certitudinem, despiciamus ex his quadam, ne cunctarum patiamur dispendia.*

§. 3. Nobis hic de argumento ipso, quando & quomodo dispensatio in legibus Ecclesiasticis fieri debeat, nulla nunc sedet cura, sed unice disquirimus, utrum Superintendentibus nostris potestas competat dispensandi circa leges positivas a Principe præscriptas? De his enim nunc quaestio est, ne latius evagemur, & de divinis etiam atque naturalibus considerationem instituendam esse putemus. Facilis vero erit responsio, si attendamus principium obligandi Legi obur addens. Id vero aliunde non venit, nisi ex jussu & mandato Principis Legislatoris, qui legem ponere & figere potest, potest etiam tollere & refigere iterum, quia Legis humanæ natura est, ut a voluntate humana pendeat, non in origine tantum, sed & in duratione. Hugo Grotius de J. B. & P. lib. 2. cap. 20. n. 24. Joh. Selden. de jur. nat. & gent. lib. 1. cap. 8. Atque ita Lex quævis ab ipsius Legislatoris potestate *vouet & tenet* vim obligandi accipit, simul atque sese illa in publicum per promulgationem exerucit, *can.*

*in istis, 4. dist. 4. l. 1. §. 9. C. de vet. jur. enucl. Matth. Coler. de process. execut. lib. 1. c. 3. n. 7.*

§. 4. Hujus νομοδωτίας sive potestatis Legislatoriæ partem constituit jus dispensandi. Vti enim qui legem posuit, eam tollere potest: ita etiam potest relaxare, sive, uti hodie loqui solemus, dispensare. Atque adeo, qui legem non posuit, ille neque poterit dispensare circa eam. Vt ergo dispensatio fieri queat, necesse est, ut impetretur ab eo, qui legem promulgavit. Et qui potestatem legislatoriam non habet, sive, quod perinde est, qui τὸ νόμον non tenet in Rep. neque poterit circa legem ab alio scriptam dispensare. Hinc ergo conficitur porro, eum, qui minoris & inferioris est potestatis, jus & auctoritatem adversus Superioris placita non habere. Sicut enim supremus Princeps nequit a jure naturali vel divino aliquos excipere, quod neque exceptus sit ipse, sic neque inferior præfectus vel magistratus a jure & Legge superioris solvere aliquos potest. Joh. Azor. *Instit. moral. lib. 5. cap. 15.* Nicol. Rodriguez Fermosin. *ad rubric. de Rescript. n. 4.* quanquam sint, qui contrariam sententiam tueri velint apud Antonin. Dian. *part. 3. tr. 5. resol. 23.* perperam omnino & contra ipsius naturæ ordinem.

§. 5. Quid ergo nunc putabimus Superintendenti licere circa legem Principis Ecclesiasticam? Vtique omnino nihil; cum nec Magistratus quidem circa eam possit quicquam, etsi jurisdictione pollens, quæ tamen, uti supra diximus, omnino caret Superintendens. Nempe non aliam iste sustinet personam, neque aliud quid magis potest, quam subditus. Vti igitur Subdito legem superioris mutare haudquaquam licet, & si temere id fiat, pœna dignus est: ita nec Superintendens excusari potest, si quid tale ausus fuerit. Imo quod magis est, nec Consistoriis quidem dispensandi  
jus



jus competere voluit Serenissimus Saxoniae Elector, uti differta habentur verba in Ordinat. Eccles. tit. von beyden Consistoriis. num. 8. in fin. Wenn auch in Thesachen bey den Consistorien um Dispensation angesuchet würde/ sollen sich die Consistorialen derselben nicht mächtigen/ sondern solches jederzeit an Uns gelangen lassen/ und unser fernern Bescheide darauß erwarten. Quæ verba etsi in specie de causis matrimonialibus concepta sint, applicanda tamen sunt etiam ad alia, ob solidam rationem generalem, quia dispensatio est reservatum quoddam superioritatis. Carpzov. *Ip. Consist. lib. 2. def. 145.*

§. 6. Contingere tamen aliquando potest, ut propter casum necessitatis recedere liceat ab Ordinatione Principis; dum scil. negocium ipsum non patitur moram, & relatio ad Principem fieri non potest. Exempligratia: Constitutum est, & sic observatur in Ecclesiis Saxonicis, ut non copulenter desponsati, nisi præcedat tribus vicibus proclamatio publica. Quid vero, si militiæ causa sponso abeundum fuerit? quid si is in periculo mortis constitutus copulari sponsæ suæ per benedictionem sacerdotalem cupiat? Utique tum minister Ecclesiæ non impetrata etiam dispensatione tuto proclamatione omiſſa ad ipsam progredietur copulationem. Ben. Carpzov. *Ip. Consist. lib. 2. def. 141.* Nec tamen eo casu ipse dispensasse circa legem dici potest, sed agit tum ex tacita & præsumpta dispensatione Principis, quod dubitandum non sit; Principem, si consuli eo de casu potuisset, perquam facilem se ad dispensationem præbiturum fuisse. Recte autem monet Carpzovius *d. l.* caute admodum in ejusmodi casibus ministrum Ecclesiæ procedere debere, ne a desponsatis deceptus in leges matrimoniales impingat. Ideoque si res aliqualem cunctationem recipiat, optime

optime sibi consulat, sicubi Superintendentis sui sententiam requisiverit, expositis omnibus circumstantiis rem dubiam vel certam facientibus.

## CAPUT XXII.

De

### Superintendentis officio circa visitationem Ecclesiarum suarum Dioeceseos.

#### §. I.

**A**D regimen Ecclesiasticum, quale Superintendentibus in vicinas Ecclesias earumque Pastores & Ministros commissum est, pertinet potestas visitandi, per quam Superintendens ut bonus Pastor oves suas lustrare, & de earum qualitatibus, morbis & vitiis inquirere tenetur, num quæ sit, quæ in manifestis & miserandis errorum atque criminum fluctibus volutetur, quæ devium iter insit, quæ reduci nolit, quæque cæteris exitio aut abominationi sit. Reperitam talem corrigat, emendet, admoneat, faciatque, ut ad frugem redeat, cæteras autem, quas bene se habere observat, in bono isto confirmet, omnique studio laboret, ne qua vel per doctrinam erroneam, vel delicta scandalosa detrimentum capiat. Imitari hic debet Paulum Apostolum, qui Ecclesias a se plantatas subinde visitavit, & in fide atque doctrina Christiana a se prædicata confirmavit. *Reversi*, ita alloquitur Barnabam *Actor. XV, 36. inuisamus fratres nostros oppidum, in quibus annuntiavimus sermonem Domini, cognituri, quomodo se habeant.* Et porro *vers. 41. de eo dicitur: Perambulabat autem Syriam & Ciliciam confirmans Ecclesias.*

§. 2. Finis harum visitationum in Ordinatione Ecclesiastica Electorali hunc in modum describitur, *sic. von der Visitation &c. Damit die Lehre & Gottes Wort nach dem wahren*  
*haffte*

haffigen Verstande der Heiligen Prophetischen / und Apostolischen Schrift / auch die ritus Ecclesiæ in unsern Kirchen unser Kirchen-Ordnung gemäß / gleichförmig / einträchtig und mit frembden verführischen Irrthumen unverfälscht geführt und getrieben / darzu alle Diener bey den Kirchen / Schulen und Politischen Aemtern in einem Christlichen erbaren Leben / und Execution ihres Berufs und befohlenen Aemtern nach erhalten / und der Unerbarkeit und Lastern gewehret werde. Et porro: Weil sich täglich allerley Gebrechen bey den Kirchen finden / und neue Fälle begeben / die ungestraft und ungebeßert ohne Aerger- nis Jahr und Tag lang nicht aufgezo-gen werden können / darzu hoch von nöthen / daß die Kirchen- und Schul-Diener in steter gebührender Furcht / Fleiß und Treue ihres Amts erhalten.

§. 3. Ex quo intelligitur, præcipuum scopum visitationum duplicem esse, puritatem scil. in doctrina & disciplinam morum. Nec vero putandum est, Doctores solum sive ministros Ecclesiæ tantum visitari debere, sed imo etiam de Laicorum vita & moribus inquirere oportet. In illis namque doctrina maxime, in utrisque vero vitæ ratio & integritas attendenda est. Sed & ædificiorum Ecclesiasticorum habenda est ratio, ut facta recta conserventur, & si quæ ruinam minentur, tempestive reparentur. Omnium horum inspectio Superintendentibus commissæ est, uti patet ex toto titulo Ordinationis Ecclesiasticæ von der Visitation. Qualiter jam olim per antiquos Canones cura ea Episcopis demandata fuit. *Decrevimus* (sunt verba canonis ex Concilio Tarraconensi apud Gratianum c. *decrevimus*, 10. q. 1.) *ut antiqua consuetudinis ordo servetur, & annuis vicibus diœceses ab Episcopo visitentur, & si qua forte basilica fuerit reperta desinuta, ordinatori ejus reparari præcipiatur.* Et ex Concilio Bracarensi II. apud eundem Gratianum c. *placuit*, *ibid.* *Placuit*

*cuit omnibus Episcopis, ut per singulas Ecclesias Episcopi & per dioceses ambulantes primum discutiant clericos, quomodo ordinem baptismi teneant vel missarum, vel qualiter quaque officia in ecclesia peragant. -- Postquam ergo hac suos clericos discusserint vel docuerint Episcopi, alia die convocata plebe ipsius Ecclesie doceant illos, ut errores fugiant idolorum, ut diversa crimina, id est, homicidium, adulterium, perjurium, falsum testimonium, & reliqua peccata mortifera, & quæ nolunt sibi fieri, alteri ne faciant. &c.*

§. 4. Inquirendum ergo erit Superintendenti primum de ministris Ecclesie, qualiter illi se gerant? num purum Dei verbum secundum orthodoxiam proponant, aut forte errores aliquos foveant? num Sacramenta, ut instituta sunt, dispensent? num potestate clavium recte utantur aut abutantur? num munus illud, ad quod vocati sunt, sedulo aut segniter obeant? num ægrotos & morituros invisant? num conscientias afflictorum instruant? an frequenter domo absint? an frequentent tabernas, & levium hominum consortia? an misceant se negociis secularibus ad se non pertinentibus? & ejusmodi alia, quæ studiose collecta sunt in Ordinatione Ecclesiastica d. l. Similes quæstiones leguntur in veteri inquisitione, uti vocatur, quam libello suo de Ecclesiasticis disciplinis præmisit Regino Abbas Prumiensis *statim ab initio*. Itemque in capitulis Hincmari Archiepiscopi Remensis, quæ habentur tom. III. Conciliorum Gallie ex editione Jacobi Sirmondi pag. 623.

§. 5. Pertinet huc examen, quod a Superintendentibus instituendum est circa conciones Pastorum sibi subjectorum, quod in hunc modum peragi vult Ordinatio nostra Ecclesiastica *dict. tit.* Darzu denn auch nützlich und dienste

dienslich/ so oft die Visitation gehalten/ daß der Pfarrer oder Kirchen-Diener jederzeit seine Concept der Predigten/ so er durch das ganze Jahr/ besonders aber das nächstverschienene halbe Jahr gehalten/ vorlege/ darinnen der Visitator zu sehen/ was er für einen Methodum und Ordnung in seinen Predigten gebraucht/ was für Sachen er jederzeit handele/ ob sie zu der Zeit/ an dem Orte/ und für diese Pfarr-Kinder nützlich/ nöthig und erbaulich/ wie er jede Lehr mit Gottes Wort bestetige/ und Zeugnisse der Heil. Schrift in seinen Predigten anziehe/ ob er sie selbst in der Heil. Schrift gelesen/ und nachgeschlagen/ oder nur bloß aus den Postillen ausgeschrieben/ ob er sie latine oder deutsch schreibe/ und was er in solchen allen præstiren könne. Et huc faciunt etiam conciones circulares, uti vulgo dicuntur, quas ad Superintendentis placitum in ejus Ecclesia habere debent subjecti Pastores. De quibus ibid. in §. anteced. hæc habentur verba: Sollen unsere Superintendenten und Adjuncten dieselben (sc. die untergebenen Pfarrer) so viel jeden zugeordnet/ nach der Ordnung in den Städten/ da der Superintendent wohnet/ in der Wochen predigen lassen/ etliche Tage zuvor deme/ so predigen soll/ eine besondere Materiam aus dem Alten oder Neuen Testament, nach Gelegenheit der Personen/ darvon zu Predigen zustellen &c. Negari enim nequit, plurimos inter Pastores, postquam tale officium adepti fuerint, fœcordia atque desidïa bonum otium conterere, & hebescere tandem, nisi per superiores suos excitentur.

§. 6. Circa auditores cujusque Ecclesiæ inquirendum est Superintendenti, num inter illos fanaticus aliquis, aut hæresi infectus existat? Num manifestus quis inter eos extet adulter? utrum homicida inter eos sit notorius,

torius, aut contemptor verbi divini, aut blasphemus, aut alio crimine notatus? qua ratione ad invicem se habeant parentes & liberi? item mariti & uxores? num qua odia gliscant inter cives aut parochianos? qualiter instituatur nuptiæ? qualiter exequiæ? & plura alia, quæ ad bonum ordinem & disciplinam externam conservandam faciunt. Et si enim crimina istiusmodi atrocia ad Superintendentis cognitionem proprie non pertineant, cum nec in Consistoriis Ecclesiasticis vel tractari, vel decidi criminalia queant, B. Carpzov. *Jurispr. Consist. lib. 2. def. 231. n. 16.* nec plus, sed imo multo minus possit Superintendens, quam Consistorium; tamen quia cura animarum, quæ & Pastori cuique & Superintendenti commissa est, hoc intendere debet, ut ab omni labe Auditores immunes reddantur, fieri haud potest, ut delicta ejusmodi inspectionem Superintendentis effugiant. Quomodo autem procedere debeat Superintendens, abunde exponitur in *d. tit. von der Visitation. §. Soll er nichts aus seinem. & seq.*

§. 7. Sed & eum in finem, ut delicta istiusmodi, si nihil proficiant Superintendentium monita, coerceri fortiori manu queant, jubentur visitationibus interesse magistratus & iudices loci, qui quid rerum agatur, & quæ indicia denuncientur, observare queant: Wie wir denn/ damit Niemand sich zu beklagen/ als sey er unschuldig angegeben/ hiermit ordnen und befehlen/ daß eine jede Obrigkeit selbst bey der Visitation sey/ oder je eine fürnehme Person mit Vollmacht dahin schicke/ die von seinetwegen/ da was nöthiges vorfällt/ anhöre/ und was er selbst gegenwärtig thun sollen/ verrichte. Pari ratione, uti Karolus Calvus olim Missos suos

suos una cum Episcopis visitationes Ecclesiarum & monasteriorum peragere voluit, uti testantur capitula ab eo in monasterio S. Medardi apud Sveffionis civitatem edita, quæ leguntur *tom. 3. Concil. Gall. pag. 87.* & recententur a Cardinale Baronio *ad ann. DCCCLIII. n. 18. seq.* Et proinde, ne quid sinistre judicetur de intentione visitatorum, his eos verbis munire voluit Serenissimus Saxonix Elector, *tit. von Synodo, §.* Wenn die Synodi gehalten &c. Damit -- weder die Kirchen-Diener wider die Obrigkeit und ihre Diener sich zu beklagen/ als ob dieselben ihr Amt mit Gewalt hemmen/ und ihnen vorschreiben wollen/ was sie predigen sollen/ noch die Unterthanen sich zu beschweren/ als ob in weltlichen Sachen sie den Kirchen-Dienern unterworfen/ und ihnen wiederum auch in demselben das Schwerdt gegeben/ oder daß sie darnach greiffen und trachteten/ in einigen Verdacht kommen möchten; So ordnen und wollen wir/ &c.

§. 8. Sunt & alia perquam multa, quæ in visitatione attendere debet Superintendens, circa scholas, circa ædificia Ecclesiastica, circa ærarium Ecclesiasticum, circa bona Ecclesiastica alia, circa salaria ministrorum Ecclesiæ, de quibus deinceps singulatim agendum erit. Nunc illud tantum meminisse oportet, visum fuisse Legislatori Serenissimo, visitationes, nisi repeterentur, fructu & effectu suo destitui. Et voluit ergo ILLE, ut quotannis bis visitationes instituuntur. Erstlich soll ein jeder Superintendens und Adjunctus jede Pfarre ordinarie des Jahrs zweymahl visitiren. Et paulo post: kan und soll ermeldte Visitation weniger nicht/ den zweymahl des Jahrs gehalten werden. Ordinarie dixit, ut excipiat casus extraordinarius præter opinionem contingens, neque moram aut cunctationem admittens. Hiermit gleichwohl dem Super-

intendentes und Adjuncten unbenommen / sondern mit Ernst auferlegt / und befohlen seyn / da sich Sachen zutragen / welcher Verrichtung der ordinari Visitation nicht erwarten / auch durch den Superintendenten abwesend durch Schreiben oder Vorbescheid der Personen nicht füglich hingelegt werden mögen / daß er sich auch zwischen der ordinari Visitation dahin begeben / und wie es beschaffen / eigentlich erkundigen soll.

§. 9. Tempora ista, quibus institui debeant visitationes, designata sunt in *Ordinat. Eccles. sit.* vom *Synodo. rubr.* Wenn die Synodi gehalten &c. verb. So ordnen und wollen wir / daß die Superintendenten und Adjuncten die Visitation dergestalt anstellen / daß sie darmit vor Miksaften im Winter / und vor Mariæ Geburth im Sommer fertig werden. &c. Sed quia fieri potest, ut aliquando tempus istud præcise observari nequeat, atque sic terminum circumducere oporteat, non tamen cessabit interim Pastor subjectus suo defungi officio, & quæ interim necessaria visa fuerint, suo denunciare Superintendenti, uti exemplum capi potest ex Decreto Synodali, §. 32. Begebe es sich nun / daß jemand über Jahr und Tag / ungeachtet beschehener Erinnerung des Tisches des HERREN sich enthielte; So sollen die Pfarrer nicht mehr / wie bißher solche Fälle biß auf die Visitationen / oder in den Synodum sparen / sondern alsobald dieselben Ihren Superintendenten zu erkennen geben / darmit derselbe solche Personen vor sich erfordere / zur Besserung vermahne / und in Verbleibung derselben an das Consistorium die Sache berichte. &c.

§. 10. Quæstiones, qualiter in actu visitationis formandæ sint, copiose exhibentur in *Ordinatione Ecclesiastica, dist. sit.* Et tamen pro re nata multo adhuc plures locum



locum invenire, easque Superintendentis arbitrio & dextérité relinquantur esse, patet ex verbis finalibus quæstionum Von den Schulen: Und andere mehr Puncten/ so der Superintendentens vermöge unserer hierinn gegebenen Ordnung/ und seiner Geschicklichkeit nach wohl wird wissen zu fragen. Quæ verba etsi de scholis concepta sint, jure optimo per extensivam interpretationem reliquis etiam omnibus accommodari possunt. Ad eas vero omnes & singulas tam parochi, quam parochiani bona fide respondere tenentur, inque eum finem admonendi sunt, ne quid temere & vel captandæ gratiæ, vel odii conflandi causa pronuncient. Soll er den Pfarrer zusehender mit Ernst seines Gewissens und geleisteter Pflicht erinnern/ daß er auff nachfolgende Artikel Ihme den Grund der Wahrheit/ wie es an Ihme selbst/ berichten/ und Niemandes weder zu Liebe oder Leid/ aus Gunst oder Widersin willen/ was anzeigen oder verschweigen wolle. Quæ verba repetuntur in præfatione quæstionum, ad quas parochiani interrogandi sunt.

§. II. Cæterum monendi sunt Superintendentes visitaturi, ut quam minimis fieri poterit visitandorum expensis officium istud suum exequantur, neve eos jam multis miserabili hoc ævo tributis ac vectigalibus gravatos, majoribus, quam necesse sit, evectionibus, procurationibus, & famulitii comitatu, aut comestibulum sumtu atterant, & pauperiores reddant. Cumque in nostris his provinciis ex Ecclesiastico ærario visitationum sumptus faciendi sint, æraria autem talia pleraque propter egestatem & inopiam parochianorum sumptibus istis faciendis vix sufficiant, fieri etiam vix potest, ut visitationes statim temporibus institui & expediri queant. Nec forte præficari amplius potest, quod constitutum legitur in Ordinatione Ecclesiastica,

stica, tit. Von Kosten und Zehrung der Superintendenten &c. Daß bey Verrichtung jedes Orts erster Visitation im Jahr in den Dörffern dem Visitatori Sechs Groschen zur Zehrung gegeben werden sollen/ cum multo carius vendantur hodie ea, quæ ad victum pertinent, atque olim pro sex istis grossis comparari potuerint haud paulo plura. Atque idcirco hodie ita fere observatur, ut tempore eo, quod rationibus reddendis destinatum est, aliqua simul invisitatione instituat. Hæc enim duo negocia jungi posse, docet & permittit d. 1. Ordinatio Ecclesiastica. Cæterum quam profuse aliquando facti fuerint sumptus in Ecclesia Latina & adhuc fiant, quibusve querelis procuraciones istæ exceptæ fuerint, latius exposuit r. de Episcopis lib. 3. cap. 26. n. 26. seq.

## CAPVT XXIII.

## Scholas etiam ad Superintendentis curam &amp; inspectionem pertinere.

## §. I.

Scholarum necessitatem & utilitatem non opus est, ut multis prædicemus. Observant illi omnes, qui populis regendis a DEO præfecti sunt, multum juvari regimen, & rectius stare Rempublicam, in qua bonæ literæ excoluntur, & animi subditorum civiles & flexibiles magis redduntur. Discere id licet a Karolo Magno, quippe qui multum laboravit, ut non in Galliis solum, sed & in Germania instaurarentur studia literarum, & constituerentur scholæ publicæ, uti præter alia capitula docet epistola ejus de scholis per singula Episcopia & monasteria instituendis, quæ extat tom. 2. Concil. Gall. pag. 121. Neque

Neque puto ego, Saxones, gentem feroceſſam & libertatis tenaciſſimam ſub imperio retineri tam facile potuiſſe, niſi acceſſiſſet informatio Sacerdotum, quos magno numero ad eoſmiſerat Karolus.

§. 2. Sicigitur pleræque Eccleſiæ Carolingorum ævo adjunctam habebant ſcholam, in qua erudiri poſſent parochianorum liberi. Concilium Namnetenſe *can. 9.* *U-nusquisque Presbyter, qui plebem regit, clericum habeat, qui can-tet, & epistolam & lectionem legat, & qui poſſit ſcholam te-nere; & admoſneat ſuos parochianos, ut filios ſuos ad pſalteri-um diſcendum mittant ad Eccleſiam, quos ipſe in omni caſti-tate erudiat.* Theodulphus Epiſcopus ad Presbyteros ſuos Aurelianenſes *cap. 20.* *Presbyteri per villas & vi-cos ſcho-las habeant, & ſi quilibet fidelium ſuos parvulos ad diſcendas literas eis commendare vult, eos ſuſcipere & docere non renu-ant, ſed cum ſumma charitate eos doceant.* Atque idcirco Hincmarus Archiepiſcopus Remenſis in capitulis, quæ viſitantibus præſcripſit, *ſub. num. 11.* interrogare jubet Pres-byterum, ſi habeat Clericum, qui poſſit tenere ſcholam, aut legere epistolam, aut canere valeat, prout neceſſari-um ſibi videtur. Videri poteſt Franciſcus Florens *ad cap. 3. X. de viſ. & honeſt. cler.* Renat. Choppin. *de ſacr. poliſ. lib. 1. tit. 3. n. 11. 12.*

§. 3. Facile vero intelligit unusquisque, quantum in-terſit Reip. ita educari juventutem, ut ſincera & integra & nullis pravitatibus detorta uniſcujuſque natura toto ita-tim pectore arripiat artes honeſtas, & ſive ad res ſacras, ſive ad juris ſcientiam, ſive ad quodeunque aliud ſtudium inclinaveſſet, id præcipue agat, id univerſum hauriat, uti loquitur Tacitus *dial. de Oratorib.* Et huc maxime con-ducunt ſcholæ, quæ ſunt veluti ſeminaria quædam, ex

Ec

quibus

quibus prodeunt, qui Ecclesiæ & Reip. inservire debent, ut adeo, si bene se habeant illæ, non possint non uberissimi inde salutis publicæ sperari fructus; e. contrario vero insignis metuenda sit clades & perpetuum detrimentum, si ubi illæ negligantur.

§. 4. Regum igitur & Principum est, quemadmodum de Karolo Magno dixi, dare populo Doctores & administratores, adeoque singulariter curare scholas. Idque cum ubique passim in Germania hætenus per DEI gratiam receptum sit, quantum profecerint ejus habitatores omni diritate atque immanitate olim teterrimi, tum circa cultum divinum, tum circa justitiæ administrationem & civilitatem morum, quotidiana & ubique obvia docent experimenta. Vestigiis majorum insistens Serenissimus Saxonix Elector elegantem & omnibus numeris perfectam edidit Ordinationem, secundum quam scholæ institui debeant. Eaque mox regulam dedit, quam sequerentur alii Germanix Principes. Injunxit in ea omnibus civitatum magistratibus, ut curam habeant scholarum, iisque præficiant idoneos Præceptores. *Deninach ist unser ernster Will/ und Meinung/ daß alle Obrigkeiten in unsern Churfürstenthumb und Lenden/ in allen und jeden Städten/ sie seind groß oder klein/ darob und daran seyn/ daß über den aufgerichteten Schulen mit Ernst und Fleiß gehalten/ auch darzu jederzeit tügliche und rechtschaffene Præceptores præsentirt und beordnet werden.*

§. 5. Vt vero eo strictius observetur Ordinatio ista Ecclesiastica, certos voluit idem Serenissimus Legislator constitui Inspectores, quibus annumerari debet Superintendens cujusque dioceseos, cum præsertim ejus officium sit, non Ecclesias tantum, sed etiam scholas simul visita-

re,

re, uti constitutum legitur in der Schul-Ordnung/ *part. 5.*  
 §. Und damit &c. Und da sie (sc. die Inspectores) Fehl und  
 Mangel/ daß diese Ordnung nicht angerichtet/ und deren ge-  
 mäß die Jugend nicht gelehrt/ und unterwiesen würde/ befin-  
 den/ -- dieselben sollen sie ordentlich verzeichnen/ und dem  
 Superintendenten oder Adjuncten desselben Orts/ so er sel-  
 ner Visitation halber ohne das dahin kömmt/ zustellen. Der  
 alodenn neben oberneldten Verordneten die Schule auch fleiß-  
 sig visitiren/ die Knaben examiniren/ und was er für Unord-  
 nung und Mangel nicht abstellen kan/ seinem General-Super-  
 intendent neben anderen berichten soll &c. *Simile quid con-*  
*stitutum legitur de scholis, quæ in vicis & pagis habentur,*  
*sub tit. von Inspection der deutschen Schulen:* Daß die Pfar-  
 rer selbiger Orten die Inspectores seyn --- und was sie vor  
 Fehl und Mangel befinden/ jedesmahl dieselben unterstehen  
 abzustellen/ wo es dann nicht versangen wolte/ solches mit al-  
 len guten Umständen dem ordentlichen Visitatori zur Zeit ih-  
 rer Visitation anzeigen/ oder schriftlich zustellen/ damit solches  
 vollends an den Superintendenten noch ferners gelange/ und  
 gebührlches zeitliches Einsehen beschehen möge.

§. 6. Nec vero hæ tantum publicæ scholæ ex Prin-  
 cipis cura atque dispositione suas acceperunt leges, sed et-  
 iam privatæ quævis aliæ simili inspectioni commissæ fue-  
 runt. Adeo sollicitus fuit Serenissimus Elector, ut in  
 suis provinciis juventus pro cujusque loci habitudine recte  
 instituatur, & teneri animi honestatis præceptis imbuatur.  
 Ecti enim non magistratibus tantum municipalibus  
 inter cives suos, sed singulis etiam civibus domus præ-  
 ceptorem constituere liceat liberis suis; quia, tamen in-  
 terest Reip. non in fide tantum vera, sed etiam moribus

civitati conformibus juventutem institui, circumscribi a Principe ut capite Reip. oportuit istam civium libertatem, ne salus publica inde aliquid capiat detrimenti. Atque ex hoc principio non illi tantum pædagogi, qui trivialibus scholis præficiuntur, sed alii etiam quivis præceptores, qui privatim educandis instituendisque pueris operam impendunt, in his provinciis Superintendentis & Pastoris inspectioni subiacent.

§. 7. Clara in hanc rem est Constitutio in der Schul-Ordnung/ *tit. von Winkel-Schulen. §. ult.* Hiermit aber soll nicht benommen noch verbotzen seyn/ ob etliche fürnehme Bürger oder von Adel ihren Kindern in ihren Häusern oder auch in einer oder mehr Städten besondere Præceptores halten/ und gleich als in einer besondern Schule unterweisen lassen wolten. Doch daß dieselben Præceptores so wohl/ als die in den gemeinen Particular-Schulen jedes Orts Superintendenten und Pfarrer unterworfen/ willig und bereit seyn/ denselben vermöge habender Instruction, ihrer Institution, Zucht und Disciplin halben Rechenschaft zu geben/ damit nicht die unverständige Jugend/ auch unwissend ihrer Eltern/ durch unreine Lehr im Glauben verführt/ oder in ärgerliches Leben gerathen möchten.

§. 8. Debet igitur Superintendens circa inspectionem istam tum Præceptorum, tum etiam discipulorum mores atque studia explorare, ut inter utrosque iusta conservetur harmonia, neve illi faviendo nimis imperio suo abutantur, hi præfracte resistendo disciplinam omnem pessime excutiant. Quid enim plagosi illi Orbili sui ista lævitia efficient aliud, nisi ut aversos plane a literarum studiis red Jant discentium animos? Quid item discipulorum ferocia atque contumacia procreabit, nisi seram aliquan-

quando poenitentiam, & infaustam, cujus diu pertasum est, antea vitæ memoriam. Nec vero leve id est minus, bonis moribus ac literis instituere juventutem, & rudibus adhuc animis mentem instillare Christo dignam, easque literas, quæ semper optimo cuique placuerunt; Sed discernenda tamen sunt ingenia, cura generosa quæ sunt, doceri cupiant, cogi non ferant, iisque sæpe vel viam indicare maximus profectus sit, alia e contrario inveniuntur, quæ nisi durius habita nullo discendi studio & cupiditate tenentur, quanquam satius sit, hæc ipsa tempestive alicnis artibus advesferi. Vid. Hugonis a S. Victore opusculi *de studio legendi caput ultimum*, quod recenset Johann. Mabillonius *vet. analect. tom. 1. pag. 324.*

## CAPVT XXIV.

**Ædes etiam parochiales, Hospitalia, & alia loca pia ad inspectionem Superintendentis pertinere.**

## §. 1.

**D**E cura ipsius Ecclesiæ, quatenus per istud vocabulum ædificium denotatur, non est, quod multum solliciti sumus, quandoquidem per se patet, ejus conservationem & reparationem ad inspectionem & curam Pastoris & Superintendentis spectare, quod sine tali ædificio cultus divinus parum commode explicetur. Es weiset sich selbst/ (sunt verba decreti Synodalis, §. 73.) daß die Eingepfarrten auch die Kir-  
chen und Gottes-Häuser nicht eingehen/ sondern bey Zeiten in  
Besserung bringen lassen sollen. Similis tamen cura impen-  
denda etiam est ædificiis aliis, quæ communiter loca pia di-  
cuntur, uti sunt Orphanotrophia, Ptochotrophia, Xeno-  
dochia, & similia, quæ communiter Hospitalia vocantur.

E c 3

Talia

Talia enim autoritate & beneficio Imperatorum iisdem privilegiis, quibus Ecclesiæ ipsæ gaudent, ornata fuerunt, uti habetur in *l. 35. C. de Episc. & cler.* Dicuntur alias in jure Canonico religiosa domus, quod religionis vel pietatis intuitu sint extructæ. & admodum variæ sunt, ut explicat Andr. Vallens. *in paratit. ad tit. X. de religios. domib.* De privilegiis ipsis, quæ piæ causæ competunt, & quid piæ causæ nomine veniat, prolixè agit Andr. Tiraquellus *tot. tract. de privileg. piæ causæ.*

§. 2. Eodem referendæ sunt domus parochiales, quæ Pastoribus & ludimoderatoribus cujusque loci extruuntur. Illæ enim non minus necessariae sunt, ut habeant scil. sua receptacula, qui cultui divino inserviunt. Atque idcirco ædes istiusmodi similiter inspectioni Superintendentis subjectæ sunt. Quod etiam innuit Ordinatio Ecclesiastica, *tit. von der Visitation.* Es soll auch der Visitator, wenn in gehaltener Visitation über des Pfarrers oder Custoden Gebäud/ von den Eingepfarrten oder ihnen selbst geklaget worden/ neben dem Amtmann/ Collatorn, Erb- oder Gerichts- Herren/ welcher vorhanden/ alsbald dieselbe besichtigen/ und ob/ auch welcher Gestalt es zu bauen/ was der Eingepfarrten oder des Pfarrers Erbietten/ wenn solcher Bau angestellt/ in Synodum berichten/ damit solch Gebäude nicht eingestellt/ sondern jederzeit förderlich vorgenommen/ dergestalt oftmahls mit geringen Kosten ein großer Schaden verhütet/ und die Gemeine mit den neuen Pfarrgebäuden desto weniger beschweret werden mögen.

§. 3. Sic & procurabit una cum Pastore loci Superintendens, ut cæmeteria probe munita sint, & sive muris, sive vacerris, sive palis cincta custodiantur, utve, quantum



tum fieri potest, nitida & ab omni colluvie pura sint omnia. Aufsdass auch die Kirchhöfe allenthalben / und sonderlich auff den Dörffern / da sich Pfarrer oder Blöckner dero darauf wachsenden Gräferen gemeinlich branchen / ehelich und rein / als ein Schlaff-Haus der Christen / so am Jüngsten Tage von Christo auferweckt und selig gemacht werden sollen / gehalten; So sollen dieselben mit Mauren / Planden / Zennen und Thüren verwahret / und vorm Viehe allenthalben mit Fleiß vermahret werden. Sunt verba in den General-Artickeln *tit. 15.* Idem reperitur in decreto Synodali, §. 42. Nicht weniger gebiethen wir / die Kirchhöfe und Gottesäcker allenthalben ehrlich und reinlich zuhalten / mit Mauren / Planden / Thüren / auch eisern oder hölzern. Ggittern / über welche das Viehe nicht lauffen kan / zu verwahren &c.

§. 4. Sic & de hospitalibus constitutum legitur in iisdem articulis generalibus, *tit. 33.* §. Und weil sich &c. Soll hinfort beneben den Verordneten des Raths dem Pfarrer das selbst auch die Inspection und Aufsehen auff die Hospital / wie viel derselben in einer Stadt seyn möchten / mit Ernst / und ohne einige Exception oder Ausrede deren / so sich desselben beschweren / und privilegia vorwenden möchten / aufgelegt und befohlen werden / damit er jedes Jahr zweymahl zu den ordentlichen visitationibus, wie darinnen hauffgehalten / eigendlich und mit beständigem Grunde der Wahrheit berichten möge. Quod dicit Serenissimus Legislator de exceptione aut privilegio, ad quod provocare moris esset alicubi, videtur provenisse ex doctrina Canonistarum tum recepta, non alia scil. hospitalia ad Episcopi inspectionem pertinere, nisi quæ autoritate ejus constituta essent.

§. 5. Rectius vero sentiunt illi, qui statunt, Hospitalia

talia promiscue omnia non esse exempta a visitatione Episcopi, ut maxime eorum curatio plebejis competat, vel etiam exempta sint ab ordinaria diœcesani Præfulis potestate, uti commentatur Antonius Fabritius Bleynianus *de benefic. tit. de Xenodochiis. n. 27.* adeoque concurrere Episcopos cum aliis quibuscunque visitatoribus. Augustin. Barbosa *ad Concil. Trid. sess. 22. de reform. c. 8. n. 7.* Quin & ex sanctorum Patrum exemplis constat, Valétudinaria quondam ac publica egenorum domicilia non alio regi solita moderatore, quam Ecclesiastico, non a profanis, ut hodie, sed ab Episcopis, Sacerdotibus aut Diaconis huic officio præpositis a diœcesano Antistite. Renat. Choppin. *de sacr. polit. lib. 3. c. 5. n. 2.* Et ut maxime Hospitalale aliquod non sit institutum autoritate Episcopi, est tamen & dicitur locus pius, quia in eo exercentur opera pietatis. Dan. Moller. *ad part. 2. constitut. 5. n. 7.* Augustin. Barbosa *ad l. 32. C. de Episc. & cler. c. 12.* Pietatis autem ista opera ut debito modo exercentur, ad Episcoporum pertinet curam atque inspectionem.

§. 6. In genere decrevit olim Eugenius Papa c. 3. *x. de religios. domib. De Xenodochiis & aliis similibus locis per sollicitudinem Episcoporum, in quorum diœcesi existunt, ad easdem utilitates, quibus constituta sunt, ordinentur.* Nec alia mens fuit Hincmarj, Archiepiscopi Remensis, dum is Ludovicum, Germaniæ Regem, Caroli fratris sui Regnum occupaturum admonuit, ut Episcoporum inspectioni & directioni subiceret Hospitalia, Hospitalia, inquit, peregrinorum, sicut sunt Scottorum, & quæ tempore antecessorum vestrorum Regum constructa & constituta fuerunt, ut ad hoc, ad quod deputata sunt, teneantur, & a Rectoribus DEVM timentibus ordinentur, custodiantur, & dispensentur, obtinere. Sed Recto-  
rius

*ribus monasteriorum & Xenodochiorum, id est, Hospitalium, precipite, ut sicut Canonica docet auctoritas, & capitula xvi & Patri vestri precipiunt, Episcopis propriis sint subiecti, & monasteria atque Hospitalia sibi commissa ipsorum regant Consilio. Qui Episcopi paternam sollicitudinem eis secundum ministerium illorum studebunt impendere &c.*

## CAPVT XXV.

## Viduarum etiam &amp; orphanorum curam incumbere Superintendenti.

## §. I.

**V**iduarum & pupillorum causæ cum contemptæ sint ple-  
rumque atque abjectæ, ipsæque eorum personæ despi-  
catui habeantur, præsidio majori necesse est ut fulciantur, &  
iusto patrocinio subleventur. Tertullianus *lib. 1. ad Vxor.*  
*cap. 8.* Nam de Viduitatis honoribus apud DEVM uno dicto ejus  
per Prophetam expeditum est: *juste facite vidua & pupillo, & ve-  
nite, disputemus, dicit Dominus.* Duo ista nomina, in quantum  
desistunt a auxilio humano, in tantum divine misericordie exposita  
suscipit tueri pater omnium. Vide, quam ex aquo habetur, qui vi-  
dua benefecerit, quanti est vidua ipsa, cujus adsertor cum Domino  
disputabit. &c. Et hæc nomina justam habent supplicatio-  
nis causam, propter quam ad comitatum Principis ire liceat  
Episcopis miserabilium istarum personarum Patronis,  
Concilium Sardicense *can. 8.* Honestum est autem, ut Episcopi  
intercessionem his præstent, qui iniqua vi opprimuntur, aut si vi-  
dua affligatur, aut pupillus exspolietur: si tamen isthæc nomina ju-  
stam habeant causam aut petitionem. Prohibentur scil. Epi-  
F f. f. copi

scopi in isto Concilio, ne ita frequenter & propter qualemcunque causam eant ad comitatum Principis, quod nimia frequentia, & importuna atque injusta petitiones ejus gratiam attenuarent, exceptis causis viduarum, pupillorum & aliarum personarum injuste oppressarum.

§. 2. Ipsi etiam Imperatores istiusmodi personis privilegia concesserunt, maxime circa judicia. Inter quæ præcipua eminet constitutio Constantini Magni in *l. un. c. quando imp. int. pupill. vel vid.* duplex omnino continens privilegium. Vnum, quod ne quidem ex rescripto Principis cogantur extra provinciam comparere, alterum, quod e diverso non modo suum ordinarium judicem possint declinare, sed etiam ipsius adversarii, evocando causam, per supplicationem a iudice competente ad Principis tribunal. Et propterea etiam Karolus M. viduarum & orphanorum causas præ cæteris observari debere in judiciis monet *lib. 3. capitular. c. 2. De judiciis Ecclesiarum DEI, viduarum, orphanorum & pupillorum præcipimus, ut in publicis judiciis non despiciantur clamantes, sed diligenter audiantur. Et lib. 4. c. 46. De pauperibus, viduis, & pupillis injuste oppressis volumus, ut adjuvantur & releventur.* Præclarum etiam est illud, quod ex constitutionibus Regiis viduarum, pupillorum & pauperum causæ ante meridiem audiri & definiri debeant, causæ vero regie aut potentum post meridiem, uti patet ex capitularibus Karoli Magni *lib. 2. cap. 33. & lib. 4. cap. 16.* itemque ex Concilio Vernensil. *can. 23.*

§. 3. Quod supra in Sardicensi concilio statutum fuisse diximus, ut Episcopi viduis consilio & auxilio præsto sint, id deinceps varie repetitum legimus. Secundum

dum canonem istum eadem cura Episcopis mandatur in formula ad eos directa apud Cassiodor. lib. 11. formular. Orphanis viduisque contra saevos impetus debent placita praestari solita. Sic & Innocentius III. lib. 1. epist. 37. Cum ex injuncto, inquit, nobis Apostolatus officio generaliter omnibus & specialiter viduis & pupillis sumus in iustitia debicores &c. Imo pertinet hoc ad purum & immaculatum DEI cultum, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, Jacob. 1, 27. visitare, inquit, ἰστούντες αὐ. unde vocabulum ἰστούν. Idque admonere debet Episcopos in universum omnes, sui muneris esse & ad ἰστούνειν suam pertinere viduarum & orphanorum curam, & per hanc cultum divinum valde promoveri.

§. 4. Ex Concilio Matifconensi II. c. 12. constat, iudicibus non licuisse sententias ferre in causis viduarum, nisi cum adhibito suffragio Episcopi. Quid autem, ita se habent verba, scriptura divina de viduis & pupillis precipiat, nobis clare non est. Ideoque quoniam provisioni nostra, DEO auctore, causa principaliter viduarum & pupillorum sunt commissa, pervenit ad nos, quod a iudicibus crudelius pro levisimis causis veluti defensore carentes, irremediabiliter affligantur: Ob quam causam decernimus, ut iudices non prius viduas & pupillos conveniant, quam Episcopo nunciaverint, cujus sub velamine degunt. Quam si Episcopus praesens non fuerit, Archidiacono vel presbytero cui-dam ejus, ut pariter sedentes communi deliberatione causis eorum terminos figant, ita iuste ac recte, ut deinceps de talibus antedicta persona non conquassentur. Quod si is, qui iudex est, aut impetitor eis aut injuriam aliquam ingesserit, aut definitionem tanti concilii transgressus fuerit, a communione suspendatur &c. Habitu fuit hoc Concilium.

autoritate Guntramni Regis, ne quis putet, per decretum istud circulus suos egressos fuisse statuentes.

§. 5. Quæ ita Episcopis olim demandata fuit cura, ea nunc Superintendentibus nostris incumbit. In Ordinatione Ecclesiastica *tit.* von immunitatib. und Freyheiten der Kirchen-Diener. §. Und so sich &c. hæc leguntur verba; Sollen doch die Witwe und Kinder daselbst geduldet/ der Auffenthalt ihnen gestattet / und sie mit nichts ohne sonderliche hochwichtige Ursachen und Vorbewußt des Superintendenten ausgetrieben werden/ darzu unsere Amt-Leute/ Erb-oder Gerichts- Herren sich neben dem Superintendenten ihrer mit Ernst und Treuen annehmen / so es die Noth erheischt / ihnen Bögte und Vormündern gleich andern Witben und Wäisen desselbigen Orts verordnen / ihren Nutz / Wohlfarth und Nothdurfft verhandeln / und ihnen in allen Anliegen mit Rath und Hülffe erscheinen sollen. Ad eundem modum etiam Superintendenti demandata est amicalis compositio inter novum Pastorem & viduam defuncti circa ea, quæ ex fructuum perceptione nasci possent, litigia, in den General-Articeln/num. 41.

§. 6. Etsi vero constitutiones istæ de Pastorum viduis agant, non minus tamen etiam aliæ Superintendentis defensionis commendatæ intelliguntur, idque haud obscure innuunt verba : gleich andern Witwen und Wäisen / propter *ἐπισκοπὴν* illam, quam generaliter ei commendatam esse dixi. B. Ambrosius, Episcopus Mediolanensis, ut Casarem-Valerianum pupillum a potentia Maximi Tyranni tueretur, Apostolica libertate armatus, Maximum illum his verbis allocutus fuit *epist. 65.* *Gloriosum mihi est, hoc pro salute pupilli Imperatoris. Quos enim Episcopi magis, quam pupillos debemus tueri? scriptum est enim, iudicate pupillo, & justifyate viduam,*

*duam, & eruite injuriam accipientem; & alibi: judices viduarum & patres orphanorum.* Sic & Gregorius Magnus, cum accepisset, quod Calaritana in Vrbe proluxa & perquam molesta lite vidua quædam vexaretur, Januarium ejus Urbis Episcopum admonuit, ut ejus causæ toto suo studio faveret, hac addita ratione: *Pastoralis regiminis necessitate compellimur, ut orphanorum viduarumque causas solertius quam curis ceteris insistamus. lib. 1. epist. 62.* Sed quid opus, ut Superintendentis officium in hoc negotio prolixè describamus, cum ex charitate Christiana unusquisque fidelium teneatur viduis & orphanis prospicere.

## CAPVT XXVI.

**Superintendentem inspectionem habere in redditus & administrationem ærarii Ecclesiastici, & propterea rationum redditioni interesse debere.**

## §. I.

**I**N Ecclesia primitiva, dum in Christianos sævirent gentium equulei & catastæ, nulli statim redditus erant, neque fructus certi ad alimenta Clericis & pauperibus præstanda. In fidelium pietate omnis spes posita erat, atque illi uni acceptum referebatur, quicquid ad eos solatii veniebat. Moris enim tum fuit dari a Christianis stipis seu elemosynæ nomine certam pecuniæ summam, pro cujusque & liberalitate & facultatum modo. Oblationes dicebantur. Atque ex illis Episcopi Clericis, pauperibus, pupillis, viduis, orphanis, captivis, quantum ad victum satis fuit, suppeditarunt. Guil. Bevereg. *ad can. Apostol. 4. & 41.* Præverunt nempe ipsi hic Apostoli, penes quos summa tum temporis

rerum Ecclesiasticarum administratio fuit, eaque deinceps ad Episcopos translata est, quod & ipsi in *1. postolorum* locum suffecti & subrogati essent. *can. Apostol. 4. Conf. Joh. Stephan. Durant. de ritib. Eccles. Cathol. lib. 2. cap. 26. num. 7. Gabriel Albaspin. lib. 1. Obs. cap. 5.* Domos, villas, aliaque bona immobilia possidere Ecclesiæ propter gentium in Christianos odium & perpetuas persecutiones non licuit, maxime illa, ex quibus certi reditus, annuumque ve-ctigal percipi possent. Quod si omnino talia aliqua Ecclesiæ obvenissent, tenebatur illa & consueverat eadem vendere, atque ex pretio inde redactis personis miserabilibus subvenire.

§. 2. Postquam vero Constantinus Magnus Imp. Ecclesiæ Christianæ non pacem tantum dedit, sed etiam latifundia quamplurima, ejusque exemplo excitati alii similia ei donaverunt bona, factum inde, ut Ecclesia illa non venderet amplius, sed retineret, & ex redditibus inde perceptis annua faceret stipendia. Omnium vero istorum bonorum & reddituum Ecclesiasticorum dispensatio erat penes Episcopos, neque Clerici & Presbyteri ex facultatibus Ecclesiæ consequi poterant quidquam, nisi ex beneficio & consensu Episcopi, cujus erat & animis hominum, & Ecclesiarum opibus moderari. *Canon. Apostol. 38. Omnium rerum Ecclesiasticarum curam gerat Episcopus, & administret tanquam DEO intuente. Et can. 41. Jubemus Episcopum rerum Ecclesiæ potestatem habere. Si enim preciosa hominum anima sunt ei credenda, nilito magis sunt committenda pecunia, ut in ejus sit facultate omnia administrare, & iis qui egent, per Presbyteros & Diaconos subministrare cum DEI timore & omni religione, etiam, si sit opus, in necessarium suum usum accipere, & fratrum, qui hospitio excipiuntur,*  
ita



*ita ut ipse nullo modo egeat. &c.* Idem repetitur in Concilio Antiocheno *can. 25.* in quo Episcopi simul reddendis rationibus obnoxii decernuntur. Vid. Christoph. Justell. *ad d. can. 25.* Guil. Bevereg. *ad Cod. can. Eccles. primitiv. lib. 1. cap. 4. num. 6.*

§. 3. Sed cum hac ratione idem eveniret Episcopis, quod Apostolis olim, ut a divinorum officiorum executione avocarentur, & quod Chrysostomus *homil. 86. in Matth.* conqueritur, eo modo in dispensatorum, cauponum, procuratorum, publicanorum, quæstorumque ordinem coacti viderentur, placuit Patribus in Concilio Chalcedonensi congregatis *can. 26.* ut Oeconomi certi instituerentur, qui Ecclesiasticas tractent rationes, uti eos definit Arcadius Imp. in *l. 3. C. Theod. de his, qui ad Eccles. conf.* Quomodo & in Ecclesia Constantinopolitana Magnus Oeconomus apud Georgium Codinum Curopalatam *cap. 1.* describitur, quod sua in potestate omnes Ecclesiæ facultates, omnesque in illis reditus teneat, & tam Patriarchæ, quam Ecclesiæ hac in re dispensator sit. Atque illi dispensare debuerunt res Ecclesiasticas secundum sententiam Episcopi, uti dicitur in *dist. can. 26.* Vnde & rationes reddere tenebantur, quod ex Allariano typo etiam Oeconomum Magnum apud Constantinopolitanos oportuisse ostendit Jacobus Goar. *ad dictum Codini locum, pag. 10.* Ad hæc de omnibus quater in anno rationem reddit coram Pontifice &c. Vid. Guil. Bevereg. *ad d. can. 26. Chalced.*

§. 4. Episcopo in hoc negotio apud nos æquiparatur Superintendens, & Oeconomis Curatores Ecclesiæ die Kirch-Väter/ oder Kasten-Vorsteher/ uti dicuntur. Quamquam enim Oeconomi olim ex proprio clero eligerentur

tur, secundum canonem Chalcedonensem 26. & fere indignum videretur, Ecclesiasticis rationibus præfici personas laicas. Sed apud nos hodie munus istud etiam laicis committi potest, dummodo sint bonæ fidei, integræ famæ, & honesti nominis. Nec enim aliud quicquam exigitur in tali officio, nisi ut bona fide administrentur bona Ecclesiastica, quæ fides exuberat sæpe apud laicos, deficit apud Clericos. Et hoc præcipue observatum cupit Ordinatio Ecclesiastica in den General-Artickeln / tit. 35. Damit den Kirchen und derselben Gütern recht und wohl vorgestanden/ und die Kirchen-Gebäude desto besser erhalten/ so sollen bey jeder Kirchen seine ehrliche/ Gottfürchtige und redliche Leute/ zum wenigsten zweene zu Kirch-Vätern den Kirchen zum besten erwählt werden.

§. 5. Eligendos esse dicit, sed a quo? Id non definitur quidem in isto loco, definitur tamen in der Erledigung der Landes-Gravam. tit. Consistorial-Sachen / num. 15. Daß vorbemeldte Inspectores (die Superintendenten / Beamte und Gerichts-Herren) sich ihres Amtes besser/ als bißhero geschehen/ erinnern / zu Einnehmern und Verwaltern / Gottesfürchtige/ Gewissenhafte / redliche / angefessene und vorsichtige Männer erwählen. Quamquam diversis in locis diversa possit esse consuetudo, quæ ubi invaluit, & inveterata est, merito retinetur. Et sic possunt tales curatores ab ipsa tota universitate constitui, ubi ita consuetudine receptum fuerit. Justinianus Imp. in l. 42 §. 5. C. de Episc. & Cler. Oeconomus cum iudicio & diligenti discussione creari præcipit. Idque iudicium atque probationem Episcopis committit. §. 9.

§. 6. Qualiter se gerere debeant Curatores ararii Ecclesiastici, & quæ ad eorum officium pertineant, non est hu-

hujus loci, ut prolixè exponatur. Quantumcunque vero id fuerit, inspectioni id subiacet tum magistratus loci, tum præcipue Superintendentis. Itaque si ex comparatis scèrni in utilitatem Ecclesiæ exponenda fuerit pecunia, debet id fieri cum præscitu Superintendentis, Sollen sie das mit Vorwissen jedes Orts Obrigkeit/ sonderlich des Superintendenten in Städten/ und in Dörffern Erb- und Lehnherren/ auch des Pfarrers rechtmäßiger Weise zu thun Macht haben. Nec possunt Curatores isti ex bonis Ecclesiæ alienare quicquam sine præscitu & consensu Superintendentis: Es sollen auch fort- hin die Vorsteher des gemeinen Kasten keine liegende Gründe oder Güter der Kirchen zuständig alieniren oder erblich verkaufen/ ohne ersuchten Rath und Erlaubniß jedes Orts Hauptmans/ Erb- oder Lehnherrens/ Schöffers/ Bürgermeisters/ Raths und Superintendentens/ und da solche alle einhellig auff die erbliche Alienation schliessen werden. &c. Nec possunt adeo arbores cæduas ex sylva, quæ Ecclesiæ propria est, vendere: Da auch die Kirche eigen Holz hat/ sollen die Kirchväter ohne des Collatoris, Pfarrers und Superintendenten/ oder ordentlichen Visitatorn Wissen und Willen kein Holz darinnen hauen lassen/ noch daraus verkaufen. Quæ omnia ita recensentur d. tit. 35. des General-Artickel.

§. 7. Sicneque possunt Administratores illi ædificium aliquod sine Superintendentis concessione erigere, uti id diserte prohibitum est in Decreto Synodali, §. 79. So begehren wir/ wenn hinführo Extraordinar Ausgaben zu bauen/ oder für Arme/ oder sonsten vorkommen/ das solches allezeit mit Vorbewußt des Pfarrers/ auch nach Gelegenheit/ und wenn es einen Haupt-Bau oder hohe Summa betrifft/ (In decreto Synodali antiquiori hæc summa explicatur, so sie

Gg

über

über 5. Gùlden láufft) mit Einwilligung des Superintendenten geschehen / anderer Gestalt auch die Ausgabe den Vorstehern und Kirchváttern nicht in Rechnung passiren sollen. Qvin & in venditione fructuum ex bonis & prædiis Ecclesiæ perceptorum Superintendentis inspectio hoc exigit, ut quam optime & quanti plurimi vendantur, neque ex iis Curatores suis culinis pro precio oppido vili prospiciant. Quam in rem pergit Decretum Synodale §. 80. Bösen Verdacht des Eigennuzes und Abbruch der Geistlichen Güter zu verhüten/ sollen die Kastenherren/ Vorsteher/ Hospital- Verwalter und Kirchväter künftigh diejenigen Früchte / die sie Amtswegen einzunehmen haben/ so wohl Decem und Zinse an Wein/ Getreide/ Viehe/ Hünern und dergleichen nicht für sich selbst umb ein geringes Geld behalten/ sondern dem höchsten Werth nach verkaufen/ die Pfarrer und Superintendenten auch genaue Achtung darauf geben. Et sic etiam de Oeconomis constituit Iustianus Imp. in l. 42. §. 5. C. de Episc. & Cler. Qvacunque in re videbuntur res Ecclesiasticas minuisse vel læsisse vel proprium quæstum quæsisse, hoc Ecclesiasticas rebus restitu-  
ent.

§. 8. Cæterum ut eo plenius constet, quantum Superintendentis cura circa bona Ecclesiastica comprehendat, lubet adscribere verba ex resolut. gravam. tit. Consistorial- Sachen. num. 15. quæ sic habent: Hiemit ernstlich befehlende/ daß vorbemelbte Inspectores (Superintendenten/ Beamte und Gerichtsherrn) sich ihres Amtes besser/ als biszhero geschehen/ erinnern/ zu Einnehmern und Verwaltern Gottfürchtige / gewissenhafte/ redliche / angeessene und vorsichtige Männer erwählen/ richtige Inventaria über solche Stiftungen/ Rechte/ Gerechtigkeiten und Einkünfte an Gelde/ Getreidicht und anderen Pertinentien aufrichten/  
jähre

jährlichen bald nach Michaelis/ oder wie es sonst an einem/ oder andern Ort herkommen/ getreue Rechnung über Einnahme und Ausgabe abfordern/ wohl überlegen/ und- da sich Mängel befinden/ dieselben justificiren/ was an solchen Einkünften gangbar/ mit allem Fleiß einreiben / und aus Nachlässigkeit oder unziemendem Vorsatz/ keine Reste aufwachsen/ auch was etwan daran ungangbar/ steckend oder streitig ist/ von neuen nach aller Möglichkeit in Gang bringen / und da ein Uberschuß vorhanden umb landübliche zugelassene Verzinsung vorsichtz- lich ausleihen/nicht aber ohne Erkenntnis des Obern oder anderer Consistorien selbstn an sich ziehen/ fürnehmlich die Capitalia mit gnugsamen Pfanden/oder solchen unbeweglichen Gütern/ an welchen zureichende und beständige Erhöhung ist / und die andern vorhin nicht verpfändet / auch nicht leichtlich in einen Unwerth gerathen/ oder durch vermuthliche Schäden ganz verderbet werden können/ gnugsam versichern / und also solchen geistlichen Stiftungen zu Schaden und Nachtheil nicht das geringste vorgehen lassen/ sondern dieselben vielmehr durch fleißige Aufsicht/und gebührende Sorgfalt/darzu sie ihre Amtspflichte ohne das verbinden/in guten Stand erhalten/und so viel möglich/ vermehren sollen.

§. 9. Potissimum vero illa Superintendentis inspectio sese exserit tum, quando curatores ærarii Ecclesiastici rationes reddunt suæ villicationis. Ita namque jus est, ut omnis administrator rei alienæ, quomodocunque administret, vel gerat, ad rationes reddendas teneatur, sive sit administrator rei sacræ, sive prophanæ, tam publicæ, quam privatæ. Matth. Wesenbec. *consil.* 47. n. 1. 2. Munnoz de Escobar *de ratiocin. administ.* c. 3. n. 31. Franc. Nig. Cyriac. *controv. forens.* 51. n. 57. Et quia ergo omnes

mnēs illi causarum piarum administratores, de quibus haecenus diximus, in alienis negociis versantur, non possunt illi rationum redditionem defugere, quippe quæ & Oeconomis olim injuncta fuit, in *l. 42. §. 5. C. de Episc. & Cler.* Et generaliter hinc constituit Justinianus *Novell. 123. c. 23. Oeconomos & Xenodochos, nosocomos, ptoebotrophos & aliorum venerabilium locorum gubernatores & alios omnes clericos jubemus pro creditis sibi gubernationibus apud proprium Episcopum, cui subjacent, conveniri, & rationem suæ gubernationis facere & exigere, quod ex ipsis debentes ostenduntur illi venerabili reddendum domui, ex cujus ordinatione debitum apparuerit &c.* Et in hoc nempe tutorum & curatorum funguntur officio, *Novell. 131. c. 15.* qui & ipsi ad rationum redditionem tenentur. *§. fin. Inst. de Attil. tut. l. 1. §. 3. ff. de tut. & ration. distr.*

§. 10. Idem de nostris quoque ærarii Ecclesiastici curatoribus constitutum in den General- Artickeln/ *n. 35.* Die alles Einkommens und Ausgebens richtige Register halten/ und dasselbe auch jährlich für ihren Erbherrn/ Pfarrer/ Richter und Eltesten der Gemeindel in Gegenwart des ordentlichen Visitatoris verrechnen. Itemque de præfecto Hospitali sub *num. 33. §.* Zum dritten. Deshalben er auch jährlich gute erbare/ unterschiedliche und aufrichtige Rechnung für dem Rath in Gegenwart des Pfarrers unnachlässlich thun soll. Nec audiendi sunt illi, qui ex *l. 32. C. de Episc. & Cler. in fin.* confici posse putant, orphanotrophos rationum redditioni non esse obnoxios, siquidem iste textus ita explicandus est, quod non teneantur rationes reddere orphanis, teneantur autem Episcopo, uti recte commentatur Dionysius Gothofredus *ibid. Job. Brunneman. eod. Add. Joh. Heeser de rat. redd. loc. l. n. 3. 4.*

§. 11. Oeconomi Ecclesiæ olim singulis annis rationes reddere tenebantur, *l. 42. §. 5. C. de Episc. & Cler.* Et ad hoc exemplum etiam Curatores ærarii Ecclesiastici apud nos singulis annis rationes reddere jubentur *d.l.* Die alles Einkommens und Ausgebens richtige Register halten/und dasselbe auch jährlich -- -- verrechnen. Et porro : Und es soll von den Amtleuten/ Lehnherren/ neben den Erbherrn/ Superintendenten, Pfarrern und den Gemeinden auf den Dörffern berührte Kirchrechnung jährlich und richtig gehalten werden. In decreto Synodali de anno 1624. annua ista rationum reditio districtæ præcipitur, & prohibetur, ne in longius aliquod tempus differatur, §. Damit nun &c. Die Rechnung auch nicht in 2. 3. 4. oder mehr Jahren/ sondern jährlich mit Zuziehung des Pfarrers und jedes Orts Superintendentens gehalten/ &c.

§. 12. Id tamen quoad Superintendentem limitatur in resolutione gravaminum, *tit. Consistorial-Sachen. num. 3.* propter inopiam quarundam Ecclesiarum, quæ sumptibus ferendis haud sufficiunt : Und obzwar nach Anleitung der General- Artikel jährliche und richtige Rechnung auf den Dörffern zu halten / wo was streitig/ zu erforschen / und solches in Beyseyn und mit Hülffe der Lehn- und Gerichtsherrn/ derer keiner auszuschliessen/ bezulegen; So soll doch an denen Orten/ da der Kirchen Armuth bekant/ oder sich keine sonderbare Gebrechen ereignen/ die Rechnungen nach Befindung dergleichen Umstände / zu Ersparung Unkosten/ ohne Beyseyn des Superintendentens vorgenommen/ ihm aber dieselben/ wenn sie vom Lehn- und Gerichtsherrn/ wie auch dem Pfarrer unterschrieben/ zu seiner Censur, und ebenmäßigen Subscription zugesandt/ und vor seine Bemühung 12. gr. von der Kirchen Einkommen gereicht werden. Insistit adhuc Se-

renissimus Legislator spatio annuo rationum redditioni destinato, neque desert petitioni supplicantium Nobilium, Daß zu Verhütung unnöthiger Kosten denen Patronis nachzulassen/ die Kirch-Rechnungen nach Befindung der Umstände/ in drey oder vier Jahren auf einmahl zusammen zuziehen. Sed absque Superintendente rationes istas reddi permittit, quod majores sumptus alias faciendi sint, quos evitari interest Ecclesiæ.

§. 13. Patet vero hinc, præsentiam Superintendentis non semper esse necessariam, dum tamen non excludatur prorsus ab inspectione rationum, quæ jam redditæ in loco administrationis magistratui & communitati fuerunt. Quanquam si ita receptum fuerit longa consuetudine, ipse etiam Superintendens prorsus præteriri queat. Eoque pertinent verba, quæ *dict. num. 3.* sequuntur: Würden auch diejenigen von Adel aus dem Thüringischen Erckß/ welche vorgeben/ das Sie die Superintendenten zu ihren Kirchrechnungen zu ziehen nicht schuldig/eine beständige Versicherung/binnen einer geraumen/und beniemten Frist/ gebühlich beybringen / sollen sie darbey gelassen/ und darwieder nicht beschwehret werden. Aliquando vero ita temperata hæc res fuit, ut per trieterides Superintendens rationibus istis præsens adsit, reliquæ vero, quæ annuæ reddit solent, ei cum necessariis appendicibus transmittantur. Uti ita dispositum legitur *cod. num.* de Superintendente Weidenß, Daß besagter Superintendens denen Kirchrechnungen in Berga alle drey Jahr einmahl in Person beyzuwohnen/ binnen solcher Zeit aber ihm die gehaltene Rechnungen jährlich acht Tage hernach / als solche abgelegt worden/ neben denen streitigen Punkten mit der Patronen Bedencken und Gutachten zur Revision und Censur durch den Pfarrer und Kirchväter zu Berga überbringen lassen sollen.

§. 14.



§. 14. Est vero hoc insuper notandum, non Superintendentes tantum, sed etiam patronos & magistratus & dominos loci rationibus reddendis adesse debere, neque Superintendentes hic quicquam præcipui habere, tantum abest, ut directorium aliquod sibi arrogare liceat. Disserte id *sub eod. num. 3.* prohibitum: Daß die Superintendenten vor allen Dingen mit denen Collatoribus Lehn- und Gerichtsherrn ohne Anmaßung einiges directorii sich freundlich vernehmen und eines gewissen Tages wegen Ablegung der Rechnung und Anhörung der Probpredigt gütlichen vereinigen/ und also unnöthigen Mißverstand verhüten sollen. Omnium enim hic æqua debet esse conditio, omnium una debet esse cura, ut bona Ecclesiæ bene administrentur, & ut corrigatur, quod corrigendum fuerit.

§. 15. Cæterum etiam de sumptibus in actu tali faciendis certum quid constituere oportuit, quod profusiores aliquando & excessivi impensi fuissent. Quemadmodum autem Episcopo aut Superintendenti visitanti debetur procuratio, ita etiam, si rationes reddendæ fuerint, epulum aliquod præberi æquum est, quod ipsa hæc ratio- num redditio speciem visitationis sustineat, & tota dies plerumque ei impendenda sit. Ne ergo leges sumptuariæ violentur, aut bona Ecclesiastica prodige dilapidentur, hunc ei modum præscripsit *sub eod. num. 3.* Serenissimus Legislator: Damit nun hierinnen ferner Mißbräuche nachbleiben/ der Superintendens und Beampte bey Abhörnung der Kirchrechnung und andern der Kirchen obliegenden Sachen desto sorgfältiger/ (wiewohl Sie ihre Amtsschuldigkeit ohne das darzu verblindet) sich erweisen möchten; So seynd wir gnädigst zufrieden/ daß hinfüro bey Abhörnung der Kirchen-Rechnung denen Superintendenten/ Beamten und Råthen in  
Städ-

Städten/neben Speiß und Trand/ so jedoch über anderthalben/ oder zum höchsten über zwey Thaler nicht kosten soll/ einem jeden ein Thaler aus dem Gotteskasten gereicht/ ein mehrtes aber wegen Reisegebühren/ Fuhrlohn/oder sonsten nicht genommen/ noch andere Personen/so bey Abhörung der Rechnung nichts zu verrichten/ darzu gezogen werden sollen.

## CAPUT XXVII.

## Superintendentem teneri jura &amp; privilegia Pastorum suorum tueri.

## §. I.

Nulla unquam gens fuit tam aliena a pietate, quæ templorum atque Ecclesiarum vacationem non studiose foverit, concessa Sacerdotibus suis religionis intuitu immunitate. Busiris, crudelissimus Ægyptiorum Tyrannus, tantum tamen pietatis specimen exhibuit, ut Sacerdotes immunes esse ab omnibus oneribus voluerit, testante Isocrate in *Busirid.* Non permisit Artaxerxes, ut quis ullum Levitico ordini tributum imponeret, *Esr. VII, 24.* Edixit Romulus, ut Sacerdotes a militaribus officiis, cæterisque muneribus & præstationibus publicis immunes & liberi essent. Dionys. Halicarn. *lib. 2.* Coi, cum tributorum immunitatem ab Imperatore Claudio peterent, insulam suam Æsculapii veneratione præcipue commendarunt, ac refert Tacitus *lib. 12.* Claudium hoc potissimum respectu voluisse, ut omni tributo vacui Coi sacram & tanti dei ministram insulam colerent. Et sic etiam in Gallia Druides olim omnium munerum ac tributorum vacationem habuerunt. Jul. Cæs. *lib. 6. comment.*

§. 2. Ad Christianos cum summa rerum pervenisset,  
non

non minus illi Clericis favere cœperunt concessa immunitate ab omnibus oneribus personalibus. Celebris in hanc rem est epistola Constantini Magni Imp. ad Anulinum Proconsulem Africæ apud Eusebium *lib. 10. hist. Eccles. c. 7.* & Nicephor. *lib. 7. cap. 42.* & in ea verba: *Quocirca eos homines, qui intra provinciam tibi creditam in Ecclesia Catholica, cui Cecilianus præest, huic sanctissime religioni ministrant, quos Clericos vocare consueverunt, ab omnibus omnino publicis functionibus immunes volumus conservari, ne errore aliquo aut casu sacrilegio a cultu summae divinitati debito abstrahantur, sed ut potius absque ulla inquietudine propria legi deserviant.* Qua eadem ratione vetus Ecclesiæ disciplina ne pupillorum quidem tutelam iis mandari voluit *l. 52. C. de Episc. & Cler. cum propter hoc ipsum eis beneficium indulgeamus, ut omnibus aliis derelictis Dei omnipotentis ministeriis inbareant.* Eamque rationem desumptam ait Antonius Mornacius *ad d. l. ex 1. Cor. VII, 35.* ubi considerat verbum ἀνεκπαύτως, quod significat jure, nec interpellandum intercalandumve ministerium, ut discant hinc clerici, assiduos se esse debere in ministerio, & propter hanc assiduitatem mereri se privilegia ab Imperatoribus concessa. Plura vel Constantini vel aliorum Imperatorum privilegia jam non adducam.

§. 3. Laudatissima hæc Imperatorum exempla secutus Serenissimus Saxo multa istiusmodi privilegia clementissime contulit in Ordinem Ecclesiasticum, qualia nonnulla enumerantur in Ordinatione Eccles. *tiz.* von Immunitätibus und Freyheiten der Kirchen-Diener. Et ex isto simul titulo patet, Superintendentis inspectioni commissum esse, ut ista privilegia concessa tueatur, neque infringi ab aliquo patiatur. Ita e. g. ad Superintendentem spe-

H h

ciat

stat prospicere, ne in actionibus personalibus Clerici ad forum seculare trahantur, Pastoribus ægrotantibus subvenire, & vicarios interim in actibus ministerialibus constituere, propter potum ab collectis exemptum unicuique Pastori testimonium exhibere, viduis clericorum ope auxilio & consilio assistere, & talia plura expedire, quæ promovendo cultui divino, & Ecclesiæ saluti quoquo modo facere videntur.

§. 4. Quod vero de causa & ratione privilegiorum concessorum dixi, data scil. ideo, ut jugi & assiduo ministerio cultui divino inserviant, neque abstrahantur per occupationes civiles & seculares, eam etiam inculcat Serenissimus Saxonix Legislato*r in den General-Articeln/ tit. 16. vom Leben und Wandel der Pfarrer &c. verb. Ihres Amts und Studierens fleißig abwarten/ Sauffens/ Spielens/ unversöhnlichen Hasses/ Zand/ Haders/ Unzucht/ Spasirengehens und Ausreisens/ auch anderer Leichtfertigkeit/ wie auch der Tabernen und Schenck-Häuser enthalten &c.* Et nec olim quidem licuit Clericis sine permissione Episcopi a sua parochia abire longius, aut moram alibi sine indultunectere, quod diserte prohibuit Concilium Laodicenum *can. 41. & 42.* Cum quo conferri potest Concilium Nicænum *can. 16.* Antiochenum *can. 3.*

## CAPVT XXVIII.

## Synodum cogere ex Pastoribus sibi

subiectis non esse usquequaque licitum Superintendenti.

## §. 1.

**D**E conciliorum & synodorum utilitate varie se habent sententiæ veterum, quas excutere nunc nihil attinet. Neque

Neque de speciebus Synodorum ut prolixè hic agamus, nostrum patitur institutum. Sola enim huc pertinent concilia Episcopalia, quæ ab Episcopo in sua diœcesi inter suos Pastores & clericos celebrantur. Ea olim valde commendata fuerunt, quod in illis potissimum tractarentur ea, quæ ad cuiusque mores & conversationem pertinebant, quodque ita in suo vigore optime conservari potuerit disciplina Ecclesiastica. Laudaturque hinc Geraldus Archiepiscopus Bracarensis, quod in Episcopatu suo proprio synodos frequentius celebraverit, plebis sibi commissæ vitia, clericorum offensas, precibus humilitatis obsecrando & zelo disciplinæ arguendo, viriliter resciderit, uti in historia ejus refert Bernaldus Archidiaconus apud Dn. Stephan. Baluzium *tom. 3. miscell. pag. 183.*

§. 2. Nec enim negari potest, plurimum prodesse Ecclesiis ejusmodi conventus, sicubi expediantur ea debito modo, quæ ex præscripto peragere oportet. Argumentum, quod in illis tractari debet, fere coincidit cum illo, quod visitationi proprium est. Non enim doctrina tantum & mores Pastorum explorandi sunt, sed de auditoribus etiam, qualiter se habeant tum intra se, tum adinvicem examen instituendum est, emendandumque omne id, quod Ecclesiasticam disciplinam quoquomodo labe factare visum fuerit. Inde est, quod vocabulum synodi etiam pro visitationis actu sumatur quandoque. Et sic duplex quodammodo statuenda erit synodus. Una quam Episcopus in civitate sua agebat, ad quam venire tenebantur Presbyteri ex rusticanis parœciis, pro inquisitione ministerii sui. Altera, quam Episcopus vel ejus ministri tenebant in unaquaque Ecclesia, cum visitationis munus obibant, in qua Presbyteri reddebant rationem ministerii sui

sui, & in qua judicabantur causa synodales uniuscujusque parœciæ. Vid. Dn. Steph. Baluz. *ad Reginon. lib. 2. cap. 1.* In priori specie nostra hic potissimum occupata est consideratio.

§. 3. Putavit vero etiam Serenissimus Saxo aliquando, ex talibus Synodis multa in Ecclesias redundatura emolumenta, & propterea constitutione sua, quæ extat in articulis generalibus anno M D LVII. editis, *tit. von Wahl und Amt der Superattendenten*, hanc promulgavit legem: Darüber soll ein jeder Superattendens nach seiner und der benachbarten Pfarrer Gelegenheit/ alle Jahr zwischen Ostern und Pfingsten einen Synodum halten/ und darzu beruffen aus den Städten/ Flecken und Dörffern alle Pastores, so in seine Superattendenz gehören/ und sich darinnen ihrer Lehr und Sitten/ auch anderer vorfallenden Gebrechen erkundigen/ dieselben in Besserung richten/ insonderheit auch ihre Relation hören/ wie sie ihre Pfarren Kinder in Examine befunden/ und was sie sonst vor irrige Sache anzuzeigen haben. Und da etwas fürfiele/ daß er nicht verrichten könnte/ soll er das an das Consistorium, dahin die Person und Sachen gehörig/ weisen und gelangen lassen. --- Er soll auch solche seine Nachbarn im Synodo freundlich vermahnen zu fleißigen Studiren und Lesen/ zu einem rüchtigen Wandel/ zu treuen Dienste in ihren befohlnen Amte und Beruff/ zu freundlicher Einigkeit/ und da nach Gelegenheit der Zeit andere mehr Erinnerung Trost und Unterricht den Dörff/ Pfarrern von nöthen seyn würde/ als vor gemeine Noth/ oder vorstehende Gefahr von der Eangel und sonst zu bitten/ soll er dasselbige auch mit Berunfft und Bescheidenheit zu thun sich befehligen.

§. 4. Sed quod de Synodis Episcopalibus in Ecclesia  
La-

Larina observavit Jacobus Cujacius *ad cap. 20. X. de prabend.* in illis celebrandis diligentiores esse Episcopos, quam in metropolitana & provinciali Archiepiscopos, hac addita ratione, quia in illis ab omnibus vocatis præstari debet synodaticum uti vocatur, h. e. census, qui Episcopo a Clericis ad annuas Synodos venientibus, venire autem omnino tenentur, pendi solet, ut adeo Episcopales illæ synodi non tam ad coercendos Presbyteros ac reliquos clericos, si qua parte in canones peccassent, quam propter perceptionem istius pensionis deinceps haberentur: idem fere in Superintendentium synodis contigisse atque sic in corruptelas bonam Legislatoris intentionem abiisse, sane dolendum est. Obtinuit scilicet circa istam legem, quod scribit Augustinus *epist. 5. ad Marcellin.* *Non itaque verum est, quod dicitur, semel recte factum nullatenus esse mutandum.* Mutata quippe temporis causa, quod recte antea factum fuerit, ita mutari vera ratio plerumque flagitat &c. quia utrumque tunc erit rectum, si erit pro temporum varietate diversum. Idque non solum in civilibus, sed etiam Ecclesiasticis legibus usu venire, longa experientia docuit. Vid. Abonis Abbatis *canones cap. 8.* apud Joh. Mabillon. *analect. tom. 2. pag. 268.*

§. 5. Observatum siquidem fuit, non modo non utiles Ecclesiis fuisse istos conventus, sed etiam in detrimentum earum magis cecidisse, tum quod expediri intra spatium temporis ei rei destinatum haud potuerint, quæ præscripta in isto genere fuerunt, tum quod expensæ faciendæ essent Ecclesiis temere plane & sine ullo fructu, neque tam cordi esset quibusdam Superintendentibus Ecclesiarum cura, quam ut <sup>ἐκπαινον</sup> acciperent a singulis Pastoribus conferendum & instructo convivio consumendum. Ista cum præ-

ter opinionem contingere vidisset Serenissimus Legislator, legemque suam effectu intentò destitui animadvertisset, in alia omnia ire, & legem istam prorsus abrogare maluit, uti videre licet ex Ordinatione Ecclesiastica tit. vom Synodo bey unsern Ober-Consistorio. Præmittit illic ad verbum legem istam a se olim latam, nunc antiquandam, ut eo magis inlaresceret suæ istius constitutionis scopus & bona intentio, & quantum emolumenti ex ea expectari potuerit, si quidem proficere per illam licuisset.

§. 6. Tum vero pergit: Dargegen aber wir sammt unsern lieben Unterthanen im Wercke befunden/ daß auff solchen Weg den Kirchen und Schulen in unsern Ehur- Fürstenthum und Landen weder gerathen noch geholfen/ daß solche Synodi nicht allein unnützlich/ sondern auch mehrmahls mit großem Aerger/ niß/ Nachtheil und Schaden der Kirchen gehalten/ weil in so grosser Anzahl der Pfarrer und Kirchen-Diener unnützlich/ daß auff einen Tag/ da gleich derselbige einig und allein mit solcher fleißiger Nachforschung von Morgen biß auff den Abend zugebracht/ aller Kirchen Gebrechen/ Fehle und Mängel an Lehrern und Zuhörern alleine angehört/ bedacht und mit Erinnerung und Vermahnung die Gebähr vorgenommen werden mögen/ da auch keine Pfarrer sich selbst anklagen/ noch viel weniger ein Nachbar vor dem andern/ da er gleich was wüßte/ so doch seine Person nichts angienge/ vor allen versammelten Pfarrern anzeigen würde/ da er in seinem Amte unfleißig oder untren/ oder sonsten ärgerliche Sachen vorhätte/ mit welchen/ wie zu besorgen/ wohl etliche Superattendenten selbst auch mehrmahln verwickelt gewesen seyn mögen/ die nicht weniger und offtimahls viel mehr/ denn die ihnen untergebene Pfarrer ernstlicher Erinnerung und Vermahnung ihres Unfleisses in Studiren/ auch Unz



Untreu im Amte und ärgerlichen Lebens halber bedörfft/ die sie den andern Pfarrern und Kirchen = Dienern thun sollen/ der Ursach auch wenig oder nichts solcher ärgerlichen Sachen halber an die Consistoria, Regierung oder an uns gelanget/ und also ungestraft mit grossem Aergerniß der Kirchen/ so lange getrieben werden/ bis das Feuer unter das Dach kommen/ und solchem Schaden schrecklich mehr zu wehren gewesen. Dabey aber grosser Unkosten auff solche Synodos gewendet/ damit die Kirchen zum höchsten beschweret/ und denselben gleichwohl solcher Gestalt ganz und gar nichts gerathen/ haben wir vor dieser Zeit diese Verordnung gethan/ daß hinführo solche jährliche Particular Synodi gänglich abgeschafft/ und nicht mehr gehalten werden sollen/ darbey wir es nochmahls bleiben lassen/ und hiersmit wiederum erholest/ und ernstlich befohlen haben wollen/ daß hinführo die Superattendenten die Pfarrer und Kirchen = Diener ausserhalb unsern besondern Befehlich nicht mehr zusammenfordern/ noch solche Synodos oder conventus halten/ sondern gänglich darmit in Ruhe stehen sollen.

§. 7. Etsi vero hæc constitutio nullibi mutata, nec diversum quid statutum inveniatur, invaluit tamen in quamplurimis diocesisibus Saxonice ea consuetudo, ut Superintendentes cum suis Pastoribus in unum conveniant, & disputatione inter se de certis fidei articulis habeant, typis etiam quandoque excusas in publicum emittant. Quæ res uti improbari prorsus nequit, dummodo ne Ecclesiasticum ærarium nimis gravetur, quod fieri quandoque per ambitionem & avaritiam Superintendentium solet: ita, ubi receptum id non est, caute omnino atque sollicitè, nec nisi sub certis limitationibus id permitti debet,

bet, quod saepe non tam commodum Ecclesiae, quam lucellum aliquod, aut convivandi occasio intendatur.

§. 8: Quapropter cum ex nostris Superintendentibus non nemo superioribus annis synodum talem cogere ex suis Pastoribus secum constituisset, idque, ut sibi permetteretur, Consistorium nostrum implorasset, hoc a nobis recepit Rescriptum *mens. Mart. 1681.* Wir haben uns aus euren an uns erstatteten Bericht vom 22. abgewichenen Monats mit mehrern vortragen und verlesen lassen / wie ihr mit euren untergebenen Pastoribus je zuweilen ex libris Symbolicis ein Colloquium zu halten / oder aber ein Thema Theologicum zu elaboriren auf eure Kosten censiren und drücken zu lassen euch fürgenommen / und daher diesfalls um unser Zulassen gebührend ansuchet. Nun können wir zwar solch fürhabendes Exercitium, daferne es den Predigern eurer Inspection zum besten / und zu mehren Fleiß ihrer Studien angesehen / und nicht etwan ein eigen Nutz mit unterlauffen möchte / gar wohl geschehen lassen. Ihr werdet aber den Synodum jedesmahl zu solcher Zeit anstellen / daß die Pastores von ihrer Amts- Arbeit nicht verhindert / auch weder sie / noch weniger die armen Kirchen mit neuerlichen Auslagen / ohne absonderlichen Beytrag zu ordentlichen Ausrichtungen beschweret werden. Demnach ist hierauff an Statt &c. hiemit unser Begehren / ihr wollet euch hiernach gebührend achten / und denen euch untergebenen Pastoribus diese unsere Resolution Buchstäblich eröffnen / und sie zu schuldigem Fleiß und Abwartung ihres Studierens anermahnen. An deme &c. Eventus hic fuit, quod omnis deinceps de synodo habenda evanuerit cogitatio.

## CAPVT XXIX.

**Defuncto aliquo Pastore suæ diœce-**  
seos aut morbo vel senectute confecto, quid fa-  
ciendum Superintendenti.

## §. 1.

**V**iduam dixit Ecclesiam Joh. Paulus Lancellottus  
*lib. 6. Instit. tit. §. 2.* quæ nullum habet Pastorem,  
cujus Pastor decessit. Quæ denominatio rationem sine  
dubio habet ex eo, quod Conjugium aliquod spirituale  
intercedere dicatur inter Pastorem & Ecclesiam, idque  
vinculum simile esse fingatur conjugio carnali plane in-  
dissolubili, adeo ut adulterium committere dicatur Epi-  
scopus vel Presbyter, qui suam repudiat Ecclesiam & ad  
aliam transit, uti alibi pluribus explicavi. Quemadmo-  
dum igitur mulier a viro separata, eo privata, seu orbata  
marito, vidua dicitur, auctore Macrobio *1. Saturnal. 15.* ita  
etiam in matrimonio hoc spirituali viduata vel vidua di-  
citur Ecclesia, quæ suum amisit Pastorem. Quemad-  
modum porro viduarum patroni & defensores esse debent  
Superintendentes, uti supra explicavi: ita etiam Ecclesi-  
arum viduatarum cura non minus ad Superintendentem  
pertinet.

§. 2. Simul atque igitur in sua diœcesi defunctus  
aliquis fuerit Pastor, in duobus præcipue occupatum esse  
debet officium Superintendentis, alterum, ut Consisto-  
rio denunciet, vacare nunc Ecclesiam propter obitum sui  
Pastoris: alterum, ut vicinis Pastoribus interim dum de  
successore res plana fiet, curam animarum committat.  
Utrumque ita constitutum legitur in Ordinatione Eccle-  
siastica, vom Beruff und Annehmung der Kirchen: Diener  
&c. Ist erstlich unser erster Will und Meinung; so oft eine  
Pfarr-

Pfarrre / Diaconat, oder andere Kirchendienst durch Absterben des vorgehenden / oder in andere Wege erlediget / daß vermöge unserer Verordnung alsbald durch den Superintendenten / dahin solche Pfarr / oder Kirchendienst gehörig / in das Consistorium, dem er unterworfen / auff welchen Tag der vorgehende Kirchendiener mit Tode abgangen / oder sonst der Kirchendienst sich erlediget / geschrieben werde / darnach sich das Consistorium mit Bestellung desselben / so viel Ihnen befohlen / zu richten wissen möge. Zum andern / soll der Superintendent unverzüglich die Verordnung thun / damit alsbald die Kirche durch die benachbarten Pfarrer / und unverbächtige Personen mit den ordentlichen Predigten / Austheilung der heiligen Sacramenten / und allem / was solchen anhanget / und darunter begriffen / nach Nothdurfft bestellet / auff daß aus Mangel derselben / in Nothfällen Niemand an seiner Seelen Seligkeit veräußert werde. &c.

§. 3. Receptum ita jam diu fuit in Ecclesia, ut si quis decessisset Pastor, id denunciaretur superiori, ut interim vacanti Ecclesiae prospiciat. Facit eo epistola Hincmari Metropolitani, quæ extat inter formulas antiquas promotionum Episcopaliū tom. 2. Concil. Gall. pag. 638. *Septimo idus Junii circa horam secundam, venerunt tres Clerici & duo Laici Silvaneſſenſis Ecclesia ad exiguitatem meam, innotescentes, eandem Ecclesiam fratre & consacerdote nostro Erpino defuncto, viduatam esse Pastore. ferentes etiam ipsius Ecclesia tam cleri quam plebis petitionem, ut eis Pastor secundum sacras regulas tribuatur &c. Qui in Cathedrali Ecclesia sufficiebantur interim in locum Episcopi vel demortui, vel propter crimen a communione suspensi aut remoti ad obeunda in ea diocesi Episcopalia munera, donec alius Episcopus eligeretur, ipsique etiam*

tiam electioni præerant, Visitatores dicebantur. Vid. Dav. Blondell. *apol. de Episcop. & presbyt. pag. 128. in marg.* Petr. de Marca *de concord. sacer. & imp. lib. 6. c. 3. n. 4.*

§. 4. Fieri vero potest, ut etiam alia lubinde occurrant, quæ in tali casu expedire oporteat Superintendentem. Quid enim, si Pastor defunctus in custodia sua habuit pecuniam ad Ecclesiam spectantem, uti quidem nonnullis in locis fieri consuevit? Utrique pecunia illa advocanda erit ab heredibus, & tradenda illis, qui curatores dicuntur rerum Ecclesiasticarum. Eadem est ratio Instrumentorum & aliorum documentorum Ecclesiæ jura continentium, quæ & ipsa ut in locum magis tutum transferantur, caveri omnino debet. Quo & pertinent scripturæ aliæ, sint licet privatæ, quibus vel ipse Pastor defunctus, vel ejus antecessores Ecclesiæ suæ statum & conditionem consignarunt. Quæ omnia ut ad successorem aliquando veniant, sollicitè prospicere debet Superintendentens.

§. 5. Quod si Pastor aliquis morbo diuturno, unde nulla omnino restitutionis spes apparet, correptus aut senio confectus fuerit, Superintendentis partes sunt, ut fieri faciat Substitutum, per eos scilicet ad quos ea res pertinet. Qui substitutus coadjutor aliquando dictus fuit, c. 3. *X. de cleric. agrot.* Quin & eo casu, quando morbus non fuerit desperatus, sed querquera aut alia febris Pastorem infestaverit, Superintendentens nihilominus sollicitus esse debet, ut interim Ecclesiæ de cura animarum prospiciatur. Disertus est textus in *d. c. 3.* qui in ipsa ratione naturali suum habet fundamentum: *De Rectoribus Ecclesiarum lepre macula usque aëro infectis, quod altari servire non possunt, nec sine magno scandalo eorum, qui sani sunt*

*sunt; Ecclesias ingredi, hoc volumus tenere, quod eis dandus est coadjutor, qui curam habeat animarum, & de facultatibus Ecclesie ad sustentationem suam congruam recipiat portionem.*

§. 6. Et ita in nostris quoque Ecclesiis constitutum est sub. *tit.* von immunitatib. und Freyheiten der Kirchen-Diener. Wo sich denn durch Schickung des Allmächtigen begeben: daß ein Pfarrer/ Prediger/ oder Diacon bey seinem befohlnen und verordneten Amte sich treulich und fleißig gehalten/ und in Leibes- Krankheit fallen/ oder in ein solch Alter gerathen würde/ daß er selber sein Amte bey der Kirchen nicht verrichten möchte/ soll einem solchen nichts desto weniger seine verordnete Besoldung werden und bleiben/ doch durch den Superintendenten diese Verordnung gesehen/ daß mit den nächsten Ministris die Kirchen/ wie deshalb unsere nachfolgende Superintendenten-Ordnung vermag/ versehen werde. Dagegen solcher Kranker oder alter Kirchen-Diener von seinem Sold dem jenigen/ so Ihn also vertritt/ ziemliche Ergehung nach Gelegenheit der Sachen und der Superintendenten Erkenntnis geben soll. Qui cum vicinis suis confratribus amicitiam colunt, atque eam junctam bene habent inter se, facile id obtinent, ut vices suæ sustineantur ab illis sine remuneratione, dum saltem ne jejuni & impransi dimittantur. Et hoc quidem constitutum ita est in casu, quo spes est, restitutum iri ægrotantem, aut brevi decessurum senio confectum.

§. 7. Quod si vero gravi aliquis & diuturno atq; valde contumaci morbo infirmus est, unde nulla spes restitutionis haberi potest, quo & referenda est senectus corpore valida, sed ingenii viribus deficiens, potius erit, ut substitutus ei aliquis adjungatur, & res ita temperetur, ut

utri-

utrique juxta facultates Ecclesiæ vitæ necessaria ministrantur. Et sic nempe pergit dicta constitutio: Im Fall aber die Krankheit sich demassen in die Harre verweilen wolte / daß nicht zu verhoffen / daß solcher Diener wieder aufkomme / und also ohne Nachtheil der Kirchen dieselbe Pfarr / Prædicatur, oder Diaconat in die Länge durch den benachbarten mit Nothdurfft nicht versehen werden möchte / soll derselbige frantzose fleißige und getreue Diener auf Erkänntnis des Synodi mit einem ziemlichen Leibgeding sein Lebenlang bedacht / und versehen werden. Impium enim profecto esset, ministrum Ecclesiæ bene meritum ita omnibus vitæ subsidiis privari, ut in mendicantium ordinem se conferre cogatur.

§. 8. Quod si vero Pastor ita affectus in suis facultatibus tantum habeat, ex quo exhibere se queat, injurius erit & ipse in Ecclesiam, si ex ejus redditibus suas istas augere velit. Audiat Hieronymum, cujus sententia apud Gratianum c. clericos. 1. §. 2. hæc est: *Clericos autem illos convenit Ecclesiæ stipendiis sustentari, quibus parentum & propinquorum nulla suffragantur bona. Qui autem bona parentum & opibus suis sustentari possunt, si quod pauperum est, accipiunt, sacrilegium profecto committunt & per abusionem talium judicium sibi manducant & bibunt.* Ita scil. fuit creditum olim, bona Ecclesiæ esse bona pauperum, neque ex illis alimenta capere debere alios nisi pauperes. Eaque propter non quilibet olim petentes in clerum admittebantur, sed pauperes fere & facultatibus destituti, ne sub specie Clericorum a muneribus publicis vacatio concederetur passim. Opulentos enim seculi subire necessitates oportet, pauperes Ecclesiarum divitiis sustentari, l. 6. & 17. C. Theodos. de Episc.

*Et Cler.* Et in can. 13. Concilii Sardicensis in constituendis Episcopis diligentissime tractari jubetur, si forte dives postulatus fuerit.

§. 9. In Concilio Aquisgranensi sub Lindovico Pio anno DCCCXVI. habito c. 107. 108. 109. multa recensentur sententiæ Prosperi Aquitani decernentes, male omnino facere Clericum, qui dum ipse suashabet facultates, ab Ecclesia stipendia exigit. *Nec illi, inquit, qui sua possidentes, dari sibi aliquid volunt, sine grandi peccato suo, unde pauper vi-cturus erat, accipiunt. --- Ipsi quoque pauperes, si se possunt suis artificibus aut laboribus expedire, non presumant, quod debet debilis & infirmus accipere: ne forte Ecclesia, qua potest omni solatio destitutis necessaria ministrare, si omnes, etiam nihil indigentes, accipiant, gravata illis quibus debet subvenire non valeat. Qui autem Ecclesia serviunt, & labori suo velut debita reddi oportere credentes, ea quibus opus non habent, aut accipiunt libenter, aut exigunt nimis carnaliter sapiunt, si putant, quod Ecclesia fideliter servientes, stipendia terrena ac non posius premia aeterna percipiant. &c.*

§. 10. Et si vero in nostris his Ecclesiis tantus rigor non observetur, neque Ecclesiæ redditibus uti prohibeantur, qui ex propriis suis facultatibus vivere possunt; quia tamen pleræque Ecclesiæ tam instructæ non sunt, ut pluribus alendis sufficiant, suam illam constitutionem supra allegatam de provisione Pastori emerito decernenda in Ordinatione Politica de anno 1622. sit. *Consistorial-Sachen n. 3.* hunc in modum limitavit Serenissimus Saxo: *Ob auch wohl zum dritten in vorgemeldter Kirchen: Ordnung zu befinden/ daß einem franken fleißigen und getreuen Diener/ bey welchen keine Besserung zu hoffen/auff Erkänntnis des Synodi jährlichen zu seinem Unterhalt etwas gewisses verordnet*



ordnet werden soll / so wollen wir doch solches von denen Personen / welche vor sich gutes Vermögens seyn / und sich ohne Verminderung der Substanz von denen Nutzungen ihrer Güter selbst reichlich erhalten können / (es ließen sich dann hierzu der Patronus oder Eingepfarrte aus Gutwilligkeit behandeln) keines weges verstanden haben / sondern es soll allein derjenige dessen genießen / welcher in der Warheit der Provision bedürftig / und sonst in anderer Gestalt sich / sein Weib / und Kinder nicht ernehren kan.

§. 11. Quod vero supra dixi, negocium hoc ita temperandum esse, ut utrique viæ necessaria ministrantur; haud immerito quaeritur, unde necessaria ista accipienda sint? Id vero definit dicta Ordinatio politica in verbis mox sequentibus, provisionem illam Pastori emerito destinandam capiendam esse, ex redditibus vel substantia bonorum Ecclesiae, vel si non sufficiant, parochianos quotannis contribuere debere, ne Successor stipendio suo defraudetur, sed ad minimum illius pars dimidia ei salva maneat. Dabey aber allezeit dahin zu sehen ist / daß solche Provision, wo möglich / von dem Einkommen oder Vorrath der Pfarr genommen / oder da dasselbe zu gering / Fleiß angewendet werde / ob bey den Eingepfarrten eine jährliche Hülff und Beysteuer durch Unterhandlung zu erhalten sey / damit der Successor bey den vollkömmlichen redditibus gelassen / oder doch uff allen eussersten Fall über den halben Theil nicht beschweret werde.

§. 12. Obiter noto, substitutionem, quæ fit per matrimonium, vix unquam feliciter cedere. Sunt nonnulli Pastores, qui, dum filias nobiles habent, optime illis consultum putant, sicubi sibi ipsis substitutos faciant, illisque filias nuptui dent, infirmitatem vel mentientes quan-

doque

doque vel metuentes tantum. Qui dum hoc fere intendunt, ut officium suum Ecclesiasticum quasi hereditarium faciant, ut plurimum experiuntur, vel ipsos inter se conjuges male convenire, vel sibi ipsis per substitutos non unam excitari molestiam & sollicitudinem, adeo ut per inductionem firma penes me fiet conclusio, omnem substitutum facere discordiam. Expertus id sum in Consistorio Ecclesiastico, in quo per viginti amplius annos iudicis partes sustinui, nullam unquam talem substitutionem prosperum habuisse successum, & vel conjuges inter se contendisse, vel substitutum cum Uxoris parentibus, adeo uti putem, omnem talem substitutionem prorsus dissuadendam esse.

## CAPVT XXX.

**In percipiendis fructibus & redditibus,**

ut inter pastorem novum & defuncti heredes iusta servetur proportio, Superintendentem dispicere debere.

## §. I.

**M**isera & miseranda proinde est nonnullorum Pastorum Ecclesiæ in hisce terris conditio, qui propter implicationem rei familiaris & summam parochianorum paupertatem tantum non in egestate versantur, & tenuissimo victu, id est, contemptissimis escis & potionibus voluptatem percipere coguntur, adeo ut funeri sæpe sumptus desint, tantum abest, ut viduis ac liberis suis opimas hereditates relinquere queant. Laudandi igitur sunt Principes & Magistratus, qui, ut excitent afflictos heredes, & mœrorem consolando levent, de vitæ subsidii prospiciunt, ne in fordibus, lamentis, luctuque contabe-

tabescant. Et sic ubique fere locorum constitutum est, ut post obitum Pastorum viduis, eorum & liberis per integrum anni sequentis spacium totum cum omnibus accidentibus exhibeatur salarium, omnesque redditus illis cedant, non aliter, ac si ipse adhuc viveret defunctus. In his vero provinciis Saxonice semestria duntaxat debentur salaria, sive proventus dimidii tantum anni, & ii quidem non jure hereditario, sed ex speciali beneficio ac gratia, qui proinde nomen acceperunt des halben Gnadenjahrs. B. Carpzov. in *Ip. Conssl. lib. 1. defin. 183.*

§. 2. Cum vero tempus mortis, quo Pastor obit, multum variare soleat, nec in eandem anni partem incidat semper, & semestre tamen spacium hereditibus sine detractioe assignari debeat, in isto spacio redditus diversimode se habeant, curandumque præcipue sit, ut inventarium, quod dici solet, Pastori novo integrum exhibeatur, maxime necessarium tum erit munus Superintendentis, ut si convenire inter se partes nequeant, transactione rem componat, & litigium dirimat. Idque jubet Ordinatio Ecclesiastica in den General - Artickeln num. 41. Es soll auch der Superintendenten/ neben dem Collatore, Lehnherren/ Rath/ Richtern und Gemeinen eine billiche Vergleichung machen/ nach Gelegenheit des Inventarii/ der Zeit des Jahrs/ unter dem verdienten Gewächs auff dem Felde/ und andern Aufkommen der Psarr/ damit der Witwen und ihren Kindern dasjenige/ so der Vater seliger fast verdienethat/ nicht entzogen/ und doch die Psarr nicht gar veröset und ausgeschöpft werde/ daß der neue Pastor nachmahls gar nichts finde und lange Zeit vergeblich dienen müsse/ sondern daß Gleichheit hierinnen gehalten/ keinem mehr und dem andern weniger gegeben/ oder aber sonst aus gefasstem Neide/ oder unverschuldeter Abgunst/ dem ei-

Kk

nen

nen Theil unbillich vorgehalten/ und dem andern zugewendet werde. Sonderlich sollen die Superintendenten darob seyn/ daß dem Inventario gnug Folge geschehe/ und alles das/so verzeichnet ist/ in dem Werth und Bürden bey der Pfarre gelassen werde/ wie es der verstorbene Pfarrer erstlich gefunden hat.

§. 3. Est vero ea res valde intricata sæpe, & ingentes causatur contentiones, qua ratione distribui debeant redditus inter defuncti Pastoris heredes, & ejus Successorem. Idque contingit præcipue ex eo, quod diversa anni tempora diversos præbeant redditus, nec semestre unum alteri par existat, & propterea etiam computandi modus adhiberi debeat plane diversus. Nulla hic autoritate Principis & Lege publica præscripta est certa Regula, & videntur Consistoria sibi ipsis normam aliquam præfixisse, quam deinceps sequerentur. Et circumfertur vulgo illa, quæ in Consistorio Misenenfi seculo superiori condita est, quam etiam secutus est B. Carpzovius in *Ip. Consistor. lib. 1. def. 195. & aliquot sequentibus*, sed quæ multis adhuc videtur implicata difficultatibus, etsi negari nequeat, sollicitè admodum & considerate eam confectam esse. Dabimus eam integram, uti concepta primum fuit.

## Verzeichniss /

Wie es im CONSISTORIO zu  
Meißen mit Abtheilung des halben Gnaden-Jahrs/ so nach Absterben der Pfarrern ihren  
Witwen und Waisen zum besten verordnet/  
bisher gehalten worden.

## I.

In denen Städten/ da gemeiniglich die Besoldung am  
Gelde von Quartalen zu Quartalen gereicht wird/  
und kein Decem noch Haushaltung und Ackerbau ist/  
giebt es nicht viel Streits/ oder Irrung/ doch wird dieser  
Unterscheid gehalten/ daß wenn ein Pfarrer oder Diaconus  
3. oder 4. Wochen vor dem Quartal verstirbt/ dieselben  
Wochen der Witwen und Kindern zu gute gehen/  
und demerst von dem nachstfolgenden Quartal, das halbe  
Gnaden Jahr mit eingerechnet wird. Verstirbt einer  
acht oder vierzehn Tage nach dem Quartal, so werden sol-  
che Tage in das halbe Gnaden-Jahr mit eingerechnet. Ge-  
schicht es aber etwas langsamer/ und des Verstorbenen  
Tode fast mitten in das Quartal kömmt/ so hebet man das  
halbe Gnaden-Jahr von demselben Tage anzurechnen/  
biß daß 26. Wochen verflossen.

## II.

Uff den Dörffern und auch in den Städten/  
da die Pfarrer und Diaconi ihre Besoldung nicht an  
Kf 2 Gel

Gelde/ und Quartals weise bekommen/ sondern Decem, Ackerbau/ und Haushaltung haben / wird es folgender Gestalt gehalten:

(1.) Wird des ganzen Jahrs Einkommen / und Verdienis gerechnet / von Michaelis an/ bis wieder auf Michaelis.

(2.) Was von Decem an Beträidich oder auch Geld= Zinsen zum Einkommen gehören/ werde gerechnet/ daß sie Michaelis verdienet / ob sie schon erst umb Martini/ Weynacht oder Fastnacht fällt. Was aber umb Walpurgis fällt/ wird geachtet/ daß es als eine halben Jahrs Besoldung von Michaelis an ußs neue verdienet sey.

(3.) Wenn denn ein Pfarrer umb Michaelis mit Tode abgeht / so haben die Witwe und Kinder nicht allein alles dasjenige/ was der Vater bey seinem Leben verdienet/ ußs ganze Jahr einzunehmen/ sondern werden auch bey der Pfarren bis an die folgende Ostern gelassen / und Ihnen darnach das halbe Theil des ganzen Einkommens gefolget/ beydes an Decem und auch an denen uffm Felde/ Wiesen und Gärten erwachsenen Früchten/ doch müssen sie hergegen die halben Unkosten/ so auf den Samen/ Ackerlohn/ und anders gegangen/ tragen/ auch da der Fütterung halber die Gewohnheit/ daß alles Geströde und Wiesenwachs bey der Pfarre bleiben/ so viel als nach dem Winter übrig vorhanden/ dem neuen Pfarrer lassen. Hat es mit der Fütterung/ wie an etlichen Orten bräuchlich/ eine gewisse Maß und Anzahl / daß man etliche Schock Stroh und Fuder Heu lassen muß / so wird es nach der Zeit im Jahre ermäßiget/ damit sie und der neue Pfarr-

Pfarrer zufrieden seyn können/und keinem Theile zu viel oder wenig gethan werde. Was sie aber an Geträide in den Aker unterzubringen/ oder auf den Böden pro Inventario, zu lassen schuldig/ wird ihnen nach verrichteter Ernnde zu ersezen vergönnet.

(4.) Stirbet ein Pfarrer umb Lucie, oder Weynachten / so werden seine Witwe und Kinder darbey gelassen biß auf Johannis Baptista, und haben darnach auf die Ernnde von den erwachsenen Früchten dermassen/ wie igo gemeldet/ so wohl auch von dem Decem, und anderen Gefällen auf Michaelis 3. Theil/ der Successor aber den vierdten Theil einzunehmen/ und werden mit Ersezung des Inventarii verschonet/ biß daß die Ernnde verrichtet worden.

(5.) Da aber der Todesfall umb Ostern geschieht/ so nehmen die Witwe und Kinder samt der Ernnde uff Michaelis den ganzen Decem und Einkommen/ und dürfen mit Niemand theilen/ müssen aber alsbald im Abzuge das ganze Inventarium richtig machen/ und vollständig ersezen.

(6.) Wenn umb Pfingsten oder Johannis Bapt. sich der Fall zuregt/ So haben die Witwe und Kinder uff Michaelis das ganze Einkommen/ und darüber solgendes Jahrs den vierdten Theil an Decem und an der Winter und Sommer-Saat/ so viel über das Inventarium unterbracht worden/ desgleichen an Wiesenwachs und Garten-Früchten ihre quartam, doch daß sie auch die Unkosten pro quota tragen helfen.

Saat bey seinem Leben bestellet hat / uff welchen Fall sol-  
che Saat und was die Egde bestrichen / auch die Früchte  
sämtlich der Witwe und Erben verblieben. Eine eben-  
mäßige Gelegenheit hat es auch gehabt / wenn der Pastor  
in Quartal Lucia und Reminiscere verstorben / weil die  
Witwe und Erben ein halb Jahr auff der Pfarre blei-  
ben / und die Felder bestellen / welches dahero geschehen/  
daß beneficia Principum latissime zu interpretiren / und  
ex fictione juris es davor geachtet / als wenn Ihr Ehe-  
mann und Vater noch im Leben und also die Winter- und  
Sommer-Saat selbst bestellet hätte / da abermahls das  
jenige / was die Egde bestrichen / den Erben vermöge Land-  
üblicher Sächsischer Rechte alleine verblieben. Ob es  
nun wohl jederzeit und biß auff dieses Datum also gehal-  
ten worden ; Dennoch aber und dieweil M. Caspar Ha-  
nifius, da er nach Bledbin befördert / diese consuetudinem  
& stylum pronuntiandi zum hefftigsten angefochten / und  
dadurch Ursach gegeben / daß hiervon das Consistorium  
fernere Deliberation vorgenommen / So haben wir uns  
heutiges Tages dermaßen in gehaltenem Consistorio  
dieses Puncts halber verglichen / daß die vorigen Abschie-  
de in threm Werthe bleiben sollen / künfftig aber soll es  
mit dem Abzug der Witwen und Erben / und dem An-  
zuge der Neuen Pastoren also gehalten werden / daß das  
Quartal, darinnen ein Pfarrer verstirbt / vor verdient  
zu achten / und also der Witwe und Erben das Ein-  
kommen solches Quartals alleine bleiben / Darauff soll  
von dem Quartal an einganges Jahr gerechnet / und nach  
Abziehung der Unkosten / so uff Bestellung der Güter  
nüglich



§. 5. Hæc fuit norma & regula, quam in decidendis istiusmodi controversiis præfixam habuerunt Antecessores nostri. Quia vero ea Legis vim non habet, & nec superior illa, quam in Consistorio Misnenſi editam dixi, fateor, per id tempus, quo ego Consistorii membrum fui, adduci me non potuisse, ut vel secundum hanc vel illam lites dirimerem, sed perpetuo id operam dedisse ut partes litigantes amicabili potius transactione convenirent quam ut per solennem sententiam causam expediri paterentur, etsi negare nequeam, ut persuaderi illæ possent, multum & temporis sæpe insumendum, & verborum profundendum fuisse. Nam si lis fuerit, hoc ipsum quod a lite disceditur, causa videtur esse, *l. 65. ff. de condict. indeb.* hoc est, uti explicat Antonius Mornacius, litem sibi quacunque ratione eximere, beneficii loco id est longe maximi. Et a Superintendente hoc in primis exigitur in articulis generalibus, verbis supra allegatis; *Dasß er eine billige Vergleichung mache.* Ipsum totum negotium ex scientia Oeconomica potissimum decidendum videtur.

§. 6. In actis Consistorii nostri inveni adhuc alium computandi & distribuendi modum, collectum & ipsum ex regulis Oeconomicis, ignotum tamen hæcenus, quo auctore prodierit, nisi quod approbatus dicatur in iudicio appellationis anno MDXCVII. in causa des verstorbenen Pfarrers zu Schöna / Elsaia Bernhards nachgelassener Witwe und Erben / Kläger und Appellaten an einem / contra Georg Löffern zu Lebusa / und den Pfarrer zu Schöna Johann Wahltern Beflagte und Appellanten andern theils. Typus ejus hic est:

terbrachten Sommer-Saat/ und zum dritten von der Winter-und Sommer-Saat/ so vom Quartal Crucis bis Reminiscere von dem Successore untergebracht und gepflüget wird/ wie denn auch von allen andern der Pfarr Einkommen/ so von Reminiscere des ersten Jahrs bis uff Reminiscere des folgenden fällig/ die Helffte.

Zum Vierten/ würde ein Pfarrer sterben im Quartal Trinitatis, so bliebe seiner Witwe und Kindern dasjenige/ so bis auff Trinitatis fällt/ allein. Die Winter und Sommer-Saat anlangend/ weil dieselbige im Quartal Trinitatis bestellt/ und in den beyden folgenden Quartalen Crucis und Luciae die Winter-Saat/ Reminiscere und Trinitatis die Sommer-Saat vom Successore wiederum unterbracht/ und also eines ganzen Jahres Einkommen in zwen gleiche Theil getheilet werden muß/ so kan hierinnen kein billiger Mittel getroffen werden/ denn daß die Witwe und Kinder von der bestalkten Winter-und Sommer-Saat den halben Theil dem Successori folgen lassen/ dagegen der Successor ihnen von demjenigen/ so er an Winter-und Sommer-Saat im folgenden Jahre bestellt und einzunehmen hat/ ihnen hinwiederum den halben Theil folgen lasse/ inmassen denn auch die andern Accidentia dieses ganzen Jahres in zwen Theile billig zu theilen/ jedoch das kein Theil/ mit Erstattung der Unkosten allein beschweret/ sondern von beyden zur Helffte erleget werde.

## CAPVT XXXI.

**Durante dimidio gratiæ anno viduæ**  
 Superintendentis deberi uniuersa emolumenta, quæ  
 maritus tum ut Pastor, tum ut Superintendens  
 percipere potuisset.

## §. 1.

**V**iduæ & liberis defuncti Parochi ex benignitate & clementia Electorali liberaliter prospectum fuisse in Saxonia nostra, dixi capite antecedente, dum scil. ultra salarium, quod Ecclesiæ minister adhuc vivus promeruit, semestris adhuc spacii post obitum ejus decurrentis stipendium viduæ & liberis destinatum est, ut haberent illi, quod solatio esse posset, attenuata cæteroquin rerum omnium inopia afflicti, & malis domesticis valde impediti. Und zu fernerer Gnade wollen wir der verstorbenen Pastorn und Kirchen: Diener Witwen und Kindern ein halb Jahr nach ihres Ehe: Wirths und Vatern Absterben in der Pfarr / Predigts oder Diaconat: Behausung / den Sitz / darzu den halben Theil seiner Jahr: Besoldung von Zeit seines Absterbens an / folgen / und unterdessen den Predigt: Dienst durch die benachbarten die Pfarr oder Diaconat versehen lassen. Sunt verba Ordinationis Eccles. iiii. von immunitatibus. §. Und zu ferner.

§. 2. Etsi vero salarii tantum hic fiat mentio, der Besoldung / atque id vocabulum sæpe certam mercedem annuatim solvendam denotet, ex beneficio tamen salarii hujus semestris omnium indifferenter reddituum ac proven-

ventuum annuorum medietatem accipiunt defuncti Pastoris heredes, ideo scil. quia salarium non semper in pecunia numerata, sed in pagis ut plurimum in certis redditibus, decimis, frumento, fructibus agrariis & hortensibus consistit. Carpz. *lp. Consist. lib. 1. def. 185*. Nec abludit vocabulum *Besoldung*/ quod perinde ut vocabulum salarii a sale suam habet originem juxta Franc. Sty. *pmannum de salar. Clericor. c. 2. n. 32. & 34.* tanquam potiori vitæ humanæ condimento. Jacob. Gothofred. *de salar. cap. 1. §. 4.* quod percipientes salaria inde se alant, adeoque tam sit necessarium istud, quam homini sal est. Vnde & Salmasius in *Not. ad Capitolin. pag. 160.* concludit, salarium proprie denotare ea, quæ esui potuive sunt. In articulis generalibus *num. 20.* dicitur. salarium istud der *Unterhalt*/ sive consistat in pecunia numerata, sive in fructibus ex agronatis. Und nachdem gemeinlich in den Städten den Pfarrern und Kirchen-Dienern ihre Unterhaltung auff ein gewisses und genanntes verordnet / so ihnen auff jedes Quartal gereicht / sollen die von der Obrigkeit daran seyn / und mit Fleiß verschaffen / daß ihnen auff bestimmte Zeit ihre gebührende Besoldung ohne allen Abbruch oder Vortheil vollständig gegeben / darmit sie sich der Billigkeit nach / nicht darüber zu beklagen haben. In Dörffern aber / weil ihr Unterhalt gemeinlich auff dem Acker-Bau und andern Accidentalien gesetzt / sollen sich die Eingepfarrten in selben gegen ihren Pfarrern und Kirchen-Dienern verhalten / wie hernach unterschiedlich gesetzt ist.

§. 3. Vti vero etiam in civitatibus præter salarium certum, quod in pecunia numerata consistit, nonnul-

la dantur accidentia, incerta plane, & æstimationem haud admittentia: ita dubium non est, ista omnia, quancunque fuerint, quæ per dimidium gratiæ annum obveniunt, viduæ & liberis defuncti Pastoris deberi. Nec aliud observari debet defuncto Superintendente. Etsi enim alia ei obveniant accidentia ut Pastori, alia ut Superintendenti, non potest tamen tale inter ea statui discrimen, ut ea tantum, quæ ei, ut Pastori debentur, viduæ cedant, reliqua vero illi, qui ejus partes sustinet interim, dum alius constituitur. Nec enim obstat, vulgo quod dici solet, mercedem deberi laboranti & operario; perdit enim istud suum effectum, quando viduæ & liberorum orphanorum habenda est ratio, quorum in gratiam & favorem singularia plane introducta sunt jura. Et possent alias etiam illi, qui sermones funebres ab Superintendentibus haberi solitos post eorum obitum ad populum perorant, sub tali prætextu honorarium sibi vindicare, quod tamen fieret consuetudine harum terrarum repugnante. Vid. Carpzov. *Iurispr. Confist. lib. 1. def. 190.*

§. 4. Quapropter cum nupere in civitate vicina Diaconus, cui interim Superintendentis vices commissæ fuerant, differentiæ isti inniteretur, & viduæ ea tantum accidentia, quæ pastoratui annexa erant, exhibere, reliqua vero sibi vindicare vellet, re ad Principem certis ex causis, & quod hoc in exemplum traheretur, relata, tale accepimus Rescriptum: Wir haben verlesen/ was ihr wegen der zwischen des verstorbenen Superintendenten zu B. Wittwen/ und dem Diacono daseibst streitigen Accidentien unterthänigst berichtet/ und wie es in dergleichen zu halten/ beschieden zu seyn ange sucht. Allermassen nun die völligen Accidentia bey wehrendem

rendem halben Gnaden Jahr eines verstorbenen Superintenden-  
tenten Witwe und Erben ohne einigen Abbruch zukommen:  
Also ist hiermit unser Begehren/ ihr wollet den Diaconum zu B.  
mit seinem Suchen und Ansinnen abweisen/und der M. Witwen  
und Erben die Accidentia ohne Unterscheid ausantworten las-  
sen/ auch wenn in dergleichen Fällen sich Irrungen ereignen wol-  
len/ es also verordnen. Wöchten wir euch mit Wiedersendung  
der Acten nicht bergen/ und geschicht daran unsere Meinung.  
Dat. Dresden am 7. Januar. Anno 1687.

F I N I S.

IN-

# INDEX II.

## Rerum & Verborum in hoc DE SUPERINTENDENTE TRACTATV NOBILIORVM.

### A.

#### Absolutio.

Est medium efficax conferendi promissiones Christi. *c. 17. §. 6.*

Ejusdem certitudo absoluta & hypothetica §. 8.

Non est judicium. *ibid.*

Eandem petens quomodo admonendus *s. ibid.*

Non est deneganda poenitenti. §. 9.

#### Ædes parochiales.

Harum cura inspectioni Superintendentis commissa est *c. 24. §. 2.*

#### Apostoli.

Eorum omnium potestas æqualis fuit *c. 2. §. 8.*

Habuerunt administrationem rerum Ecclesiasticarum translata postea ad Episcopos *c. 26. §. 1. 2.*

### Ærarium Ecclesiasticum.

Hujus Curatores tenentur ad rationes & Inventarium, *c. 26. §. 3. in fin. §. 10.*

Idque singulis annis I. Rom. & Sax. §. 11.

Limitatur id in Sax. ob inopiam Ecclesiæ respectu Superintendentis §. 12.

Superintendens hic nihil præcipui habet a Patrono & Magistratu Loci, nec Directorium §. 14.

Non excludendus ab Inspectione rationum sibi transmissarum sine consuetudine §. 13.

Sumtum hic faciendorum quæ moderatio §. 15.

*Vid. plura voce Oeconomus.*

### B.

#### Beseldung.

Vnde hæc dicatur *c. 31. §. 2.*

Bo-

# INDEX RERVM ET VERBORVM.

B.

Bona.

Bonorum Ecclesiasticorum  
cura quanta Superintenden-  
ti competit *c. 26. §. 2. & 9. pr.*

C.

Caritas.

Non evertit jus quæsitum  
*c. 5. §. 8. in fin. §. 9.*

Cadaver.

Ejus effossio quomodo  
pars sit jurisdictionis Crim.  
*c. 16. §. 23.*

Eatenus non competit  
Superintendenti *§. 24. 25.*

Responsum Lips. ea de re  
*§. 26.*

Ceremoniæ.

Sepulturæ a quo præscri-  
bantur? *c. 16. §. 22.*

Clavis.

Ejus significatio applica-  
ta ad Regnum Cœlorum *c. 17. §. 1. & 4.*

Earundem potestas quo-  
tuplex & quæ illa? *§. 2.*

Clavis vel Ligans vel Sol-  
vens est & competit omnib9  
ministris Ecclesiæ *§. 3. 9. pr.*

Earundem quis usus pu-

blicus & privatus? *§. 5.*

Vfus hic requirit magnam  
circumspectionem *§. 7.*

Imprimis id verum de Li-  
gante clave *§. 9. 10.*

Clavium harum abusus  
ob vindictam ex Chemnitio  
& Constit. Sax. depingitur  
*§. 11. 12. 14.*

Clericus.

Non potest interesse Judi-  
cio sanguinis *c. 16. §. 23.*

Eis concessa sunt privile-  
gia ab Ethnicis Principibus  
atque tyrannis *c. 27. §. 1. it. 2*  
Christianis imperatoribus  
*2. & Electoribus Sax. §. 3.*

Concessionis hujus ratio,  
*§. 2. 4.*

Eorum jura tueri debet  
Superintendens, & quomo-  
do? *§. 3.*

Non possunt sine permisso  
Episcopi peregre abire. *§. 4.*  
*in fin.*

Olim non nisi pauperes  
siebant clerici. *c. 30. §. 8.*

Cœmeterium.

Habent ea ap. Canonistas  
privilegia Ecclesiæ *c. 16. §.*  
*19. 20.*

Mm

Vn-



Vnde eorum sanctitas? §. 21.

Eorum cura Superintendenti & Pastori loci commissae est c. 24. §. 3.

Cœna.

Cœnæ Dominicæ indoles  
c. 10. §. 2.

Cognitio.

Cognitionis rerum via  
quotuplex & quæ tutissima  
in divinis? c. 1. §. 4.

Concio.

Concionis elaborandæ &  
habendæ peritia Superintendens in Sax. cur necessario  
instructus esse debeat? c. 9. §. 10.

Conciones Pastorum ut  
rite habeantur, Superintendens inspectio est §. 11. 12.

Conciones non debent  
esse prolixæ §. 17. 18.

Conciones severæ commendantur, si absint affectus  
proprii §. 14. 15. 16.

Concionum indoles qualis esse debeat c. 11. §. 1. 3.

Concionandi potestas nemini concedenda sine notitia Pastoris aut Superintendens §. 3. 4.

Valeat id quoque ratione  
concionis Dokimasticæ §. 5.

In qua præcedit etiam  
scrutinium Superintendens  
examen Consistorii §. 6. in  
fin. §. 10.

Ad audiendam concionem  
Dokimasticam Ecclesiæ Mater & Filia publice monenda,  
& insuper Ecclesiæ Filia Patronus peculiaris invitandus  
per Literas est c. 12. §. 2.

Eidem Concioni Superintendens nomine Consistorii interesse debet §. 3.

Concio ea quare constituat formam essentialem  
Legitimæ Vocationis? §. 9.

In ea admittenda Patrono Superintendens gratificari  
debet c. 11. §. 5.

Limitatur hoc §. 6. c. 12. §. 1.  
Plura vid. voce *Contradictio*.

Consistorium.

Ejusdem varia appellatio  
c. 2. §. 28.

Coram eo, conveniuntur  
& ipsi Superintendentes Generales. *ibid.*

Consistorii & Senatus Eccle-

clericali quodnam discrimen in Sax? *ibid.*

Contradictio.

Contradictio populi post concionem Dokimasticam quid operetur, sub distinctione traditur c. 12. §. 11. 12.

Ea liberrima est, non, ut in Latina Ecclesia, dicis causa §. 10.

Eadem non facta Candidatus ad Consistorium mittitur *ibid.*

Conversio.

Hæc unice dependet a divina gratia c. 1. §. 3.

Conversionis extraordinariæ modus, & num adhuc superfit? §. 5.

D.

Decisio.

Decisionis significatio pro transactione applicari potest Superintendenti c. 16. §. 13.

Declaratur eum in finem Ord. Polit. §. 14. 15.

Deprecatio.

Deprecatio publica vestigium est penitentiae publicæ c. 19. §. 4.

Fit tantum ob scandalum datum. *ibid.*

Ejusdem descriptio. §. 5.

Solennia ejus dependent ex consuetudine Loci, juxta quam, & decreta formantur *ibid.* & §. 9.

Recensentur hæc solennia §. 6.

Tenens baculum album ante Ecclesiam quare adhuc teneatur deprecari? §. 5.

Deprecatio est vel invitæ, vel volentis §. 7.

Ultima hæc licet hodie rarior, non tamen sine auctoritate publica conceditur *ibid.*

Deprecationis finis non evertitur ab hypocrita. §. 8.

Ea semel inducta injungitur, moderatur atq; commutatur a solo Consistorio §. 9. 13.

Rationes hujus rei §. 11. 12.

De novo non nisi a Principe induci potest §. 10. 12.

Explicatur hinc Locus Resolut. Gravam. & Decreti Synod. §. 14.

Diaconus.

Nomen hoc olim Apostolis  
M m 2 lis

lis & Episcopis commune  
fuit *c. 2. §. 11.*

Eorum Differentia a Pa-  
storibus in Saxonia *c. 11. §. 9.*

Eorundem factus vetus &  
novus *c. 7. §. 13.*

Dioecesis.

Ejus appellatio vetus &  
nova *c. 5. §. 3.*

Distinctionis orbis Rom.  
in Dioeceses & Provincias  
finis. *§. 1.*

Dioecesein suam non pot-  
est impune excedere Epi-  
scopus in exercendis juribus  
Episcopalibus *§. 4. 6.*

Limitatur hoc *§. 5. 10. 13.*

Quomodo hic se gesserit  
Epiphanius? *§. 7. 8.*

In sua Dioecesi Superin-  
tendens apud Evangelicos  
habet plenam in omnes po-  
testatem sine exemptione.  
*§. 14. 15. 16. c. 7. §. 11.*

Dioecesium Saxonicarum  
specificatio *c. 5. §. 16.*

Dispensatio.

Ejusdem descriptio &  
necessitas *c. 21. §. 1. 2.*

Dependet unice a supre-

ma potestate Legislativa *§. 3. 4.*

Non comperit Principi  
in LL. Nat. & Divin. *§. 4. 17  
fin.*

Nec Superintendenti ne-  
que Consistoriis circa leges  
Ecclesiasticas. *§. 5.*

Quod cur limitetur in ca-  
su necessitatis *§. 6.*

E.

Ecclesia.

Dei Ecclesiam colligentis  
finis *c. 8. §. 21.*

Ad finem hunc cœtus  
præter applicationem me-  
diorum nil confert *ibid.*

Finis hic & media sunt ex  
jure divino tantum spiritua-  
lia *§. 3.*

Ecclesiæ pro ædificio sum-  
mæ cura evidens est *c. 24. §. 1.*

Ecclesia primitiva ob per-  
secutiones nulla possedit  
Immobilia ante tempora  
Constantini M. *c. 26. §. 1. 2.*

Ecclesiæ Monarchiæ spu-  
riæ & genuinæ illustratio *c. 2. §. 1. 2.*

Ecclesia non potest redu-  
ci

ciad formam Reip. & fieret  
tandem ad Aristocratiam.

§. 3. 4.

Ejus Monarchia est con-  
tra placita Veteris Ecclesiæ

§. 5.

Ecclesiæ gradatio per  
quinque gradus sine funda-  
mento excogitata est atque  
periculosa §. 6. 7.

Ecclesia unius præ altera  
eminentia consistit tantum  
in reverentia Matri aut se-  
niori sorori debita. §. 14.

Ecclesiæ Patriarchalis,  
Metropolitanæ & Episcopa-  
lis ordo est ex eminentia ur-  
bium, neque tribuit Impe-  
rium personis §. 15.

Ecclesiarum Particulari-  
um quæ unio & relatio? §. 17.

Ecclesiæ descriptio c. 8. §. 1.

Ejusdem visibilis & invi-  
bilis indoles. §. 4.

Ecclesiarum duarum ne-  
mo potest esse Pastor c. 5. §.  
11. 12.

Ecclesia in se spectata non  
habet Jurisdictionem c. 16. §.

1. 4. pr.

Quousque ita fuerit? §. 6.

Non potest nisi Mystice  
dici Resp. §. 2.

Penes totam Ecclesiam  
quomodo sit electio Mini-  
strorum? c. 12. §. 8.

Ecclesiastica Potestas.

Jure divino æqualis est a-  
pud quoscunque Verbi Mi-  
nistros c. 8. §. 12.

Ecclesiastica Potestas Prin-  
cipis in quo consistat §. 13.

Ex hac ipsa fluunt actus a  
solo Superintendente expe-  
diendi *ibid.*

Hanc potestatem spiritua-  
lem non confert populus,  
sed DEUS c. 4. §. 4.

Male ea consideratur a  
Petro de Marca §. 5.

Ea potestas mere interna  
est, licet auditores sponte  
parere debeant c. 8. §. 5.

Comparatur cum pote-  
state Medici §. 6.

Episcopus.

Ejusdem etymologia c.  
24. §. 3. *in fin.*

Episcoporum origo & sub-  
secuta arrogantia seculo 5to.

M m 3

c. 2.

c. 2. §. 22. seq.

Episcopalis officii quæ Essentialia atque Accidentalialia, it. quo Jure nitantur? §. 25.

Episcopus post Reformationem quid relictum apud Evangelicos? §. 26.

Episcoporum Jurisdictio est pars secularis potestatis & hinc mutationi obnoxia c. 16. §. 6.

Episcopalium Jurium distinctio Canonistarum proponitur & examinatur c. 2. §. 7. 9. 10.

Qua ratione eadem retineatur apud Evangelicos? §. 8. 11.

Examen.

Examinis ante concionem Dokimasticam & ejus, quod a Consistorio fit, discrimen c. 14. §. 4.

Examen hoc quo tempore & cur neglectum? §. 12.

Examen Ordinandi obtinuit jam in Veteri Ecclesia §. 5.

Ejusdem modus ex Conciliis, it. Ordinatus Sax. §. 5. 6. 7. 8.

Incapaces in examine inventi rejiciuntur §. 9. 11. In Sax ad Patronum remittuntur §. 9.

Excommunicatio.

Non est ex Jurisdictione c. 16. §. 4.

Differt a Relegationem §. 5.

Eidem necessaria est imploratio brachii secularis *ibid.*

Est vel Major, vel Minor c. 17. §. 13.

Quotiusque exercitium soli Principi competit §. 13. 14. 16. c. 18. §. 1. 10. 15. Ratio in §. 14. Neque Consistoriis sine præscitu & consensu Principis etiam in absolutione §. 16. 17.

Eandem necessariam existimantis quæ methodus. c. 17. §. 15. c. 18. §. 7.

Excommunicationis Majoris & Anathematis differentia vetus hodie defuit c. 18. §. 2.

Major ne temere decernatur, cavetur Canonibus. §. 3.

Con-

Constitutionibus Imperatoris §. 5. Et Saxonis §. 6.

Non fieri potest sine causa cognitione §. 8. 9. 12.

Hujus observationis neglectæ exempla §. 4.

Non suscipienda sine admonitione crebra fundata Jure divino §. 11. 13. 14.

Circa eandem requisita Juris Sax. & processus §. 12.

Illustratur exemplo scæm-næ Bitterfeldensis §. 18. 19. 20.

23. Excommunicatio utrum pœna Civilis c. 18. §. 6.

Habet in Saxon. quasdam pœnas civiles adjunctas *ibid.* in fin.

Canonum pœnæ hic severiores §. 21. 25.

Pœna hæc tamen non extenditur ad prohibitionem mercaturæ §. 24.

G.

Senaden : Jahr.

Dimidius Annus Gratia in Sax. non jure hereditario, sed speciali beneficio indutus est c. 30. §. 1. & c. 31. §. 1.

Extendit se ad omnes o-

mnino reditus c. 31. §. 2. It. ad Accidentia, ut conciones fimbres, tam Superintendenti quam Pastori simul debita §. 3. Responsum Electorale eadere §. 4.

Lites cum novo Pastore super Anno Gratia Superintendens transactione componere debet c. 30. §. 2. 5.

Computatio Ejus Lege publ. determinata non est §. 3.

Exhibetur ea de re Norma Consistorii Misnenensis, sed implicata difficultatibus *ib.* Translata hæc postea Dresdam §. 4.

Refertur observantia Consistorii VVitteb. a Consistorialibus subscripta *ibid.*

Ambæ hæ ordinationes non habent auctoritatem publ. in decidendo §. 5.

Decisio respicit hic Oeconomix peritiam *ibid.* in fin.

Subjicitur alia computatio approbata in Judicio Appellationis §. 6.

H.

# INDEX RERUM

## H.

### Homilia.

Homiliæ Aliorum olim  
ab Episcopis populo propo-  
sitæ sunt *c. 9. §. 8.*

Utilitas hujus moris *§. 9.*

### Hospitalia.

Dicuntur Loca pia, Do-  
mus Religiosæ & gaudent  
privilegiis Ecclesiæ *c. 24. §. 1.*

Non sunt exempta a vi-  
sitatione Episcopi *§. 6.* Re-  
jicitur hinc in Saxonia om-  
nis exemptio privilegiata  
*§. 4.*

## I.

### Independentes.

Eorundem origo in An-  
glia fuit *c. 2. §. 16.*

### Indulgentiæ.

Earum potestas quomo-  
do se habeat apud Pontifici-  
os? *c. 8. §. 10.*

### Informatio.

Informatio Adolescen-  
tum futurorum concionato-  
rum necessaria est *c. 11. §. 7. 8.*

### Innovatio.

Innovandi studium de-

bet vitari. *c. 11. §. 1.*

### Interrogatio.

Interrogatioparochiano-  
rum de Candidati Ministe-  
rii vita & doctrina aliter  
se habet in minoribus, quam  
majoribus Vniversitatibus  
*c. 12. §. 4. 13.*

Eadem probatur praxi  
Veteris Ecclesiæ *§. 5. 6. 7.*

Fit tutius Patrono absen-  
te. *§. 4. in fin.*

### Investitura.

Vocis hujus antiquissi-  
mæ evolutio *c. 15. §. 1.*

Dividitur in propriam &  
fictam *ibid.*

Vtriusque descriptio *ibid.*

Ex quo jure sit? *§. 5.*

Proprie sumitur intuitu  
Ecclesiæ atq; describitur. *§. 2.*

Peragitur per Superin-  
tendentem Diœceseos illius  
Ecclesiæ, cui præficitur Pa-  
stor. *§. 3.*

Non fit sine præscitu Pa-  
troni, qui etiam in hoc a-  
ctu primum habet locum  
*§. 4.*

Non est de substantia Mi-  
niste-

nisterii & sæpe in Saxon. o-  
mittitur. §. 5.

Ubi recepta, non nisi i-  
nitio Ministerii fieri debet.  
§. 6.

Investituræ fructus *ibid.*

Judex pedaneus.

Judicis pedanei & Super-  
intendentis convenientia &  
disconvenientia c. 16. §. 12.

L.

Lingua.

Lingua Romana Rustica  
quæ sit? c. 9. §. 8.

Lex.

Legum correctio non  
præsumitur c. 19. §. 14.

M.

Manuum Impositio.

Ea in Ordinatione regu-  
lariter Presbyteris competit  
c. 14. §. 14. *in fin.* 15. 16. & 17.  
*pr.*

Matrimonium.

Id contrahentes in Veteri  
Ecclesia sacerdotibus se in-  
dicabant. c. 20. §. 1. Ejus  
loco hodie fit triplex de-  
nuntiatio e suggestu prævio  
examine Pastoris & qualita-

te contrahentium §. 2. 3.

Difficilia hujus materiæ  
ad Superintendentem, & ab  
hoc ad Consistoria remitti  
debent §. 3. *in fin.*

Matrimonii tam contra-  
hendi, quam contracti ami-  
cabilis concordia a Sacerdo-  
tibus conciliari debet §. 4. 5.  
Si hi nil proficiant, remit-  
tunt ad Superintendentes,  
& hi ad Consistoria §. 5.

Causarum Matrimonialium  
decisio nulli alii, quam  
Consistorio competere po-  
test §. 6.

Minister Ecclesiæ.

Habent hi prærogativam  
ordinis a Deo institutam c. 2.  
§. 9.

Prærogativa ea est tum a  
diversis eorum functioni-  
bus §. 12. tum ex natura Col-  
legii, sine omni tamen po-  
testate §. 21.

Eorum in ordinarios atq;  
extraordinarios distinctio &  
duratio §. 10. 12 *pr.*

Horum numerus est soli-  
us institutionis humanæ atq;  
hinc augeri & minui potest

N n

§. 12.



§. 12.

Omnes Ministri Ecclesiæ quod agunt mandato Christi, idem est, ac si ipse Christus egisset *c. 10. §. 1.*

Omnes debent doctrina fani & exemplo boni esse *c. 9. §. 19. usque ad fin.*

Ministerium Ecclesiasticum.

Ejus necessitas demonstratur ex sorte Pauli, *c. 1. §. 1.* & exemplo Judæorum *§. 7.*

Num ea necessitas obliget Deum? *§. 5.*

Eandem locum Jerem. c. XXXII. 34. non evertit *§. 6.*

Necessitas illa quomodo-  
enique consideretur, est tan-  
tum conversionis Instru-  
mentum *§. 9.*

Merces.

Regulæ, Mercedem de-  
bere Laboranti, Limitatio *c. 28. §. 4. in fin.*

Mutatio.

Legum Civilium & Ec-  
clesiasticarum sæpe necessa-  
ria est, *c. 28. §. 4. in fin.*

N.

Necessitas.

In casu necessitatis pos-  
sunt parochiani Pastorem  
vicinum implorare. *c. 5. §. 10.*

O.

Oblatio.

Oblationum origo refer-  
tur ad tempora persecutio-  
nis Ecclesiæ primitivæ *c. 26. §. 1.*

Oeconomus Ecclesiæ.

Eorum origo. *c. 26. §. 3.*

Eis comparantur hodie  
Curatores Ecclesiæ Kirch-  
Väter / Kirchen- Vorsteher /  
*§. 4.*

Hodie possunt esse Laici,  
secus ac olim *ibid.*

Eorum electio ex Con-  
suetudine æstimatur *§. 5.*

Officium eorundem sub-  
jacet inspectioni præcipue  
Superintendentis & dein  
Magistratus Loci *§. 6.*

Non possunt sine præcitu  
Superintendentis & Magi-  
stratus pecuniam scœnori da-  
re, nec alienare bona Ec-  
clesiæ, nec ligna cadere  
aut

aut vendere *ibid.* neque ædificare §. 7.

Debent cura Superintendētis, quanti plurimi possunt, fructus vendere aliis *ibid.*

### Ordinatio.

Non fit sine vocatione ad certam Ecclesiam c. 14. §. 3. fecus Ordinatus ab Ordinate ali debet *ibid.*

Ante eandem præsentatus a Consistorio examinatur §. 4.

Ea non est absolute ad actus ministeriales necessaria, sine necessitate autem non potest omitti §. 13.

Fit publice in Ecclesia per Superintendentem auctoritate positiva & publica §. 14.

Et quidem in Sax. eo loco, ubi est Consistorium §. 17. huius rei ratio. §. 18.

In casu necessitatis ab aliis Superintendentibus fieri potest iussu Consistorii §. 19. Rescriptum ea dere §. 20.

In Ordinatione Superintendētis in Sax. eadem sunt ceremoniæ §. 21.

Ordinatio ob pecuniam Jure divino, Canon. & Sax. prohibita est §. 22. 23.

P.

### Parœcia.

Ejusdem appellatio *vetus & nova* c. f. §. 3.

### Pastor Ecclesiæ.

Pastor unius loci potest admonere Pastorem alterius loci sui officii & denunciare Superiori c. f. §. 13.

Potest etiam monere suum Superintendentem, licet contemptibilem facere nequeat c. 7. §. 15.

Ejusdem in Superintendentem peccantis poena §. 12.

Eorum vigilantia Superintendētis exemplo excitari debet §. 16.

lisdem morbo temporali laborantibus adhibentur a Superintendente Pastores vicini remuneratione agroti c. 29. §. 6.

### Patronatus.

Jus hoc habitu conjunctam habet præsentationem c. 13. §. 1.

N n 2

Di-

Distinguitur ab hoc jure  
Jus Patronatus Regium c. 4.  
§. 10.

Pia Causa.

Pia causa quænam sit & ejusdem privilegia? remissive c. 24. §. 1. *in fin.*

Pœnitentia publica.

Ejusdem origo c. 19. §. 1.  
Varii gradus §. 2. qui etiam  
adhibendi iusta conmensuratione delicti §. 3.

Postilla.

Ex Postillis scientia est  
abjecta & tantum comparate  
bona c. 11. §. 2.

Potestas Civilis.

Ejusdem ab Ecclesiastica  
discrimen per exempla c. 16.  
§. 3.

Ipsius origo varie affertur  
c. 4. §. 1.

Tutissimè refertur ad Deum  
immediate §. 2.

Quod vindicatur ab absurdo §. 3.

Præsentatio.

Delineatur c. 13. §. 1. & §. 6.

Fit tam a patrono, quam a  
Superintendente §. 2. Aliiter

facta non valet §. 4. *in fin.* &  
§. 5.

Peculiaris refertur Consuetudo  
Academiæ Witteb. & Quæsturarum §. 5. *in fin.*

Fit iisdem Literis subjuncta  
Patroni & Superintendentis  
subscriptione §. 4. Limitatur  
hoc *ibid.*

Literæ hæ continent Vocationem  
& Locum Ecclesiæ, cui quis præficiendus  
c. 14. §. 1. ratio hujus §. 2.

Præsentare Candidatus  
Consistorio se debet corporaliter  
c. 13. §. 6.

Limitatur id in casu necessitatis  
*ibid. in fin.*

Præsentare Consistoriales  
possunt alium salvo jure Patroni  
non offerentis alium in locum  
Candidati remissi. c. 14. §. 10.

Presbyter.

Ea vox olim Episcopis  
competiit c. 2. §. 11. 17. Defenditur  
hic Hieronymus §. 18.

Ejusdem distinctio ab Episcopo  
licet juris divini non sit, est, tamen  
admodum anti-

antiqua §. 19. 24.

Litigium hac de re inter  
Seraviam & Bezam §. 20.

Puritani.

Eorum autor fuit Beza c.  
2. §. 20.

R.

Religio.

Ejus errores Veteres &  
novi unice profecti ex adhi-  
bita ratione humana c. 7. §. 8.

Reverentia.

Reverentia Principum in  
Episcopos fuit spontanea &  
subditis Lege publ. injuncta  
c. 7. §. 4. 5. 6.

S.

Sacerdos.

Horum dignitas magna  
fuit apud Judæos c. 7. §. 6.

Hæc dignitas apud vetu-  
stissimos Christianos Regi-  
bus prælata §. 2. seq.

Sacramentum.

Horum administratio E-  
piscopis & ceteris ministris  
communis est c. 16. §. 3.

Quare non semper admi-  
nistrentur ab Episcopis & Su-

perintendentibus §. 4. 5.

Vt ea administratio fiat  
devote, curæ Superinten-  
dentis est §. 6. 7.

Salarium.

Vnde dicatur & quid sit?

c. 34. §. 2.

Scandalum.

Ejus significatio c. 19. §. 4.

Schola.

Earum utilitas & neces-  
sitas c. 23. §. 1. 3.

Harum five publicarum,  
five privatarum cura Princi-  
pis est §. 4. 6. 7.

Illustratur id exemplo Ca-  
roli M. & Electorum Saxon.

§. 1. 2. 4. 5.

Utrarumque Visitatio  
competit Superintendenti  
in sua Diœcesi §. 5. 7.

Quid in ea visitatione ra-  
tione Præceptorum & disci-  
pulorum observandum? §. 8.

Sententia.

Lata a Superintendente  
non transit in rem judica-  
tam c. 16. §. 8. 17.

Simoniam.

Nn 3

Ejus

Ejus frequentia, remissive  
c. 14. §. 24.

Substitutus.

Vocatur Adjutor c. 29. §. 5.

Dari solet, pastore morbo  
diuturno aut senectute labo-  
rante, ab eis, quibus id com-  
petit §. 5. 7.

Subsidia accipit ab ægroto  
opulento §. 8. 9. 10.

Secus, eadem suppeditant  
Ecclesia aut parochiani §. 11.

Substitutio per matrimo-  
nium semper dissuadenda est  
§. 12.

Superintendens.

Ejus Etymologia & Syno-  
nymia c. 3. §. 1. 2. 3. 4.

Quare apud Evangelicos  
hoc nomen potius sit nomi-  
ne Episcopi, quocum alias  
convenit? §. 4.

Ejusdem utilitas in Rep.  
c. 4. §. 11.

Officium hoc difficilius  
officium Regis c. 6. §. 1. 2.

Anhelantium temeritas  
perstringitur §. 3.

Subjicitur iusta petendi  
ratio §. 7. 8. 9.

Ejusdem vita respondere  
debet orationi c. 7. §. 10. 11.

Superintendenti apud E-  
vangelicos potest *αὐτὴν* eadem  
asserit prærogativa  
ex Jure divino, quæ ex eo-  
dem asseritur Pontifici Rom.  
c. 4. §. 6.

A solo Principe eligitur,  
nec id officium annexum est  
Pastoratu c. 4. §. 7. 9.

Nè divellatur autem a Pa-  
storatu, Patronus Pastorem  
eligens circumspectus esse  
debet §. 8.

Ejusdem substitutus a solo  
Principe constituitur §. 12.

Idem fit in eo, qui mortuo  
Superintendente hujus par-  
tes agere debet, nisi id fecerit  
Consistorium ib.

Potestate sua in Pastores  
abuti nequit c. 7. §. 14.

Apud Evangelicos non  
potest confirmare clericum  
præsentatum c. 13. §. 3.

Superintendentis Genera-  
lis delineatio c. 3. §. 5.

Superintendentium Ge-  
neralium & aliorum potestas  
in Saxonia c. 2. §. 27.

corua-

Eorundem abrogatio & causa ejus *c. 3. §. 6.*

Quare Superintendens Wittebergenſis adhuc dicitur Generalis, quædam conjecturæ. *ibid.*

Synodus.

Sumitur pro Viſitatione & fere cum ea coincidit *c. 28. §. 2.*

Deber quodammodo duplex ſtatuī. *ibid.*

Ejuſdem utilitas jam olim & poſtea in Sax. commendata fuit *§. 1. 3.*

Synodorum Episcopaliū abuſus olim & hodie qui fuerit? *§. 4. 5.* hinc abrogatæ ſunt in Sax. *§. 6.* neque conceduntur a Conſiſtorio diſputationes & colloquia ſine Limitatione certa *§. 7.* Reſponſum ea de re *§. 8.*

Synodi & Concilii auctoritas quadantenus ſuperior eſt particularibus Eccleſiis *c. 2. §. 16. circa fin.*

Territorium.

Episcopi territorium undedicatur? *c. 5. §. 2. 3.*

V.

Venerabilis.

Qua ratione & quando Episcopus ita dici cœperit? *c. 7. §. 7. 8.*

Titulum hunc mereri ſtudebunt Superintendentes *§. 9.*

Verbum divinum.

Ejus prædicatio omnibus miniſtris Eccleſiæ communis eſt & Diaconis olim hodieque competit *c. 9. §. 1.*

Prædicatio hæc olim Episcopis uſitata & Canonibus LLbusq; Imperatoriis injuncta eſt *§. 2. 3. 4.* Fuit autem ab iisdem aliquando Presbyteris denegata *§. 6.* peragitur hodie in Latina Eccleſia per Vicarios *§. 5.*

Vidua.

Viduarum & miſerabilium perſonarum privilegia ex Conſtitutione Conſtanti M. & Caroli M. ſunt *c. 28. §. 2.*

Harum perſonarum cura Jure Divino ex caritate haberi

# INDEX RERVM ET VERBORVM.

beri debet §. 1. 3. 6. spectatque  
ad Superintendentes & Epi-  
scopos §. 1. 3. 4. 5.

## Viduata Ecclesia.

Vnde dicatur? c. 29. §. 1.

Ejusdem status uti olim  
Superiori, ita hodie Consi-  
storio denunciandus a Su-  
perintendente §. 2. 3.

Ejus curam vicinis Pastro-  
ribus Superintendens com-  
mittit §. 2. qui etiam pecuni-  
am & documenta omnia ad  
Ecclesiam quoquo modo  
spectantia studebit transferri  
in locum securum §. 4.

## Visitatio.

Competit Superinten-  
denti c. 22. §. 1.

Fit in loco, ubi ratio red-  
denda §. 11.

Visitationis Ecclesiarum  
finis duplex tam Jure Divino,  
quam Saxonico §. 1. 2. 3. pr.

Visitatio ad Doctores &  
auditores Ecclesiæ atque lo-  
ca Ecclesiastica se extendit  
§. 3. 8. pr.

it. ad Conciones §. 5.

Quænam quæstiones hic  
a Superintendente Ministris  
Ecclesiæ proponendæ? §. 4.  
10. & quæ parochianis §. 6.

Delicta qua ratione huc  
pertineant? *ibid.*

Visitationi interesse de-  
bet Magistratus loci vel mit-  
tere eo Mandatarium §. 7.

In Saxonia fit bis ordinariæ  
in anno §. 8.

Tempora in Saxonia sta-  
tuta pro re nata excedere li-  
cet §. 9.

Ea debet fieri sumptibus  
quam minimis §. 11.

Hic Ordinatio Ecclesia-  
stica Tit. von Rosten, quare  
practicari nequeat? *ibid.*

## Vocatio.

Vocationis Personalis &  
Generalis discrimen a Deo  
est c. 1. §. 2.

Vocationi additæ clausu-  
læ de obedientia & salario  
solent expungi a Consistorio  
c. 14. §. 1.

F I N I S.







165.  
8.  
24.

